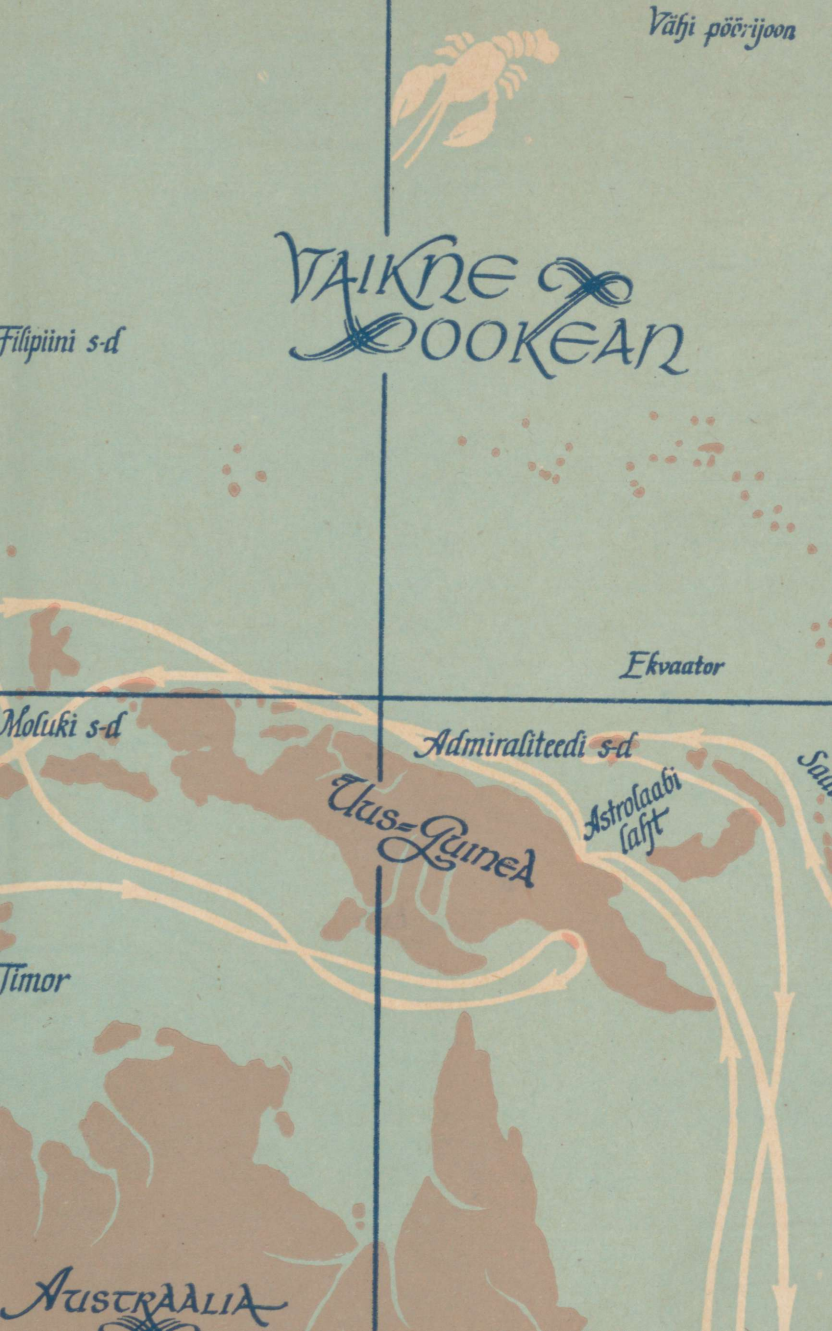
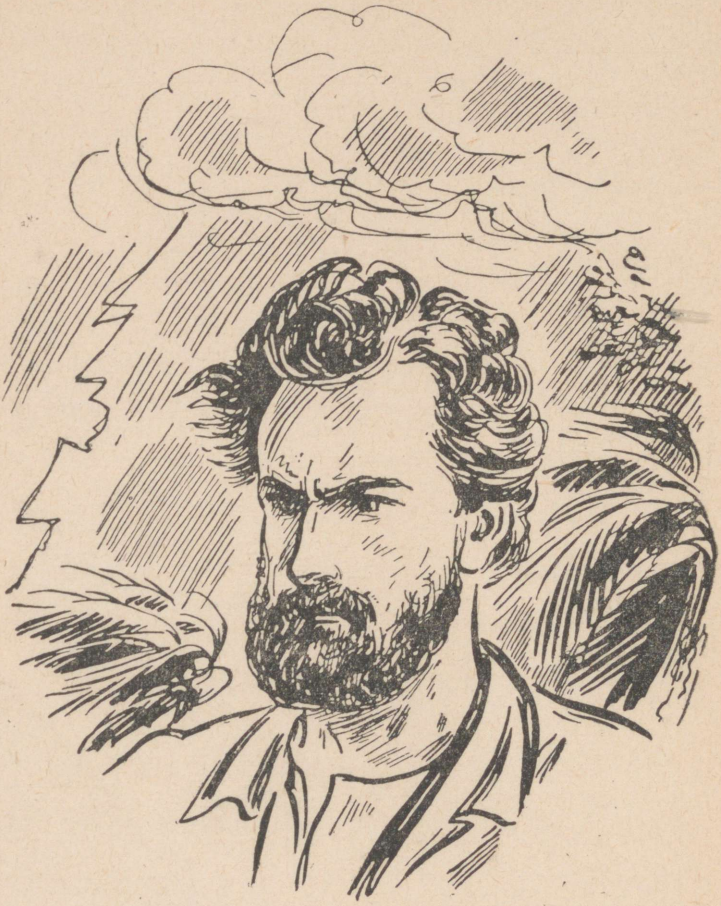
Mikluho-Maklai

REISID

MALAKA
Singapur
SUMATRA
BORNEO
Mer
CELEB
Makassar
Batavia
JAAVA
INDIA OOKEAN
Kaljukitse pöörijoon

Vähi pöörijoon
VAIKNE OOKEAN
Filipiini s-d
Ekvaator
Moluki s-d
Admiraliteedi s-d
Astrolaabi laht
Uus-Guinea
Timor
AUSTRAALIA

Н. Миклухо-Маклай

A-20660 III

N. MIKLUHHO-MAKLAI

REISID

Sissejuhatus, teksti valik
ja redaktsioon ning märkused
L. Tšukovskajalt

Illustreerinud
V. Milaševski

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1955

Originaali tiitel:

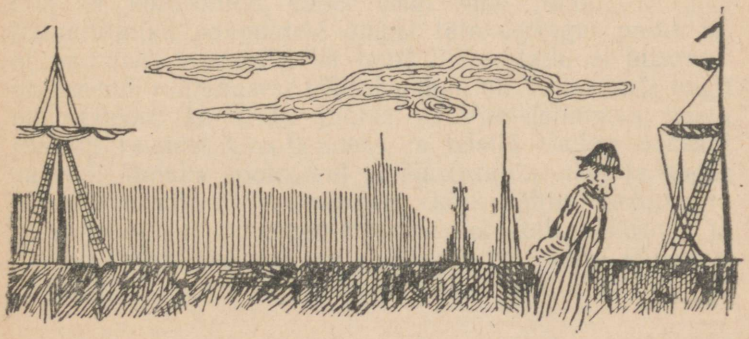
Н. Н. Миклухо-Маклай
ПУТЕШЕСТВИЯ
Статьи, редакция текста и примечания
Л. Чуковской
Художник В. Милашевский
Издательство ЦК ВЛКСМ
«Молодая Гвардия»
1947

Tõlkinud G. Noppel

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
29181

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

TAMO RUSS – INIMENE VENEMAALT

1.

Mikluhho-Maklai päeviku loeb kütkestatult läbi igaüks, kes on huvitatud ürgrahvaste elust. Astrolaabi lahe (Uus-Guinea kirderannikul) paapuad, kelle hulgas reisija elas mitu aastat, polnud üldse suhelnud teiste rahvastega ja olid tol ajal oma ürgse eluviisi säilitanud täielikus puutumatuses. Mikluhho-Maklai jutustab põhjalikult ja üksikasjaliselt saare elanike tavadest ja eluviisidest: sellest, millised on paapuate matuse- ja pulmakombed, sellest, kuidas paapuad peavad jahti, õpetavad lapsi, harivad maad, ehitavad pirooge ja töötlevad puukoorest riiet. Oma märkmeid teeb ta elukutselise uurija pedantse täpsusega: kui ta nagu muuseas mainib, et kividel oli süüdatud lõke, teatab ta ka kohe, mitu meetrit oli selle lõkke ümbermõõt; kui ta nimetab mõnd pärismaalaste toitu, siis selgitab, millest ja kuidas seda keedeti, mis pandi potti varem, mis hiljem ... «Näha kõike oma silmaga» — selline oli reisija deviis. Ja mitte ainult näha, vaid võimalikult ka kontrollida, vahel isegi omal nahal. Uurides lõunaranniku paapuatele omast tätoveeringut palus ta, et nad teeksid mustri ka tema õlale: talle ei piisanud ornamendi nägemisest võõral nahal, oli vaja tunda kogu operatsiooni ka enda juures ... Viieteistkümne aasta jooksul reisidel Uus-Guineas ja teistel Vaikse ookeani saartel, Malaka poolsaarel ja Austraalias nägi ja koges Mikluhho-Maklai nii mõndagi; kõik nähtu kirjutas ta üles, joonistas ning registreeris hoolikalt, tõetruult ja täpselt, olgu see siis mäe kõrgus või lahe sügavus, linnu nokk, ornament piroogi küljel, matusetalitus või

lapse juuksed. Oma ja teiste arvamustesse ning oletustesse suhtus ta äärmise rangusega, ülikriitiliselt. Ta ohjeldas oma kujutlusvõimet, lubamata enesele alusetuid üldistusi ja enneaegseid järeldusi. Just sellepärast on osutunud tema lihtsad märkmed, tehtud käigul, matkalõkke ääres või eraklikus hurtsikus kustuva lambi valgusel, teadusele nii väärtuslikuks. Geograaf ammutab neist andmeid Uus-Guinea kliima ja taimeriigi kohta; keeleteadlane saab teada, milliseid murdeid kõnelevad mitmesugused paapua suguharud; etnograaf — missugused on paapuate rõivastus, muusikariistad, tantsud, omandades seega usaldatava materjali otsustamiseks inimühiskonna selle arenemisstaadiumi üle, mida Marx ja Engels nimetasid «ürgkommunismi» staadiumiks. Mikluhho-Maklai päevik on meile nagu foto, nagu moonutusteta ja ilustusteta tehtud tõepärane ning täpne portree ürgsuguharust. See portree on meile seda väärtuslikum, et ürgsuguharusid, kes pole iialgi suhelnud kõrgemale kultuuritasemele jõudnud rahvastega, pole maailmas peaaegu enam säilinud, — nendega ühes kaob aga vahetu võimalus vaadelda inimühiskonna varajast arenemisstaadiumi, mille kõik rahvad on kunagi läbi teinud.

Ent Mikluhho-Maklai päevik pole üksnes vähe tundma õpitud suguharu portree; teatavas mõttes on see ka autoportree. Rida-realt, lehekülg lehekülje järel ja järkjärgult läbi nende ridade, milledes esimese pilgu järgi otsustades nii vähe räägitakse autorist, tungib esile, tema tahtest võib-olla olenematult, paapuate nägude kõrval, mägede, kookospalmide ja ookeani taustal üks teine nägu: imetlusväärse, haruldase inimese kuju, tema enda, Maklai — õpetlase, valgustaja ja humanisti — portree.

2.

Kuulus vene reisija Nikolai Nikolajevitš Mikluhho-Maklai sündis 17. juulil 1846. aastal Roždestvenskoje külas Borovitši linna lähedal. Tema isa oli insener. Isa suri, kui poisike oli üksteist aastat vana. Alates sellest päevast kannatas perekond puudust: ema ülal pidada

jäi viis last. Samal aastal saadeti Nikolai Peterburi kooli, aga aasta pärast viidi ta üle gümnaasiumi. Kuid gümnaasiumist heideti ta välja, miks — seda me ei tea; teame vaid, et ettekäändena toodi «mitte-edasijõudmist». Seitsmeteistkümne-aastasena astus ta Peterburi ülikooli füüsika-matemaatikateaduskonna vabakuulajaks, ent ka siin ei õppinud ta kaua: 1864. aastal heideti ta «reeglite rikkumise» pärast välja, kusjuures talle keelati astuda teistesse Venemaa ülikoolidesse. Soovides aga iga hinna eest õppida, sõitis ta välismaale. Eriti paelusid teda võrdleva anatoomia probleemid. Kuulus zooloog Ernst Haeckel, Darwini teooria tuline propageerija, pani andekat noormeest peagi tähele ja kutsus ta oma assistendiks. 1866. aastal sooritas Nikolai Nikolajevitš koos Haeckeliga oma esimese reisi, sõites Kanaari saartele. Lanzarote saarel tegeles Mikluhho-Maklai käsnloomade anatoomiaga ja kõhrkalaliste aju uurimisega. 1867. aastal sõitis ta Sitsiiliasse, et jätkata uurimisi anatoomia alal, ja 1869. aastal Punase mere rannikule. Viimane reis osutus hädaohtlikuks: araablased suhtusid eurooplastesse äärmiselt vaenulikult, ja Mikluhho-Maklai oli sunnitud end maskeerima araabia arstiks — kandma turbanit, raseerima pead, täitma muhamedi kombeid.

See ongi see vähene, mis meil on teada Mikluhho-Maklai tegevuse kohta enne Uus-Guinea epopöad. Tema isiksuse jooned, meile säilinud ametlike dokumentide ja kaasaegse juhuslike tunnistuste kaudu, on vaevu tabatavad; need ei anna end veel täpselt määratleda, nagu tema näojoonedki noorpõlve fotol, mis kujutab teda pikkade juuksekiharate ja hooletult seotud kaelasidemega — habras, pisut mõtlik, pigem poeet või kunstnik kui visa uurija. Ei tahaks uskuda, et see habras noormees on suuteline kümme tundi päevas sammuma soos, nälgima, ronima mägedele... Muide, isegi ta varane noormeheiga räägib juba tahtejõust: Maklai on kaks korda välja heidetud õppeasutustest, kuid jätkab õppimist; puudus jälitab teda, kuid ta ei pöördu teelt, graveerib ülalpidamise teenimiseks mingisuguseid joonisеid ja õpib; ja nähtavasti pole ta pelglike hulgast — selle tõendiks on tema reis Punase mere rannikule. Ent kaasaeglaste katkendlikes mälestustes ja juhuslikul noorpõlve-fotol

pole ta jooned veel selged; need nagu poleks fookuses; need selguvad, astuvad reljeefselt esile, ilmutuvad alles Uus-Guinea päevikute tagasihoidlike ja lihtsate ridade valgusel.

1869. aastal sai Mikluhho-Maklai kahekümne kolme aastaseks. Ta oli juba mitme väärtusliku alamaid organisme käsitleva teadusliku töö autor. Naasnud Venemaale, pöördus Nikolai Nikolajevitš Geograafia Seltsi nõukogu poole toetuse saamiseks, et teostada tema poolt kavatsetud reisi Vaikse ookeani saartele. Pärast kestvaid arutlusi ja vaidlusi otsustas Geograafia Selts hankida Mikluhho-Maklaile loa sõiduks Vaiksesse ookeani ühel Vene sõjalaeval — korveti «Vitjaz» pardal. Eriti energiliselt toetas noore teadlase taotlust kuulus vene reisija Semjonov-Tjan-Sanski; ühena esimestest veendus ta Mikluhho-Maklai andekuses.

Geograafia Selts arutas oma koosolekul läbi ulatusliku Nikolai Nikolajevitši poolt esitatud tööprogrammi. Et saada vastust küsimustele, mis tol ajal huvitasid geograafe, zoolooge ja biolooge, kavatses ta Vaikse ookeani saartel uurida nii loomi kui ka kliimat, nii pinnase omadusi kui ka mägede kõrgust. Et ta aga sel ajal oli juba suuresti huvitatud probleemidest, mida käsitleb teadus inimesest — antropoloogia, siis andis ta oma programmis küllaltki palju ruumi Vaikse ookeani saartel elunevate ürgsuguharude uurimisele.

8. novembril 1870 väljus korvett «Vitjaz» Kroonlinna sadamast ja külastanud teel Kopenhaagenit, Madeira saart, Lihavõtte saart, Tahitit, Samoa saari ning Uus-Iirimaa saart, heitis pärast kolmesaja neljakümne kuue päevast teekonda 19. septembril 1871. aastal ankru Astrolaabi lahes, Uus-Guinea kirderannikul.

Selle kuupäevaga — 19. september 1871 — algabki Mikluhho-Maklai päeviku esimene lehekülg.

3.

«Kas reisija laidab tema poolt külastatavaid suguharusid või kiidab neid — see lõppude lõpuks iseloomustab palju rohkem kirjutajat ennast, kui neid, keda ta

kirjeldab,» — nende tuntud inglise looduseuurija John Lubbocki sõnadega alustab Mikluhho-Maklai üht oma artiklit.

Need targad sõnad on kõige enam rakendatavad tema enda suhtes. Need võiksid olla epigraafiks tema päeviku igale leheküljele. Kui erinev on see päevik kas või näiteks kuulsa Aafrika-uurija Stanley märkmetest, kelle silmis pärismaalased osutusid järjekindlalt laiskadeks, julmadeks, rumalateks, arglikeks, ahneteks, olles kui mitte vihkamise, siis igal juhul alatise pilke väärilised. Stanley raamatus «Kuidas ma leidsin Livingstone'i» on peatükk pealkirjaga «Etnograafilised märkmed». Reisija kirjeldab selles aafrika suguharusid, kellede hulgas liikus tema karavan. Ta annab pärismaalaste kohta järgmisi iseloomustusi:

«Vakvere suguharu inimestest räägitakse, et nad on äärmiselt autud, ja mina ei kahtle selles põrmugi.»

«Mgogo suguharu inimesed on julmad ning on vähemagi kiusatuse puhul suutelised metsikuteks tegudeks.»

«Vaniamvezi inimesed on ehtsad argpüksid.»

Üleolekutunne ei lahkunud Stanleyst minutikski. «Tugev hoop, mis langes nende paljastele selgadele, andis neile ühe hetkega tagasi meeletu tegevusiha,» kirjutas Stanley pärismaalastest, kes täitsid tema juures pakikandjate ülesandeid.

Esimene, mis Mikluhho-Maklai päevikutes meid hämmastab, on lugupidavus, millest on tulvil tema hinnangud pärismaalaste kohta, ja delikaatsus, millega ta neid kohtleb. Kui palju kordi nimetab ta paapuate nägusid heasüdamlikkudeks, leebeteks, tarkadeks, kui siiralt imetleb ta pärismaalaste liigutuste nõtkust, sulavust ja osavust, kuis rõõmustab nende aususe, taiplikkuse ja arukuse üle! Kui aga midagi paapuate kommetes ja meelelaadis üllatabki teda ebameeldivalt, siis ta ei rutta võõra kombe väljanaermisega ja hukkamõistmisega Euroopa väikekodanlase enesega rahuloleva moraali seisukohalt, vaid, nagu see ongi kohane teadlasele, püüab seda mõista ja ajalooliselt seletada; isegi inimesesöömisele, mis tekitab temas jälestust, leiab ta põhjuse. Uus-Guinea paapuad, keda ta tuli uurima oma eluga

riskeerides, polnud talle katseküülikuteks ega orjadeks, vaid nad olid kõigepealt inimesed, samasugused inimesed, nagu ta neid oli näinud kõikjal, ainult et mitu korda huvitavamad teistest inimestest. Suhtlemises pärismaalastega nõuab ta eneselt samasugust õiglust ja delikaatsust nagu suhtlemises ükskõik milliste teiste inimestega. «Minu naabrid» — nii nimetab ta neid kõige sagedamini. Kord tuli ta oma «naabrite» külasse ja nägi, et need polnud tema külastuse üle sugugi rõõmsad. Kõikjal sünged, tusased näod. Pärismaalased haarasid odad, ja ta leiab selle žesti täiesti loomuliku olevat. See on ju nende maa-ala, nende küla, nende mets, nad polnud Mikluhho-Maklaid enda juurde kutsunud.

«Mul endal hakkas kuidagi piinlik,» kirjutab Mikluhho-Maklai oma päevikusse: «miks ma tulen segama neid inimesi?»

Kindlasti võib ütelda, et ei Stanley ega ka teised reisijad tundnud sellist piinlikkust.

Astrolaabi lahe paapuad olid kiviaja inimesed, Mikluhho-Maklai aga üks kaasaegse tsivilisatsiooni eesrindlikumaid õpetlasi. Kuid õpetlane ei kaldu paapuat põlgama sellepärast, et see raiub puud kohmaka kivikirvega, sööb mitte lusikaga, vaid mingisuguse teokarbiga, ei tunne sahka ega atra ja peenendab mulda peaaegu paljaste kätega. Vastupidi: valimustusega räägib ta nende inimeste tööarmastusest, kes kehvadest ja algelistest põllutööriistadest hoolimata harivad suurepäraselt maad, kes oskavad lihtsa luu abil teha keeruka kunst-ornamendi ja lõigata liha luuga mitte halvemini kui terasest noaga. Haritud õpetlane ei pidanud põlastusväärseks määrida oma laupa paapuate kombel musta värviga ühe pärismaalasest naise leinamise märgiks, soovides sellega avaldada kaastunnet surnu mehele; ja seni, kuni ta polnud teeninud paapuate täit usaldust ja nad ise ei tahtnud talle tutvustada oma naisi, tütreid ja õdesid, ta andis vilega eemalt märku oma tulekust: las naised peidavad endid ära, kui selline on nende komme. Tema delikaatsust tahaks nimetada tšehhovlikuks — niivõrd kõrge on selle kvaliteet. Nii oleks arvatavasti käitunud kõige delikaatsem inimene maailmas — Anton Pavlovitš Tšehhov, kui ta oleks olnud «üksi inimesesööjate

seas»... Ent delikaatsuse, leebuse ja headuse kõrval, mis sundisid Mikluhho-Maklaid haigena, palaviku ja jalahaavade all kannatavana, ruttama läbi raskesti läbitava metsa külasse mõne pärismaalasest haige abistamiseks, avab Mikluhho-Maklai päevik autori suhtes veel ühe joone — kartmatuse selle sõna otseses mõttes, s. t. hirmutunde täieliku puudumise. See joon, ühendatuna leebuse ja headusega, on üllatav. Talle räägitakse, et tema tulevased naabrid on inimesesööjad, et nad on salalikud, kavalad, julmad ja vihkavad valgeid. Hoolitsev laevakapten soovitab talle tungivalt kasutada relvastatud kaitset. Ja siis — korvett lahkub, kaob horisondi taha. Mikluhho-Maklai läheb üksinda paapuate külasse. Ta teab, et tema olukord on tõesti hädaohtlik, et sellel saarel võib ta tõepoolest hukkuda. Mitte asjatult ei näidanud ta meremeestele «Vitjazi» lahkumise eel puud, mille alla ta matab kogu tema poolt kogutud teadusliku materjali, kui tunneb, et ta «ei pääse». Kuid sellele vaatamata ei võta ta pärismaalaste külasse suundudes kaasa ei püssi ega ka revolvrit, vaid ainult märkmiku ja pliiatsi. Pärismaalased võtsid kutsumata külalise vaenulikult vastu. Mõned nooled lendasid ta peast mööda. Kuidas vastas siis tema nooltele? Paapuate keelt ta tollal veel ei osanud. Kuidas selgitada neile inimestele oma häid kavatsusi? Reisija laotab maha mati ja heidab magama relvastatud inimeste keskele, kes äsja olid ähvardanud teda surmaga. «Mina teid ei karda; ma tulin teie juurde relvitult ja usun, et ka teie ei tee mulle liiga,» seda ütles ta selle lihtsa teoga. Tegu, mis on ainulaadne oma leidlikkuselt ja mehisuselt. Kõige imetlusväärsem on aga see, et Mikluhho-Maklai mitte ainult ei otsustanud heita magama inimeste keskele, kes alles minut tagasi olid sihtinud tema pihta, vaid uinuski! «Ma magasin üle kahe tunni,» märgib ta päevikusse. Selliseks kahetunniseks uinakuks oli vaja mitte ainult väsimust, millele ta viitab ise talle omase tagasihoidlikkusega, vaid ka täielikku kartmatust, millest ta vaikib.

Paapuad olid hämmastatud selle haruldase inimese mehisusest. Teadmata, kuidas seletada enestele kartmatust, mida alati avaldas see kahvatu, väsinud näoga ja

vaikse häälega kõhetu mees, hakkasid nad viimaks kahtlustama, et ta on surematu, — seepärast ta ei kardagi nende odasid ja nooli.

«Ütle, Maklai, kas sa võid surra?» küsisid nad temalt ükskord.

Maklai jäi minutiks mõttesse. Võttis siis oda, «jämeda ja hästi teritatud», nagu ta päevikus pedantse täpsusega teatab, «raske ja terava, mis võib tekitada vältimatu surma», ulatas selle paapuale, eemaldus mõned sammud ja jäi tema vastu seisma.

«Ma võtsin maha kaabu, mille laiad ääred varjasid mu nägu; ma tahtsin, et pärismaalased näeksid minu näoilmest, et Maklai ei naljata ja ei pilguta silmagi, mis ka juhtuks,» märgib ta üles.

Aga ei tarvitse mõelda, et Mikluhho-Maklai mehisusel oli alistumise varjund. Seal, kus oli tarvis, oskas ta käiku lasta ka revolvri. Reisija ei armastanud kasutada relva, kuid ta ei kõhelnud relvajõul sundimast kuulekusele inimest, kes oli tema lühiajalisel äraolekul Papua-Koviai ranniku paapuate poolt alustatud tapatalgu peasüüdlane.

«Ma haarasin Sassil kõrist ja panin revolvri ta suu juurde.»

See tegu nõudis suurt meelekindlust: Mavara saare ülem Sassi, kelle reisija arreteeris, oli mürakas mees, Maklaist kolm korda tugevam, ja omas rannikul ärateenitud kuulsust kui riisuja ja mõrvar.

4.

Kõigest, mis temaga rännakute ajal juhtus, jutustab Mikluhho-Maklai niisuguse ühtlase rahuliku tooniga, et lugejal tekib tahtmatult mulje, nagu poleks Mikluhho-Maklai elus Uus-Guineal tõepoolest olnud absoluutselt midagi erakordset. Jalutas metsas, nägi suuri seeni; edasi läks sinna külasse, kus, nagu teatasid sõbrad, teda kavatseti tappa ning paljaks riisuda, — ja jäi sinna ööbima; luusis pärast uuesti metsas, laskis maha ja preparеeris ühe linnu, keetis ube; siis haigena, kõrgene-

nud temperatuuriga, hakkas ronima mööda läbipääsmatut jalgrada kõrgele mäele; kukkus alla ja lamas kaks tundi meelemärkuseta, pea alaspidi; tõusnud üles, ronis siiski mäetippu ja tegi vajalikud mõõtmised; keetis siis jälle ube; pärast tegi paapuatele ettepaneku kontrollida oda abil, kas ta võib surra... Kõik see on jutustatud rahulikult, ilma mingite hüüumärkideta ja pausideta, isegi pisut monotoonselt: ubadest samal toonil nagu jalutuskäigust kuristiku kohal.

Igasugune, mitte ainult ülev, vaid ka vähegi kõrgendatud paatoslik sõna oli Maklaile orgaaniliselt võõras. Sõnu «teadlase kohus» me ei leia tema päevikust, täpselt samuti nagu me ei kohta ka sõna «mehisus» või «vaprus».

Ent igaühele, kes mõtleb selle inimese elutee üle, kes vaatab temale kõrvalt, saab selgeks, et kuigi Mikluhho-Maklai kusagil ei maini teadlase kohust, oli tal endal sellest kohusest kõige kõrgem kujutlus; ja olgugi et ta kusagil ei räägi tsiviliseeritud eurooplase kohustustest madalal arenemisastmel seisvate inimeste vastu, sellegipärast täitis ta need alati.

Kui see poleks nii, kui teadus poleks vallutanud kõiki tema mõtteid, kas ta siis oleks suutnud palju aastaid päevast päeva, nädalast nädalasse, andmata endale puhkust isegi haiguse ajal ja lühendades sellega oma eluliga paarikümne aasta võrra, käia mööda soid ja mägesid, mõõta, vaadelda, koguda materjale, üles kirjutada, võrrelda? Kogu eluaja ta magas vähe, sõi kehvasti; alati näis talle, et ta ei jõua endale võetud kohustusi täita nagu tarvis. Tänuväärt ahnus maailma tunnetada sundis teda käima mööda läbipääsmatuid metsi. «Ma kahetsen, et mul pole sada silma,» kirjutas ta oma päevikus. Näib, et see on ainus kaebus, mille me tema märkmetest leiame. Eriti pahandasid teda oad, mis väga kaua keesid, need röövisid tema aega... Oma esimesel reisil Astrolaabi lahe rannikule elas ta seal viisteistkümmend kuud, s. o. rohkem kui aasta, ja selle viieteistkümne kuu jooksul ei saanud ta mahti valmistada endale mugavamat magamisaset: pea asetses madalamal kui jalad. «Oli vaja aga ainult asetada kaks pakukest madalama korvi alla!» kirjutab ta mõneti imestunult, mõtlikult.

Kuid aega pakukeste asetamiseks polnud. Ümbritsev maailm, seni ühelegi eurooplasele veel nägemata, ainult Maklai poolt äsja teaduslikku lähenemist leidnud, nõudis tundmaõppimist ja registreerimist. Selles uues maailmas oli vaja kõike vaadelda, kirjeldada ja säilitada. Isegi kõige ägedama palaviku-hoo puhul ei katkestanud ta meteoroloogilisi mõõtmisi: olles võimetu seisma ja käima, jõudis ta oma mõõteriistade juurde roomates. Ükski leheke auväärseilt puudelt, mis seisavad kaarjatel maapealsetel juurtel nagu tugedel, ei tohtinud kaduma minna botaanikale, ükski õise ookeani pimeduses helkiv meduus — zooloogiale, ükski paapua huultelt vallapääsenud laul — etnograafiale. Oli vaja mõõta paapuate päid, pinnase ja vee temperatuuri, mägede kõrgust, prepareerida linde, määrata taimede liike, korjata tarbeesemeid, juukseid, pärismaalaste ehteid ja relvi; oli vaja näha paapua matuseid ja pulmi ning vaadata pealt, kuidas paapuad valmistavad «keu'd», ja teada saada, miks ühelgi kolbal pole alumist lõualuud, — kus siin siis veel aega koikust mõelda!

Milles seisis siis nende teaduslike probleemide mõte, millede lahendamiseks Mikluhho-Maklai andis kogu oma jõu?

Zooloogias oli Mikluhho-Maklai, nagu ka tema õpetaja Haeckel, Darwini järelkäija; ta tegeles alamate loomade uurimisega, püüdes tõestada, et nende liikide arenemine oleneb keskkonna muutustest. Seda eesmärki teenisid õpetlase reisid Kanaari saartele, Sitsiilia saarele ja Punase mere rannikule; selle eesmärgiga propageeris ta innukalt mere-zooloogiajaamade organiseerimist, kus zooloogid saaksid uurida loomi mitte muuseumides, vaid neid ümbritsevas looduslikus keskkonnas. Selle eesmärgiga korjas ta Uus-Guinea korallrahudel molluske ja meduuse. Kuid mitte üksnes alamad loomad ei äratanud Maklai huvi. Zooloogiliste tööde kavas, milliseid ta tahtis Uus-Guineal teostada, oli üldise ülesandena ette nähtud «jälgida loomorganismide muutuvust ja sõltuvust mitmesugustest looduse välisteguritest ja seejärel nende organismide anatoomiat ning arenemise ajalugu». Antropoloogias oli Mikluhho-Maklai sügavasti huvitatud inimest käsitleva teaduse poolt tol ajal püstitatud kesk-

sest küsimusest — küsimusest kõigi inimsuguharude ühtsest põlvnemisest.

«Tol ajal,» kirjutab professor A. B. Piotrovski, «käis äge võitlus «monogenistide», kes kinnitasid, et kõik inimrassid põlvnevad ühest tüvest, ja «polügenistide» vahel, kes püüdsid tõestada, et inimrassid põlvnevad mitmetest, üksteisest sõltumatutest tüvedest. Valge inimene ja must inimene — kinnitasid polügenistid — on kaks erinevat tõugu, teineteisest niisama erinevad kui öökull ja kotkas.

Polügenistid tegid sellest järelduse, et inimrassid pole samaväärsed: ühed inimesed — valged — olevat looduse enese poolt määratud valitsevaiks; teised — «värvilised» — pole võimelised arenema ja on määratud alluvaiks.»

Tolle aja teadlastest oli inimsoo ühtse põlvnemise teooria pooldajaks vene akadeemik Baer. Ta kinnitas, et kõik selle teooria vastaste tõendused tuginevad kontrollimata materjalile ja et küsimuse tõeliselt teaduslikuks lahendamiseks on vaja kõigekülgselt uurida eri rasside inimesi — alates tsiviliseeritud eurooplastest kuni troopikamaade madala kultuuritasemega elanikeni.

«Teadusele on soovitav, võib isegi öelda vajalik uurida Uus-Guinea elanikke,» kirjutas Baer ühes oma artiklis.

Mikluhho-Maklaile oli Baer suureks autoriteediks ja tema soov avaldas reisijale sügavat mõju. «Vajalikkus teadusele» sai Maklaile isiklikuks vajalikkuseks. Ta valis Uus-Guinea oma mitu aastat kestnud uurimiste kohaks sellepärast, et see saar oli asustatud ürgsuguharuga, kelle uurimine võis anda vastuse antropoloogia poolt püstitatud keskse küsimusele. Reis Uus-Guineale polnud ainult reis ruumis, vaid ka ajas — see oli reis kiviaega.

Maklai mõistis, et on tarvis rutata: kui euroopa kolonisaatorid ilmuvad Uus-Guineasse, siis muutub paapuate eluviis, muutuvad nende kombed ja üldse — ei lõpe see neile hästi. Seepärast ei jätkunudki tal enda jaoks kunagi aega.

Tema mitmeaastane ennastohverdav töö ei olnud asjata. Tema poolt kogutud materjali põhjal võib ajaloolane täpselt kindlaks määrata, millisel arenemisast-

mel asusid Astrolaabi lahe paapuad. Mikluhho-Maklai ei tundnud paapuate keelt ja see raskendas tunduvalt süvenemist paapuate ühiskonna sotsiaalse korra olemusse. Pealegi oli ka teadus sel alal veel kaunis abitu; pööre etnograafias, teostatud inimmõtte kahe tähelepanuväärse teosega — ameerika õpetlase Morgani raamatuga «Muistne ühiskond» ja Engelsi raamatuga «Perekonna, eraomanduse ja riigi tekkimine», seisis alles ees. Teadusel ei olnud veel käes võtit ürgühiskonna struktuuri mõistmiseks.

Ent Mikluhho-Maklai kogutud materjal tõestab täielikult õpetlaste-teoreetikute hilisemaid järeldusi. Tänu sellele materjalile võisid teadlased kindlaks määrata, et paapuatel omasid tootmine ja tarbimine kollektiivset iseloomu, et neil puudus kaubandus, et ainsa tööjaotusena esines neil jaotus soo ja ea järgi, et nende ühiskonna põhiühikuks oli sugukond ja et nende ühiskond oli ürgkommunistlik. Mikluhho-Maklai andis esimesena Astrolaabi lahe paapuate materiaalse kultuuri üksikasjalise iseloomustuse. Ja peaasi: kirjeldades Uus-Guinea paapuate füüsilist tüüpi, kummutas Maklai tolle aja teaduses levinud arvamuse, nagu oleksid paapuatel mingisugused erilised omadused — «alamate» rasside omadused. Tavatseti mõelda, et juuksed kasvavad paapuatel kuidagi eriliselt — «kahludena». «Ei, need kasvavad täpselt samuti nagu eurooplastel,» konstateeris Mikluhho-Maklai pärast kestvaid uurimisi. Teadlased kinnitasid, nagu oleks paapuate nahk samuti kuidagi erisugune, kare. «Ei, nahk on sile ja ei erine millegagi eurooplaste nahast,» kirjutas Mikluhho-Maklai oma päevikusse.

Ja mitte ainult üksikud märkmed, vaid kogu tema päevik kummutab tõmmunahaliste süguharude vastu tõstetud laimu.

Paratamatult järeldab lugeja Mikluhho-Maklai päevikust, et tõmmunahalised pole sugugi «verejanulised» ega «salakavalad», vaid samasugused inimesed nagu igal pool mujal.

Mikluhho-Maklai tööd on aidanud ja aitavad paljastada polügenistide kahjulikke teooriaid, mis maskeerivad imperialistlike riikide kiskjalikkust; nad on aidanud ja

aitavad paljastada rassiteooriaid, mis on loodud fašismi nõudel.

Teadusliku küsimuse ühiskondlik külg ei jäänud Mikluhho-Maklaile tähele panemata. Ta teadis, et tsiviliseeritud eurooplased, ootamata küsimuse lahendamist teaduse poolt, lahendavad selle kõikjal suurtükkide abil. Kas inglise kolonisaatorid ei hävitanud Tasmaanias kogu rahva — tasmaanlased — ainult kolmekümne aasta jooksul?

Mikluhho-Maklai poliitilised vaated patustasid mitmes suhtes oma naiivsusega; seda hämmastavam oli tema läbinägelikkus. Ta mõistis juba siis, et leidub inimesi, kes, olles orjastanud ja hävitanud «värvilised» rahvad, hakkavad propageerima ühtede valge rassi rahvaste alistamist teistele, samuti valgetele, sel ettekäändel, nagu oleks «täisväärtuslikke» ja «mittetäisväärtuslikke» ka valgete hulgas; ühed oleksid nagu looduse enese poolt määratud valitsemiseks, teised — orjuseks.

«... neile, kes vabandavad tõmmude rasside hävitamist,» kirjutas ta 1877. aasta novembris, «on loogiline minna kaugemale... ja alustada ka valges rassis endas nende väljavalimist, kes ei sobi «ainsa valitud rassi» ideaalile.»

Kirja lõpus pöördub ta jälle teema juurde, mis teda nii erutas. Meelepahaga lükkab ta tagasi väited ürgrahvaste väljasuremise «loomulikkusest».

«Tõmmude rasside hävitamine,» kirjutab ta, «pole midagi muud kui toore jõu rakendamine, ja iga aus inimene on kohustatud seda hukka mõistma või, kui võimalik, selle kuritarvituse vastu välja astuma.»

Ta ise ei mõistnud mitte üksnes hukka, vaid astus ka välja. Tema teadlase kohus ühtis siin tõeliselt kultuurse inimese ühiskondliku kohustusega. Temal ei olnud vastuolu kahe — ühiskondliku ja teadusliku — kohuse täitmisel. Need kattusid. Uurides ta ka valgustas ja kaitses. Ta ei pidanud ennast inimeseks «kõrgemast» rassist sel alusel, et tal oli valge nahk ja et ta oskas püssist tulistada; kuid ta pidas ennast eesrindliku kultuuri inimeseks ja hakkas Maklai ranniku paapuate ning kõigi valgete kolonisaatorite poolt orjastatud «värviliste» rahvaste kaitsjaks

Kõigepealt hakkas ta selle suguharu valgustajaks, kelle hulka ta elama asus. Ta kinkis pärismaalastele kasulikkude taimede seemneid, ta õpetas neid kasutama metallist tööriistu ja oma isikliku käitumisega andis neile alati eeskuju õiglusest ja inimväärtuse austamisest. Ta tuleb näiteks külasse ja näeb ühes onnis «kuskust» — looma, keda ta veel polnud näinud. Õpetlane tahaks looma kaasa võtta ja uurida. Ta pakub vahetusena kuskuse eest nuga. «Kuid Gorendu lapsed hakkavad nutma, kui neile ei anta maitsta liha,» seletavad talle pärismaalased kohmetunult.

«Ma teadsin väga hästi,» kirjutab Maklai oma päevikusse, «et ükski Gorendu elanikest ei julge takistada, kui ma võtan looma ja viin ta koju, aga ma ei tahtnud ebaõiglaselt talitada ja võõrast omandit jõuga võtta.»

Kui sa oled ebaõiglane, kus on siis sinu kultuuri kiidetud üleolek?

Õiglustunne viis õpetlast kaugemale. Iga kord, kui ta nägi oma teel valgete kaupmeeste ahnitsemist või mõne imperialistliku riigi sõjaväeüksuse vägivalda pärismaalaste kallal, pöördus ta võimude poole etteheitvate ja vihaste sõnadega. «Õigluse» ja «inimlikkuse» nimel nõudis ta Vaikse ookeani pärismaalaste inimõiguse kaitseks «jultunud vägivalla, häbitu riisumise vastu» rahvusvahelise ühingu loomist. Kirjas «Tema Briti Majesteedi Peakomissarile» sir Arthur Gordonile nõuab ta, et võetaks tarvitusele energilised abinõud pärismaalaste õiguste kaitseks nende maadele, metsadele ja jõgedele; et keelataks alkohoolsete jookide ja relvade sissevedu; rohkearvulistes pöördumistes kõrgemate Hollandi ja Inglise ametnike poole nõuab ta, et katkestataks orjadega kauplemine, mida Vaikse ookeani saartel praktiseeriti «tööjõu vaba palkamise» katte all, inimesevargused, röövimised ja pettused. Kui ta sai teada, et Maklai rannikut ähvardab okupeerimine Saksamaa poolt, saatis ta protestitelegrammi Bismarckile, pärast aga pöördus Aleksander III poole. Ta tegi ettepaneku asutada Vaikse ookeani saartele eriline vene koloonia — töötajate koloonia pärismaalaste kaitseks ja abistamiseks, aga mitte nende rõhumiseks. Olgugi et Mikluhho-Maklai pöördumised ja projektid olid naiivsed — mitte tsaarilt ja mitte

koloniaalriikide ametnikelt ei tulnud abi oodata! —, tegi ta ometi kõik, mida oskas ja suutis.

... Astrolaabi lahe pärismaalased ei saanud aru, milleks «tamo russ» (vene inimene) Maklai kogus lindude luustikke ja vanu pealuid; neile olid arusaamatud sellised sõnad, nagu «anneksioon» ja «okupatsioon», kuid nad said täiesti aru Mikluhho-Maklai õilsusest. Nad hindasid täielikult selle inimese omadusi, tasudes head heaga ja hoolt hoolega, ja selles võib-olla seisabki rassistliku ebateaduse kõige tugevam teaduslik kummutus — kõige tugevam neist, mida Mikluhho-Maklai oli saavutanud. Tõepoolest: kas saab moraali seisukohalt pidada «mittetäisväärtuslikuks» rahvast, kes sellise heldusega vastas südamest tulevale heldusele? Kui reisijal haigestusid jalad, siis pärismaalased valmistasid kanderaami ja kandsid teda vaheldumisi, et tal poleks valus astuda; kui ta ära sõitis, hoidsid nad aastaid tema asju, sest need olid t e m a asjad; Maklai õigluse kohta lõid nad kõnekäänu: «Maklai sõna on üks»; ja kui neile näis, et paapua-vanamees tahab Maklaid odaga visata, sööstsid paljud tema juurde, et teda oma kehaga kaitsta ... See ei olnud kummardamine valge inimese materiaalse võimsuse ees, tema püssi, lambi ja tikkude ees. Oskas ju ka Wilson, Maklai teener, tulistada püssist ja süüdata tikke, lisaks mängis ta veel suupilli; ent Wilson oli tühine inimene ja argpüks, ning paapuad ei pidanud teda millekski. Armastus Maklai vastu oli ajendatud mitte kummardamisest relvajõu, vaid kummardamisest inimisiksuse jõu ja ilu ees.

5.

Mikluhho-Maklai oli sunnitud õppima välismaal. Venemaal veetis ta ainult lapse- ja noormehe-ea. Kahe aastakümne jooksul viibis ta kodumaal ainult juhuti. Lõplikult asus ta Peterburisse elama alles veidi aega enne surma. Palju aastaid pidas ta sidet sünnimaaga ainult kirjade kaudu ja sedagi harva: regulaarne post ei küündinud sinna, kus laevadel ja jalgsi, elevantidel ja pärismaalaste piroogidel reisis Mikluhho-Maklai.

Kui kaugel ta aga Venemaast ka ei viibinud, kõikjale tõi ta kaasa kalli sünnimaa hõngu, selle aja hõngu, mil ta sealt lahkus.

Ta õppis Peterburi ülikoolis kuuekümnendate aastate algul. See oli revolutsioonilise tõusu, talurahva rahutuste, raznotšiinetsitest koosneva intelligentsi põrandaaluste ringide aeg, loodusteaduste kõikvõimsusesse vankumatu uskumise aeg, Nekrassovi ja Ševtšenko poeesia aeg. See oli aeg, mil kõlasid Dobroljubovi ja Tšernõševski kirglik propaganda «Šovremennikus» ja Herzeni oma «Kolokolis».

On põhjust oletada, et Mikluhho-Maklai heideti gümnaasiumist välja lugupidamatu suhtumise pärast juhtkonda (igal juhul aga mitte «ebaedukuse» tõttu!), et ülikoolis võttis ta osa üliõpilaste tormilistest kogunemistest ja ta väljaheitmises oli osaliseks ka politsei: ta istus kolm päeva Peeter-Pauli kindluses.

Kuid asi ei seisa sugugi selles. Kõik need faktid ei anna meile veel õigust pidada Mikluhho-Maklaid kuuekümnendate aastate revolutsionääriks. Kes siis tollal ei võtnud osa üliõpilaste kogunemistest ja kes polnud süüdi lugupidamatus suhtumises juhtkonda?!

Mikluhho-Maklai seos kuuekümnendate aastate eesrindlike ideedega on märksa vähem märgatav, kuid seda sügavam ja kindlam. See seos ei ole pinnaline, vaid on sügavalt juurdunud sellesse ühiskondlikku ja teaduslikku tegevusse, millele ta pühendas oma elu.

«Veendumuste hulgas...» kirjutas kuuekümnendate aastate revolutsiooniliste demokraatide juht Tšernõševski, «omab tähelepandava koha eelarvamus, nagu etendaksid erilised tõuomadused, mis tulenevad organismi enese erinevustest, suurt osa rahvaste saatuses; nagu oleks üks rahvas juba oma sünnipärase loomuse, oma rassi tõttu võimetu selleks, milleks on oma rassi tõttu võimeline teine.»

Ja edasi:

«...praktilistes toimingutes ärge pöörake tähelepanu inimeste rassile, käituge nendega lihtsalt nagu inimestega; tehke seda, mis on vaja teha lihtsalt i n i m e s e loomuse rahuldamiseks, ja te saavutate tulemusi, milliseid tuleb inimese loomuselt oodata. Võib olla, et rahva

rassil on olnud mingisugune mõju sellele, et teatav rahvas on praegu selles või teises seisundis ... kuid ... iga rahva praeguse seisundi kujunemises kuulub niisugune hiiglaosa asjaolude toimele, mis pole sõltuvad sünnipärastest tõuomadustest, et neile erisugustele, üldiselt inimloomusest erinevaile omadustele, kui nad ka olelevad, on jäänud tegevuseks väga vähe ruumi — mõõtmatult, mikroskoopiliselt vähe ruumi.»

«Ärge laimake!» — niisuguse hüüdega lõpeb see katkend.

Kuidas suhtus Mikluhho-Maklai Tšernõševskisse? Kas teadis Tšernõševski midagi Mikluhho-Maklaist? Seda küsimust pole küllaldaselt uuritud, aga kuidas ka oleks, Maklai päevikus ei leidu mitte ainsatki rida, mis räägiks tsiteeritud Tšernõševski mõtetele vastu.

Kui lugeda Maklai poolt paapuate kaitseks esitatud projekti vene koloonia loomise kohta Vaiksel ookeanil, tuleb samuti tahtmatult meelde Tšernõševski.

«Koloonia moodustab kogukonna ja on juhitav vanemate nõukogu ja asukate üldkoosoleku poolt,» kirjutas Mikluhho-Maklai. «Igal aastal jaotatakse maaharimisest saadud puhaskasu kõigi ettevõtte osanike vahel vastavalt nende seisukohale ja tööle.»

Kas ei unistanud just sellistest töökogukondadest Veera Pavlovna, Tšernõševski romaani «Mida teha?» kuulus kangelanna? Ja kui lugeda Maklai päevikust, kuidas ta arstis ja õpetas paapuaid, kas ei meenu siis tahtmatult vene noorus, kes just tol ajal, jättes maha ülikoolid ja salongid, sööstis vene küladesse arstima ja õpetama rahvast?

Kaasaegsed tabasid suurepäraselt kuuekümnendate aastate revolutsioonilist vastukaja Mikluhho-Maklai tegevuses. Mitte asjatult ei kirjutanud Novgorodi kubermangu talupoeg, vastates Maklai üleskutsele võtta osa koloonia organiseerimisest, talle kirja «maapealsest põrgust», mis loodud rikaste poolt vaestele; mitte asjatult ei märkinud tsaar Aleksander III Maklai projektile: «tagasi lükata», aga mustasajaline «Novoje vremja» irvitas tema teaduslike tööde üle ... Nii sõbrad kui ka vaenlased mõistsid väga hästi teadlase poolt teostatud katse tähtsust ja selle katse varjatud revolutsioonilist

mõtet. Kogu oma tagasihoidlikkusest hoolimata mõistis seda ka Mikluhho-Maklai. See andiski talle jõudu suhtuda õelatesse kallaletungidesse ja laimusse samasuguse üleva rahuga, nagu ta suhtus tema suunas lendavatesse odadesse.

Mikluhho-Maklai ei elanud kaua. Ta elu oli täis raske tööd ning kannatusi; ta kannatas rängalt puuduse all, sest tsaari bürokraatia ei mõistnud tema uurimiste kogu tähtsust ja loobudes kõige vajalikumast teostas ta neid suures osas omal kulul; ta kannatas haiguste all, üle jõu käiva töö all, ent kõige enam inimteadvuse tardumuse ja kasuahnuse all. «Enamus ei taha teada tõde,» kirjutas ta kibedusega. Aga sellegi poolest võib teda nimetada õnnelikuks inimeseks. Korduvalt esineb tema päevikus sõna «õnn». Ta oli õnnelik välgu poolt äkki valgustatud metsa ilust; selle inimese heast ja leebest näoilmest, keda ta täna metsas kohtas; õnnelik leiust, mis kinnitas tema teaduslikku lemmikmõtet, — ja oma ürituse õigsusest.

«...jutustuse lihtsuse alt,» kirjutab üks Mikluhho-Maklai loengute külastajaid, «kuuldus teostatud kangelasteo sügav mõistmine, selle sügav tunnetamine, et varem või hiljem see kangelastegu leiab teenetekohast hindamist.»

Päevik
1881
1882

September

19. septembril.

Kella kümne paiku hommikul hakkas viimaks paistma pilvedega kaetud Uus-Guinea kõrge rannik.

Korvett «Vitjaz» liikus paralleelselt Uus-Britannia kirderannikuga[1].

Ees avanev rand osutus kuningas Williami neemeks Uus-Guinea kirdeosas.

Kõrged mäed kulgesid ahelikuna rannaga paralleelselt. Kaartidel on nad märgitud nimega Finisterre, kõrgusega üle 10 000 jala.

Uus-Guinea ja Rooke'i saare vahelises väinas oli näha mõningaid madalaid taimkattega kaetud saari. Oli pärivool, ja me liikusime hästi edasi.

Kella kahe paiku oli korvett «Vitjaz» rannale niivõrd lähenenud, et oli võimalik näha maa iseloomustavaid jooni.

Mäetippudel lebasid tihedad pilvemassid, mis ei võimaldanud eraldada tippude kontuure; valge pilvekihi all mustas järskudel nõlvakutel tihe mets, mis oma tumeda värvusega tublisti erines helerohelisest rannaribast. Rannariba kerkis terrassidena ehk astangutena. Rohkearvulised lõhed ja kuristikud, täis kasvanud tiheda rohelusega, lõhestasid terrasse ülalt alla, ühendades metsaviirgu rannaäärse taimestiku kitsa vöötmega.

Siin-seal rannariba laienes, mäed taandusid kaugemale sisemaale, ja kitsad terrassid, lähenedes merele,

---

[1] Uus-Britannia — samanimelise saarestiku kõige suurem saar. (1884. a., kui Uus-Guinea kirderannik ja lähedal asetsevad saared hõivati Saksamaa poolt, nimetasid sakslased selle saarestiku ümber «Bismarcki saarestikuks».)

muutusid avaraiks, tumeda roheluse palistatud lagendikeks.

Kahes kohas oli näha rannikul suitsu, mis tunnistas inimasustuse olemasolu.

Kella kuue paiku õhtul tuli ranna läheduses nähtavale väike metsaga kaetud saareke. Kookospalmide heleda roheluse vahel oli saarekesel näha onnide katuseid, kaldal võis aga eraldada ka inimesi.

Leidmata sobivat ankrukohta katkestasime auru — korvett «Vitjaz» hakkas triivima.

Oli selge, tähine õhtu, ainult mäed olid ikka veel kaetud pilvedega, mis nagu laskusid madalamale, ühinedes valge, piki rannikut kuni mereni laiali laotunud udulooriga. Mäetippude kohal olevaist tumedaist pilvedest sähvis sageli välku, kuid müринat polnud kuulda.

20. septembril.

Öö kestel oli pärivool meid viinud umbes 20 miili põhja poole. Ma tulin varakult laevatekile, eeldades, et näen enne päikesetõusu mäetippe vabadena pilvedest. Ja tõepoolest, mäed olid selgesti nähtavad; üksikuid mäetippe oli vähe, mäed moodustasid ühtse kõrge seina, olles peaaegu kõikjal ühekõrgused. Päikesetõusul olid mäetipud ja -jalamid pilvedest vabad; keskkohal liikusid valged kihtpilved.

Sedavõrd, kuidas me edasi liikusime, muutus ranniku ilme. Terrasse enam polnud, aga kõrgete, pikuti asetsevate mäeahelikkudega liitusid küngaste ebaühtlased põikiread, millede vahel voolasid arvatavasti jõed. Taimestik oli rikkalikum.

Pikkamisi varjasid pilved kõrgete mäeahelikkude tippe: hiiglasuured rünkpilved, keereldes ja muutes oma kuju, vajusid mäeharjadele. Madalate kinkude nõlvadel oli siin-seal näha tihedaid suitsusambaid.

Kella kaheteistkümneks olime keset suurt Astrolaabi lahte [1].

---

[1] Astrolaabi laht — laht Uus-Guinea kirderannikul, avastatud prantsuse meresõitja Dumont d'Urville'i poolt a. 1827 ja nimetatud laeva nime järgi, millel ta sõitis. Dumont d'Urville siin ei randunud, ta kirjeldas rannikut laevalt.

Laeva komandöri, teise järgu kapteni Pavel Nikolajevitš Nazimovi poolt mulle esitatud küsimusele, missuguses kohas ma sooviksin randuda, näitasin kõrgemale vasakule kaldale, oletades, et madal parempoolne võib olla ebatervislik.

Me silmitsesime kaua lahe rannikut, soovides avastada pärismaalaste onne, kuid peale suitsusammaste künkail ei täheldanud me midagi. Kui aga korvett veelgi rannikule lähenes, hüüdis vanemohvitser Novosilski, et ta näeb jooksvaid metsinimesi. Tõepoolest võis liivase ranna ühel kohal eraldada tumedaid kujusid, mis kord jooksid, kord peatusid.

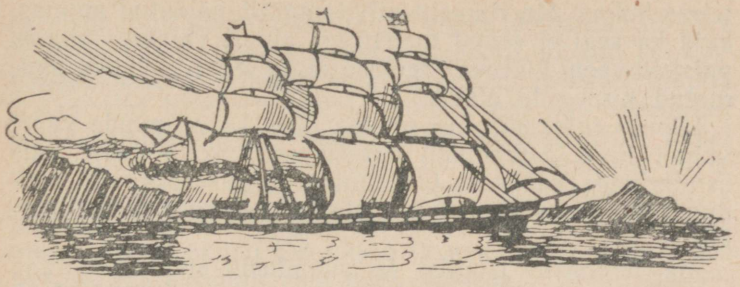
Selle koha läheduses eraldus väike neemeke, mille taga näis olevat väike abajas. Me suundusime sinna ja avastasime tõesti väikese lahe.

Sellesse sisse sõitnud, asus korvett «Vitjaz» ankrusse umbes seitsmekümne sülla kaugusel rannast, kahekümne seitsme sülla sügavusel. Hiiglasuured puud, mis kasvasid just abaja (mille moodustas üleskerkinud korallrahn) järsult vette laskuva kaljujärsaku ääres, langetasid lehestiku veepinnani; lugematud liaanid ja mitmesugused parasiittaimed kujundasid puude vahele oma vanikutega eesriide, ja ainult abaja liivane põhjaneemeke oli avatud.

Peagi ilmus sellele maaninale rühm metsinimesi. Pärismaalased näisid väga kartlikena. Pärast pikki nõupidamisi astus üks neist esile, kandes kookospähklit. Ta pani pähkli kaldale ja, osutades sellele, püüdis meile miimika abil selgitada, et kookospähkel on määratud meie jaoks, seejärel aga kadus kiiresti metsatihnikusse.

Ma pöördusin korveti kapteni poole palvega anda mulle nelja aeruga paat, et minna kaldale; kui ma aga kuulsin, et minu julgestuseks kavatsetakse saata veel kutter relvastatud meeskonnaga, palusin ma anda mulle sõudepaat ilma madrusteta, käskisin oma mõlemal teenril, Wilsonil ja Boil [1], laskuda paati ning sõitsin oma tulevaste naabritega tutvuma. Kaasa võtsin üht-teist

[1] Wilson ja Boi võeti Mikluhho-Maklai poolt teenistusse ühel Samoa saarel, kus «Vitjaz» teekonnal Uus-Guineasse peatus. Wilson oli rootslane, endine kaubalaeva madrus; Boi oli noormees, polüneeslane Niu saarelt.

kingituseks: helmeid, punast puuvillast riiet, mis oli lõigatud tükkideks ja kitsasteks lintideks, jms.

Sõitnud ümber maanina, suundusin piki liivast randa kohale, kus me esmakordselt nägime pärismaalasi. Paarikümne minuti pärast lähenesime kaldale ja ma nägin liival mõningaid pärismaalaste pirooge. Kuid mul ei õnnestunud siin maanduda: oli tugev laintemurd. Vahepeal aga ilmus põõsaste tagant nähtavale odaga relvastatud pärismaalane ja, tõstnud oda pea kohale, tahtis žestidega mulle selgitada, et ma lahkuksin. Kui ma aga tõusin paadis püsti ja näitasin talle mõningaid punaseid riidehilpe, sööstis metsast välja umbes tosin mitmesuguste kaigastega relvastatud metsmeest. Nähes, et pärismaalased ei julge paadile läheneda, ja soovimata randa jõudmiseks ise vette hüpata, viskasin ma kingid vette, lootes, et laine need randa kannab.

Siis hakkasid pärismaalased energiliselt kätega vehkima, näidates, et ma eemalduksin.

Mõistes, et meie juuresolek segab neid vette astumast ja asju võtmast, käskisin ma oma inimesi eemale sõuda. Vaevalt olime kaldast eemaldunud, kui pärismaalased sööstsid üksteise võidu vette, ja punased rätid olid silmapilk välja õngitsetud. Kuid vaatamata sellele, et punased riidehilbud näisid metsmeestele väga meeldivat (nad vaatasid neid suure uudishimuga ja arutlesid omavahel palju), ei söandanud siiski ükski minu paadile ligineda.

Veendunud, et kõik minu katsed esimest tutvust sõlmida on ebaõnnestunud, pöördusin ma korveti juurde tagasi, kus sain teada, et metsmehi oli rannal nähtud ka

teises kohas. Ma liikusin viivitamatult näidatud suunas, kuid ka seal ei olnud metsmehi; ainult väikeses abajas paistsid veeni ulatuva roheluse seina tagant kaldale tõmmatud piroogide otsad.

Lõpuks märkasin ma rannas ühes kohas puude vahel valget liiva. Suundusin kiiresti selle koha poole, mis osutus väga hubaseks ja kauniks nurgakeseks; siin randudes silmasin kitsast teerada, mis tungis metsatihnikusse.

Ma hüppasin paadist ja suundusin mööda teerada metsa sellise kannatamatusega, et ei andnud ühtki käsku oma inimestele, kes hakkasid sõudepaati lähemate puude külge siduma.

Läinud mööda teerada sammu kolmkümmend, märkasin ma puude vahel mõningaid katuseid; edasi viis mind teerada aga väljakule, mille ümber seisid onnid. Nende katused laskusid peaaegu maapinnani.

Külal oli väga puhas ja lahke ilme. Väljaku keskpaik oli hästi tambitud ning ümberringi kasvasid kirevalehelised põõsad ja kerkisid palmid, mis andsid varju ja vilu. Palmilehtedest katused, mis olid aja jooksul pleekinud, eraldusid kaunilt ümbruse tumerohelisel taustal. Metsa üldpilti elustasid aga erepunased hiina roosi õied ja kollakasrohelised ning kollakaspunased krootonite[1] ja koleuste[2] lehed. Mets koosnes banaanipuudest, pandaanidest[3], leivapuudest[4], areeka-[5] ja kookospalmidest. Kõrged puud varjasid väljakut tuulte eest. Ehkki kusagil ei leidunud elavat hinge, oli siiski kõikjal näha

---

[1] Krooton — põõsas, troopikamaades laialt levinud. Krootoni õied on ilmetud, kuid lehed on väga ilusad punase ja kollase soonmustriga.

[2] Koleus — puu, eredavärviliste lehtedega.

[3] Pandaan (kruvipuu) — kõrge puu sadade maapealsete juurtega. Maapealsed juured laskuvad kaarjalt mitme meetri kõrguselt maapinnale ja annavad puule sellise kuju, nagu seisaks ta tugedel.

[4] Leivapuu — puu, mis kannab raskeid, kerana ümarjaid vilju. Nende viljade liha, küpsetatuna tulistel kividel, meenutab maitselt leiba.

[5] Areekapalm (beetelpalm) — kõrge palm lopsakate õiekobaratega. Pärismaalased hindavad areekapalmi eriti sellepärast, et tema pähklitest valmistatakse nende lemmikpagi (vt. märkust lk. 35).

äsjalahkunud külaelanike jälgi: vahel lõõmahtas hõõguv tulelõke väljakul; siin vedeles poolikult joodud kookospähkel, seal — kiiruga visatud aer... Mõnede onnide uksed olid hoolikalt kaetud puukoorega ja lõhestatud bambuselaastudega ristamisi kinni löödud; siiski, kahel onnil olid uksed jäänud lahti, — nähtavasti oli pererahvas kusagile väga rutanud ega olnud neid sulgeda jõudnud. Uksed asuvad kahe jala kõrgusel; nad näivad olevat pigem aknad kui uksed ja moodustavad ainukese avause, mille kaudu võib onni pääseda.

Ma lähenesin ühele säärasele uksele ja vaatasin sisse. Onnis on pime — vaevu võib eraldada seal asuvaid esemeid: kõrged bambusest narid, põrandal mõned kivid, mis on toeks purunenud savipotile. Kivide vahel hingitseb tuli; seintel ripub teokarpide ja sulgede kimpe, ning katuse all, mis on nõest mustunud, — inimese kolp.

Loojuva päikese kiired valgustasid sooja valgusega ilusat palmide lehestikku; metsast kuuldus mingisuguste lindude tundmatuid hääli. Oli nii hea, rahulik ja ühtlasi võõrastav ning uudne, et näis pigem unenäona kui tõelisusena.

Sel ajal kui ma lähenesin teisele onnile, kuuldus sahinat. Pöördudes nägin ma mõne sammu kaugusel inimest, kes oli nagu maa alt kerkinud. Inimene vaatas sekundiks minu poole ja sööstis põõsastesse. Peaaegu joostes tõttasin ma mööda teerada talle järele, lehvitades taskust leitud punase hilbuga. Vaadates tagasi ja nähes, et olen üksinda, ilma mingi relvata, ja palun märkide abil teda läheneda, ta peatus.

Liginesin metsamehele pikkamisi ja ulatasin talle vaikides punase riideriba. Ta võttis selle vastu nähtava mõnuga ja sidus oma pea ümber.

See paapua oli keskmist kasvu, tume-šokolaadpruuni värvusega, lühikeste tuhm-mustade, kräsus nagu neegril, juustega, laia lameda ninaga, rippuvate kulmukaarte alt vaatavate silmadega ja suure suuga, mis oli peaaegu varjatud püstjatest vurrudest ja habemest. Kogu ta riietus koosnes mingist hallist, ligikaudu kaheksa sentimeetri laiusest, alguses vööna seotud riideribast, mis edasi laskus jalgade vahele ja oli tagant pihale kinni-

tatud, ning kahest, ülalpool küünarnukki tihedalt ümber käe seotud kuivast rohust punutud käevõrude-taolisest sidemest. Ühe sääresideme või käevõru vahele oli torgatud roheline beetlileht [1], teise vahele vasakul käel midagi noataolist, mis tehtud siledaks lihvitud luutükist.

Metsmees oli hea kehaehitusega, küllaldaselt arenenud muskulatuuriga.

Minu esimese tuttava ilme näis mulle üsna sümpaatsena. Millegipärast arvasin, et ta hakkab minu sõna kuulma; võtsin tal käest kinni ja viisin ta mõningale vastupanule vaatamata külasse tagasi.

Väljakul leidsin eest oma teenrid Wilsoni ja Boi, kes mind otsisid, taipamata, kuhu ma kadusin. Wilson kinkis minu paapuale tüki tubakat, millega aga see ei teadnud midagi peale hakata ja, võtnud kingituse vaikides vastu, toppis selle parema käe käevõru vahele, kõrvu beetlilehega.

Kuni me seisime väljaku keskel, hakkasid puude ja põõsaste tagant paistma metsmehed, julgemata läheneda ja olles iga minut valmis põgenema. Nad seisid vaikides ja liikumatult aupaklikus kauguses, jälgides teraselt meie liigutusi. Et nad ei liikunud paigast, olin ma sunnitud igaüht eraldi haarama käest ja sõna otseses mõttes vedama meie ringi.

Lõpuks, kogunud kõik ühte kohta, istusin väsinuna nende keskele kivile ja hakkasin neile jagama igasugust tühja-tähja: helmeid, naelu, kalaõngesid ja punase riide ribasid. Naelte ja õngede tähendust nad nähtavasti ei tundnud, kuid ükski neist ei keeldunud neid vastu võtmast.

Minu ümber kogunes kaheksa paapuat. Nad olid mitmesuguse kasvuga ja ka välimuselt mõneti, kuigi tähtsusetul määral, erinevad. Naha värvus varieerus vähe. Kõige teravamat kontrasti minu esimese tuttava tüübiga kujutas üle keskmist kasvu, kõhn, esiletungiva kongis ninaga ja väga kitsa, külgedelt kokkulitsutud otsmikuga mees; habe ja vurrud olid tal ära aetud, peas

[1] Beetel — põõsas suurte vänge maitsega lehtedega. Pärismaalased keeravad tükikese areekapalmi vilja beetlilehesse, määrivad selle lubjaga ja närivad. Komme närida beetlit, mis ärritab närvisüsteemi, on levinud paljude troopikamaade rahvaste hulgas.

kerkisid mütsina punakaspruunid juuksed, mis tagant laskusid kaelale keerdus salkudena, täiesti sarnastena Uus-Iirimaa[1] elanike torukujuliste kiharatega. Need kiharad rippusid kõrvade taga ja ulatusid õlgadeni. Juustes tolknesid kaks bambuskammi, millest ühel, mis oli kuklasse pistetud, ilutsesid lehvikuna mõned mustad ja valged kaasuari- ja kakaduusuled. Kõrvadest olid läbi pistetud suured kilpkonnaluust kõrvarõngad, ninasõõrmeist aga nikerdatud mustriga bambuskepike, väga jämeda pliiatsi jämedune. Kaelal rippus peale koera- ja muude loomade hammastest, teokarpidest jne. tehtud kee veel väike kotike; vasakul õlal rippus teine kott, mis ulatus vööni ja oli täidetud mitut liiki esemetega.

Sellel pärismaalasel, nagu ka teistel juuresolijatel, oli käte ülemine osa kõvasti seotud punutud käevõrudega, millede vahele oli topitud mitmesuguseid asju — kellel konte, kellel lehti või lilli.

Paljudel oli õlal kivikirves, aga mõned hoidsid käes aukartustäratavat, peaaegu inimesepikkust vibu ja ühe meetri pikkust noolt.

Samuti nagu erines nende juuste värvus, mis olid kord süsimustad, kord punase saviga värvitud, olid ka nende soengud erinevad: ühtedel seisid juuksed mütsina peas, teistel olid nad lühikeseks pügatud, mõnedel rippusid kuklas, ent kõigil olid kräsus juuksed nagu neegritel. Habemekarvad keerdusid samuti peenikeste spiraalidena. Naha värvus oli väheste erinevate varjunditega. Noored olid heledamad kui vanad.

Et päike oli juba loojunud, otsustasin ma esimeste tähelepanekute huvitavusele vaatamata korvetile tagasi pöörduda. Kogu salk saatis mind rannani, kandes kinke: kookospähkleid, banaane ja kaht jalgadest ülikõvasti seotud metsikut seapõrsast; põrsad ruigasid väsimatult. Kõik asetati sõudepaati. Lootes veel enam kõvendada häid suhteid pärismaalastega ja ühtlasi ka selleks, et näidata korveti ohvitseridele oma uusi tuttavaid, tegin ümbritsevaile paapuatele ettepaneku saata mind oma

---

[1] Uus-Iirimaa — üks suurtest saartest Uus-Britannia (Bismarcki) saarestikus.

piroogidel. Peale pikka arutelu asusid viis meest kahte piroogi, teised aga jäid kaldale ja isegi, nagu näis, püüdsid kõigest jõust mõjutada vapramaid julgest ja riskantsest ettevõttest loobuma.

Ühe piroogidest võtsin ma puksiiri, ja me suundusime «Vitjazi» poole.

Aga poolel teel mõtlesid ka julgemad ümber: nad näitasid mulle märkidega, et nad ei taha edasi sõita ja püüdsid puksiirist lahti saada, kuna teine vaba piroog pöördus kiiresti kaldale. Üks paapuatest, kes istus piroogis, mida me järel vedasime, püüdis isegi puksiiriks olevat köieotsa oma kivikirvega läbi raiuda.

Nõudis vaeva neid tekile tirida. Wilson ja Boi tõstsid nad peaaegu vägivaldselt laevatrepile. Nad värisesid üleni hirmust ja ei suutnud ilma minu toetuseta jalul seista; vististi arvasid nad, et neid tapetakse. Vahepeal pimenes täiesti, hutti toodi latern, ja metsmehed rahunesid pikapeale, muutusid isegi lõbusaks, kui korveti ohvitserid kinkisid neile mitmesuguseid asju ja kostitasid teega, mille nad kohe ära jõid. Siiski, vaatamata sellisele lahkele vastuvõtule, läksid nad nähtava heameele ja suure kiiruga laevatrepist alla oma piroogi ning sõudsid kiiresti külasse tagasi.

Korvetil öeldi mulle, et minu äraolekul olevat pärismaalased uuesti tulnud ja kaasa toonud kaks koera, kelle nad olevat sealsamas tapnud, nende laibad aga jätnud kingina kaldale.

21. septembril.

Pärast hommikueinet läksin ma uuesti sinna külasse, kus olin eile õhtul. Minu esimene tuttav paapua Tui ja mõned teised tulid mulle vastu.

Sel päeval pidi korvetil olema palvus ja ettenähtud suurtükisaluut suurvürst Konstantin Nikolajevitši sünnipäeva puhul; ma otsustasin jääda külasse, et oma juuresolekuga veidi nõrgendada hirmu, mida laskmine võis pärismaalaste hulgas tekitada.

Saluudini oli aega veel küllalt ja ma läksin otsima kohta oma tulevase onni jaoks. Ma ei tahtnud asuda otse külasse ja isegi mitte selle lähedusse, esiteks, sellepärast, et ma ei tundnud oma tulevaste naabrite iseloomu ja kombeid; teiseks võttis nende keele mittetundmine mult võimaluse küsida neilt selleks luba, oma juuresolekut peale sundida aga pean ma taktituks; kolmandaks ei armasta ma sugugi lärmi ja kardan, et küla läheduses hakkavad mind häirima ja ärritama täiskasvanute kisa, laste nutt ja koerte ulgumine.

Läksin mööda jalgrada külast välja ja umbes kümne minuti pärast tulin väikese neemekese juurde, mille lähedal voolas oja ja kasvas grupp suuri puid. See koht näis mulle täiesti sobivana: üksildane, ojale lähedal, asetses ta samal ajal peaaegu jalgrajal, mis ühendas naaberkülasid.

Määranud sel viisil oma tulevase elukoha, ruttasin külasse tagasi, aga saluut oli juba alanud. Suurtükipaugud, nagu näis, rohkem hämmastasid pärismaalasi, kui hirmutasid. Iga uue lasu puhul püüdsid nad kord põgeneda, kord laskusid kükakile, kord hüppasid maha, toppisid oma kõrvu kinni ja värisesid kogu kehast nagu palavikus.

Ma olin väga rumalas olukorras: parima tahtmise juures neid rahustada ja olla tõsine, ei saanud ma naeru pidada; ent osutus, et minu naer oli pärismaalaste hirmu vastu kõige tõhusamaks vahendiks, ja et naer on üldse nakkav, siis panin ma peagi tähele, et ka paapuad, järgides minu eeskuju, hakkasid üksteisele vaadates muhelema.

Olles rahul, et kõik läks õnnelikult, pöördusin ma korvetile tagasi. Kapten Nazimov avaldas soovi minna koos minuga kaldale onni ehitamiskoha lõplikuks valikuks. Meiega ühinesid vanemohvitser ja arst. Kuigi tegelikult oli mul valik tehtud, polnud siiski liigne vaadata veel ka teisi kohti, mis võisid osutuda paremateks. Kolmest meie poolt vaadatud kohast meeldis üks meile eriti. Lai oja voolas siin avamerre. Aga otsustades paljude tunnuste järgi, et pärismaalastel on kombeks siia sageli tulla ja jätta siia oma pirooge ning et siin lähedal haritakse istandusi, teatasin ma kaptenile oma otsusest asuda esimesele, minu enese poolt valitud kohale.

Kella kolmeks asusid korvetilt saadetud inimesed kohta põõsastest ja väikestest puudest puhastama, kuna puusepad hakkasid onni ehitama, alustades seda vaiade rammimisega kahe hiiglasuure keengarpuu[1] varju all.

22., 23., 24., 25. septembril.

Kõik need päevad olin ma onni ehitamisega tegevuses. Iga päev kell 6 hommikul sõitsin ma puuseppadega kaldale ja jäin sinna lipu langetamiseni.

Minu onn on 7 jalga lai ja 14 jalga pikk ning jaotatud presentvaheseinaga pooleks. Ühe poole määrasin

[1] Keengar *(Canarium commune)* — kõrge ja jäme puu, lamedate maapealsete lauasarnaste juurtega.

ma endale, teise — teenritele. Tahitist[1] kaasavõetud laudadest ei jätkunud, ja seepärast tuli ainult seinte alumine osa teha puust, ülemine osa ja samuti ka mõlemad uksed aga presendist, mida võib kokku rullida. Katuse jaoks oli valmistatud kookospalmilehtedest punutud matid; selle töö andsin ma teha Boile. Põrand, pooled seintest ja nurgatoed tehti Tahitis ostetud ja juba korvetil kokkusobitatud puidust. Vaiad, ülemised kinnitised ja talad tuli raiuda ning kokku sobitada kohapeal; ent tänu korveti kapteni vastutulekule oli töökäsi palju ja ehitus edenes jõudsasti.

Pärismaalased, arvatavasti hirmutatud 21.-kuupäeva paugutamisest ja suure hulga inimeste kohalolekust korvetilt, näitasid end vähe: kaks-kolm inimest ja sedagi harva.

25. kuupäeval hakkas Boi katust katma, sest homme on korveti siinviibimise viimane päev. Vahepeal käis siin minusse heatahtlikult suhtuv Tui ja püüdis mulle oma ilmeka miimikaga selgitada, et kui korvett lahkub (ta osutas korvetile, seejärel aga kaugele horisondile) ja me jääme kolmekesi (ta osutas minule, Wilsonile ja Boile, siis aga maale), tulevad pärismaalased naaberküladest (ta näitas metsale ja loetles külade nimesid), lõhuvad onni (siin astus ta vaiade juurde ja tegi, nagu raiuks ta neid) ja tapavad meid odadega (nüüd ta sirutas end, asetas ühe jala taha ja, tõstes parema käe pea kohale, võttis inimese poosi, kes heidab oda, seejärel lähenes mulle, tõukas mind sõrmega mitu korda rinda ja lõpuks, sulgedes pooleldi silmad ja pistes välja keeleotsa, kujutas mahakukkuvat inimest; neidsamu miimilisi liigutusi kordas ta, osutades järgemööda Wilsonile ja Boile).

Mõistes väga hästi Tui hoiatust, tegin ometi näo, nagu ei saaks ma temast aru.

Siis ta hakkas uuesti nimetama külade nimesid: Bongu, Gorendu, Gumbu, ja näitama, et raiub vaiasid; kõige selle peale heitsin ma ainult käega ja kinkisin talle naela.

Naasnud korvetile, jutustasin nähtud pantomiimist laeva ühiskajutis. Üks ohvitseridest, leitnant Tširikov,

[1] Tahiti — Seltsisaarte suurim saar.

kes juhtis «Vitjazil» suurtükiväe-ala, tegi mulle ettepaneku valmistada mõned miinid ja asetada need ümber minu maja.

Ma ei keeldunud sellisest kaitsevahendist äärmise vajaduse korral, kui pärismaalased tõepoolest mõtleksid ilmuda sääraste kavatsustega, milliseid mulle Tui püüdis selgitada.

26. septembril.

Heitsin eile magama kell 11 õhtul, tõusin täna kell 2 hommikul. Kogu hommiku pühendasin kirjadele Euroopasse ja ettevalmistustöödele. Oli tarvis sorteerida asju: osa jätan Guineasse, teise osa saadan korvetiga tagasi Jaapanisse.

Siirdudes Uus-Guineasse mitte lühiajalise reisi otstarbel, vaid kestva, mitmeaastase elamise eesmärgiga, otsustasin ma juba ammu, et mul on tarvis saada sõltumatuks euroopa toidust. Ma teadsin, et paapuate istandused pole vaesed ja nad kasvatavad ka sigu; peaasjalikult võis aga alati anda mulle toiduaineid jahipidamine.

Pärast mitu kuud kestnud laevaelu, merel, kus konservid jõudsid mind tugevasti tüüdata, suhtusin ma täiesti ükskõikselt enesele toidu varumisse viimases sadamas. Ma võtsin üht kui teist, kuid nii vähe, et Pavel Nikolajevitš Nazimov oli väga imestunud ja pakkus mulle lahkesti osa oma toidumoonast, mille võtsin tänuga vastu: see kulub mulle ära haiguse puhul. Ta jättis mulle samuti korveti kõige väiksema sõudepaadi, nimelt nelja aeruga paadi, millega äärmisel korral võis toime tulla ka üks inimene. Paadi omamine on mulle ülimalt tarvi-

lik, sest selle abil võin ma tutvuda ka teiste rannakülade-ga; aga juhul, kui mul ei õnnestu saavutada pärismaalaste usaldust, annab paat mulle võimaluse asuda teise, külalislahkemasse kohta.

Lõpetanud asjade korraldamise korvetil, hakkasin ma pärast hommikueinet kolima. Minu väike ruum täitus peagi asjadega; suur hulk kaste tuli asetada maja alla, et kaitsta neid vihma, päikese ja varastamise eest.

Leitnant Tširikov oli aga juba hommikust saadik tegevuses miinide valmistamisega, asetades neid poolringi kaitseks metsmeeste kallaletungi vastu metsa poolt küljest, ja umbes kolmkümmend madrust töötasid maja ümbruse puhastamisel, nii et saadi 70 meetri pikkune ja 70 meetri laiune väljak, mida ühest küljest piiras meri ja kolmest küljest tihe mets. Ka Pavel Nikolajevitš Nazimov viibis mõnda aega onni juures ja aitas mind oma nõuannetega.

Muuseas näitasin ma komandörile ja ohvitseridele koha, kuhu vajaduse (tõsise haiguse, hädaohu puhul pärismaalaste poolt jms.) korral matan oma päevikud ja märkmed[1]. See koht asus suure puu all onni lähedal; et seda oleks kergem leida, võeti tüve vastavalt küljelt umbes ühe ruutjala suuruselt koor ära ja tüvele lõigati allapoole suunatud nool.

Umbes kella kolme paiku pakkus Konstantini sadam (see nimi anti väikesele abajale, mille lähedal asus minu onn) väga elavat vaadet. Väikesel aurupaadil veeti korvetile viimaseid puukoormaid, siia ja sinna sõelusid sõude- ning päästepaadid; kuue sõudjaga paat vedas üle minu asju, sõites mitu korda korveti ja ranna vahet. Minu onni juures kees samuti töö: lõpetati onni ehitamist, kaevati auke miinide jaoks, raiuti maha põõsaid, valmistati mugavamat laskumist väljakult liivasele mererannale oja suudme juures jne.

Kahjuks ei saanud ma ise kõiki neid töid jälgida — pidin korvetile tagasi minema, kuna kõik minu asjad polnud veel pakitud.

---

[1] Siirdudes Uus-Guineasse võttis Mikluhho-Maklai kaasa mitu metallist silindrit, milledes tema paberid võisid maasse maetuna paljude aastate jooksul täielikult säilida.

Üliväsimus, viimaste päevade askeldused, eriti aga juba teine unetu öö viisid mind sellisesse närvilisse seisukorda, et ma peaaegu ei suutnud jalul seista, rääkisin ja tegin kõike täiesti masinlikult, nagu unes. Kell üks öösel lõpetasin ma pakkimise korvetil; jäi veel viia viimased asjad kaldale ja kirjutada mõned kirjad.

27. septembril.

Kell kaks öösel tõin ma viimased asjad. Boi, kes oli töötanud kogu päeva katuse kallal, magas surmaund. Onn oli asjadega niivõrd kuhjatud, et vaevalt leidus nii palju ruumi, kuhu magama heita. Vaatamata ülimale väsimusele ei saanud ma uinuda: sipelgad ja sääsed ei andnud rahu. Võimalus kui mitte magada, siis vähemalt silmad sulgeda oli mulle ometi tunduvaks kergenduseks. Kella nelja paiku hommikul pöördusin tagasi korvetile, et kirjutada vajalikud kirjad, sest oma uues elamus ei leidnud ma võimalust ega kohta kirjutamiseks.

Tänanud korveti «Vitjaz» komandöri ja ohvitsere mulle osutatud omakasupüüdmatute teenete eest ja jätnud kõigiga hüvasti, laskusin oma sõudepaati ja sõitsin lõplikult kaldale. Kui korveti ankur tõusis veepinnale, käskisin ma Wilsonit lipu alla lasta, mis lehvis puu kohal otse maanina ääres, kuid märganud, et lipp ei lasku, läksin ise vaatama, milles asi seisab. Oma imestuseks ja meelepahaks nägin, et minu teenril, kes oli sõnades nii vapper, värisesid käed, silmad olid täis pisaraid ja ta nuuksus tasa. Võtnud tema värisevatest kätest pahaselt lipunööri, ütlesin ma, et veel pole hilja, korvett pole veel lahkunud ja ta võib aega viitmata sõudepaadil sinna tagasi pöörduda.

Vahepeal aga korvett väljus Konstantini sadamast, ja ma ise saluteerisin lahkuvale laevale.

Esimene mõte, mis mulle pähe tuli, oli see, et pärismaalased, kasutades hiiglasuure suitseva hirmutise äraminekut, võivad iga minut minu juurde tormata, purustada minu onni ja korratult kuhjatud asjad, ja et ma nüüdsest peale olen jäetud ainult iseenda hooleks: kõik edaspidine sõltub minu energiast, tahtest ja tööst.

Tõepoolest, niipea kui korvett oli horisondi taha kadunud, ilmus naaberneemel nähtavale salk paapuaid. Nad

hüplesid ja jooksid ringis, näis, et nad tantsivad, — vähemalt kõik sooritasid ühtesid ja neidsamu liigutusi. Äkki nad kõik seisatasid ja hakkasid vaatama minu poole: arvatavasti üks neist märkas minu onni kohal lehvivat vene rahvuslippu. Nad jooksid kokku, rääkisid omavahel, pöördusid siis jälle minu poole, hüüatasid midagi ja kadusid.

Oli vaja otsekohe asuda korraldama onnis ja telgis korratult laialipaisatud asju, kuid väsimusest, erutusest ja kahest peaaegu magamata ööst olin ma väga hädises seisukorras: pea käis ringi, jalad nõtkusid, käed ei kuulanud sõna.

Varsti tuli Tui, et järele uurida, kas ma olin jäänud või mitte, ta ei silmitsenud mind enam endise heatahtlikkusega, kahtlustavalt vaatles ta maja, tahtis sisse tulla, kuid ma peatasin teda viipega ja sõnaga «tabu».

Ma ei tea, mis talle mõjus, kas žest või sõna, kuid ta pöördus tagasi oma kohale.

Tui küsis märkidega, kas korvett tuleb tagasi, millele ma vastasin jaatavalt. Soovides vabaneda külalisest, kes segas mind asjade korraldamisel, palusin ma teda (teadsin juba paarkümmend sõna) tuua kookospähkleid, kinkides talle seejuures tükikese punast riiet.

Tõepoolest lahkuski ta kohe, kuid ei möödunud tundigi, kui ta tuli tagasi kahe poisikesega ja ühe täiskasvanud paapuaga. Ükski neist ei rääkinud peaaegu midagi, säilitades väga tõsist näoilmet; isegi väike poisike, aastat seitse vana, oli meid vaadates vajunud sügavaisse mõtteisse. Tui püüdis uinuda või tegi nagu magaks, teraselt jälgides minu liigutusi. Külalisi võõrastamata jätkasin ma enda sisseseadmist oma uues elamus. Tui käis jällegi kõik miinid läbi, vaadates kahtlustavalt hoobasid külgeriputatud kivide ja nööridega. Nähtavasti huvitasid need teda väga, kuid ta ei söandanud neile läheneda. Lõpuks jättis ta meiega hüvasti, kusjuures tegi peaga imeliku nõksu tahapoole ja ütles midagi, mida ma aga hästi ei kuulnud ja ei jõudnud üles märkida (paapuatega tutvumise esimesest päevast peale kannan ma alati taskus märkmikku, et igal soodsal juhtumil pärismaalaste sõnu üles kirjutada). Tui lahkus. Aga kella nelja paiku kuuldus vilet, heledat ja venivat, ning põõ-

saste tagant astusid välja paapuad odade, noolte ja kaigastega.

Ma läksin neile vastu, kutsudes neid märkidega lähemale astuma. Nad jagunesid kaheks grupiks: ühed, asetanud relvad puude juurde, liginesid mulle kookospähkleid ja suhkrupilliroogu käes hoides; teised, kokku kuus inimest, jäid relvade juurde.

Need olid neemetaguse küla elanikud, needsamad, kes hommikul olid hüpelnud ja jooksnud kaldal pärast korveti lahkumist.

Sellele külale (teda nimetatakse Gumbu) püüdsin ma paadiga ligineda juba esimesel päeval, mil «Vitjaz» saabus Konstantini sadamasse.

Ma kinkisin neile mitmesuguseid tühiseid asju ja lasksin neil minna, näidates, et tahan magada.

28. septembril.

Kuupaisteline õhtu oli eile väga kaunis. Jaotanud öö kolmeks valveks, võtsin ma endale kõige kurnavama — õhtuse (kella 9-st kuni kella 12-ni). Kui Wilson kella 12 ajal vahetas mind välja, siis ei saanud ma väga roidununa kaua magama jääda, nii et öö näis mulle, vaatamata kogu oma toredusele, väga pikana.

Päev möödus, nagu esimenegi, asjade sorteerimisè ja kohaleasetamisega, mis ei osutunud sugugi nii lihtsaks: asju oli palju, aga ruumi vähe. Lõpuks ma nad kuidagi mahutasin — ühed ladusin ülestikku, teised riputasin üles, kolmandad asetasin pööningule, mille Wilson ja mina olime leidlikult ehitanud katuse alla.

Minu toa (7 jalga pikk ja 7 jalga lai) ühe poole võtab enda alla laud, teise — kaks korvi, mis moodustavad minu aseme. Umbes kolme meetri laiuses läbikäigus asub mugav, mulle hädavajalik kokkukäiv tugitool.

Paapuad tõmbasid merest suuri pikerguse kujuga puure või korve, mida nad tarvitavad kalapüügiks.

Täna ma puhkasin, ei käinud kusagil ja otsustasin magada kogu öö.

29. septembril.

Magasin kui tapetu, kordagi ärkamata. Ilmad on väga ilusad. Kogu päev ei olnud paapuatest märkigi. Kuul-

nud, et minu inimesed olid möödunud öö jaotanud neljaks vahiks, tegin neile ettepaneku järgida minu eeskuju, s. o. öösiti magada, kuid nad ei tahtnud seda, öeldes, et kardavad paapuaid.

Kätel ja laubal tekkisid kublad sääskede, sipelgate ja teiste elukate hammustustest. Imelik asi, mina kannatan selle ebameeldivuse all hoopis vähem kui Wilson ja Boi, kes igal hommikul tulevad kaebama putukate üle, kes ei anna öösiti rahu.

30. septembril.

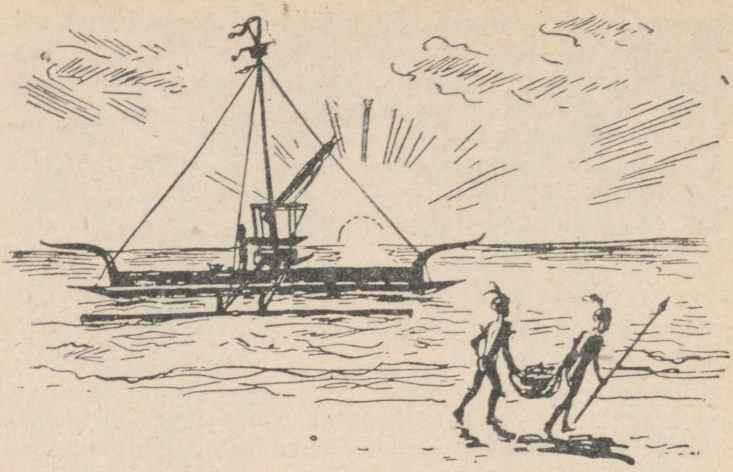
Päeval nägin ainult mõningaid paapuaid. Kõik, nagu näib, pöördub harilikku rööpasse, mille korveti saabumine oli ajutiselt rikkunud. Siiski otsustasin pärismaalaste suhtes olla väga ettevaatlik. Selle rassi kirjeldustes rõhutatakse alatiselt nende truudusetust ja kavalust; praegu ei kujunda ma neist oma arvamust, pean otstarbekohaseks olla valvel.

Õhtuti imetlen mägede suurepärast valgustatust, mis iga kord pakub mulle uut naudingut.

Pärast korveti lahkumist valitseb siin vaikus, mis mulle meeldib alati: pole peaaegu üldse kuulda inimeste juttu, vaidlust, sõimu; ainult meri, tuul ja vahel mõni lind rikuvad üldist vaikust. See ümbruse vahetus mõjub minule väga hästi: ma puhkan. Pealegi sunnivad temperatuuri püsivus, taimestiku suurepärasus ja maastiku ilu täiesti unustama minevikku, mitte mõtlema tulevikule ja ainult nautima olevikku. Mõtelda ja püüda mõista ümbritsevat — see on minu eesmärk nüüdsest peale.

Mida on mulle veel vaja? Meri korallrahudega ühelt poolt ja mets troopilise taimestikuga teiselt poolt — mõlemad on tulvil elu ja mitmekesisust; taamal on mäed kummaliste kontuuridega, mägede kohal keerlevad mitte vähem fantastiliste vormidega pilved. Lebasin langenud puu jämedal tüvel kõigest sellest mõeldes ja olin väga rahul, et olin jõudnud sihile, või õigemini esimesele astmele ülipikal redelil, mis pidi mind viima eesmärgile...

Tuli Tui ja ma võtsin talt paapua keele tunni. Lisanud mõned sõnad oma leksikoni, kirjutasin need võimaliku täpsusega üles ja, olles oma õpetajaga rahul, kin-

kisin talle tühja sigarikarbi ning Wilson andis talle vana kübara. Tui oli vaimustuses ja lahkus kiiresti, nagu kartes, et viimaks mõtleme ümber ja võtame asjad tagasi, või siis soovides saadud asju kiiremini näidata oma suguvendadele.

Umbes tunni aja pärast ilmus nähtavale rida pärismaalasi, inimest kakskümmend viis; ees kandsid kaks neist õlgadel bambuskepi külge riputatud põrsast, nende taga kandsid teised pea peal sööginõusid, ülejäänud — kookospähkleid. Kambas olid Tui ja paljud teised tuttavad.

Kõik oma kingid panid pärismaalased minu ette maha; pärast aga andis igaüks oma kingi mulle käest kätte. Mõned asetusid minu lähedale, teised eemaldusid koos Tuiga. Tui seletas neile, mida ta oli teada saanud iga minu asja kasutamisest; nad vaatasid kõiki minu asju suure huviga, kiiresti ühe eseme juurest teise juurde minnes. Nad rääkisid vähe ja üldse ei käratsenud. Trepile, see tähendab minu maja uksele, nad üldse ei lähenenud, delikaatsusest või kartusest, seda ma ei tea.

Kõigile oli juba teada minu nimi ja minu poole pöördudes kõnetasid nad mind nime järgi.

Boi ümber kogunes ring, et kuulata tema mängu väikesel rauast instrumendil — suupillil, mis on väga le-

vinud Samoa saartel ja millel Boi mängis suure osavusega. Muusika tekitas erakordset efekti: paapuad piirasid Boi ümber ja kuulasid nähtava uudishimu ning mõnuga seda lapselikku muusikat. Nad rõõmustasid väga, kui ma kinkisin neile mõningad säärased suupillid, ja hakkasid kohe uuel instrumendil harjutama.

Istunud tunnikese, paapuad lahkusid; hüvastijätmisel sirutasid nad vasaku käe.

Väga paljudel täheldasin ma elevantsust[1].

Kella kümne paiku õhtul puhkes meie kohal tugev äike: vihma valas kui oavarrest, ent meie üldiseks rõõmuks osutus katus vihmakindlaks.

Oktoober

1. oktoobril.

Ärganud enne koidikut, otsustasin minna ühte külasse, — ma tahan väga pärismaalastega lähemalt tutvuda.

Teele asudes seisin ma küsimuse ees: kas võtta revolver kaasa või mitte? Muidugi ma ei teadnud, milline vastuvõtt mind külas ootab, kuid järele mõeldes tulin otsusele, et säärast liiki instrument ei või minu ettevõttele kuidagi tunduvat kasu tuua. Lastes ta käiku sel juhul, kui seda tingib äärmine vajadus, ja tehes seda isegi täieliku eduga, s. o. kõmmutades maha inimest kuus, on väga tõenäoline, et pärast säärast edu mind esialgu pärismaalaste hirm kaitsebki, ent kauaks? Kättemaksusoov, pärismaalaste arvukus ületavad lõppude lõpuks hirmu revolvri ees.

Seejärel kinnitasid hoopis teistsugused mõtiskelud minu otsust minna külasse relvitult.

Mulle näib, et inimene ei või ette teada, kuidas ta käitub mõne, seni veel mitte kogetud juhtumi puhul. Ma

[1] Elevantsus e. elefantiaas — «elevandihaigus». Sellest tõvest tabatud keha organid suurenevad tugevasti oma ümbermõõdus, muutuvad tohutu suureks ja vormituks. Mikluhho-Maklai tähelepanekute järgi on elefantiaas paapuate hulgas, eriti meeste seas, tugevasti levinud; kõige sagedamini tabab see jalgu.

näiteks ei tea, kuidas ma käitun täna, omades vöö vahel revolvrit, kui pärismaalased hakkavad külas minuga sobimatul viisil ümber käima; kas suudan ma jääda täiesti rahulikuks ja ükskõikseks paapuate kõigi armastusväärsuste suhtes? Aga ma olen veendunud, et mõni sobimatult tulistatud kuul võib teha võimatuks pärismaalaste usalduse võitmise, see tähendab, võib purustada täiesti kõik väljavaated ettevõtte edule.

Mida enam ma oma seisukorda kaalusin, seda selgemaks mulle sai, et minu jõud peab seisma rahus ja kannatlikkuses. Ma jätsin revolvri koju, kuid ei unustanud märkmikku ja pliiatsit.

Ma kavatsesin minna Gorendusse, s o. minu onnile kõige lähemal asuvasse külasse, kuid sattusin metsas kogemata hoopis teisele jalgrajale. Märganud oma eksitust, otsustasin siiski teed jätkata, olles kindel, et jalgrada viib mind mõnesse asulasse.

Olin niivõrd süvenenud mõtetesse pärismaalaste üle, keda ma veel peaaegu ei tundnud, ja nendega eelseisva kohtumise üle, et olin hämmastunud, kui sattusin lõpuks küla juurde, ent millise juurde, — sellest polnud mul aimu.

Kuuldus mõningaid meeste ja naiste hääli. Seisatasin, et järele mõelda, kus ma olen ja mis peab nüüd tegema.

Kuni ma seisin mõtteisse süvenenuna, tuli minust mõne sammu kaugusel nähtavale neljateistkümne- või viieteistkümneaastane poisike. Vaikides, nõutult vaatasime umbes sekundi vältel teineteist... Rääkida ma ei mõistnud, ligineda talle tähendas hirmutada teda veel enam. Ma püsisin paigal, poiss aga tormas ülepeakaela külasse tagasi. Paar valju hüüet, naiste kiljumine — ja seejärel täielik vaikus.

Astusin väljakule. Grupp odadega relvastatud mehi seisis selle keskel omavahel elavalt, kuid poolel häälel vesteldes. Teised, samuti kõik relvastatud, seisid eemal; polnud näha ei naisi ega lapsi, — nähtavasti olid need peitu pugenud.

Mind nähes võtsid mõned pärismaalased sõjaka poosi, nagu valmistudes heitma mind odadega. Hüüded ja napisõnalised fraasid, mis kuuldusid väljaku mitmest

küljest, sundisid neid aga relvi langetama. Väsinud, vastuvõtust ebameeldivalt üllatunud, jätkasin pikkamisi edasiliikumist, vaadates ringi ja lootes näha tuttavat nägu; kuid sellist polnud.

Seisatasin barla[1] juures ja mulle lähenesid mõned pärismaalased. Järsku lendasid minust õige lähedalt mööda üksteise järel kaks noolt, — ei tea, kas nad olid lastud tahtlikult või tagamõtteta. Minu lähedal seisvad pärismaalased hakkasid valjusti rääkima, pöördudes nähtavasti nende poole, kes olid nooled lasknud, aga siis, pöördudes minu poole, osutasid puule, nagu tahtes mind veenda, et nooled olid lastud linnu tapmiseks.

Aga lindu puul ei olnud ja ma mõtlesin, et pärismaalased tahtsid lihtsalt teada, kuidas ma suhtun sellisesse üllatusse, nagu minu ligidalt möödalendavad nooled.

Kui lendas mööda esimene nool, pöördus palju silmi minu poole, nagu uurides minu näoilmet, kuid arvatavasti peale väsimuse ja võib-olla mõnel määral uudishimu ei avastanud nad selles midagi.

Vaatasin ringi — kõikjal tusased, erutatud, rahulolematud näod ja pilgud, mis nagu kõnelesid: miks sa tulid segama meie rahulikku elu? Minul endal hakkas kuidagi piinlik: tõepoolest, miks ma tulen segama neid inimesi?

Keegi ei pannud relva ära, peale kahe või kolme vanamehe. Pärismaalaste hulk hakkas suurenema; nähtavasti oli teine küla ligidal ja minu ilmumisega tekitatud ärevus oli jõudnud ka sinna. Väike jõuk piiras mu ümber; kaks või kolm rääkisid väga valjusti, vaadeldes mind vaenulikult. Seejuures, nagu oma sõnade kinnituseks, vehkisid nad odadega, mida nad käes hoidsid. Üks neist oli isegi nii jultunud, et mingisuguse lause juures, millest ma muidugi aru ei saanud, äkki vehkis hoogsalt odaga ja peaaegu oleks tabanud minu silma või nina. Liigutus oli imekiire, ja muidugi ei olnud mina selle põhjuseks, et jäin haavamata, — ma ei jõudnud isegi paigast nihkuda —, vaid pärismaalase käe osavus ja kindlus, kes jõudis odaotsa peatada mõne sentimeetri kaugusel minu näost. Ma astusin sammu kaks kõrvale

[1] Barla — laua- või kõrge pingi taoline lava.

TARTU ÜLIKOOLI TRÜ Raamatukogu

ja kuulsin mitut häält, mis halvustavalt (nagu mulle näis) suhtusid säärasesse ebakombelikkusesse.

Sel minutil olin ma rahul, et revolvri koju jätsin. Ma polnud kindel, kas ma suhtuksin sama külmavereliselt säärasesse katsesse, kui mu vastasele oleks tulnud pähe seda korrata.

Minu seisukord oli rumal: oskamata nendega kõnelda oleks parem olnud lahkuda, kuid mul tekkis suur tahtmine magada. Koju minna oli kauge. Miks mitte magada siin? Niikuinii ei saa ma pärismaalastega rääkida ja nemad ei suuda minust aru saada.

Pikemalt mõtlemata valisin varjulise koha ja tirisin sinna uue niinmati (selle nägemine vist sisendaski minusse esimese mõtte unest) ning heitsin sellele suure naudinguga pikali. Oli väga mõnus sulgeda päikesevalgusest väsinud silmad. Need tuli siiski pooleldi avada, et lahti nöörida kingapaelu, lahti nööpida säärekatteid, vallandada vööd ja asetada midagi pea alla.

Ma nägin, et pärismaalased ase-

tusid minust veidi kaugemale poolringi, nähtavasti imestudes ja tehes oletusi selle kohta, mis juhtub edasi.

Seesama pärismaalane, kes peaaegu oleks mind haavanud, seisis nüüd ligidal ja vaatles minu kingi[1].

Meenutasin juhtunut ja mõtlesin, et kõik oleks võinud väga tõsiselt lõppeda; samal ajal vilksatas minus mõte, et võib-olla on see alles algus ja lõpp on veel ees. Ent kui juba olen surmale määratud, kas pole siis ükskõik, kas ma seejuures seisan, istun, laman matil või magan?

Edasi mõtlesin ma, et kui tuleks surra, siis teadmine, et kaks, kolm ja isegi kuus metsmeest oleks seejuures samuti maksnud oma eluga, oleks olnud üpris väike lõbu. Olin jällegi rahul, et polnud revolvrit kaasa võtnud.

Kui olin magama jäämas, siis köitsid mu tähelepanu lindude häälitsused: kiiresti lendlevate looride[2] lõikav kisa ajas mind korduvalt üles; kooko[3] omapärane kaeblev laul jälle vastupidi — uinutas; tsikaadide siristamine samuti ei seganud, vaid soodustas und.

Mulle näib, et uinusin ruttu, sest olin täna väga vara tõusnud, ja käinud pealegi kaks tundi päikesekiirte all. Tundsin harjumatusest suurt väsimust; eriti väsinud olid eredast päevavalgusest silmad.

Ma ärkasin ja tundsin end väga puhanuna. Otsustades päikese seisu järgi pidi kell olema vähemalt kolme peal. Tähendab, ma olin maganud üle kahe tunni. Avanud silmad, nägin mõningaid pärismaalasi, kes istusid ümber mati, sellest umbes kahe sammu kaugusel; nad jutlesid poole häälega, närides beetlit. Nad olid ilma

[1] Üks nüüdisaegsetest Mikluhho-Maklai inglise biograafidest F. Greenop esitas oma raamatus «See, kes rändab üksinda» arvamuse, et pärismaalased pidasid Mikluhho-Maklai kingi tema keha osaks ja olid seepärast väga hämmastunud, kui Maklai võttis need jalast.

[2] Loori — lind papagoiliste sugukonnast.

[3] Kooko — lehtlalind, haki suurune, sinkjasmusta värvusega; ehitab maapinnale raagudest lehtlakujulisi pesasid.

relvadeta ja ei vaadanud mind enam nii mornilt. Ma kahetsesin väga, et ma veel ei osanud nendega rääkida, ja otsustasin koju minna, seades enne oma riietuse korda. See operatsioon pakkus paapuatele palju huvi. Seejärel tõusin ma üles, noogutasin peaga igasse külge ja suundusin sama rada kaudu koduteele, mis näis mulle nüüd lühemana kui hommikul.

Kogu öö sadas paduvihma. Hommik on sompjas, tibab peenikest vihma.

Sipelgad ei anna siin asu, ronivad mööda pead, poevad habemesse ja hammustavad väga valusasti. Boi on niivõrd ärahammustatud ja oma kuplas kohad on ta nii ära kratsinud, et jalad on tal paistetanud ja üks käsi kattunud haavadega. Pesnud haavad lahjendatud nuuskpiiritusega, sidusin ma neist sügavamad kinni, kasutades karboolhapet.

Õhtul tuli minu juurde Tui, kes oli odaga relvastatud ja nurus kirvest (tal olevat tarvis midagi katki raiuda), lubades selle varsti tagasi anda. Ruttasin Tui palvet täitma, olles huvitatud, mis sellest minu usalduse proovist välja tuleb... Kõige veidram on see, et kuigi ma ikka veel ei oska keelt, me saame teineteisest aru.

Hommikul mõõnaga kahlasin põlvist saadik vees, kuid midagi huvitavat ei tabanud.

Paapuad tassisid mulle veranda jaoks kohale neli või viis umbes kahekümne jala pikkust bambuskeppi.

Tui tõi mulle samuti bambuslati, aga kirvest ei lausunud ta sõnagi.

Avastasin, et raamatud ja joonistused näivad pärismaalastele millegipärast eriti kohutavatena; paljud tõusid ja tahtsid lahkuda, kui ma näitasin neile joonistust (portreed) mingist illustreeritud žurnaalist. Nad palusid viia see kiiresti majja ja rahunesid alles siis, kui ma olin nende palve täitnud.

Tui aususes kahtlesin ma asjatult: kell ei olnud veel kuus, kui ta ilmus ja tõi kirve ära. Olles rahul oma sõbra selle iseloomujoonega, kinkisin talle peegli, millega ta otsekohe külasse jooksis, et kingiga hoobelda. See kink arvatavasti ajendas ka teisi pärismaalasi mind külastama. Nad tõid mulle kookospähkleid ja suhkrupilliroogu, millele vastasin tühja karbiga ja keskmist

suurust naeltega. Vähe aja pärast ilmusid veel mõned inimesed, samuti kinkidega; ma andsin igaühele kaks keskmise suurusega naela.

Tuleb märkida, et selles vahetuses ei saa näha ostu ja müüki, vaid ainuüksi kinkide vahetust: seda, mida kellelgi on palju, ta ka kingib, ilma et tingimata ootaks tasu. Ma olin pärismaalasi juba korduvalt proovinud: ei andnud neile midagi vastu nende poolt toodud kookospähklite, suhkrupilliroo jm. eest. Nad ei nõudnud midagi ja lahkusid, ilma et oleksid oma kinke tagasi võtnud.

Peale selle märkasin, et minu onn ja selle peremees, s. t. mina ise, avaldavad pärismaalastele mingit erilist muljet: nad ei saa minu juures rahulikult olla, nad vaatavad ringi, nagu ootavad iga minut millegi eriskummalise ilmumist. Väga vähesed söandavad vaadata mulle silmi ja pöörduvad kohe ära või kummarduvad, kui ma nendele vaatan. Mõned silmitsevad minu onni ja asju kuidagi kadedalt (kuigi ma ei saa seda näoilmet täpselt kirjeldada, näib mulle millegipärast, et nende nägudel peegeldub just kadedus). Kahel või kolmel korral tulid minu poole inimesed, kes vaatlesid mind väga tigeda ja vaenuliku pilguga. Kulmud olid neil tugevasti kortsus ja ülemine huul kuidagi üles kergitatud; iga hetk ma ootasin, et see tõuseb veelgi kõrgemale ja et ma näen nende kokkusurutud hambaid.

Minu neeme ümbruses on näha «Vitjazi» jälgi: metsas on raske liikuda, kõikjal on maharaiutud puid ja oksi, mis ripuvad keerdu aetud liaanidel ja sulustavad teed. Vanad teerajad on mitmes kohas ummistunud. On arusaadav, et see kõik hämmastab paapuaid; oma kivikirvestega nad ei oleks suutnud terve aasta kestel raiuda niipalju puid, kui madruseđ raiusid mõningate päevadega.

Kogu öö oli kuulda minu naabrite pool Gorendus muusikat: vilepilli ja trummi. Vile on tehtud ülalt ja külgedelt läbipuuritud eriti väikese kookospähkli koorest; on ka bambusroost vilesid. Trumm aga — see on suur õõnestatud tüvi, kaks kuni kolm meetrit pikk ja, alt arvates, kuni kolmveerand meetrit lai; välimuselt meenutab ta küna, mida kannavad kaks prussi; kui selle

küna külgedele taguda suurte keppidega, on lööke kuulda mitmete miilide kaugusele.

Arvatavasti on minu naabritel täna pidu: mind külastanud pärismaalastel olid näod värvitud punase ookriga ja selgadel olid mitmesugused mustrid ning peaaegu kõigil olid juustesse pistetud sulgedega kammid.

Tui saatis ühe oma pojaga sealiha, leivapuuvilju, banaane ja tarot[1], kõik hästi keedetud ja korralikult pakitud leivapuu suurtesse lehtedesse.

2. oktoobril.

Ka täna käisid siin minu naabrid Gorendust koos mõningate külalistega, Bili-Bili saarekese elanikega. Kaunistused teokarpidest, koerahammastest ja seakihvadest, maalitud näod ja seljad ning kohevile löödud värvitud juuksed andsid külalistele täiesti piduliku ilme. Kuigi Bili-Bili inimeste näo tüüp pole eristatav Gorendu inimeste omast, võimaldas erinevus kaunistustes neid kergesti eristada Gorendu või teiste lähemate külade inimestest.

Minu naabrid Bongust näitasid paljusid minu asju oma tuttavatele, kusjuures need tundmatu eseme nägemisel ajasid iga kord silmad pärani, paotasid veidike suu ja panid sõrme hammaste vahele[2].

Kui hakkas pimenema, tuli mul mõttesse veidi jalutada teerajal. Tahtsin selgitada, kas on võimalik küladest öösel koju tulla. Pimenes järsku, nii et ma pöördusin kiiresti koju, ja kuigi võis näha teeraja üldist suunda, tulin ma siiski koju katkise otsmiku ning valutava põlvega, olles esmalt komistanud vastu oksa ja seejärel mingile kännule. Niisiis — ei maksa öösi metsas kõndida.

Märkan, et pudelisse on jäänud väga vähe tinti, ja ma pole kindel, kas mu pagasi hulgas leidub veel teist pudelit.

---

[1] Taro e. bau *(Coladium esculantum)* — taim, mille tärkliserikkad mugulad on Astrolaabi lahe pärismaalaste peatoiduks märtsist augustini. Ka taime lehti kasutatakse toiduks. Taro keedetud mugulaid nimetatakse pärismaalaste keeles «bauks».

[2] Üks või kaks sõrme suhu pistetud — nii väljendavad pärismaalased imestust.

3. oktoobril.

Hommikul mõõna ajal suundusin rifile[1] saaki otsima; jalutades põlvini vees, sattusin üle ootuste mitmele huvitavale lubikäsnale. Poole tunni pärast oli mul tööd rohkemaks kui üheks päevaks.

Rifilt naasnud, otsustasin mikroskoobi kuni homseni rahule jätta ja minna tutvuma oma naabritega külas,

[1] Riff e. rahu — veealune või pisut üle veepinna ulatuv korallmoodustis lõunameredes. *(Toim.)*

mis asus Observatsiooni neemest ida pool[1]. Mõistagi, et suundusin sinna teed tundmata. Valisin lihtsalt teeradasid, mis minu arvestuste järgi pidid mind külasse viima. Esmalt liikusin tihedas, hiiglapuudega metsas. Kõndisin ja nautisin troopikataimestiku mitmekesisust ja toredust, kõige ümbritseva uudsust.

Metsast väljusin mere äärde. Mereranda mööda polnud raske jõuda külani. Et ma teel kedagi ei kohanud, siis polnud ka kellelgi võimalik teatada Gumbu elanikele minu lähenemisest. Pöördunud mererannalt hästitallatud teerajale ja teinud mõned sammud, kuulsin meeste ja naiste hääli.

Peagi paistsid rohelusest onnikatused. Möödunud ühest onnist, sattusin küla esimesele väljakule, kus silmasin küllaltki rahvarohket ja elavat vaatepilti. Kaks meest parandasid katust ja näisid väga tegevuses olevat; mitu noort tüdrukut ja poissi punusid maas istudes kookospalmilehtedest matte ja ulatasid neid katust parandavaile meestele; naised askeldasid lastega; kaks hiiglasuurt siga koos põrsastega oli lõpetamas hommikusöögi õgimise.

Kuigi päike oli juba kõrgel, oli väljak küllalt varjurikas ja palavust polnud sugugi tunda. Jutlemine oli üldine ja näis väga elavana.

Oma uudsuselt pakkus see pilt mulle suurt huvi. Äkki kostis läbilõikav kisa — jutt katkes ja tekkis hirmus segadus. Naised ja tüdrukud jätsid karjudes ja halisedes oma tegevuse ning haarasid oma rinnalapsed. Lapsed, äkki äratatud, nutsid ja ulusid; poisikesed, nõutud emade hirmust, hakkasid kisendama ja töinama; naised, tirides enda järel lapsi ja kartes tagasi vaadata, sööstsid metsa; neile järgnesid tüdrukud ja poisid; isegi koerad ja sead jooksid neile uludes ja vihaselt ruiates järele.

Aetud ärevusse naiste kisast, jooksid mehed tervest külast kokku, enamikus relvastatud millega juhtus, ja ümbritsesid mind igast küljest. Ma seisin rahulikult keset väljakut, imestades sellise ärevuse üle ja mitte taibates, miks minu tulek tekitas säärast segadust. Ma tahtsin väga pärismaalasi rahustada, kuid ei teadnud

[1] Vt. sissekannet 12. oktoobrist, lk. 63.

sõnu, ja piirduda žestidega polnud sugugi nii kerge. Nad seisid süngetena minu ümber ja vahetasid sõnu, mida ma ei mõistnud.

Olles hommikusest jalutuskäigust väsinud, suundusin ühe kõrge platvormi juurde, ronisin üles, asetusin üsna mugavalt ja kutsusin pärismaalasi žestide abil minu eeskujule järgima. Mõned said nähtavasti aru, et mul pole kavatsust neile kahju teha, ja hakkasid omavahel juba rahulikumalt rääkima ning panid isegi relvad kõrvale, kuna teised, piiludes mind ikka veel kahtlustavalt, ei lasknud oma odasid käest.

Ümbritsev pärismaalaste grupp oli väga huvitav, kuid mul polnud raske märgata, et minu tulek oli neile äärmiselt vastumeelt. Paljud vaatasid mind pelglikult ja kõik nagu ootasid piinlevalt, et ma lahkuksin.

Ma võtsin oma albumi ja tegin mõned visandid väljaku ümber asetsevaist onnidest, kõrgetest platvormidest, samasugustest, millel istusin, ja siirdusin siis mõningate tähelepanekute ülesmärkimisele pärismaalaste endi kohta, neid pealaest jalatallani väga tähelepanelikult vaadeldes. Mulle selgus, et minu käitumine hakkab neid hämmastama; eriti ei meeldinud neile

minu tähelepanelik vaatlus. Et pääseda minu uurivast pilgust, tõusid paljud üles ja lahkusid midagi urisedes.

Ma tahtsin väga juua. Mind meelitasid kookospähklid, kuid keegi ei mõelnudki mulle pakkuda kas või ühtegi maaslamavatest värsketest pähklitest, et võiksin janu kustutada. Ükski pärismaalastest ei tulnud lähemale ega katsunud mind kõnetada. Kõik ainult vaatasid mind vaenulikult ja süngelt.

Mõistes, et kauemaks jäädes ma ei süvenda tutvust pärismaalastega, tõusin üles ja astusin üldises vaikuses üle väljaku. Jalgrada tõi mu mere äärde.

Koju sammudes ja nähtut läbi mõeldes tulin ma järeldusele, et pole kerge üle saada pärismaalaste umbusklikkusest ja et selleks läheb tarvis palju kannatust ning takti nendega käitumisel. Jõudnud päikeseloojanguks koju, võtsid mind vastu minu teenrid, keda minu pikaajaline äraolek oli juba rahutuks teinud; nad jutustasid mulle muuseas, et minu äraoleku ajal olid kaks Gorendu elanikku toonud kolm pakki: minule, Wilsonile ja Boile.

Käskisin pakid avada. Neis olid keedetud banaanid, leivapuu vili ja tükk mingit sealihaga sarnanevat liha. Liha ei maitsnud mulle eriti, kuid Wilson ja Boi sõid seda mõnuga. Kui nad olid söömise lõpetanud, viisin nad segadusse märkusega, et tõenäoliselt oli see inimese liha. Mõlemal hakkas väga piinlik ja nad kinnitasid, et see oli sealiha; ma jäin siiski kahtlema.

4. oktoobril.

Õhtul lendas mulle mingi väike putukas silma, ja kuigi mul õnnestus teda välja võtta, valutas silm siiski väga kogu öö ning laud paistetasid üles, nii et tööle mikroskoobiga ei saanud mõeldagi. Selle juhtumi tõttu läksin ma hommikul veetõusu algul kohe rifile luusima ja olin nii innustunud, et ei märganud, kui vesi hakkas tõusma. Kui ma rifilt tagasi kaldale pöördusin, tuli mul mitu korda rinnuni vees sumada.

Tegime veranda katuse lõplikult valmis ja askeldasime oma pesa korrastamisega. Minu ruum on ainult ühe ruutsülla suurune, aga asju on lugematult palju.

5. oktoobril.

Puhastasin onniesise platsi hagudest ja kuivadest lehtedest. Minu ruum muutub päevast päeva paremaks ja hakkab mulle ikka enam ja enam meeldima.

Õhtul kuulen, et keegi oigab. Lähen majja ja näen Boid, kes, tõmmanud endale teki üle pea, suudab vaevuvaevu minu küsimustele vastata. Selgus, et tal oli küllaltki kõrge temperatuur.

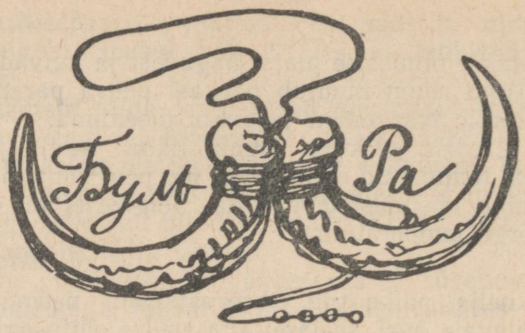
6. oktoobril.

Kella nelja paiku tuli Observatsiooni neeme tagant äkki nähtavale puri, seejärel aga erilise ehitusega, katusega kaetud ruumiga piroog, kus istusid inimesed, ja ainult üks seisis roolis ning juhtis purje. Jõudnud minu neeme lähedale, hakkas roolija meie poole pöördudes midagi karjuma ja kätega vehkima. Nii suurt piroogi polnud ma siin naabruses veel näinud.

Piroog suundus Gorendusse. Viie minuti pärast ilmus teine, esimesest veelgi suurem: sellel seisis terve majake või õigemini suur kamber, milles asusid kuus või seitse pärismaalast, kaitstud palavate päikesekiirte eest katusega. Mõlemal piroogil oli kaks masti, milledest üks oli kallutatud ette, teine taha.

Ma taipasin, et minu naabrid tahavad näidata oma külalistele sellist imeasja nagu valge inimene, ja valmistusin seepärast kohtumiseks. Tõepoolest ilmusid veerand tunni pärast kahelt poolt — Gorendu ja Gumbu külast — nähtavale pärismaalased. Koos külalistega, kes, nagu ma teada sain, olid saabunud Bili-Bili saarekeselt, tulid ka minu naabrid, et näidata oma külalistele mitmesuguseid kummalisi asju valge inimese onnis ja selgitada nende otstarvet.

Inimesed Bili-Bililt vaatasid suure imestuse ja huviga kõike: kastruleid ja teekannu köögis, minu kokkupandavat tugitooli platsil ning väikest lauakest sealsamas. Minu kingad ja vöödilised sokid tekitasid neis vaimustust. Nad ei lakanud avamast suud, lausudes venitavalt «a-a-a...», «e-e-e...», ja matsutamast huultega; suure imestuse puhul aga pistsid nad sõrme suhu. Naelad meeldisid neile samuti. Ma andsin neile peale naelte ka helmeid ja punaseid riidetükke — Wilsoni suureks meele-

pahaks, kellele ei meeldinud, et ma jagan asju muidu ja et külalised tulid ilma kinkideta.

Bili-Bili inimestel oli osa juukseid punase ookriga hoolega värvitud; laup ja nina olid võõbatud sama värviga; mõnedel olid isegi seljad maalitud. Paljudel rippus kaelas kee, mis ulatus rinnale ja koosnes paapua sea kahest kihvast, mis olid kokku seotud sel viisil, et rinnal rippudes moodustasid arvu «3» lamava kuju võrdse ülemise ja alumise osaga. See ilustis, Gorendu elanike poolt nimetatud «bul-ra», on nende juures nähtavasti väga hinnatud. Ma pakkusin neile vahetuseks «bul-ra» eest nuga, kuid nad ei nõustunud sellise vahetusega, kuigi nad nähtavasti väga tahtsid nuga saada. Nad olid minu kinkidega ülirahul ja lahkusid suurepärases meeleolus.

Ma olin aga väga imestunud neid poole tunni pärast jälle nähes; seekord olid nad koormatud kookospähklite ja banaanidega; nad olid jõudnud ära käia oma piroogide juures ja tuua mulle kingitusi. Kinkide üleandmise tseremoonial on oma reeglid: nii näiteks toob igaüks oma kingituse eraldi ja annab selle otseselt isiku kätte, kellele kingitus on määratud. Nii juhtus ka täna: igaüks andis kingituse esmalt minule, siis Wilsonile — tunduvalt vähem, seejärel Boile — veelgi vähem.

Bili-Bili elanikud jäid kauaks onni juurde ja pimenemisel lahkudes selgitasid mulle žestide abil, osutades minule ja minu sõudepaadile, seejärel aga oma saarekesele, mis paistis kauguses, et kui ma sõidan nende

juurde saarele, siis ei tapa ega söö nad mind ära, ja et seal on palju kookospähkleid ning banaane. Lahkudes surusid nad mul kätt pealtpoolt küünarnukki. Kaks neist, kellele ma millegipärast olin rohkem esemeid kinkinud kui teistele, embasid mind vasaku käega ja surudes minu rinna üht külge endi vastu, kordasid: «Oo, Maklai! Oo, Maklai!» Eemaldunud mõned sammud, peatusid nad jälle, tegid poolpöörde, kõverdasid käe küünarnukist ja, surudes sõrmed rusikasse, painutasid käe sirgeks; see oli nende viimane hüvastijätt, mille järel nad kiiresti lahkusid.

10. oktoobril.

Täna rabas mind esimene palavikuhoog. Kuidas ma ka ei püüdnud vastu pidada, mul tuli siiski maha heita ja lamada terve päev. Oli räbal tunne.

12. oktoobril.

Täna tuli Wilsoni kord. Kui ma püsti tõusin, värisesid ja nõtkusid mul jalad. Ka Boi kinnitab, et ta pole terve. Minu hütt on nüüd ehtne laatsaret.

Sain täna Tuilt teada minu neemelt paistvate mitmete külade nimed. Imestasin nimede hulga üle: igal tähtsusetul neemekesel ja ojakesel on pärismaalaste juures eri nimi, nii näiteks väike neemeke, millel asub minu hütt ja millel enne mind pole keegi elanud, kannab nime Garagassi, vastas seisev Observatsiooni neem on Gabina jne. Seda küla, kus ma käisin «Vitjazi» Konstantini sadamasse saabumise päeval, nimetatakse, nagu ma olen korduvalt maininud, Gorenduks. Siis tuleb Bongu, kaugemal Male, veel kaugemal Bogatin. Veel kaugemal, neeme juures, juba Bili-Bili saarekese lähedal on Gorima. Ida pool Garagassit asuvat küla, kus mul ei õnnestunud esimesel päeval randuda, nimetatakse Gumbuks, edasi tuleb Maragum, veel kaugemal on Rai küla.

Usutledes Tuid, ei saanud ma jätta imetlemata ühelt poolt tema taiplikkust ja teiselt poolt teatavat nürimeelsust või pikaldast mõtlemist. Kuulates nimesid kirjutasin ma need endastmõistetavalt üles ja tegin samal paberil visandi kogu lahest, märkides külade suhtelise asetuse. Tui sai sellest aru, ja ma kontrollisin korduvalt külanimede hääldamist, lugedes neid valjusti, kusjuures

Tui ei parandanud mitte ainult kahte nime, vaid isegi kaardi visandit. Samal ajal ei huvitanud nimede üleskirjutamine ja joonistamine paberil teda põrmugi: ta nagu ei märganudki seda. Mulle näis kummalisena, et ta ei imestu.

Lasknud Tui ära minna, hakkasin hoolitsema kahe haige eest, kes oigasid ja sonisid, kuigi ma ise pärast eilset paroksüsmi [1] vaevu-vaevu vean jalgu. Lõuna tuli valmistada endal. Kogu õhtu kestis mõlema haige oigamine

13. oktoobril.

Paroksüsm kordus mul. Kõik on haiged. Räbal olukord, aga kui algab vihmaperiood, muutub arvatavasti veelgi räbalamaks.

14. oktoobril.

Andnud oma inimestele ühe annuse hiniini ja keetnud eineks kaks portsjonit riisi inimese kohta, läksin metsa, peamiselt selleks, et pääseda soigumisest ja oigamisest. Linde on palju. Kui pärismaalased harjuvad minuga, hakkan käima jahil, sest konservid on mulle vastikud. Tagasi tulles nägin Wilsonit ikka veel oigavana oma koikul. Boi aga oli juba jalul ja keetis lõunaks ube.

Saabus Tui kolme inimesega Gumbust. Minu poolt kaasatoodud tubakas (ameerika oma tahvlites) hakkab pärismaalastele meeldima. Nad kasutavad seda oma tubakaga segatult. Pabeross käib käest kätte, kusjuures igaüks tõmbab ühe või kaks mahvi suitsu, neelab seda pikkamisi ja annab siis sigari naabrile edasi.

Huvitusin ühe oma külalise tegevusest. Ta valmistas peeni, kitsaid ribasid mingi painduva vääntaime tüvest. Esmalt kaapis ta tüve üht külge, rebis sellelt kitsa ribakese ja lõikas selle siis katki teokarbi kildude abil, mis olid talle noaks. Seejuures vahetas või murdis ta teokarpe, et saada teravat serva. Nendest ribakestest punuti käevõrusid — sagü'sid, mida pärismaalased kannavad käte ümber ülalpool kakspealihast ja jalgadel põlvede juures.

[1] Paroksüsm — haigushoog

Pärismaalane töötas oma primitiivse tööriistaga nii osavasti ja kiiresti, et näis, nagu poleks ükski teine riist selleks ülesandeks sobivam.

15. oktoobril.

Minu eilsest jutuajamisest Tuiga selgus, et Astrolaabi lahte ümbritsevad mäed on tihedasti asustatud. Ta loetles hulga külanimesid, lisades igale nimele sõna «mana», s. t. mägi.

Boi lamab juba kolmandat päeva ja tema näovärvus on muutunud silmanähtavalt heledamaks — kahvatumaks.

16. oktoobril.

Eile õhtul oli ülitugev äike. Vihm tuli valanguna ja lõi mu katuse läbi.

Minu laual oli tõeline uputus; tuli ära koristada paberid ja raamatud, ning kogu öö veetsin suure niiskuse käes.

Tänase päeva jooksul käis minu onni juures üle neljakümne inimese mitmesugustest küladest; see tüütas mind tublisti. Oleksin ma rääkida osanud, oleks teine asi olnud, aga keeleõppimine edeneb ikkagi veel visalt.

17. oktoobril.

Boil, kes äsja oli palavikust tervenenud, ilmnes uus haigus — kubeme lümfinäärmete tugev paistetus, mistõttu ta liigub veel aeglasemalt kui enne. Wilsonil on samuti halb. Vaevu-vaevu liigutab ta keelt nagu surija, lamab kogu päeva, öösiti ohkab ja oigab, õhtul aga, päikese loojakul, roomab välja ja jahutab ennast katmata peaga, — endastmõistetavalt salaja minu eest, sest ma keelasin tal väljuda kübarata, eriti jaheda rannatuule puhul.

Viimasel nädalal tuli mul tihti valmistada toitu kõigile kolmele.

Need kaks seovad mind kätest ja jalust; nende pärast ma ei saa majast mitte kusagile mitmeks päevaks ära minna. Pärismaalased ei kuula neid sugugi, mina aga sunnin oma naabreid ainsa pilguga endale alistuma. On tähelepandav, et nad ei armasta, kui ma nendele vaatan;

kui ma aga kortsutan kulme ja vaatan teraselt, jooksevad nad ära.

18. oktoobril.

Hakkasime asutama köögiviljaaeda ja tegime peenraid. Töö polnud kerge, sest mullakiht on väga õhuke — veidi kaevanud, satud korallile. Peale selle on paljud juured omavahel sedavõrd põimunud, et kirvega tuleb töötada niisama palju kui labidagagi. Panime maha ube, Tahitist kaasatoodud kõrvitsaseemneid ja maisi. Ei tea veel, mis idaneb, sest seemned on vististi halvad — nad on seisnud liiga kaua.

Veetsin mitu tundi metsas, imetledes taimevormide tohutut mitmekesisust; kahetsesin igal sammul, et nii vähe taipan botaanikast.

20. oktoobril.

Täna oli kolmeteistkümne inimese visiit Jambombast, saarekeselt Bili-Bili lähedalt. Nad on saare asukatelt minust nähtavasti väga palju kuulnud. Minu kinkidest hindasid nad kõige enam naelu.

Vaatlesin kaua, kuidas Tui poeg, poisike aastat viisteist, laskis vibuga kalu, kuid edutult: ei tabanud ühtegi. Nooled kadusid sekundiks vee alla, ujusid aga siis pinnale, seistes vees perpendikulaarselt. Siis korjas jahimees nad jälle üles. Need nooled erinevad harilikest selle poolest, et neil on ühe teraviku asemel mitu: neli, viis ja mõnikord enamgi. Teravik on tehtud kõvast puust ja asetatud pikka peenikesse pilliroosse.

Otsustasin suurendada oma ruumi — asendada kõrge rõdu verandaga. Mõeldud — tehtud. Läksin koos Boiga metsa. Raiusime ehituseks mitmesugust materjali, ja lõunaks, s. o. kella neljaks, oli veranda valmis: neli jalga lai ja seitse pikk.

Kõrgest teise peale asetatud kastist, tegin midagi lauataolist. See on tulevikus mu tavaline koht tööks päeval, sest siin on valge ja pärismaalastega on võimalik rääkida, liikumata paigalt. Peale selle on siit suurepärane vaade merele.

22. oktoobril.

Täna jutustan, kuidas ma siiani olen veetnud enamiku päevi

Tõusin enne oma teenreid, juba videvikus kella viie paiku; tegin käigu ümber maja, et veenduda, kas pole juhtunud öö jooksul midagi uut; seejärel läksin alla oja juurde pesema, kusjuures tihti unustasin seebi kaasa võtmast. Tuled alla, märkad, et oled unustanud seebi, kuid ei viitsi sellele üles hütti järele minna, eriti veel, kui oled leidnud seebi suurepärase aseaine peenliiva näol oja põhjast. Võtad veidi seda liiva, hõõrud sellega käsi, mis muutuvad pisut punaseks, kuid see-eest täiesti puhtaks, seejärel, sulgedes kõvasti silmad, hõõrud sellega nägu. Ainuke ebamugavus: palju liiva jääb habemesse

Tulen tagasi maja juurde umbes kell 5.45. On juba valge. Boi teeb tuld ja keedab teevett. Mina suundun verandale ja ootan seal teed, mida mulle serveeritakse kuivikute või küpsetatud banaanidega, mis on maitselt väga meeldivad.

Kella seitsme paiku märgin üles õhutemperatuuri ja vee soojuse ojas ning meres, tõusu kõrguse, baromeetri seisu, tuule suuna ja tugevuse, evaporomeetris [1] aurustunud vee hulga, võtan meetrisügavuselt maasse pistetud termomeetri ja märgin üles selle näidu.

Lõpetan meteoroloogilised vaatlused, lähen korallrahule mereloomi või metsa putukaid püüdma.

Saaki asun uurima mikroskoobiga või asetan püütud putukad piiritusse, või asun mõne muu töö kallale kuni kella 11-ni. Kell 11 einestan. Eine koosneb keedetud riisist kerriga [2].

Pärast einet heidan verandale ülesriputatud võrkkiike ja kiigun selles ligi tunni, kusjuures tihti jään magama.

Kell üks — needsamad meteoroloogilised vaatlused, mis kell seitsegi. Siis asun mõne töö juurde: korrastan vaatlusi, mis on üles tähendatud märkmikku, harveminì loen.

---

[1] Evaporomeeter e. aurustumismõõtja — aparaat, mis mõõdab veekogudelt, pinnaselt ja taimekattelt aurustunud vee hulka. Lihtsaim aurustumismõõtja koosneb silinderanumast, millele on märgitud jaotused.

[2] Kerri — teravamaitseline konserveeritud toidulisand.

Paapuate tulek katkestab sageli mu tegevuse; ma ruttan nende juurde, soovimata mööda lasta juhust lisandada mõned sõnad oma paapua sõnastikku.

Pärast kella viit lähen metsa jalutama kuni lõunani, mille Boi mulle valmistab kella kuue paiku ja mis koosneb taldrikutäiest keedetud tšiili ubadest väikese charqui[1] tükikesega ja ühest või kahest tassist teest. Taldrik riisi hommikul, taldrik ube õhtul, mõned klaasid teed päevas — see on mu igapäevane toit. Mõned kaasatoodud liha- ja kalakonservid jätsin täiesti oma teenritele. Isegi nende konservide nägemine on mulle vastik.

Pealelõunase aja pühendan mitmesugustele kodustele töödele: püssi puhastamisele, oma toa koristamisele; kui pimeneb, vahetan puuvillase ülikonna flanellülikonna vastu ja istun kännule ranna ääres, jälgin tõusu ja mõõna, vaatlen kauget horisonti, pilvi jne. Mõnikord heidan uuesti võrkkiike ja kuulatan mind ümbritsevast metsast kostvat linnukisa ning tsikaadide mitmehäälelist siristamist.

---

[1] Charqui (loe: tšarki) — kuivatatud loomaliha tšiili-pärane nimetus.

Kell 8 lähen tuppa ja, süüdanud oma väikese lambikese (mis rohkem sarnaneb öölambiga kui tavalise lambiga), märgin päevasündmused päevikusse.

Kella 8-st kuni 9-ni on jälle meteoroloogilised vaatlused ja lõpuks eelviimane päevatoiming — koorin kookospähkli ning joon selle karastavat vedelikku.

Pöördunud tuppa, kontrollin laetud püssi ja heidan kõvale, kahest korvist moodustatud asemele, mis on kaetud tekiga. Viimane asendab aluskotti ja linasid. Harilikult uinun väga ruttu.

Pärismaalaste külaskäigud ning Wilsoni ja Boi hälgestumised rikuvad mõnevõrra seda pealtnäha üksluist, kuid mulle tõeliselt väga huvitavat elu.

23. oktoobril.

Tui tuli koos kahe teise pärismaalasega. Kõik nad olid relvastatud odade, vibu ja nooltega ning igaühel oli kirves õlal. Ma avaldasin soovi, et külalised näitaksid mulle, kuidas nad vibu lasevad, millise soovi nad ka kohe täitsid. Nool lendas umbes kuuskümmend viis sammu, kuid seejuures võis täheldada, et isegi nõrk tuul mõjutab tema lendu. Sellise kauguse puhul võis ta vaevalt tekitada tõsisemat haava: 20 või 30 sammu pealt — teine asi, ja Tuil võib-olla oli õigus, kui ta näitas, et nool võib läbistada käe . . .

Edasi näitas Tui mulle tervet lahingmanöövrit: hoides vibu ja nooli vasakul õlal ning oda paremas käes, jooksis ta kümme sammu eemale, viskudes mitmesse külge ja saates iga liigutust lühikese läbilõikava hüüdega. Kord ta pingutas vibu ja lennutas noole, kord ründas odaga, nagu püüdes vastast haavata, kord peitis enese puude taha, vahel kummardus või hüppas kiiresti kõrvale, põigeldes kujutletava noole eest. Teine pärismaalane, kaasa kistud Tui eeskujust, liitus temaga ja hakkas kujutama vastast; see turniir oli huvitav ja küllaltki iseloomulik.

24. oktoobril.

Täna hommikul olin ma üllatatud mitmesuguse kujuga seente ootamatust ilmumisest, milliseid ma polnud varem näinud. Neid oli kasvanud lausa kõikjale: puutüvedele, maapinnale, kividele ja isegi minu veranda

käsipuudele. Eile õhtul neid veel ei olnud. Nähtavasti olid nad kasvanud öö jooksul. Millega säärast nähtust seletada — ma ei tea. Sel puhul meenus mulle mitmesuguste epideemiliste haiguste ootamatu ja raskesti seletatav ilmumine, millised arvatavasti tekivad samuti mikroskoopiliste seenekeste ja muude selliste organismide äkilisest arenemisest.

Ühe kummalisema eksemplari neist, mis kasvas mõne tunni jooksul ja hämmastas mind oma suuruse ning kujuga, joonistasin ma hoolsasti üles.

25. oktoobril.

Õhtune lamamine võrkkiiges ei jäänud mulle tagajärjeta. Öösel tundsin külmavärinaid ja ärkasin üleni higisena ning kuidagi nõrgenenuna. Kogu hommiku valdas mind niisugune laiskus, et ma ei teinud peaaegu midagi. Isegi lugeda ei tahtnud, kuna hoida raamatut võrkkiiges lamades näis mulle liiga väsitavana. Pärast lõunat joonistasin, kuid peagi pimenes — ei jõudnud lõpetada. Uuesti sajab vihma; tuleb asju kanda ühest kohast teise. Boi lamab ikka veel. Wilson vaevalt liigub.

Mul on mugav iseloom: elan ja vaatlen kõike ümbritsevat, nii et miski ei häiri mind. Vahel, tõsi küll, olen sunnitud sellest süvenenud vaatlemise seisundist väljuma, nii näiteks käesoleval minutil, mil katus jookseb läbi, pähe kukuvad suured külmad vihmapiisad ja kõik paberid, joonised ning raamatud, mille taga ma istun, võivad läbi liguneda.

26. oktoobril.

Mina ja Wilson töötasime kogu päeva metsas, seejärel aga onnis, püüdes parandada katust. Boi, ikka veel paistetuse all kannatav, soiub või õigemini iniseb nagu vasikas. See kontsert oli mulle nii talumatu, et ajas mind majast välja. Andnud haigele väikese annuse morfiumi, läksin väljakule. Öö oli oivaline, ja minuni ulatuvad haige oiged kujutasid teravat kontrasti looduse väljendamatule ilule.

27. oktoobril.

Boi oiged kestsid kogu öö; sageli need äratasid mind, mistõttu ma lõplikult ärkasin alles siis, kui oli juba

täiesti valge ja kui Wilson tõi mulle verandale hommikueine, öeldes seejuures, et Tui istub ammugi köögis.

Joonud tee, läksin kööki (telki) ja tõepoolest nägin seal paapuat, kuid mulle täiesti tundmatut.

Hakkasin teda silmitsema, ent siiski ei suutnud meenutada, kus ja millal ma teda olin näinud. Ma oletasin, et tundmatu tuli koos Tuiga, kuid Tui on juba lahkunud. Milline aga oli minu imestus, kui Wilson küsis minult, kas ma siis tõesti ei tunne Tuid ära. Vaatasin uuesti pärismaalasele. Muiates näitas ta klaasikildudele ja oma ülahuulele. Siis ma märkasin, et ta oli vurrud ja osa habemest maha ajanud. See muutis mu vana tuttava nägu sedavõrd, et ma teda algul ära ei tundnud. Huuled ja lõug olid hästi raseeritud; ta oli teinud selle operatsiooni nii hästi, et mitte kusagil polnud kriimustust. Selgus, et klaasiga on mugav habet ajada (Polüneesia saartel on see viis väga levinud), milleni Tui jõudis täiesti iseseisvalt. Et see tõstab tublisti purukslöödud pudelite väärtust, selles veendusin ma otsekohe, nähes, millise mõnuga võttis Tui Wilsonilt kingina vastu mõned klaasikillud. Purustatud klaasi sarnasus ränikivikildudega või katkilöödud teokarbi tükikestega — instrumendid, mida paapuad kasutavad lõikamiseks, — seletab kergesti Tui avastust, kuid ühtlasi tõendab see ka pärismaalaste tähelepanelikkust ning tahet tutvuda uute asjadega oma kogemuse põhjal.

Läinud verandale, tegin ebameeldiva avastuse: katus, mille kallal olin töötanud viis tundi, laseb jälle läbi, mida ma sugugi ei oodanud, sest olin põimitud kookospalmilehed asetanud väga tihedalt. Mõeldes läbilaskmise põhjuse üle järele, tulin otsusele, et süüdi pole materjal ja mitte ka lehtede asetus, vaid katuse vähene kallakus. Sellega seletubki onnide kõrgus Vaikse ookeani saartel: peamiselt see kõrgus ja järsakus muudavadki katused veekindlaks.

Tundes ennast halvasti võtsin hiniini, ja tegin hästi, sest kella ühe paiku tundsin külmavärinaid, kuid tänu hiniiniannusele ennetasin paroksüsmi. Wilsoni tervis on samuti vilets, ta liigub ja räägib kui haige. Boi ei tõuse. Jälle laatsaret! Viibin majas ainult õhtuti ja öösel. Kogu päeva olen väljakul maja juures ja

sageli verandal. Lambi olen sunnitud süütama pool seitse.

Ei möödu õhtut ega ööd, mil poleks kauget müristamist ja väga eredaid välgusähvatusi. Täna on jälle äike, jälle voolab vihma lauale, raamatuile... Kõikjal on märg.

28. oktoobril.

Jälle käis Tui, jälle ei tundnud ma teda algul ära — niivõrd oli ta näoilme muutunud. Varem näis mulle, et tema nägu erineb teistest oma sümpaatsuse poolest, nüüd aga tekitab ta minus ebameeldivat muljet. Selle põhjuseks on suu ilme. Suujoon mõjutab üldse tugevasti näoilmet, kuid sellist rabavat tõendit selle tähelepaneku õigsusest pole ma varem kohanud. Vurrud ja habe on tõepoolest heaks maskiks.

Kella kahe paiku paistsid kauguses jällegi purjedega piroogid. Mõtlesin, et tulevad külalised, kuid keegi ei ilmunud.

Boi oigab kõige hirmsama ja kõige lõhestavama häälega; andsin talle väikese annuse morfiumi, mis teda kiiresti rahustas. Kell 8 hakkas sadama. Lõpetanud oma meteoroloogilised vaatlused, tahtsin kell 9 juba magama heita, kui äkki kuulsin uuesti oigeid. Mis see on? Wilsonil on jällegi paroksüsm.

Kahetsen väga, et asusin teistega ühe katuse alla. Jäägu see viimaseks korraks.

29. oktoobril.

Uinusin, vaatamata Wilsoni oietele. Aga ma ei saanud magada veel poolt tundigi, kui mind äratas uuesti mingi imelik ulumine, mis, nagu näis, kord lähenes, kord jällegi kaugenes.

Unise peaga ei osanud ma endale aru anda, mis see võiks olla. Läksin verandale. Vihmasadu oli lakanud ja polnud kuigi pime. Riietusin, väljusin, laskusin oja juurde ja mul tekkis mõte minna mööda teerada Gorendusse, et kuulda paapuate laulu lähedalt, sest see ulumine ei saanud olla midagi muud kui nende laulmine.

Oli tarvis Wilsonile öelda, et lähen ära. Minu mõte

talle ei meeldinud. Ta kinnitas mulle, et kui äkki tulevad paapuad, siis need tapavad tingimata tema ja Boi, sest nad mõlemad on haiged ega saa end kaitsta. Troostiks asetasin tema koiku juurde kaheraudse püssi ja veensin teda, et esimese paugu puhul pöördun viivitamatult Garagassisse tagasi.

Vihm oli küll lakanud, kuid oli sombune. Ent tänu tõusnud kuule, kuigi see oli pilvedega varjatud, võisin jalgrajal ettevaatlikult edasi liikuda. Mida lähemale Gorendule jõudsin, seda valjemini kuuldus laulmine.

Väsinud sellest jalutuskäigust poolpimedas, istusin kännule ja hakkasin kuulatama. Laulmine või ulgumine, mis kandus minuni, oli väga lihtne ja meloodia kordus alatiselt. Selle primitiivse viisi korrapäratud lained kord tõusid ja laskusid, kord äkki katkesid täiesti, et poole minuti pärast uuesti alata. Vahetevahel kuuldus barumi[1] lööke.

Vahel seesama lauluviis, alates pikkamisi, tasa, venivalt, kasvas järk-järgult, muutus järjest valjemaks ja valjemaks; takt üha kiirenes, lõpuks läks laul üle mingiks peaaegu ebainimlikuks kisaks, mis järsku katkedes vaibus.

Istudes kännul oleksin ma kahel korral peaaegu maha kukkunud. Mulle näis, et näen mingit hirmsat unenägu. Teist korda sellest toibudes ja tundes suurt tungi magada, ma muutsin kavatsuse: selle asemel, et minna edasi, ma läksin tagasi; ei mäleta, kuidas jõudsin oma onnini, kus kohe magama heitsin, isegi lahti riietumata. Poolunes kuulsin mitu korda paapuate kontserdi katkendeid.

30. oktoobril.

Täna hommikul sadas esmakordselt sel päevaajal vihma. Kas on algamas aasta vihmaperiood?

Kui vihm lakkas, olin ma oma lipuvarda juures kännul istudes omapärase kalapüügi tunnistajaks.

Oli mõõn. Väikesed kalad, arvatavasti jälitatuina haidest, keda pole siin vähe, sööstsid igale poole, hüpates vahel veest välja. Kalda lähedal olevate puude tagant

[1] Barum — signaalitrumm, jäme õõnestatud tüvi, mille pihta lüüakse keppidega.

väljus Tui ja jälgis kalade liigutusi. Kalad, nähtavasti vaenlase poolt julmalt jälitatuina, sööstsid äkki kalda poole. Mõne hüppega oli Tui nende juures. Vesi ulatus seal veidi allapoole põlvi ja põhi oli muidugi hästi nähtav. Tui tegi äkki energilise hüppe ja üks kalakestest oli tabatud. Tui püüdis neid jalaga. Ta astus esmalt neile jalatallaga peale ja siis tõstis üles, haarates kala suure ja teise varbaga. Painutanud põlve, sirutas ta käe ja, vabastanud saagi, pani kalakese kotti. Pärast seda, kiiresti kummardunud ja haaranud kivi, viskas ta selle jõuga vette; siis, astudes sinna kohta, kuhu ta oli kivi visanud, tõstis ta ühel jalal seistes teise jalaga välja uue kala, kelle ta oli kiviga tapnud.

See kõik oli sooritatud mitte ainult väga osavalt, vaid ka küllalt graatsiliselt. Ometi pole Tui kaugeltki enam noor. Mulle näib ta olevat aastat nelikümmend viis või rohkemgi.

Nähes mind minu neemel, tuli ta Garagassisse. Ma viskasin maha paberilehe ja ütlesin, et ta tõstaks selle jalaga üles. Ma tahtsin teada, kas ta võib nii tihedalt suruda suurt varvast vastu teist, et hoida paberit. Paber oli silmapilkselt tõstetud ja, võttes selle selja tagant oma kätte, mulle üle antud. Sama sooritas ta suure kiviga: tõstis selle maast hetkekski peatamata.

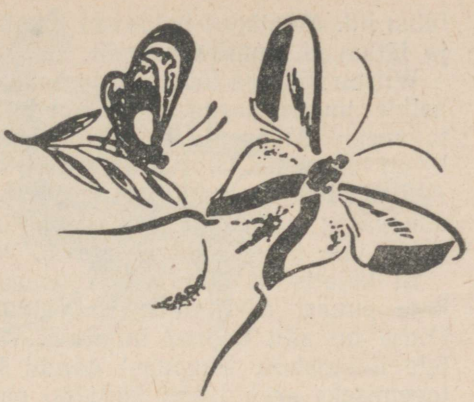
Iga päev näen ma uusi liblikaid, aga vähe läheb korda neid püüda; olen vilumatu, ja pealegi piirab seda ala kahest küljest meri, teisest kahest — mets, ümber maja pole küllaldaselt vaba ruumi. Täna nägin eriti palju suuri ja ilusaid liblikaid, kuid püüdsin ainult ühe.

Ei saa ütelda, et olen täiesti terve; pea on väga raske, selg valutab ja jalad on nõrgad. Boil oli öösel tunduvalt parem, sest ma lõikasin tal peaaegu vägivaldselt lahti suure mädapaise — see oli hädavajalik. Käskisin Wilsonil teda kinni hoida ja silmapilgu pärast oli kõik sooritatud.

Ärgates öösel kella üheteistkümne paiku, kuulen jällegi oigeid: Wilsonil on paroksüsm. Ta käib kõikudes, klaasistunud silmadega ja kõhnunud näoga.

Boi seisukord hakkab mulle muret tegema: palavik on nähtavasti möödunud, kuid temperatuur on siiski nor-

maalsest tunduvalt kõrgem; kõha, mis teda tema enese sõnade järgi häirib juba mitu aastat, on nähtavasti viimaste nädalate jooksul muutunud tugevamaks paistetuse tõttu, mis lõppes mädapaisega. Juba nädalat kaks on möödunud, kui ta lamab ja peaaegu midagi ei söö: ta ei söö osaliselt ka ebausu tõttu, mille järgi haige pidavat vähe sööma.

31. oktoobril.

Meid külastasid Bongu elanikud koos lähemaist mägedest päritolevate külalistega, kes erinevad rannikupaapuatest lohakama soengu ja vahest ka veidi heledama nahavärvuse poolest.

November

1. novembril.

Kauguses tuli nähtavale kaks Bogatimi küla poolt tulevat purjedega piroogi. Nähtavasti suunduvad nad siia.

Ma ei eksinud: kaks partiid pärismaalasi, umbes kakskümmend inimest, käisid minu pool. Et soovisin neist rutemini lahti saada, siis vaikisin peaaegu kogu aja, lakkamata vaatlemast oma külalisi, kes olid asetunud ümber minu tugitooli.

Seni ei ole ma paapuate juures avastanud mingit lemmikpoosi; nad vahetavad sageli asendit: kord kükitavad, kord, laskudes põlvedele, istuvad sääremarjadel, sealsamas seda asendit peaaegu muutmata ajavad jalad nõnda laiali, et jalapõiad jäävad mõlemale poole

tuharaid. Mõnikord heidavad pikali, toetavad lõua käele ja jätkavad, muutes asendit, söömist või rääkimist.

Wilson tõi oma lõõtspilli ja hakkas mängima; esimeste helide juures kargasid paapuad kõik korraga üles ja taganesid. Mõne aja pärast hakkasid mõned neist kõhklevalt lähenema. Üldiselt muusika, mis rebestas mu kõrvu (Wilson mängis mingit madruselaulu), meeldis külalistele väga; nad väljendasid oma imetlust ja heakskiitu kerge vile ning kõikumisega küljelt küljele.

Et külalistest lahti saada, andsin ma igaühele ribakese punast riiet, mille nad sidusid oma pea ümber. Üldse on siin noored inimesed väga maiad igasugustele ilustustele. Paapuast dändil kulub täieliku tualeti tegemiseks arvatavasti küllaltki palju aega.

Paapuatel pole kombeks lähemaid naabreid teretada või hüvasti jätta, nad teevad seda ainult erandjuhtudel. Tuli, kes käib Garagassis teistest sagedamini, tuleb ja läheb, ütlemata sõnagi ja tegemata ühtegi žesti.

2. novembril.

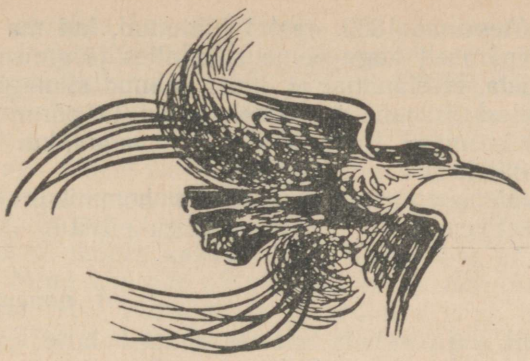
Öösel otsustasin, et sõidan üksinda paadiga vaatama lähemate küngaste asetust.

Tõusnud juba enne valget ja joonud külma teed (hommikueinet ei tahtnud ma oodata), suundusin paadiga kõigepealt Gabina neemekese juurde ja seejärel piki randa Male küla suunas.

Rannaäärse metsa taga kerkisid ligikaudu kolmesaja jala kõrgused künkad, mille nõlvad ei olnud igal pool metsaga ja kõrge rohuga kaetud. Mitmes kohas mägedel, mis tõusid üle küngaste, keerles lõkete suitsu. Arvatavasti asetsevad seal külad.

Samal hommikul alustasin merepinnalt loomade püüki ja peagi oli minu purk täitunud mitme väikese meduusi-sifonofooriga[1] ja hulga koorikloomadega. Igal juhul näitas mulle tänane ekskursioon siinse merefauna rikkust.

[1] Sifonofoorid — mereloomad, kes ujuvad vete sügavuses. Need on alamate loomade kolooniad, mis koosnevad pikast torujast harudega tüvest. Nende läbipaistvad, õrnalt värvunud kehakesed meenutavad oma väliskujult elavate lillede vanikuid.

Üsna väsinuna ja näljasena tulin ma Garagassisse hommikueinele, mille järel veetsin mitu tundi mikroskoobi taga, vaadeldes hoolikamalt oma saaki.

Õhtul pärast päevatööd lamasin rahulikult verandal võrkkiiges. Kuigi polnud veel hilja (kell oli kõigest 6.45), oli siiski juba väga pime. Läheneva äikese mustad pilved vajusid üha rohkem peale. Imetlesin rahulikult välku, mis järsku valgustas pilvi, kui tundsin äkki, et mu võrkkiik hakkas kõikuma, siis järgnes teine tõuge, kuid seekord võnkus ja läks liikvele mitte ainult võrkkiik, vaid temaga koos ka katus ja seinad ja maja postid... Köögist jooksis välja Wilson ja hakkas mind küsitlema: kas tuleb veel maavärinat ja kas see on tugevam või mitte?

Tunni kahe pärast istusin onnis ja hakkasin just loendama aneroidbaromeetri[1] jaotusi, kui tundsin, et maa hakkas jälle kõikuma, seekord endisest tugevamini ja kestvamalt. Märkinud juhtumi meteoroloogilisse päevikusse, heitsin magama, paludes Wilsonit mind äratada, kui ta öösel tunneb veel midagi sellesarnast. Ma kartsin maavärisemist maha magada, nagu see ükskord juba oli

[1] Aneroidbaromeeter — aparaat õhurõhu mõõtmiseks; oma väliskujult meenutab see kella. Ta koosneb metallkarbikesest, millest on õhk välja pumbatud ja osutist, mis liigub jaotustega ringil. Õhurõhu tõustes surutakse karbi põhi sisse, õhurõhu langedes karbi põhi kumerdub; kangimehhanism annab need kõikumised edasi osutile.

minuga Messinas 1869. aastal juhtunud, kui ma magasin suurepäraselt kogu öö ja sain alles järgmisel hommikul teada, et elanikud ei olnud saanud silmagi kinni.

Tõepoolest ärkasin ma öösel: koiku ja põrand minu all kõikusid uuesti. Kõik oli juba rahunenud, kui kuulsin Wilsoni häält, kes mind kutsus.

Kogu öö kogunenud äike hajus hommikuks täiesti ja päikesetõusuks oli taevas peaaegu pilvitu.

3. novembril.

Mul oli vaja raiuda metsas mõned latid; vaevalt olin koju saabunud, kui Wilson tuli teatega, et maa pole ikka veel rahunenud.

«Kuidas nii?» küsisin.

Wilson oli väga imestunud, et ma polnud midagi tähele pannud. Ta kinnitas, et ta olevat korduvalt tundnud nõrku tõukeid.

«Mitte maa ei värise, vaid teie põlved,» ütlesin ma Wilsonile, «ja see tähendab, et tunni-poolteise pärast on teil uuesti palavikuhoog.»

Minu vastusega ei jäänud Wilson sugugi rahule, tahtes mind veenda, et ta pole eksinud. Osutus, et tal oli õigus: järgneva tunni jooksul tundsin ka mina ise kaht või kolme selget, kuigi väga nõrka kõikumist.

Wilson oli siiski sunnitud palaviku tõttu voodisse heitma.

Baromeeter, mis kogu kuu kestel ei olnud üle 410 jaotuse tõusnud, seisis neil kahel päeval väga kõrgel ja tõusis kuni 464-ni.

Peale lõunat tuli Tui; ta oli endal ära ajanud veel osa habemest ja kulmud. Ma silmitsesin kaua ja tähelepanelikult tema juukseid. Ta keha oli karvadega vähe kaetud; kätel polnud karvu üldse näha; rinnal ja seljal oli neid samuti vähe, ent kusagil polnud märkigi juuste asetusest kahludena.

4. novembril.

Saab juba kuus nädalat, kui tutvusin paapuatega, aga nad pole minul veel näinud ühtegi relva. Kodus on mul see muidugi olemas, kuid isegi metsa minnes võtan ma

harva revolvri kaasa; minnes aga pärismaalaste küladesse ei võta ma seda kunagi kaasa.

See relvastumatus näib pärismaalastele väga imelikuna. Nad on juba korduvalt püüdnud teada saada, kas mul pole kodus oda, vibu või noolt. Pakkusid isegi oma relvi, aga sellele vastasin ma ainult naeruga ja lükkasin endast eemale nende odad ja nooled, näidates põlgava žestiga, et ma ei vaja neid.

Neid oli umbes kakskümmend inimest ja kõik relvastatud. Minu teguviis oli neile mõistatuseks; nad vaatasid oma relvi, minu maja ja arutasid kaua omavahel. Ma jätan nad teadmatusesse niikaua, kui see on võimalik.

5. novembril.

Sääsed ja sipelgad ei andnud mulle rahu. Magasin halvasti. Kella kahe paiku hommikul hakkas maja uuesti liikuma ja kõikuma. Maavärin ei kestnud üle poole minuti, kuid ta oli tugevam kui kaks päeva tagasi. Kui maa sinu all kõigub, tekib mingi uudishimu — tahtmatult küsid endalt: «Mis saab edasi?» Ma ei saanud kaua uinuda, oodates jätkumist. Baromeeter tõusis üha kõrgemale; öösel, maavärina ajal, tõusis ta kuni 515-ni. Ei tea, mille arvele seda panna. Hommikul sadas vihma, kuid hiljem selgines.

6. novembril.

Öösel oli ülitugev äike. Kui pole ise kohal olnud, siis on raske kujutleda seda kõuemürinat ja peaaegu lakkamatuid välgusähvatusi, mis meid kolme või nelja tunni kestel kurdistasid ja pimestasid. Vihm langes mitte tilkadena, vaid valas peenikeste niredena.

Pärast säärast ööd oli hommik karge, õhk puhas. Päev oli suurepärane, ja ma püüdsin ilma eriliste otsinguteta palju putukaid, kes pärast vihma olid välja kuivama roninud. Mul õnnestus püüda ka pikasabaline sisalik

7. novembril.

Wilsonit haaras täna jälle palavik, millega kaasnesid oksendamine ja sonimine. Ma jõudsin teha portree ühest meid külastanud pärismaalasest. Raske on töö-

tada, kui mõlemad teenrid on haiged, — tuleb endal valmistada söök, olla arstiks ja haigetalitajaks, vastu võtta kutsumata külalisi, uudishimulikke, aga mõnikord ka pealetükkivaid, ja mis peaasi — alati on tunda, et oled seotud ja pead istuma kodus...

Sellistel päevadel olen sunnitud jalul olema isegi siis, kui ma ennast väga halvasti tunnen.

8. novembril.

Jälle puhkes äike. Onnis on kõikjal märg ja niiske. Tõusin öösel, et anda haigetele rohtu, kes oigasid ja ägasid kogu õhtu ja öö.

Kella kaheteistkümne paiku tundsin kerget maavärinat; maavärin ei olnud mitte tõukeline, vaid maa otsekui värises. Tundus, et mäed, kogu mets, maja ja rifid värisevad võimsast jõust mõjutatuna.

Ikka veel kestab tugev äike vahetpidamatu välguheitmise ja kõuemürinaga. Vihmavalangud ja tuuleiilid täiendavad pilti.

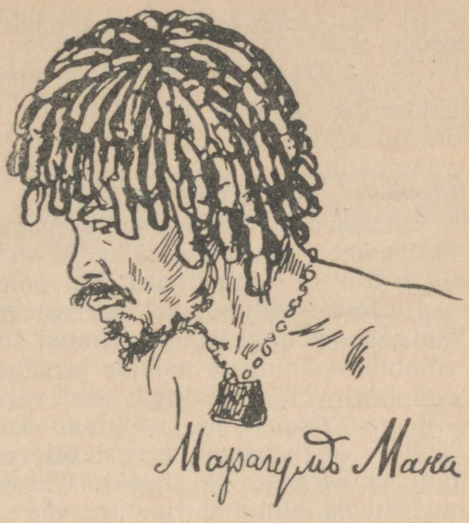
9. novembril.

Hommik oli niiske ja jahe — kõigest 22°C. Soojalt riietatuna jõin verandal teed, kui silmasin enda ees Tuid, kes, tundes samuti hommiku kargust ja omamata sellele temperatuurile kohast riietust, oli kaasa toonud primitiivse, kuid mugavalt ligikantava ahju — jäämeda hõõguva puuhalu.

Tulnud lähemale, istus ta veranda juurde. Naljakas oli vaadata, kuidas ta, soovides sooja saada, tõstis hõõguva halu keha ühelt küljelt teisele ja hoidis seda kord rinna juures, kord pani selle esmalt oma ühe, siis teise

külje vastu, kord asetas jalgade vahele, vastavalt sellele, missugune kehaosa kõige rohkem külmetas.

Veidi hiljem tulid veel mõned Bongu elanikud. Nende hulgas oli lühikasvuline ujeda ja argliku näoga inimene. Et ta ei söandanud mulle läheneda, läksin ise tema juurde. Ta tahtis ära joosta, kuid peatati teiste poolt. Vaadates minule naeris ta kaua, seejärel hakkas kohal hüplema. Nähtavasti viis teda esimese valge inimese nägemine säärasesse imelikku olekusse.

Bongu inimesed ruttasid mulle seletama, et see inimene on tulnud väga kaugest külast, mis asub mägedes ja mida nimetatakse Maragumiks. Ta oli tulnud vaatama mind ja minu maja.

Külma hommiku tõttu olid kõigil tulnukail kaasas oma «soojendajad», mõnedel oli halu asemel korralikult seotud pillirookimp. Istunud minu tugitooli ette, asetasid nad tuletukid ja pilliroo riidakujuliselt kokku ning hakkasid ennast tule juures soojendama. Ma olin juba korduvalt täheldanud, et pärismaalased kannavad kaasas tuletukke, et oleks võimalik läita oma sigareid ühest kohast teise liikudes.

Veidi hiljem ilmus üks grupp pärismaalasi Gumbust, samuti oma külalistega Maragum-Manast, kes huvitasid mind kui mägede elanikud. Nende tüüp on täiesti samasugune kui rannaäärsete elanike oma, kuid nende nahavärvus on märksa heledam kui minu naabritel. See ei näinud olevat tumedam kui paljude Samoa elanike nahavärvus, mis mulle kohe silma torkas.

Eriti ühel tulnukaist oli näonahk palju heledam kui keha.

Maragum-Mana elanikud olid jässakad, aga hea kehaehitusega; tugevad jalad arenenud sääremarjaga. Ma andsin neile kingiks mõned asjad ja nad lahkusid väga rahuldatuina, lakkamata avaldamast imestust maja, tugitooli ja minu riietuse üle.

Vihmased ilmad on mulle väga vastumeelt. Minu üksikkamber on väga väike ja on mulle nii magamistoaks kui ka panipaigaks. Kui pole vihma, veedan terved päevad väljas, sest mitmesugused kohad väljakul maja ümber ongi tegelikult minu koduks. Siin on vastuvõtutuba mõningate palkide ja kändudega, milledel võivad istet võtta külalised; seal varjus, kaugele ulatuva väljavaatega merele, on minu kabinet mugava tugitooli ja kokkukäiva lauaga; oli samuti eri koht, mille olin määranud söögitoaks. Üldse, kuni veel ei valanud vihma, olin oma ruumiga väga rahul.

10. novembril.

Leian, et pärismaalased on väga praktiline rahvas, kes eelistab kasulikke asju igasugusele tühjale-tähjale. Nuge, kirveid, naelu, pudeleid hindavad nad palju kõrgemalt kui helmeid, peegleid ja riidehilpe, mida nad võtavad küll heameelega vastu, kuid iialgi ei nuru nagu kirveid või naelu.

Minu naabrite umbusklikkus ulatub naeruväärsuseni. Kord vaatasid nad suure huviga minu nuga. Ma näitasin neile kaht suurt nuga, pikkusega jalga poolteist ja naljatledes ning naerdes seletasin, et annan neile need kaks nuga, kui nad jätavad minu juurde Garagassisse elama väikese paapuakese, kes oli tulnud nendega ühes.

Paapuad vaatasid erutatult üksteisele, rääkisid kiiresti omavahel läbi ja siis ütlesid midagi poisikesele, kes seejärel sööstis metsa. Pärismaalasi oli rohkem kui kümme, kõik relvastatud, ja ometi, nagu näis, kartsid nad väga, et võtan lapse endale. Pealegi olid need inimesed korda kakskümmend või veel enam külastanud mind Garagassis!

Teine näide. Tulevad minu juurde kolm või neli meest ilma relvadeta. Ma tean juba ette, et lähedusse põõsastesse on nad jätnud ühe või kaks meest relvadega, kes pidid hädakorral neile appi ruttama. Tavaliselt püüavad pärismaalased varjata, et nad tulevad relvastatult.

Naistest ei maksa rääkidagi. Ma pole veel ühtegi näinud lähedalt, vaid ainult kaugelt, kui nad minu nagu metsloomа eest põgenesid.

11. novembril.

Täna oli jälle minu kord haige olla. Kuigi haigushoog oli hommikul, võttis see minult terveks päevaks võimaluse millegagi tegelda.

Wilsoni panin hiniini abil jällegi jalule. Boi on ikka veel haige. Annan talle korrapäraselt hiniini ja manitsen teda sööma, kuid ta toidab end peaaegu ainult banaanide ja suhkrurooga. Minu eest salaja, nagu Wilsonilt kuulsin, joob ta suurel hulgal vett, kuigi ma kordan talle iga päev, et ta ei jooks midagi muud kui ainult kuuma või külma teed.

Õhtuti tüütab Wilson mind alatiste juttudega oma möödunud elust. Mõnedel inimestel on paratamatu vajadus rääkida, lobisemata on neil võimatu elada. Minul aga on just niisuguste inimestega raske elada.

Täna hommikul õnnestus mul teha Tuist üsna kordaläinud portree.

12. novembril.

Öösiti on siin palju kärarikkam kui päeval. Alates keskpäevast kuni kella kolme-neljani pole kedagi kuulda, välja arvatud rohutirtsud ja väga vähesed linnud; päikeseloojakuga aga algab kõige mitmekõlalisem kontsert: karjuvad konnad, tsikaadid, öölinnud; nendega segunevad mitmesuguste loomade hääled, keda mul ei ole veel õnnestunud näha. Peaaegu igal õhtul saadab seda kontserti kõuemürin, mida päeval on harva kuulda. Õhtul on selgemini kuulda ka lainemurdu riffidel; kõige sellega liitub veel sääskede tüütav pirin, aga vahel kandub kaugusest paapuate ulgumine, mis neil asendab laulu. Kõigest sellest muusikast hoolimata magan ma üldiselt hästi.

Pärast eilset haigushoogu tundsin täna terve päeva kogu kehas roidumust.

13. novembril.

Siinsed pärismaalased märgivad mõisteid «kirjutada» ja «joonistada» ühe ning sama sõnaga, mis on täiesti seletatav, sest kirja leiutamiseni pole nad veel jõudnud. Kui ma midagi üles kirjutan, ütlevad nad: «Maklai negrengva.» Kui ma joonistan mõnda neist, ütlevad nad samuti: «negrengva». Näitan neile trükilehti — taas: «negrengva». Seletades üksteisele väikese naela tähtsust mustri joonistamisel hambusest lubjatoosile nad jälle tarvitavad sõna «negrengva».

Taas käisid minu juures Bongu elanikud koos oma külalistega mägedelt. Ma püüdsin neilt teada saada, kuidas nad saavad tuld, kuid ei saavutanud midagi, kuna ma ei tunne veel küllaldaselt keelt.

Pärismaalased käisid mulle peale, et ma näriksin nendega koos beetlit[1]. Ma siiski ei nõustunud, sest tuli meelde, et kord juba proovisin, kuid kõrvetasin keele kustutamata lubjaga, mida olin liiga palju juurde seganud.

15. novembril.

Vee tõusu ajal (kella nelja paiku) alustasime Wilsoniga rasket tööd: oli tarvis kaldale tõmmata nelja aeruga paat, et seda kuivatada ja värvida. Paat osutus meile kahele väga raskeks, kuid sellele vaatamata saime temast jagu. Lõpuks, pärast rohkem kui tunniajalist tööd, tirisime paadi kaldale kohani, kuhu vesi kunagi ei ulatu, isegi mitte kõige kõrgema tõusu ajal.

Väsisime tublisti.

16. novembril.

Pärast hommikust teejoomist alustasime jälle tööd: oli tarvis paat üles seada puhastamiseks ja värvimiseks. Tuli töötada kõigest jõust. See raske töö ei kestnud siiski üle tunni.

Mõnes teises kohas, kus oleks olnud kerge leida abi-

[1] Pärismaalaste kombe järgi on kostitamisel beetliga ka sümboolne tähendus: pakkuda heale tuttavale beetlit tähendab väljendada sõbralikke tundeid.

lisi, oleksime kuulutanud eilse ja tänase töö võimatuks ning oleksime kasutanud võõrast abi. Siin aga, kus pole mitte kellelegi loota, võtad ise kõik käsile ja proovid niiviisi oma jõudu. See oma võimete ja jõu täielik pingutamine on meie tsivilisatsiooni juures võimalik ainult erandlikel juhtudel ning sedagi harva, — ja mida rohkem edasi, seda harvemini seda võimalust esineb. Meie tsivilisatsioon arendab üha enam ja enam ainult mõningaid meie võimeid, soodustab ühekülgset arenemist, ühekülgset diferentseerumist. Ma ei mõtle tõsta pjedestaalile metsinimest, kellele on muskulatuuri arendamine hädavajalik, ei jutlusta pöördumist ürgaegadesse, kuid ühtlasi olen ma oma kogemuste põhjal veendunud, et igal inimesel peab ta füüsiline arenemine kulgema paralleelselt intellektuaalse arenemisega ja mitte kõrvale tõmbuma intellektuaalse arenemise ülekaalu ees.

17. novembril.

Uut pole midagi. Kõik on vana viisi. Hommikul olen ma zooloog-loodusuurija, siis aga, kui inimesed on haiged, — kokk, arst, apteeker, maaler, rätsep ja isegi pesunaine. Ühe sõnaga, olen tegev igal alal, ja kõigil aladel on tööd rohkesti.

Kuigi ma õpin kannatlikult pärismaalaste keelt, siiski rohkem taipan kui mõistan, mida pärismaalased tahavad ütelda, kõnelen aga veel vähem.

Naaberkülade paapuad hakkavad nähtavasti mind vähem võõrastama... Asi läheb hästi: minu kannatlikkuse ja pealetükkimatuse poliitika on osutunud õigeks. Mitte mina ei käi nende juures, vaid nemad minu juures; mitte mina ei küsi neilt midagi, vaid nemad minult, ja nad hakkavad isegi minu eest hoolitsema. Nad muutuvad üha kodusemaks: tulevad, istuvad kaua ega püüa midagi välja nuruda ja seejärel oma saagiga kiiresti ära lipsata, nagu varem.

Siiski tekitab nördimust, et oskan veel nii vähe nende keelt. Olen veendunud, et keele tundmine on ainus abinõu umbusu kaotamiseks, mis ikka veel püsib, aga samuti ka ainuke tee pärismaalaste kommetega tutvumiseks, mis kõigi eelduste järgi on väga huvitavad.

Kodus keelt õppida on mul mugavam kui külasid külastada, kus pärismaalased on minu külaskäikude puhul tavaliselt nõnda erutatud ja rahutud, et raske on neid paigal hoida. Garagassis kaovad neil jultumuse vähimadki tunnused, nad vastavad kannatlikult küsimustele, lubavad ennast vaadelda, mõõta ja joonistada. Pealegi on mul Garagassis kõik käepärast: nii mõõteriistad antropoloogilisteks mõõtmisteks kui ka seadised joonistamiseks. Samuti ei osutu liigseks ka suur valik kinke, mis lähevad tasuks nende kannatlikkuse eest või vahetuseks mõnesuguse tühja-tähja, ehete või üldse mitmesuguste pisiesemete vastu, mida paapuad erilistes kottides kaenla all endaga kõikjal kaasas kannavad.

Külastades mägede elanikke ei jäta ma kasutamata juhust mõõta nende päid, teostada mitmesuguseid antropoloogilisi vaatlusi ja, muuseas, koguda juukseproove oma kollektsiooni tarvis.

Nagu teada, etendab eri rasside esindajate juuste uurimine antropoloogias suurt osa; seepärast ei suhtu ma kunagi hoolimatult võimalustesse kollektsiooni täiendamiseks uute proovidega. See kogumine tekitas siin algul teatavat raskust. Naljakas oli näha, millise hirmuga hüppas Tui eemale, nähes kääre, mis ma tõstsin tema juuste juurde. Ta oli valmis põgenema ega lähenenud mulle ajal, mil hoidsin kääre käes. Loobuda juuste kogumisest selles kohas ma ei võinud. Aga kuidas võita Tui kartust, kes kõigi mu uute tuttavate hulgast oli kodunenud kõige kiiremini? Kui juba tema ei nõustu sellega, mida võib siis oodata teistelt, metsikumatelt? Mõtlesin, võib-olla ta ehk võtab minu juukseid vahetusena omade vastu ja, lõiganud salgu oma juukseid, tegin ettepaneku need vastu võtta, muidugi vahetusena. See õnnestus. Valisin mõned kiharad, lõikasin need ja andsin enda omad talle. Kuni ma pakkisin juukseproovi paberisse ja märkisin soo, umbkaudse vanuse ning koha, kust need olid lõigatud, keeras Tui samuti minu juuksed hoolsasti puulehesse, mille ta oli läheduses rebinud.

Sel viisil, s. o. vahetuse teel oma juuste vastu, kasvas minu pärismaalaste juuste kollektsioon tunduvalt. Kuid ühel ilusal päeval tähendas Wilson, et olin paljaks püganud oma pea kogu vasakpoolse külje. Seda põhjustas

asjaolu, et mul oli kääre paremas käes hoides kergem juukseid lõigata pea vasakult poolt. Pärast seda hakkasin lõikama juukseid teiselt poolt.

Kord sattusin ma metsas jalutades nii kaugele, et peaaegu eksisin; õnneks aga jõudsin jalgteele, mis viis mind mere äärde, kus ma kohe võisin orienteeruda. See juhtus Male küla lähedal, kuhu ma siiski ei läinud, vaid suundusin koduteel Bongusse. Kuid Bonguni mul ei õnnestunud jõuda.

Oli juba peaaegu pime, kui jõudsin Gorendusse, kus otsustasin pärismaalaste ülisuureks imestuseks ööbida. Tulnud küla väljakule, suundusin otse Tui suurde buambramrasse[1], soovides pärismaalasi võimalikult vähem segada ja teades väga hästi, et minu tulek häirib kõiki külaelanikke. Tõepoolest kuuldus naiste kiljumist ja laste nuttu. Kohaletulnud Tuile seletasin, et tahan magada tema juures. Ta rääkis mulle midagi õige palju, vististi tahtis mind tõrviku valgel saata Garagassisse; kõneles midagi naistest ja lastest. Ma ei saanud temast peaaegu sugugi aru ja et temast lahti saada, heitsin barlale — pikad narid bambuskeppidega patjade asemel — ja, sulgenud silmad, kordasin: «njavarj, njavarj» (magada, magada). Ei olnud veel hilja, kuid väsinuna mitmetunnisest jalutuskäigust jäin varsti tukkuma ning õige pea ka magama.

Ärkasin arvatavasti külma tõttu, sest magasin katmatult ning õine tuul puhus läbi — neil onnidel pole ees- ega tagaseina.

Olles hommiku kella üheteistkümnest saadik täiesti söömata, tundsin ma suurt isu. Olin üksinda buambramras, kus valitses hämarus. Tõusnud üles, suundusin väljakule tulelõkke juurde, mille ümber istusid mõned pärismaalased. Nende seas oli ka Tui. Ma pöördusin tema poole, näidates suule ja korrates sõna «ujar» (süüa), mida ta kohe mõistis, ja tõi mulle väikese tabiri (ovaalne madal vaagen) külma taro ning keedetud banaanidega. Vaatamata soola puudumisele, sõin mõnuga

[1] Buambramra — suur lahtine onn ilma ees- ja tagaseinata. Pärismaalaste kombe kohaselt omavad buambramra kasutamisõigust ainult mehed. Ta on noormeeste magamiskohaks; siin ööbivad ka külalised teistest küladest.

mõningad tükid tarot; banaane katsusin ka, kuid need tundusid mulle maitsetuina.

Pooletunnise tukkumise ja kehakinnituse järel tundsin ennast niivõrd värskenenuna, et tegin kahele noorele pärismaalasele ettepaneku saata mind tõrvikutega Garagassisse. Ööpimeduses oli täiesti võimatu ilma tulevalguseta koju jõuda. Pärismaalased mõistsid minu soovi ja olid nähtavasti isegi rahul, et ma ei jää ööbima. Silmapilk muretsesid nad erilisel viisil seotud kuivadest palmilehtedest mõned tõrvikud; igaüks võttis oda, ja me läksime teele.

Põlevate kuivade lehtede eredast leegist valgustatud mets oli veel ilusam ja fantastilisem kui päeval. Ma imetlesin oma kaaslasi, nende kiireid ja osavaid liigutusi: nad hoidsid tõrvikut pea kohal ja odaga eemaldasid rippuvaid liaanioksi, mis kohati tõkestasid meie teed. Üks pärismaalastest käis minu taga; vaadanud temale, mõtlesin tahtmatult, kui kerge oleks tal mind tagant odaga läbi pista. Olin nagu tavaliselt relvata ja pärismaalastele oli see asjaolu hästi teada.

Jõudsin siiski tervena ja vigastamatuna Garagassisse, kus mind võttis vastu äärmiselt erutatud Wilson, kes oli juba peaaegu lootuse kaotanud mind elusana näha.

22. novembril.

Mõne päeva eest tapsin otse onni juures tuvi, ja et ma sellist eksemplari polnud veel kunagi varem näinud, siis prepareerisin hoolikalt luustiku ja riputasin selle küllaltki kõrgele puu otsa kuivama. Ei möödunud kaht tundigi, kui luustik kadus päise päeva ajal puu otsast, mis asetses kolme sammu kaugusel onnist. Istudes verandal ja millegagi tegeldes nägin vilksamisi kiiresti põõsastesse kaduvat koera, kuid ma ei mõelnud, et ta viib ära luustiku, mille kallal olin töötanud ligi tund aega.

Täna hommikul õnnestus mul tappa teine tuvi, kuid see kukkus merre. Mul ei olnud soovi supelda ja ma ei tahtnud häirida Wilsonit, kes tegeles tee valmistamisega; seetõttu ootasin, et vahest saabuv tõus kannab mu saagi kaldale. Istudes verandal ja juues teed jälgi-

sin ma tapetud linnu aeglast liikumist, keda lained kandsid kalda poole. Kuid see ei kestnud kaua: välgahtas uim, seejärel teine, ja linnu keha kadus järsku vee alla, jättes enda järele vaid mõned ringlained. Uimed tulid teataval kaugusel sekundiks nähtavale: arvatavasti võitlesid seal haid saagi pärast.

Eile õhtul tahtis Tui väljendada mulle oma usaldust ja palus luba ööbida minu juures. Ma nõustusin. Lahkudes ütles ta, et tuleb hiljem. Oletades, et ta enam ei tule, heitsin juba koikule, kui kuulsin tema häält, mis hõikas mind. Ma väljusin; see oli tõepoolest Tui. Kuupaistel oli tema välimus väga iseloomustav ja isegi efektne: tume, kuid hea ehitusega keha joonestus ilusasti roheluse veel tumedamal taustal, ühe käega toetus ta odale, teises, allalastud käes hoidis ta lõpulepõlevat halgu, mis valgustas tema üht külge punaka kumaga; jämedast tapast[1] käisteta mantel või pealiskuub laskus õlgadelt maani.

Ta küsis, kuhu heita. Osutasin verandale ja andsin talle mati ning teki, milledega ta väga rahule jäi. Tui heitis magama. See oli kella kümne paiku.

Kell pool kaksteist tõusin üles, et vaadata termomeetrit. Kuu paistis veel heledalt; heitsin pilgu verandale, kuid Tuid seal ei olnud ning tema asemel lebasid kokkurullitud matt ja tekk. Nähtavasti on talle tema onni paljad narid enam meeltmööda kui minu veranda koos mati ja tekiga.

[1] Tapa — midagi riidetaolist noore leivapuu koorest. Puukoort, millelt on pealmine kiht eemaldatud, pekstakse siledal kivil puunotiga senikaua, kuni koor muutub pehmeks ja painduvaks.

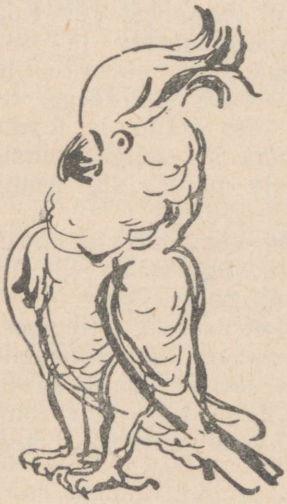
23. novembril.

Lasksin maha ühe lindudest, kes nii väga kisendavad kõrgetel puudel maja lähedal. Ta kodumaine nimi on «kooko». See nimi pole midagi muud kui tema kisa «kookoniukei» matkimine. Kui ta kisendab, eraldub heli «kooko» väga selgesti[1].

Täna tegin ootamatu, kuid väga vastumeelse avastuse: kõik minu korjatud liblikad on sipelgate poolt ära söödud; karpi on jäänud ainult tiivatükikesed.

Wilsonil on taas palavik; jällegi tuli mul lõhkuda puid, keeta ube ja teevett. Mõnikord veedan õhtuid kõrvarõngaste valmistamisega, mida lõikan pärismaalaste jaoks konservikastide plekist. Ma jäljendan kilpkonnaluust kõrvarõngaid, mida kannavad pärismaalased. Esimese paari tegin naljapärast ja kinkisin Tuile, mispeale minu pool käis rohkesti pärismaalasi, paludes neile teha samasugused. Plekist kõrvarõngad on täiesti moodi läinud, nõudmine nende järele kasvab.

24. novembril.

Lasksin maha valge kakaduu, kes kukkus puult merre. Olin just enne seda üles tõusnud ja valmistusin minema oja juurde pesema; seepärast riietusin kohe lahti ja läksin vette, et lindu kätte saada ja supelda. Mõõn oli ta kaldalt eemale kandnud, kuid ma suundusin tema poole, vaatamata sügavusele, ja olin juba paari sülla kaugusel, kui äkki suur hai haaras linnu. Sääraste naabrite läheduses pole eriti mõnus supelda.

Wilson lamab, tal on jälle palavik, ja isegi tugevamal kujul kui eelmine kord. Sil-

[1] See linnuke on tähelepandav ka selle poolest, et ta sigimisperioodil ehitab raagudest ja okstest «lehtla», mis on toredasti lilledega kaunistatud.

mad, huuled ja keel on tublisti paistetunud, ja ma olen jälle sunnitud täitma kõiki koduseid kohustusi.

25. novembril.

Vaatamata tunduvatele hiniiniannustele on Wilson jälle haige: tugev paroksüsm sonimisega ja mitte ainult näo, vaid ka käte paistetusega. Jällegi tuleb mul puid lõhkuda, sööki valmistada ja manitseda ning tagasi hoida Wilsonit, kes äkki kargab üles, tahab supelda jne. Eriti tüütab mind söögi valmistamine. Kui mul tuleks endal iga päev toitu valmistada, ma eelistaksin minna külasse ja jätta pärismaalaste hooleks mulle taro ning jamsi[1] keetmise.

Päevad mööduvad, kuid pärismaalaste keele õppimine edeneb visalt. Kõige rohkem tarvitatavad sõnad on veel tundmatud ja ma ei suuda välja mõelda, kuidas neid tundma õppida. Ma ei tea isegi, kuidas on paapua keeles: «jah», «ei», «paha», «tahan», «külm», «isa», «ema».

... Lihtsalt naljakas, aga et ma ei suuda oma tahtmist saavutada ja neid sõnu teada saada, see on fakt. Kui hakkad pärima ja sõna tähendust selgitama, nad ei taipa või ei taha taibata. Kõik, millele ei saa näidata sõrmega, jääb mulle teadmatuks, kui ainult ei saa üht või teist sõna juhuslikult teada. Näiteks muude sõnade hulgas, mida olin teada saanud Tuilt, kes tuli Garagassisse puhkama, sain ma täiesti juhuslikult teada tähe nimetuse: «niri». Originaalne on see, et paapuad nimetavad vahel päikest mitte lihtsalt «sing», vaid «singniri», ja kuud — «kaaram-niri», s. t. täht-päike, täht-kuu.

27. novembril.

Wilson teatas mulle hommikul, et ta arvatavasti enam ei tõuse; silmalaud on tal nii paistetanud, et ta saab silmi ainult pisut paotada; vaevu liigutab ta keelt, mis on tema sõnade järgi tavalisest kaks korda paksem.

[1] Jams ehk pärismaalaste keeles «ajan» — mugulakujulise juurikaga vääntaim, mida pärismaalased külluses kasvatavad oma istandikel. Jamsimugulad on troopikamaal niisama levinud toit nagu meil kartul.

Tema juttudele surmast vastasin ma, et häbi on tal olla arg ja et arvatavasti tõuseb ta homme hommikul, mille järel sundisin teda ära neelama peaaegu terve grammi hapus vedelikus lahustatud hiniini, millele ta jõi peale mõned lonksud kanget teed.

Seda annust kordasin umbes nelja tunni möödudes pärast esimest. Kuigi ta vastikut arstimit neelates kõvasti nurises, aga paroksüsmi täna polnud ja õhtuks tõusis ta üles, olles veidi kurt, kuid ülisuure isuga.

See-eest oli minul öösi paroksüsm; väristas väga tugevasti, hambad plagisesid ja ma ei saanud sooja. Kui ilmus higi, jäin tunniks-kaheks magama. Tõusin hommikul, vedades vaevu-vaevu jalgu, kuid tõusin siiski ja läksin isegi metsa, sest kuivi puid polnud kööki peaaegu sugugi jäänud.

Kui tungisin läbi tihniku, sööstsid mulle ühes kohas kallale herilased. Pistsin jooksu, jättes maha puud ja isegi kirve. Valu pistetest oli väga tugev. Jooksnud koju, niisutasin kohe nuuskpiiritusega nõelatud kohti kätel, rinnal ja näol ning valu kadus otsekohe.

Täna on täiskuu, ja kaks Gorendu noormeest, Asol ja Vuanvum, astusid praegu (kella üheksa paiku õhtul) siit läbi, värvitud punase ja valge värviga, ehitud roheluse ja lilledega, olles teel Gumbusse, kus nad veedavad öö.

Pärismaalastel, nagu olen tähele pannud, on ühenduses täiskuuga erilised kokkutulekud: nad külastavad üksteist, s. o. ühe küla elanikud külastavad teise elanikke, käivad ringi enam kaunistatuina kui tavaliselt, ja nende laulud läbilõikava ning veniva ulgumise kujul ulatuvad Garagassini.

Nii juhtus ka möödunud ööl. Mind äratas Wilson: ta küsis, kas ma kuulsin kisa ja kas mul on kõik püssid laetud. Ma ei jõudnud veel vastata, kui metsas Gorendu suunast kuuldus vali lõikav kisa, milles siiski võis tunda inimese häält. Kisa oli väga kummaline; karjusid nähtavasti paljud hääled.

Wilson ütles mulle, et viimase viie minuti jooksul on ta kuulnud juba palju selliseid hääli. Esimene olnud nii vali ja läbilõikav ning tundunud talle niivõrd kohu-

tavana, et ta otsustanud mind äratada, arvates, et võibolla on see signaal kallaletungiks.

Ma tõusin ja läksin väljakule. Paljudest küladest kostsid barumi üksluised löögid. Parajasti ilmus täiskuu majesteetlikult puude tagant nähtavale, ja ma mõtlesin otsekohe, et kuuldud hääled olid määratud kuu tõusu auks; ma olin juba märganud, et kuu ilmumisel pärismaalased alati karjatasid mingil erilisel viisil, nagu tervitades tema tõusu. See seletus näis mulle täiesti rahuldavana ja, soovitanud Wilsonile mitte oodata kallaletungi, vaid lihtsalt magada, uinusin ma otsekohe.

30. novembril.

Päike muutub meile harulduseks, vaadates vaid viivuks pilvede tagant.

Minu elus on siin üksildases kohas üks suur mugavus: kõike võib jätta maja lähedale ja olla kindel, et midagi ei kao, — mitte midagi peale söödava, sest koeri on raske silmas pidada.

Pärismaalased pole seni midagi puutunud. Tsiviliseeritud maailmas on selline mugavus mõeldamatu: seal osutuvad isegi lukud ja politsei tihti mittepiisavaks.

Detsember

3. detsembril.

Käisin Gorendu külas kookospähklite järel. Nagu tavaliselt, teadustasin oma lähenemisest valju vilega, et anda naistele aega peitu minekuks. See küla jätab mulle alati meeldiva mulje: seal on kõik nii puhas, haljas, mugav. Inimesi on vähe; nad ei karju nagu varem ja võtavad mind nüüd vastu ilma igasuguse lärmaka demonstratsioonita. Ainult linnud rikuvad puult puule või kiiresti nende vahelt läbi lennates kosutavat rahu.

Kõrgetel barladel[1] istuvad piduliku väärikusega kaks

[1] Barla — laua- või kõrge pingi taoline lava. See on meeste puhkuse- ja söögikohaks. Siin ei sega neid lõunastamast ei koerad ega sead. Peremees ja külalised asetuvad barlale ja seavad endi ette puust vaagnad toitudega. Söönud ja koristanud nõud, heidavad paapuad barlale puhkama.

või kolm pärismaalast, vahetades harva sõnu ja närides vaikides kookospähklit või koorides tulist «degargolit» (magus kartul); mõned on tegevuses oma onnides, teised onnide juures; paljud ei tee midagi, soojendavad end päikesepaistel või kitkuvad endal karvu.

Tulnud Gorendusse, istusin ma samuti barlale ja asusin värskeltküpsetatud degargoli kallale.

Peagi kogunes inimest kaheksa barla juurde, millel ma istusin, ja hakkas kordamööda oma soove esitama: üks tahtis saada suurt naela, teine — tükki punast riiet; kolmandal valutas jalg ja ta palus plaastrit ning kinga.

Ma kuulasin vaikides. Kui nad lõpetasid, ütlesin, et tahan mõned rohelised kookospähklid. Kaks poisikest, heitnud silmuse oma jalgadele, ronisid kiiresti kookospalmi otsa ja hakkasid kookospähkleid alla loopima. Ma näitasin sõrmedel, mitu kookospähklit tahan võtta ja tegin ettepaneku viia need Maklai «talisse», s. o. Maklai majja, milline soov ka täideti.

Olles minu kinkidega rahul, lahkusid nad poole tunni pärast. Kahest jõudsin ma teha enam-vähem õnnestunud portreed. Õhtul sadas jällegi vihm, lõi välku ja müristas. Tuul kustutas korduvalt lambi.

Mõnikord tuleb vastu tahtmist magama heita: tuul, kustutades alatasa lambi, ei lase kirjutada päevikut ega korraldada märkmeid. Iga liiki pragusid, pilusid ja auke on minu ruumis nii palju, et pole mõeldavgi pääseda tuuletõmbuse eest.

Täna õhtul tuleb kella kaheksast või üheksast saadik vihma, mis algas päikeseloojakul ja kestab arvatavasti kella kolme-neljani hommikul.

Oktoobris oli veel talutav, aga novembris sadas vihma sagedamini. Detsembris on tal nähtavasti kavatsus sadada iga päev. Vihm põristab katusele; katus sajab mitmest kohast läbi ja vesi jookseb isegi lauale ja voodile; et ma aga peale teki olen veel kaetud vihmamantliga, siis öösiti pole mul vihmaga asja. Ma olen kindel, et elaksin mugavamalt, kui oleksin üksinda, ilma teenriteta, kelle eest olen seni hoolitsenud rohkem kui nemad minu eest. Boi ei tule kõne allagi, ta lamab teist kuud. Ka Wilson on kolm korda sagedamini haige kui mina; peale selle on Wilson, tundes end pisutki

haigena, valmis vedelema kogu päeva. Nii näiteks lamas ta täna terve päeva ja õhtul pidin meile kõigile kolmele teed valmistama, lubamata tal vihma korral väljuda.

Pole sugugi nii lihtne säärastel pimedatel vihmastel öödel, nagu täna Garagassis teed valmistada. Tugeva vihmasajuga tuli minna telki, korjata seal võimalust mööda kuivi oksi, need peeneks raiuda, süüdata vihmast kustutatud lõke ja seda kaua puhuda; kuna teekannus polnud küllalt vett, tuli pärast seda minna pimeda vihmaga oja juurde. Oli nii pime, et kuigi tundsin rada peast, oleksin teelt eksides kaks korda peaaegu kukkunud; et uuesti tuntud teerajale pääseda, tuli iga kord oodata välgu löömist (sellise vihma ja tuulepuhangute puhul on kasutu kaasa võtta laternat).

Kui ma üdini märjana tagasi jõudsin, tundus mulle mu pisike ruum väga mugavana. Ruttasin ümber riietuma, ja nüüd kirjutan neid ridu, nautides teed, mis eriti täna tundub mulle väga maitsvana. Tuleb märkida, et juba teist kuud pole meil suhkrut ja nädalat viis on sellest möödunud, mil viskasime ära viimased kuivikud, mis ussid olid meie eest ära närinud. Kaua võitlesime nendega: esiteks püüdsime kuivikuid päikese käes ära kuivatada, pärast aga tulel, kuid ussid olid siiski tugevamad ja jäid ellu.

Ma asendan kuivikuid küpsetatud banaanidega või, kui pole banaane, küpsetatud taro viiludega. Ma tõepoolest ei tunne toimunud muutust, ehkki Wilson ja isegi Boi nurisesid, kui suhkur sai otsa. Muus osas on meie toit seesama, mis varemgi: keedetud riis kerriga ja soolaoad. Ent küllalt toidust. See on lihtne ja tema üksluisus isegi meeldib mulle; peale selle, kõiki neid ebamugavusi ja tühiasju tasandavad täielikult mõnesugused teadusliikud vaatlused ja loodus, mis on siin nii kaunis... Ja, muide, ta on kõikjal kaunis, tuleb osata teda vaid nautida.

Näiteks, pool tundi tagasi, kui ma pidin minema oja äärde vee järele, olin ma kõige halvemas tujus, olles väsinud tule kümneminutilisest lõkkelepuhumisest, kusjuures suits sööbis mulle pisarateni silmi. Kui tuli viimaks lõi lõkkele, selgus, et teekannus pole küllaldaselt vett. Lähen ojale. On täiesti pime, märg, jalad libisevad,

ühtepuhku komistad; vihm, tunginud juba läbi kahest flanellsärgist, jookseb mööda selga alla, hakkab külm; jälle komistad, haarad põõsastest, saad torkida. Äkki sähvib ere välk; see valgustab oma sinaka helgiga nii kauget horisonti kui ka valget lainetemurdu, vihmapiisku, kogu metsa, iga lehekest, isegi okast, mis praegu torkas kätt; alnult üks sekund — ja jälle on kõik läbipaistmatu, märg ja ebamugav; ent sellest sekundist piisab, et ümbritsev ilu viiks mind jälle heasse meeleollu, mis mind harva hülgab, kui viibin kaunis kohas ja kui mu läheduses pole mind tüütavaid inimesi.

Aga kell on juba üheksa. Lamp on kustumas. Tee on joodud, mu kong muutub kõikjal tilkuvast veest niiskeks — tuleb kiiresti ennast tekki mähkida ja jätkata unes oma edasist olelemist.

5. detsembril.

Pärast vihma korjasin hulga putukaid ja leidsin väga ilusa ning imeliku seene.

Boi on nii nõrk, et peaaegu ei seisa jalul. Täna ta vaeseke kukkus trepist alla minnes. Wilson lamas ja oigas, tõmmanud teki üle pea. Kui märkasin trepi juures mahakukkunud Boid, tirisin ta kuidagi tuppa tagasi. Ta oli teadvusetu ega tundnud mind.

Täna kella neljast peale hakkas jälle sadama. Igal pool on kõik niiske.

6. detsembril.

Boi kannatab väga. Ma ei usu, et ta kaua elab. Teine invaliid istub ka norgus päi.

Käis Tui ja, istudes minu juures verandal, muuseas teatas väga tõsise ilmega, et Boi peatselt sureb, et Vill (pärismaalased nimetavad nii Wilsonit) on haige ja et Maklai jääb üksinda. Seejuures ta tõstis sõrme, siis, osutades mõlemale poole, jätkas:

«Tulevad inimesed Bongust ja Gumbust (ta osutas kõikidele sõrmedele ja varvastele, püüdes selgitada, et tuleb palju inimesi), tulevad ja tapavad Maklai.»

Siin ta isegi näitas, kuidas odaga torgatakse mulle kaela, rinda ja kõhtu, ja kordas laulva häälega nukralt: «Oo Maklai! Oo Maklai!»

Ma tegin näo, nagu suhtuksin tema sõnadesse kui naljasse (ise aga olin veendunud sellise olukorra võimalikkuses) ja ütlesin, et ei Boi, ei Vill ega Maklai sure, mille peale Tui, silmitsedes mind kuidagi umbusklikult, jätkas venitamist kõige kaeblikuma häälega: «Oo Maklai! Oo Maklai!»

See kõnelus, mulle näib, on seda huvitavam, et esiteks see võib tõepoolest juhtuda, ja teiseks on mu naabrid seda neil päevil tõenäoliselt arutanud, muidu poleks Tui nüüd üles tõstnud vana küsimust minu tapmisest.

Igav on see, et alati on tarvis valvel olla; muide, see ei sega magamast.

Tuli kaheksa pärismaalast Gorendust ja Malest. Ma olin heas meeleolus ja andsin igale külalisele Malest kingi, kuigi nad ise midagi kaasa ei toonud.

Tui ja Lali küsisid minult äkki: «Kas korvett tuleb kunagi tagasi?»

Endastmõistetavalt ei saanud ma kindlat vastust anda. Ütelda aga: «Tuleb, kuid millal, ei tea», ma ei osanud. Samuti ei oska ma väljendada paapua keeles ka suurt arvu... Mõelnud, et mul on juhus vaadelda, kuidas mu naabrid arvutavad, võtsin mõned paberiribad ja hakkasin neid põigiti katki lõikama. Lõikasin isegi ei tea kui palju, ja ulatasin terve peotäie ühele pärismaalasele Malest, öeldes, et iga paberitükk tähendab kaht päeva. Kogu jõuk ümbritses teda otsekohe. Minu paapua hakkas sõrmedel arvutama, kuid nähtavasti mitte ladusalt; vähemalt paapuad otsustasid, et ta ei oska arvutada ja lõigud anti teisele üle.

See lõstus tähtsalt maha, kutsus abiks veel teise, ja nad hakkasid arvutama. Esimene, ladudes paberitükke põlvedele, kordas iga lõigu puhul: «nare, nare» (üks); teine kordas sõna «nare» ja kõverdas seejuures ühe sõrme. Lugenud kümneni ja kõverdanud mõlema käe kõik sõrmed, laskis pärismaalane mõlemad rusikad põlvedele, öeldes: «kaks kätt», ja kolmas paapua kõverdas ühe sõrme. Teise kümnega tehti sedasama, kusjuures kolmas paapua kõverdas teise sõrme; sedasama tehti ka kolmanda kümnega; ülejäänud paberid ei moodustanud neljandat ja jäeti seepärast kõrvale. Kõik jäid nähtavasti rahule. Kuid mul tuli neid uuesti segadusse viia;

võtnud ühe lõikudest, näitasin ma kaht sõrme, lisades «bum, bum» (päev, päev). Jälle algasid arutelud; lõpuks otsustasid nad nii, et keerasid lõigud leivapuulehesse ja sidusid selle hoolikalt kinni, arvatavasti selleks, et lõike külas üle lugeda.

Kogu see protseduur oli mulle väga huvitav.

Paapuate usaldamatus ja mingi kartlikkus minu suhtes on mulle, endastmõistetavalt, väga ebameeldiv. Kuni nad ei usalda mind, ei saavuta ma neilt midagi. Boi vaevalt veel kaua elab. Wilson on säärane argpüks, et tema pärast võivad pärismaalased maja tühjaks riisuda ja maha põletada. Niipea kui olen aga pärismaalaste keele rohkem ära õppinud, lakkan istumast kodus. Mõningad instrumendid ja kirjutusvahendid matan maasse; mõtlen, et maa sees on nad rohkem kaitstud kui majas, mis on ainuüksi Wilsoni valve all.

8. detsembril.

Eile õhtul möödusid minu neemest kaks tulega piroogi. Öö oli vaikne ja väga pime. Mul tekkis mõte süüdata bengaaltuli[1]. Efekt oli väga õnnestunud ja arvatavasti avaldas minu paapuatele tugevat muljet: kõik tõrvikud heideti vette, ja kui poole minuti pärast bengaaltuli kustus, polnud piroogidest jälgegi.

Käis Lalai Bili-Bilist, inimene väga iseloomuliku näoga, kongis ninaga ja väga halvasti arenenud sääremarjadega. Siiski poleks õige säärasele asjaolule anda rassitunnuse tähendust. Selle inimese vennal pole sugugi kongis nina; see on täiesti sarnane teiste pärismaalaste ninadega; ka selles, et Lalai jalad on nii peenikesed, pole midagi imelikku: ta elab ju väikesel saarel, veedab aja piroogis, sõitudel mööda külasid. See-eest on mägielanikkudel, nagu võisin minu juures käivaid pärismaalasi-mägilasi vaadeldes täheldada, sääremarjad suurepäraselt arenenud.

Hiljem saabus ootamatult rühm Bongu inimesi koos kahe seitsme- või kaheksa-aastase poisikesega. Nendes poisikestes on täiesti selgesti eristatav aafrika tüüp: lai

[1] Bengaaltuli — kasutatakse tavaliselt laevadel signalisatsiooniks, kokkupõrgete vältimiseks pimeduses jne.

nina, suur, veidi etteulatuv paksude huultega suu, kõharad mustad juuksed. Kõhud tungivad neil tugevasti ettepoole ja näivad pungil täistopituina. Laste seas esinevad säärased neegritaolised indiviidid palju sagedamini kui täisealiste keskel.

Boil on väga halb. Wilson hakkab rääkima, et hea oleks siit ära pääseda, mina aga vastan, et ma pole palunud teda minuga Uus-Guineale kaasa tulla ja «Vitjazi» lahkumise päeval tegin talle isegi ettepaneku pöörduda korvetile tagasi. Igal ööl ta ootab, et pärismaalased tulevad ja tapavad meid, ja vihkab Tuid, keda peab spiooniks.

Hiljuti, öö algul, kella kaheteistkümne paiku, äratasid mind sügavast unest paljud hääled ja seejärel ere valgus just kohal, kus väljak langeb mere suunas. Tõe-

näoliselt lähenesid või olid meile juba lähenenud mõned piroogid.

Wilson kisendas: «Tulevad, tulevad!»

Ma läksin verandale, kus mind võtsid vastu tõrvikute ere valgus ning kuus pärismaalast, kes olid relvastatud noolte ja odadega ning hüüdsid mind vahetpidamata nime järgi. Ma ei liikunud paigast, taipamata, mida nad minult tahavad. Wilson aga, relvastatuna püssiga ja lähenenud tagantpoolt, toppis mulle kätte kaheraudset püssi, korrates: «Ärge lubage neil edasi astuda.» Ma teadsin, et lask ühest haavlitega laetud rauast sunnib põgenema suure jõugu pärismaalasi, kes ei tunne veel tulirelva mõju[1], ja seepärast ootasin rahulikult, seda enam, et mulle näis, et tunnen ära tuttavaid hääli.

Tõepoolest, kui nad pärast sõna «gena» (tule siia), millega neid vastu võtsin, tulvasid väljakule veranda ees, osutus, et igaüks neist, hoides vasaku käega relvi ja tõrvikut ning kisendades «Niki, Niki», sirutab mulle paremat kätt mõnede kalakestega. Tegin häbistatud Wilsonile korralduse kokku koguda kalad, mida ta ammugi oli tahtnud maitsta.

Relvastatud metsmeeste hulk, valgustatud tõrvikute eredast valgusest, pani mind kahetsema, et ma pole kunstnik: niivõrd maaliline oli see. Minnes oma piroogide juurde karjusid nad kaua mulle hüvastijätuks: «E mem, e mem!» ja kadusid seejärel kiiresti neeme taha.

Kala oli väga maitsev.

13. detsembril.

Sellele vaatamata, et olen väga väsinud, tahan päevasündmused veel täna üles kirjutada: jutustus tuleb reaalsem, kuni muljed pole veel mõnedest uinakutundidest tuhmunud.

Kell on praegu täpselt 11.50 õhtul; istun mugavalt rohelises tugitoolis ja kirjeldan ebaühtlaselt põleva lambi valgusel tänaseid sündmusi.

---

[1] Senini polnud ma veel pärismaalaste juuresolekul püssist või revolvrist tulistanud. Laskude kõla, mis kuuldub metsas, kui tapan linde, ei ühenda nad surmatoova relva mõistega. — Mikluhho-Maklai märkus.

Tõusnud hommikul, pidasin ma oma praeguses olukorras otstarbekohaseks kõik ette valmistada, et esimesel vajadusel matta maasse oma paberid — mitte ainult täiskirjutatud lehed, s. o. päevikud, meteoroloogilise žurnaali, märkmed ja joonised, — vaid ka puhta paberi juhuks, kui jään ellu, aga onn rüüstatakse või põletatakse pärismaalaste poolt. Tuli näis mulle täna tõepoolest kahtlasena. Ta käitumine meenutas kuidagi spioneerimist. Ta ringles meie onni ümber, tähelepanelikult ringi vaadates, piilus suure huviga Wilsoni tuppa, kusjuures ütles mitu korda: «Oo Boi, oo Boi.» Seejärel, tulnud mulle lähedale, hakkas peale käima, et laseksin Boi Gumbusse, millega ta mind nii tüütas, et ma eemaldusin oma tuppa ja sundisin teda sellega lahkuma.

Keskpäeval tundsin kerget palavikuhoogu, mis avaldus piinavas haigutamises, külmatundes ja kogu keha tõmblemises. Ma jäin kogu hommikuks jalule, pidades paremaks heita maha ainult äärmise vajaduse korral.

Siia sõitsid kolm pärismaalast Gorendust. Üks neist, vaadanud Wilsoni tuppa ja mitte kuuldes Boi oigeid, küsis, kas ta on elus, mille peale ma talle jaatavalt vastasin. Pärismaalased tegid uuesti ettepaneku võtta Boi enesega kaasa. Milleks teda neile vaja — ei saa aru; karta teda kui vaenlast pole neil põhjust; võib-olla soovivad nad tema näol omandada liitlast? Nüüd on juba hilja.

Rahulikult lõunastanud, näitasin ma Wilsonile hiiglasuurt tõusulaine poolt kantavat tüve, mis ähvardas meie sõudepaati, ja saatsin teda midagi tegema, et tüvi seda ei purustaks. Ise aga pöördusin majja tagasi, kavatsedes tegelda kirjatööga, kuid Boi oiged sundisid mind tema tuppa vaatama. Õnnetu veerles põrandal, valust kõverasse tõmbununa. Rutanud tema juurde, võtsin ta sülle otsekui lapse — niivõrd oli ta viimasel nädalal kõhnunud — ja asetasin koikule. Külmad, higised, kondised käed, mis haarasid mul ümber kaela, täiesti külm hingamine, sisselangenud silmad ning valgeks muutunud huuled ja nina veensid mind, et tal ei tule enam kaua oiata. Valu kõhuõõnes, mis oli väga suureks muutunud, kinnitas minu arvamust, et teistele hädadele on lisandunud veel kõhukelme põletik...

Pöördusin oma tegevuse juurde.

Teistkordselt prantsatas midagi põrandale ja kuuldus oigeid. Uuesti tõstsin ma Boi voodisse; tema külmad käed hoidsid mind kinni: ta nagu tahtis mulle midagi ütelda, kuid ei suutnud. Pulss oli nõrk, vahel katkes, ja jäsemed külmenesid tunduvalt.

Asetanud ta uuesti pikali, läksin kaldale, kus Wilson askeldas paadi juures, ja ütlesin talle, et Boi sureb tunni-poolteise või kahe pärast. Teade mõjus Wilsonisse tugevasti, kuigi olime oodanud seda surma juba nädalat kaks ja olime sellest korduvalt rääkinud. Me astusime koos tuppa. Boi vähkres mööda põrandat, murdes endal käsi. Hale oli teda vaadata, ta kannatas väga. Ma võtsin arstimikapist pudelikese kloroformiga ja kallanud mõned tilgad vatile, tõstsin selle surija nina juurde.

Umbes viie minuti pärast hakkas ta rahunema ja isegi midagi pomisema; tal oli nähtavasti parem. Võtsin vati ära. Wilson seisis täiesti segasena ja päris, mida nüüd teha. Vastasin talle lühidalt, et keha viskame täna öösel merre, aga praegu peab ta korjama mõned kivid ja panema need paati, ja mida rohkem, seda parem, selleks, et keha otsekohe põhja vajuks.

Wilsonile see korraldus eriti ei meeldinud ja ma pidin lisandama mõned väited; et meil on võimatu laguneva kehaga jännata, sest roiskumine selles kliimas algab otsekohe pärast surma; et päeval pärismaalaste juuresolekul teda matta ma ei kavatse, ja et kaevata sügavat auku korallpinnases on liiga raske, aga haua, mis pole küllalt sügav, leiavad pärismaalaste koerad ja kaabivad lahti. Kaks viimast väidet hoidsid Wilsoni langevat meeleolu veidi ülal. Et olla kindel, kas kõik saab tehtud, ja mis peaasi, et kive oleks piisavalt, läksin ise paadi juurde.

Tulnud seejärel jälle majja, läksin Boid vaatama, et veenduda, millises seisukorras ta on. Toas oli päris pime, oigeid polnud kuulda. Kobamisi jõudsin surija käe juurde. Pulss enam ei töötanud. Kummardusin ja, asetanud ühe käe südamele, teise suule, ma ei tundnud ei tuksumist ega hingamist. Kuni me käisime ojal kivide järele, oli ta surnud niisama vaikides, nagu oli lamanud kogu oma haiguseaja.

Ma süütasin küünla ja vaatasin laipa. See lebas asendis, milles Boi tavaliselt magas ja istus: kõverdatud jalgadega ja ristatud kätega. Kui Boi elas, siis Wilson alatasa kirus teda ja rääkis temast halvasti, nüüd aga oli ta väga liigutatud ja hakkas rääkima jumalast ja selle tahte täitumisest. Omamata selleks mingisugust põhjust, rääkisime me mõlemad väga tasa, nagu kartes surnut äratada.

Kui ma avaldasin Wilsonile oma ammuse kavatsuse, nimelt — Boi kolju katki saagida ja säilitada aju uurimiseks, muutus Wilson täiesti totraks ja palus mind härdalt seda mitte teha. Oma meelepahaks ma avastasin, et mul pole terve aju jaoks küllaldase suurusega klaasnõu.

Oodates, et iga tund võivad tulla pärismaalased ja väga võimalik, tõsiste kavatsustega, loobusin ma, ehkki mitte ilma kahetsuseta, soovist säilitada polüneeslase aju.

Oli aeg saata Boi laip tema märga hauda, ent suure ettevaatusega ja nii, et meie naabrid midagi teada ei saaks.

Ma ei hakka üksikasjaliselt kirjeldama, kuidas me asetasime surnu kahte suurde kotti; kuidas need kinni nöörisime, jättes kivide tarvis avause; kuidas pimeduses ta alla paadi juurde kandsime; kuidas minekul mere äärde Wilson sellesama pimeduse tõttu komistas ja kukkus, surnu temale peale, aga surnu järel ka mina; kuidas me kohe ei leidnud oma kandamit, sest see oli veerenud meist õnnelikumalt otse liivale. Leidnud laiba, lasksime ta viimaks paati ja asetasime kotti umbes kaks puuda kive. Teha seda kõike pimedas oli väga ebamugav. Nagu kiuste oli mõõn. Raske sõudepaadi tirimine vette mööda kive nõudis meilt suurt pingutust.

Me ei jõudnud veel aerusid haarata, kui meie ees veerand miili kaugusel Gabina neeme tagant vilksatas üks, siis teine, kolmas ... kümnes tuluke. Need olid üksteist piroogi, mis liikusid meie poole. Pärismaalased sõidavad tingimata meie juurest läbi või, nähes sõudepaati, sõidavad talle järele. Nende eredalt põlevad tõrvikud valgustavad pikka kotti, mis äratab nende uudishimu. Ühe sõnaga — see, mida ma ei soovinud, s. o. et päris-

maalased Boi surmast teada saavad, näis praegu saabuvat.

«Kas ei saa Boid metsa peita?» tegi Wilson ettepaneku. Kuid nüüd oli kott koos kivide ja laibaga liiga raske, et teda puude vahel tassida, ja pealegi on pärismaalased varsti siin.

«Hakkame tugevamini sõudma,» ütlesin mina, «võibolla lipsame ära.»

Järgnes kaks-kolm aerulööki, kuid mis see on? Sõudepaat ei liigu: oleme rifil või madalikul. Paapuad üha lähenevad.

Me hakkasime aerudega kõigest jõust end lahti tõukama, kuid tulemusteta. Meie rumal olukord oli mulle väga pahandav; vaatamata isegi rohkearvulistele haidele olin ma valmis vette hüppama, et paati madalikult lahti lükata.

Viimaks tuli mulle pähe õnnelik mõte — vaadata meie parrast; ja otsekohe sattus mu käsi takistusele. Osutus, et pimeduses rutuga lahtipäästetud köieots, millega paat ahtrist kaldale kinnitus, oli paati tõmbamata ning kivide vahele kinni jäänud ja takerdunud kalda juures vedelevatesse okstesse, ja et nimelt see meid takistabki. Suure rahuldustundega võtsin noa ja lõikasin nööri katki, vabastades nii paadi.

Me haarasime uuesti aerud ja hakkasime tugevasti sõudma. Pärismaalased olid sõitnud kalapüügile, nagu eilegi; nende tuled helkisid ikka lähemal ja lähemal. Juba võis kuulda hääli.

Ma juhtisin paadi põiki nende teele ja me püüdsime võimalikult tasemini aere vette suruda, et mitte äratada pärismaalaste tähelepanu.

«Kui nad näevad Boid, ütlevad nad, et meie tapsime ta ja võimalik, et tapavad meid,» tähendas Wilson.

Pooleldi jagasin ma Wilsoni arvamust ega soovinud sel minutil just väga pärismaalasi kohata. Kokku oli pärismaalasi piroogidel kolmkümmend kolm: kolme inimese kaupa piroogis. Nad olid noolte ja odadega hästi relvastatud ja tundes oma jõudude ülekaalu, võisid nad olukorda suurepäraselt kasutada. Ent ka meil oli šansse: kaks revolvrit võisid kogu salga sundida põgenema.

Me sõudsime, ja arvatavasti oli tule puudumine paadis põhjuseks, et meid ei pandud tähele, sest tõrvikud piroogidel valgustasid heledalt ainult neile kõige lähemaid esemeid. Pärismaalased olid kalapüügiga innukalt tegevuses. Öö oli vaikne ja väga pime. Tuledelt piroogidel langesid pikad valgussambad vaiksele merepinnale. Igal aerulöögil helkis vesi tuhandete sädemetena.

Kui meri on vaikne, on tema pealiskiht täis rikast ja mitmekesist elu. Ma kahetsesin, et polnud millegagi ammutada seda vett, et homme järele vaadata, kas pole nende loomade hulgas midagi uut, ja unustasin täiesti, et surnu on paadis ja et on vaja ta maha matta.

Imetledes seda pilti mõtlesin ma, et kuivõrd kiiresti üks tunne inimeses asendub hoopis teisega.

Wilson katkestas minu mõtted, tähendades rõõmsalt, et piroogid kaugenevad ja et keegi meid ei näinud. Me jätkasime rahulikult teekonda ja eemaldunud lõpuks Gabina neemest umbes ühe miili kaugusele, lasksime koti laibaga üle parda. Ta vajus ruttu põhja, kuid ma olen veendunud, et kümned haid hävitavad ta tõenäoliselt veel samal ööl.

Me pöördusime koju, sõudes seekord väga pikkamisi. Pimeduse ja mõõna tõttu tuli paadiga jälle kaua aega askeldada. Köök-telgis leidus tuld ja Wilson läks valmistama teed, mis nüüd arvatavasti on juba valmis ja mida ma, kirjutanud selle viimase sõna, mõnuga joon.

14. detsembril.

Tõusnud üles, käskisin ma Wilsonit tema onni osas jätta kõik nii, nagu oli olnud Boi ajal, ja pärismaalaste tuleku korral tema surmast mitte hingatagi. Tui tuli peagi kahe teisega, keda ma ei tundnud; ühel neist tuli mõttesse tõusta trepi esimesele astmele; kui ma talle aga osutasin, et tema koht on väljak maja ees, mitte trepp, hüppas ta sellelt kiiresti ja istus väljakule.

Tui alustas uuesti juttu Boist ja hakkas tuliselt seletama, et kui ma lasen Boil Gumbusse minna, siis see inimene, kes tuli ühes temaga, ravib ta tingimata terveks. Ma vastasin talle eitavalt.

Et nende mõtteid Boilt ära juhtida, otsustasin korraldada katse nende vastuvõtlikkuse kohta muljetele.

Ma võtsin alustassi, kuivatasin selle hoolikalt, valasin sinna pisut piiritust, asetasin alustassi verandale ja kutsusin oma külalised lähemale.

Võtnud seejärel klaasi veega, rüüpasin ma ise pisut ja andsin maitsta ka ühele pärismaalastest, kes veendus, et see oli vesi.

Juuresolijad jälgisid iga mu liigutust suurima huviga.

Ma lisandasin piiritusele alustassil mõned tilgad vett ja süütasin piirituse. Pärismaalased paotasid suud poolavakile ja, tõmmanud vilistavalt õhku sisse, kergitasid kulme ning taganesid paar sammu. Ma piserdasin alustassilt põlevat piiritust trepile ja maa peale. Pärismaalased põrkasid tagasi, kartes, et pritsin tulega ka neid, ja, nagu näis, olid niivõrd vapustatud, et lahkusid otsekohe, nagu kartes näha veel midagi kohutavamat.

Kuid juba kümne minuti pärast tulid nad uuesti ja seekord juba terve hulgaga. Need olid Bongu, Bili-Bili ja Kar-Kari saare elanikud. Rahvahulk oli väga huvitav, olles esindatud igas vanuses inimestega; igaüks kandis pidurõivaid ja rohkearvulisi ehteid, mis olid valmistatud ühest või teisest materjalist, olenevalt nende kandjate elukohast. Näiteks minu naabrid, kes kalapüügiga vähe tegelesid, olid ehitud peamiselt lillede, lehtede ja seemnetega; aga Bili-Bili ja Kar-Kari elanikud, kes elasid avamere ääres ja tegelesid mereloomade püügiga, kandsid teokarpidest, kalaluudest, kilpkonna kilpidest jne. tehtud ehteid.

Kar-Kari elanikel oli veel üks iseärasus: kogu nende keha, esijoones pea, oli musta värvimullaga niivõrd põhjalikult määritud, et esimesel pilgul võis mõelda, nagu oleks nende kehavärvus tõepoolest must; kuid nähes neid, kelledel oli värvitud ainult pea, võis siiski kergesti veenduda, et ka esimestel on must värvus ainult kunstlik ja et Kar-Kari saare elanike keha on tegelikult ainult veidi tumedam rannikuelanike kehast.

Bongu elanikud, nagu kontrastiks oma mustadele külalistele, on täna värvitud punase ookriga; juustesse ning käesidemete vahele ja põlveõnnaldesse on neil pistetud hiina roosi punased õied.

Tulnukaid oli kokku vähemalt nelikümmend inimest ja kaks või kolm paistsid neist välja tõeliselt ilusa näoga. Igaühe soeng erines millegagi teiste omast. Juuksed olid väga mitut viisi värvitud, kord punase, kord musta värviga; neisse olid torgatud kammid, mis olid kaunistatud mitmesuguste papagoide, kaasuaride, valgete kukkede ja tuvide värviliste sulgedega. Paljudel külalistel Kar-Karist oli kõrvanibu suure silmuse taoliselt välja venitatud, nagu Uus-Hebriidide ja Saalomoni saartel.

Külalised viibisid minu pool üle kahe tunni. Tui kaudu teadsid tulnukad põlevast veest ja kõik tahtsid seda näha. Tui palus tungivalt näidata kõigile, «kuidas vesi põleb».

Kui ma täitsin selle palve, oli efekt kirjeldamatu: enamik pistis jooksma, paludes mind «merd mitte põlema süüdata». Paljud jäid kohale niivõrd üllatatuina ja näh-

tavasti hirmunuina, et kui nad oleksid paigast liikunud, siis poleks neil jalad arvatavasti sõna kuulnud. Nad seisid tardunuina, vaadates ringi äärmiselt imestunud ilmega.

Lahkudes kutsusid nad mind kõik üksteise võidu enda poole, — kes Kar-Karisse, kes Segusse, Riosse ning Bili-Bilisse, ja me lahkusime sõpradena.

Ainult mõned pärismaalased Kar-Karist ja Bili-Bilist ei lahkunud; nad palusid «gare» (nahka), et katta haavu, mille mäda meelitas juurde terveid parvi kärbseid. Kärbsed lendasid nende järel ja muidugi tüütasid ning piinasid neid, kleepudes haavadele niipea, kui patsient lakkas neid ära ajamast. Tõsiselt ei saanud ma neid aidata, kuid siiski leevendasin nende kannatusi, valades haavadele karboolvett ja sidudes need kinni ning sellega vabastades haavad ajutiseltki kärbeste käest. Ühest haavast võtsin ma välja sadu vastseid ja mõistagi oli sel pärismaalasel põhjust olla mulle tänulik.

Eriti hoolikalt pesin ja sidusin jalahaava ühel umbes viieaastasel lapsel, kelle isa oli kaasa toonud. Isa muutus niivõrd härdaks, et, soovides mulle näidata oma tänulikkust, võttis kaelast teokarpidest kee ning tahtis seda tingimata mulle kaela riputada.

15. detsembril.

Jälle haiged Bili-Bilist. Üks kannatab tugeva palaviku all. Ma tahtsin talle anda hiniini, endastmõistetavalt mitte paroksüsmi ajal, ja näitasin talle märkidega, et tulen hiljem ja annan juua «onimit» (s. o. arstimit); kuid ta hakkas ägedasti pead raputama, korrates ühtsoodu, et ta sureb minu rohust. Pärismaalased kardavad midagi sisse võtta, kuigi välispidistest vahenditest peavad suuresti lugu.

Boist jäi üle pudel kookosõliga, milles olid leotatud mingid lõhnavad rohud. Üks pärismaalane Bili-Bilist kaebas väga valu üle seljas ja õlgades (arvatavasti reumatism). Ma pakkusin talle seda pudelit õliga, seletades talle, kuidas tuleb seda sisse hõõruda, ja mida ta otsekohe ka hakkas tegema. Algul hõõrus ta end õliga nähtava mõnuga, kuid järsku peatus, nagu midagi

arvestades, siis aga, arvatavasti mõeldes, et tarvitades tundmatut «onimit» ta vist sureb, sattus suurde ärevusse, sööstis oma naabri kallale ja hakkas tal innukalt selga hõõruma; seejärel hüppas jalule kui hullumeelne, hakkas jooksma ühe juurest teise juurde, püüdes määrida õliga ka neid. Ta oli arvatavasti otsustanud, et kui temaga juhtub midagi halba, siis las juba juhtub sedasama ka teistega. Tema seltsimehed, niisugusest käitumisest suuresti kohmetunud, ei teadnud, kas neil tuleb vihastuda või naerda.

Täna veendusin ma, et Bili-Bili murre erineb siinsest dialektist (Bongu, Gorendu ja Gumbu omast), ning isegi kirjutasin üles mõned sõnad, mis pole Bongu dialektiga kuidagi sarnased.

Käis jälle isa lastega, kes ei paistnud mulle sugugi tumedamatena Samoa elanikest.

18. detsembril.

Pärismaalasi pole näha. Mõtlen sageli — kui hästi ma tegin, valides selliselt asukoha, et mul pole liiga lähedasi naabreid.

Täna pöörasin ma juhuslikult tähelepanu oma pesu seisukorrale, mis on pakitud ühte neist korvidest, mis on mulle koikuks. Pesu oli mitmest kohast kaetud mustade plekkidega, ja neist kohtadest, kus olid plekid, võis ilma mingi vaevata sõrmega läbi torgata. See on muidugi minu süü: mitte kordagi kolme kuu jooksul ei tulnud ma mõttele pesu tuulutada. Tegin Wilsonile korralduse kõik välja päikese kätte riputada. Palju osutus kõlbmatuks.

Täna küsisid minult pärismaalased, kus on Boi. Ma vastasin neile:

«Boi aren» (Boid pole).

«Kus ta siis on?» oli uus küsimus.

Mitte soovides rääkida ebatõtt, samuti mitte soovides näidata ei maale ega merele, ma lihtsalt heitsin käega ja eemaldusin.

Nad arvatavasti otsustasid, et ma osutasin horisondile, kus kaugel-kaugel asetseb Venemaa. Nad hakkasid arutlema ja tulid lõpuks nähtavasti otsusele, et Boi lendas ära Venemaale. Kuid mis nad tõepoolest mõtlevad ja mida mõistavad sõnade «lendas ära» all, pole mul

võimalik küsida, sest ma ei tunne küllaldaselt pärismaalaste keelt.

Omandasin täna huvitavad asjad: vahetasin endale mõningad luust esemed, mida pärismaalased kasutavad söömisel, midagi noa ja kahe lusika taolist. Nuga, mida pärismaalased nimetavad «dongan», on nikerdatud teravaks tehtud sealuust, kuna «šeljupa» — känguruluust. See on teritatud nii, et üks ots on ühtlasi lai ja õhuke[1].

20. detsembril.

Meie onn on võtnud elupaiga ilme ja hea ilma puhul on sisseseade mugav. Kui aga valab vihma, siis jookseb katus mitmest kohast läbi.

Käisid pärismaalased Bongust. Nad mõtlevad nähtavasti tõsiselt, et ma saatsin Boi Venemaale ja andsin talle võimaluse sinna lendamiseks. Tulen mõttele, et pärismaalased peavad mind ja mõnel määral ka Wilsonit mingisugusteks üleloomulikkudeks olevusteks.

25. detsembril.

Kolm päeva palavikku. Lamasin ainult mõned tunnid päevas, kui ma enam sõna tõsises mõttes ei suutnud jalul seista. Ma otse söön hiniini, seda läheb üks gramm päevas. Täna on parem, paroksüsmi polnud, kuid tunnen siiski suurt nõrkust. Jalad on nagu tina täis, esinevad sagedased peapööritused.

Wilsonil on väga igav. Talle on üksindus eriti tunduv: ta armastab rääkida. Ta tuli mõttele rääkida iseendaga, kuid seda näib talle olevat vähe.

On märkimisväärne, kuidas üksindus mõjub inimestele erinevalt. Ma puhkan täielikult ja olen rahul ainult siis, kui olen üksi, ja selles toredas looduses tunnen end igas suhtes täiesti hästi, välja arvatud need päevad, kui mul on palavik. Kahetsen üksnes siis, kui satun küsimustele, milledele ei oska vastust leida, sest teadmisi pole mul küllaldaselt. Wilson vaeseke on lausa tujust ära: tuskleb ja soiub alatasa; nuriseb, et siin pole inimesi ja et siin pole midagi saada. Abivalmist ja lõbusast on ta muutunud kergesti ärrituvaks ja torisejaks;

[1] Šeljupat kasutatakse ühtaegu nii noa kui lusikana.

tööst hoolib ta vähe: magab öösel umbes üksteist tundi, veel tund või poolteist pärast einet ja leiab ikkagi, et siin «das Leben sehr miserabel» [1].

Millest aga hakkan tundma suurt puudust — see on lihatoit. Juba kolm kuud toitume me eranditult taimetoidust ja ma märkan, et minu jõud nõrgeneb. Osaliselt on see tingitud muidugi palavikust, kuid peamiselt siiski lihatoidu puudumisest. Süüa kogu aeg konserve on mulle nii vastik, et ma ei mõtlegi nende kallale asuda. Niipea, kui minu vahekord pärismaalastega paraneb, hakkan jahti pidama, et lauda veidi mitmekesistada. Sealiha, mida võiksin siin küllaldaselt saada, ei või ma kannatada. Tui tõi eile mulle ja Wilsonile kummalegi tugeva portsjoni sealiha. Ma, mõistagi andsin oma osa Wilsonile, kes otsekohe asus selle kallale ja sõi mõlemad portsjonid, ilma et oleks kohalt tõusnud. Ta mitte ainult ei närinud paljaks kõik kondid, vaid sõi ära ka kogu paksu naha (siga oli vana). Vaadeldes teda ja pannes tähele, millise mõnuga ta sööb, mõtlesin ma: pole võimalik eksida — inimene on lihasööja loom.

Sõudepaadiga on palju tegemist, kuna ankrukoht on siin väga halb.

Olles juba kirvetööga ja suurte lihaste pingutusega harjunud, kuulavad minu käed väikeste esemete joonistamisel halvasti sõna, eriti kui neilt nõutakse üksikute lihaste liikumist. Üldse minu praeguse eluviisi puhul, s. o. kui tuleb olla sageli küll puuraiuja, küll kokk, küll puusepp, mõnikord ka pesunaine ja madrus, aga mitte ainult loodusteadustega tegelev härrasmees, läheb mu kätel üsna halvasti. Mitte ainult nahk pole neil karedaks muutunud, vaid ka käed ise on suurenenud, eriti parem. Endastmõistetavalt pole suurenenud käe luustik, vaid tema muskulatuur, millest sõrmed on muutunud jämedamaks ja käsi laiemaks.

Mu käed pole ka varem erilise õrnusega välja paistnud, kuid nüüd on nad üleni kaetud rakkude, haavade ja põletustega: vanad iga päev paranevad, kuid tekivad uued. Samuti panin tähele, et küüned, mis mu

[1] «Das Leben sehr miserabel» — moonutatud saksakeelne fraas: «Elu on väga vilets».

tavaliseks tegevuseks olid küllaldaselt kõvad, osutuvad nüüd liiga nõrkadeks ja murduvad. Neil päevadel võrdlesin ma neid oma naabrite — paapuate küüntega, kes peavad kätega palju rohkem töötama kui mina, kuna neil pole mitmekesiseid tööriistu. Osutus, et nende küüned on tähelepanuväärsed: nad on minu omadest vähemalt kolm korda paksemad. (Võrdlemise otstarbel lõikasin oma ja nende küüne.) Eriti paksud on neil pöidla küüned, kusjuures küüne keskmine osa on paksem kui äärtel. Selle tagajärjel murduvad küüned külgedelt kergemini kui keskelt ja sageli võib pärismaalastel kohata küüsi, mis täiesti sarnanevad looma küünistega.

27. detsembril.

Kuni pärismaalased silmitsesid minu käest väljanurutud peeglites oma nägusid ja kitkusid välja nende arvates liigseid karvu, uurisin ma ühte nende kaenla all rippuvatest paunadest (gun). Mehed kannavad neid seotuna üle vasaku õla.

Paunas leidsin ma palju huvitavat. Peale kahe suure dongani[1] olid siin ühest otsast teritatud luud, mida kasutati noana või hoovana, väikeses bambustoosis leidus neli teritatud luud, nähtavasti instrumendid, mis võisid asendada lantsetti, nõela või naasklit; siis jarur — teokarp, millel on alumine äär hambuline ja mida pärismaalased kasutavad kookospähkli-te uuristamiseks.

Siin oli samuti pikergune noore kookospähkli koore tükk, mis asendab lusikat; lõpuks, minu poolt kunagi antud suur

[1] Dongan — kaasuari või inimese luu, mis on teravaks ihutud nagu pistoda; vahel — sea või koera luu, teritatud nagu peitel. Pärismaalased lõikavad donganiga osavalt tooreid või keedetud vilju.

nael oli kivil hoolikalt teritatud ja väga korralikult puukooresse mähitud; sel kujul võis teda edukalt naasklina kasutada. Kõik need instrumendid olid oma otstarbeks väga hästi kohandatud.

Pärismaalased punuvad osavalt igasuguseid ehteid, näiteks käevõrusid (sagü) või mitmesugustest taimekiudest sidemeid (dju) juuste hoidmiseks. Kuid imelik — nad ei punu matte, milleks neil materjali (pandaani lehti) on külluses. Ma ei tea, mille arvele seda kirjutada — kas mattide mittevajalikkuse või mitteküllaldase kannatlikkuse arvele.

Kookoslehtedest punutud korvid sarnanevad üliväga polüneeslaste omadega. Pärismaalased hoiavad neid väga; ja tõepoolest, ainult primitiivsete kivi- või luuriistade puhul on iga töö küllaltki raske; nii näiteks väikese puu kallal, mille läbimõõt on umbes neliteist sentimeetrit, tuleb kahel paapual, kui nad tahavad seda puud maha raiuda, töötada oma kivikirvestega vähemalt pool tundi. Kõik ehted tuleb neil teha kiviga, mis on lihvitud kirve kujuliseks, või luudega, mis on samuti teritatud teokarbi või tulekivi kildude abil, ja võib ainult imestuda, kuidas nad selliste primitiivsete instrumentidega ehitavad korralikke onne ning pirooge, milledel mõnikord ei puudu üsna ilus ornament.

Pannud tähele ornamendi originaalsust ja mitmekesisust, otsustasin kopeerida kõik selle liigid, mis esinevad pärismaalaste toodetel.

28. detsembril.

Ma peatasin möödasõitva piroogi Gorendust, kuna tundsin ära platvormil seisva Bonemi, Tui vanema poja. Ta oli sel hommikul eriti ehitud. Kohevile löödud juustepuhmasse oli pistetud hulk sulgi ja hiina roosi tulipunaseid õisi.

Seistes suure vibu ja nooltega käes piroogi platvormil, olles iga minut valmis vibunööri pingutama ja noolt lennutama, jälgides tähelepanelikult kalu ja balansseerides graatsiliselt väikese piroogi igal liigutusel, oli ta tõepoolest väga ilus. Pikad rohelised ja punased lehed, mis olid pistetud sidemete taha kätel ja põlvede juures, samuti vöö taha külgedel (vöö oli täna täiesti uus, uuesti värvitud ja seepärast erepunane), andsid Bonemile eriti piduliku ilme.

Pärismaalased võtsid nähtava heameelega vastu minu kutse, mille tegin eesmärgiga mitte lasta kaotsi minna juhust joonistada noore paapua ilusat soengut. See koosnes hiina roosi tulipunastest õitest punutud vanikust ehk poolpärjast; kolm väikest kammi, igaüks neist sulega, hoidsid eestpoolt koos vanikut ja hoolikalt mustaks värvitud juukseid; neljas, suur kamm, samuti hiina roosi kahe õiega, hoidis pikka valget kukesulge, mis kaardus konksuna tahapoole. Et kaks teist pärismaalast mind ei

segaks, andsin neile tubakat ja saatsin kööki suitsetama; kui olin joonise lõpetanud, nõustusin täitma nende palvet — anda neile peegel, mille järel igaüks kordamööda asus soengu uuendamisele.

Bonem tõmbas juustest välja kõik kammid ja õied ning hakkas juukseid, mis kohati olid pulstunud nagu vilt, suure kammiga kohevile lööma. Pärast seda suurenes tema juustepundar esialgsega võrreldes kolmekordselt; ta sikutas kuklakiharaid (gatessi), mis samuti pikenesid. Siis torkas ta õied ja kammid tagasi oma musta «parukasse», vaatas peeglisse, naeratas heameele pärast ja andis peegli üle naabrile, kes omakorda asus uhket soengut korraldama. (Ma jutustan neist üksikasjadest sellepärast, et need seletavad, missuguste manipulatsioonide järel paapuate juuksed omandavad sellise kuju, mis on ajendanud reisijaid, kes on väga lühikese aja kestel heitnud pilku Uus-Guinea mitmesugustesse kohtadesse, andma oma teadetega põhjust tunduvaile lahkarvamustele, mis esinevad mitmesugustes antropoloogiaõpikutes.) Tihedalt pealaele liibuv peenekäharaline pärismaalaste soeng muutus minuti viie jooksul teostatud laialikiskumise ja üleslöömise järel elastseks juuksemütsiks, mida reisijad nii sageli on kirjeldanud, nähes selles midagi iseloomulikku mõnedele paapuate rassi «eri liikidele».

Nautinud oma nägusid ja soenguid ning karjunud mulle «e mem», pöördusid minu külalised piroogi tagasi. (Ma ikka veel ei tea, mida see sõna tähendab.)

Wilsonil on täna palavik. Vaevalt jõuan natukenegi paraneda, kui tema juba haigestub.

29. detsembril.

Käisin Gorendus pärismaalastele meelde tuletamas, et nad pole mulle ammu värskeid kookospähkleid toonud.

«Pole toonud sellepärast,» väitsid pärismaalased kooris, «et tamo russ (vene inimesed, «Vitjazi» madrused) raiusid maha palju kookospuid ja nüüd on pähkleid vähe järele jäänud.»

Olles arvamusel, et nad liialdavad ja et kui see ka juhtus, siis ainult erandina, tegin ettepaneku näidata

mulle, kus on maharaiutud puud. Pärismaalased hüppasid püsti ja jooksid maharaiutud kookospalmide tüvede juurde, mis lamasid otse küla läheduses. Osutades tüvedele nad kordasid:

«Kookospähkleid võib süüa, aga puid maha raiuda pole hea.»

Neil oli õigus, ja ma olin sunnitud vaikima.

1872. aasta

Jaanuar

1. jaanuaril.

Öösel oli tugev äike. Paduvihma sadas öö ja päeva jooksul mitu korda. Ka tuul oli tugev. Langesid maha liaanid, mis olid väljaku rajamisel juurtest läbi raiutud ja rippusid paljudes kohtades katuse kohal; üks neist, kukkudes suure mürinaga, lõi katuse läbi ning purustas termomeetri, millega ma mõõtsin vee temperatuuri.

2. jaanuaril.

Mürinaga langes öösel maha suur puu, mida oli juure kohalt raiutud, ja vajus põiki üle oja. Oja puhastamine okstest ja lehtedest nõudis palju tööd.

3. jaanuaril.

Tui, pöördunud tagasi istandikult, tõi mulle täna väikese põrsa; koer oli selle surnuks purenud, kuid ei olnud jõudnud veel ära süüa. Lihatoidu harukordsus ja Wilsoni alatine virisemine lihatüki järele olid põhjuseks, et võtsin Tui kingituse vastu.

Väike kõhn loomake osutus mulle huvitavaks; see oli sea uus vöödiline eri liik. Mustjaspruunid vöödid vaheldusid valkjaspunastega; rind, kõht ja jalad olid valged.

Ma prepareerisin pea, tegin eskiisi, seejärel aga andsin põrsa Wilsonile üle, kes hakkas teda puhastama, kaapima ja keetma.

Vaadeldes Wilsonit liha valmistamisel ja seejärel söömisel, võis näha, kuivõrd on inimesed lihasööjad loomad. Jah, tükk liha on tähtis asi!

Kaks-kolm päeva tagasi, vaadeldes oma paapuate juuste kollektsiooni, konstateerisin mõningaid huvitavaid fakte. Juuste erilist jaotumist loetakse paapuatõugu inimeste spetsiaalseks erisuseks. Juba ammu näis mulle ebaõigena väide, et juuksed kasvavad paapua kehal kahludena või gruppidena. Kuid minu naabrite tohutu suur parukas ei lubanud mul oma silmaga veenduda, kuidas nimelt on juuksed paigutunud. Silmitsedes juuste paigutumist täiskasvanute meelekohtadel, kuklal ja kaela ülaosas, võisin juba täheldada, et erilist juuste grupeerumist kahludena ei esine, ent lühikeseks lõigatud juustega pärismaalase pead ei ole mul seni juhust olnud näha.

Pärast hommikueinet jäin oma võrkkiiges lebades peagi magama. Karge tuul kiigutas minu magamisaset. Läbi une kuulsin häält, mis mind kutsus, ja nähes kutsujat, hüppasin kohe üles. See oli Kolle Bongu külast koos Sõroiga, umbes üheksa-aastase poisikesega, kellel olid juuksed väga lühikeseks lõigatud.

Väga suure huvi ja tähelepanuga vaatlesin ma poisikese pead ja isegi joonistasin selle üles, mis näis mulle eriti tähtsana. Ma uurisin juuste paigutumist Sõroi peal nii kaua ja tähelepanelikult, et paapuatel hakkas õudne ja nad ruttasid mulle teatama, et peavad lahkuma.

Paapuatel ei kasva juuksed, nagu veendusin, mitte gruppidena või kahludena, vaid täiesti niisama nagu meil. See paljude arvates vahest väga tähtsusetu tähelepanek hajutas mu une ja tekitas minus väga hea meeleolu.

Mõned inimesed, kes olid tulnud Gorendust, andsid mulle jälle põhjust vaatlusteks. Ljalu palus minult peeglit ja, saanud selle, hakkas endal vurrudest karvu näppima — neid, mis kasvasid huulte lähedal, aga samuti ka kõiki kulmukarvu; eriti hoolega kitkus ta välja halle karvu.

Soovides oma kollektsiooni täiendada, tõin näpitsa ja tegin ettepaneku aidata, millega ta kohe nõustus. Ma hakkasin kitkuma ühe karva kaupa, et näha nende juuri. Siinkohal märgin, et paapuate juuksed on märksa peenemad eurooplaste omast ja väga väikeste juurtega.

4. jaanuaril.

Kaks viimast nädalat puhusid kaunis jahedad tuuled, peamiselt kella kümnest hommikul kuni kella viieni pärast lõunat. Oktoobris ja novembris on see siin harulduseks ja seepärast on nüüd päeval tunduvalt jahedam.

Wilson meelitas mind sõitma kalu õngitsema, kuid, nagu ma ootasin, me ei püüdnud midagi. Gorendu ja Bongu elanikud tegelesid samuti kalapüügiga. Ma juhtisin paadi kolme lähima tule juurde, et vaadata, kuidas nad seda teevad. Sõitnud üsna lähedale, hüüdsin ma neid; piroogidel tekkis segadus. Tuled kustusid silmapilkselt ja piroogid kadusid pimeduses ranna suunas.

Pärismaalaste põgenemise ja äkilise pimeduse põhjuseks oli asjaolu, et piroogidel viibisid naised, kes minu ilmumisel kiiresti kaldale viidi. Ma sain sellest teada minuni kostvate naishäälte tõttu.

Piroogid aga pöördusid tagasi. Minuti kahe pärast oli sõudepaat kümmekonnast piroogist ümbritsetud ja peaaegu iga pärismaalane andis mulle ühe või kaks kala. Seejärel nad eemaldusid ja jätkasid püüki.

Iga piroogi platvormil lebas kimpu seotult terve hunnik pikka kuiva rohtu. Piroogininal seisev pärismaalane süütas need kimbud üksteise järel ja valgustas veepinda. Platvormil seisis teine pärismaalane kaheksa või üheksa jalga pikkuse ahinguga, mille ta heitis vette ja peaaegu iga kord lükkas ta ahingult jalaga ära kaks või kolm kala. Tihti tuli tal ahing käest lahti lasta ja siis sõitis piroog ahingu juurde, mis ujus püsti, olles ainult veerand pikkusest vees. (Ahing oli valmistatud nii: sukeldunud vette ja tabanud saagi, tõuseb ta ise veepinnale ning ujub, seistes vees peaaegu perpendikulaarselt, kalad aga jäävad ahingu hammaste vahele.) Lõpuks kolmas paapua, istudes ahtris, juhtis piroogi.

7. jaanuaril.

Kogu päeva valas vihma ja oli külm. Mul algab jälle palavikuhoog, juba teine selle päeva jooksul. Iga viie minutiga muutub värin sagedamaks. Vaatamata sellele, et olen riietatud väga soojalt (kannan kaht flanellsärki, kaht paari flanellpükse ja ülalpool põlvi ning ümber õlgade tekki), on mul külm ja iga tunniga hakkab üha

külmem; pea käib tugevasti ringi. Võin kirjutada ainult, pigistades vasaku käega kõvasti otsmikku.

Kogu eilne päev ja täna kuni kella kuueni õhtupoolikul polnud ma millekski võimeline, mul jäi üle ainult lamada hirmsa peavaluga ja rahulikult oodata, mil tõvehoog möödub. Kuue paiku hakkas mul parem, kuid nüüd, alles pool tundi hiljem, tunnen uue tõvehoo sümptoome. Teinud kolmekümne nelja tunni jooksul läbi kolm palavikuhoogu, neelasin ma 4 graani hiniini (iga annus 0,5 g). Tegelikult pole mitte pärismaalased, troopiline kuumus ega tihe mets Uus-Guinea tõelised valvurid. Pärismaalastest elanikkonna võimsaks liitlaseks kaitsel võõramaiste anastajate vastu on palavikuline, külm värin ja seejärel lõõmav palavik. Ta ootab uustulnukaid päikese esimestes kiirtes ja keskpäeva tulises leitsakus; ta varitseb ettevaatamatut päeva viimastes varjudes; külmad tormised ööd, samuti nagu vaiksed kuupaistelised õhtud, pole talle takistuseks. Vaevalt et pääseb tema käest isegi kõige ettevaatlikum. Algul ta ei tunne tema juuresolekut, ent peagi ilmneb, et jalad on täis tina, mõtted on peapööritusest katkestatud, külm värin läbib käsi ja jalgu, silmad muutuvad valgustundlikuks, laud langevad jõuetult alla. Nägemused, mingisugused suured koletised, aeglased ja kurvad, hõljuvad tema silmade eest mööda. Järk-järgult muutub külm värin palavikuks, kuivaks lõpmatuks palavikuks, ja nägemused algavad fantastilist tantsu.

Mu pea on liiga raske ja käsi väriseb liialt, et edasi kirjutada. Kell on praegu alles üheksa, kuid ma tunnen, et parim, mida teha võin, on heita voodisse.

8. jaanuaril.

Palavik.

9. jaanuaril.

Palavik.

10. jaanuaril.

Palavik.

11. jaanuaril.

Tervelt viis päeva järjest tüütas mind palavik. Eile ja täna oli mul ainult üks tõvehoog päevas; tänahommikune hoog oli kerge. Tunnen ennast täna palju paremini,

kuid põlved värisevad ikka veel. Ma ei hakka oma seisukorda üksikasjaliselt kirjeldama, kuid seda on kasulik teada neile, kellel tuleb mõttesse siia tulla. Ütlen ainult, et kogu aeg oli mul talumatu peavalu ja tundsin täielikku vastikust toidu suhtes või, täpsemalt öeldes, vastikust selle toidu vastu, mida ma oleksin võinud saada. Ma ei söönud midagi (välja arvatud tee ja külm taro, mis asendab mul leiba) ja nõrgenesin väga näljast, kuid sellegi poolest, soovimata kutsuda Wilsonit, tulin ise ettevaatlikult voodist põrandale. Kui ma oleksin ennast sirutanud, jalgadele ajanud, oleksin tingimata kukkunud. Pannes käiku aga mõlemad käed, suutsin ma roomata verandale, et kolm korda päevas meteoroloogilisi vaatlusi üles märkida.

Kõik need päevad olin nähtavasti mingis teadvusetuses ja ei võtnud hiniini õigeaegselt. See oligi peapõhjuseks, et palavik nii pikale venis.

Selleks et rohtu võttes tõsta lusikas õnnelikult suuni, tuli mul ühe käega toetada teist, — nii hullusti värisesid mul käed. Eile käis mul pea niivõrd ringi, et ma polnud suuteline toolil istuma, aga silmad ja laup on paroksüsmi kestel tunduvalt paistetunud. Täna võin ma juba liikuda ja paistetus otsmikul silmade läheduses on siinseal kadunud.

Nende päevade jooksul tulid pärismaalased mitu korda minu juurde. Mitte soovides, et nad oleksid teadlikud minu haigusest, ma siiski ilmusin uksele, kuid et lühendada nende külastuse kestust, tegin tõsise näo ja viskasin neile pisut tubakat.

Nende päevade jooksul ärritas mind tugevasti Wilsoni soigumine meie hädise seisukorra üle. Lõpmatuseni tüütas ta mind küsimusega, mis saab meist, kui minu haigus osutub kestvaks. Kui ma olen haige, pole Wilsonist mulle vähimatki kasu. Ma küll isegi ei armasta, kui mind poputatakse, ning eelistan, et haiguse ajal mind jäetaks üksinda, kuid Wilson läheb selles suhtes juba liiga kaugele. Viimase viie päeva jooksul ei küsinud ta minult kordagi, kas ma ehk ei taha süüa, ja mul endal tuleb teda käskida mulle teed keeta [1].

[1] Maklai märkmed, mis on tehtud 7., 8., 9. ja 10. jaanuaril, ning osa ülestähendusi 11. jaanuarist avaldatakse vene keeles esmakord-

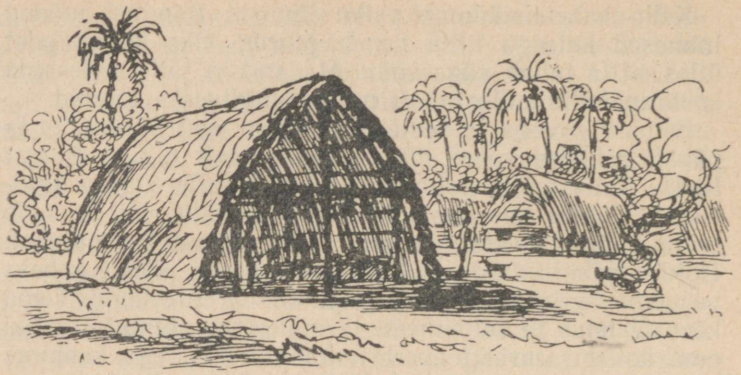
Kella kaheteistkümne paiku ilmusid Bongust mõned inimesed kutsega tulla nende juurde. Üks külastajaist ütles, et ta tahab väga süüa. Ma andsin talle sellesama kookospähkli, mille ta oli mulle kingituseks toonud.

Esmalt kirvega ja seejärel dongani abil kõrvaldas ta pähkli rohelise koore ning palus minult tabirit (puust liud). Tabirit mul polnud ja ma tõin talle sügava taldriku. Hoides vasakus käes kookospähklit, lõi ta selle pihta kiviga, millest pähkel pragunes just keskpaigast. Hoides pähklit taldriku kohal, murdis ta pähkli kaheks peaaegu võrdseks osaks, ja piim voolas taldrikule. Tema kõrvale istus ta seltsimees, ja mõlemad, võtnud kumbki oma kotist jaruri (teokarbi), hakkasid sellega kaapima pähkli värsket tuuma ning laskma pikkade lintidena veniyat massi kookospiimasse. Lühikese ajaga oli taldrik täitunud valge pudruga; täiesti tühjaks kaabitud pähklikoore pooled muutusid tassideks, aga needsamad jarurid lusikateks. See söök valmistati nii puhtalt ja esemed olid nii lihtsad ning otstarbekohased, et ma pidin eelistama sellist kookospähkli puhastus- ja valmistusviisi kõigile teistele minu poolt seni nähtud viisidele. Pärismaalased nimetavad seda sööki «monki-lja'ks» ja see etendab kostitamisel tähelepandavat osa.

Vaatamata sellele, et tibas vihma, võtsin ma vastu Bongu pärismaalaste ettepaneku minna nende juurde. Ma mõtlesin küla põhjalikumalt vaadata, lootes, et minu keeleoskus on juba niivõrd arenenud, et saan aru seletustest paljude asjade kohta, mis on mulle veel arusaamatud.

Eelistasin Bongusse minna sõudepaadiga. Rand Bongu juures on täiesti avatud, ja suurema lainetemurru puhul oli riskantne jätta paat kaldale tõmbamata, sest oli tõus ja ta oleks viivitamatult paisatud kaldale. Leidus siiski suur, vee kohal rippub puu, mida pärismaala-

selt. Need leheküljed, mis on Maklai enda poolt teadmatul põhjusel päeviku põhilisest tekstist välja jäetud, avastas Maklai inglise biograaf F. Greenop Austraalia Kuningliku Ajaloo Seltsi raamatukogus ja avaldas oma raamatus «See, kes rändab üksinda» (Sidney, 1944). Võib oletada, et Mikluhho-Maklai, valmistades trükiks oma märkmikute I köidet, jättis need leheküljed välja temale omase tagasihoidlikkuse tõttu — mitte soovides üksikasjaliselt kirjeldada oma kannatusi haiguse ajal.

sed nimetavad «subari», kuhu me ka paadi kinnitasime. Lähenedes puule heitsin ahtrilt vette suure kivi, mis asendas ankrut; seejärel, sidunud paadinina puu külge ja jätnud ta seega täielikku ohutusse, võisin ma rahulikult külasse minna.

Mõned pärismaalased, seistes vööni vees ootasid paadi külje all, et mind kaldale kanda. Kui ma hakkasin külasse minema, jooksis üks poistest sinna teatama, et ma lähenen. Minu kannul käis umbes kakskümmend viis pärismaalast. Liivakaldalt viis üsna hästi tallatud teerada külla, mida mere poolt polnud näha. Umbes viie sammu kaugusel esimestest onnidest polnud veel näha ega kuulda asustatud koha tunnuseid ja alles järsu käänaku kohal nägin ma esimese, täiesti teeraja juures seisva onni katust. Möödunud onnist, jõudsin väljakule, mida ümbritses kümmekond onni.

Päeviku alguses ma juba üldjoontes kirjeldasin paapuate onne. Need koosnevad peaaegu ainuüksi katusest, neil on väga madalad seinad ja väikesed uksed. Et neil aknaid pole, siis on sisemus pime. Nende ainuke mööbel on narid. Ent peale onnide, milles elunevad üksikud perekonnad, on külas veel ka teisi ehitisi — ühiskondlikeks otstarveteks. Need on suured kuuritaolised ehitised, teistest palju suuremad ja kõrgemad[1]. Tavaliselt pole

[1] Nn. buambramrad.

neil ees- ega tagaseina, mõnikord puuduvad ka külgseinad ja sageli koosnevad nad ainult kõrgest katusest, mis asetseb tulpadel ja ulatub peaaegu maani. Selle katuse alla on asetatud ühele poole narid istumiseks või magamiseks. Siin hoitakse ka nõusid ühiskondlikeks pidustusteks[1].

Niisuguseid ühiskondlikke ehitisi, midagi klubitaolisi, kuhu sissepääs on lubatud ainuüksi meestele, nagu hiljem kuulsin, on Bongus viis või kuus, peaaegu igal väljakul üks.

Esmalt viidi mind neist esimese juurde ja seejärel kordamööda kõigi teiste juurde. Igaühes ootas mind grupp paapuaid ja igaühesse jätsin mõned tükid tubakat ning naelu meestele ja punase puuvillase riide ribasid naistele, keda isegi täna olid pärismaalased kuhugi ära peitnud: vähemalt ma ei näinud ühtegi.

Bongu küla on Gorendust suurem — vähemalt kolm korda suurem. Nagu Gorendus, nii seisavad ka siin onnid kookospalmide ja banaanipuude all ning asetsevad ringis ümber väikeste väljakute, mis on lühikeste teeradadega üksteisega ühendatud.

Käinud lõpuks läbi kogu küla ja andnud ära kõik oma kingid, istusin suure barla[2] narile. Minu ümber kogunes ligikaudu nelikümmend pärismaalast. Katuse äär on maast ainult üks jalg kõrgemal ja seda kannavad keskel kolm tugevat tulpa. Külgedel on samuti maasse kaevatud tulbad, millede külge on kinnitatud katus ja milledele toetuvad sarikad. Katus on väljapoole veidi kumer ja on kapitaalselt valmistatud, kujutades seestpoolt tihedat, hoolikalt põimitud võrestikku. Võib kindel olla, et see peab vastu igale valuvihmale ja säilib kümmekond aastat. Naride kohale on riputatud mitut liiki relvi; puuja savinõud seisavad riiulitel; vanad kookospähklid on kuhjatud naride alla. Kõik näib soliidsena ja mugavana.

Puhanud veidi, vaadelnud kõike enese ümber ja küsitlenud niipalju kui võimalik seda, millest ma aru ei saa-

[1] Buambramrates hoitakse samuti ka muusikariistu — «ai»; seintele on riputatud sea lõualuud ja kala pead mälestuseks sellest pidustusest, mil need sead ja kalad söödi.

[2] Siin tarvitab autor seda sõna, mis tavaliselt tähendab «lava», sõna «onn» tähenduses.

nud, läksin edasi, et otsida, kas ma ei leia midagi huvitavat.

Ma jätsin Wilsoni ja ühe paapua enda eest vastu võtma pärismaalaste vastukingitusi, mida nad järk-järgult kandsid oma onnidest barlasse ja Wilsonile üle andsid. Need olid: magusad kartulid, banaanid, kookospähklid, küpsetatud kala ja suitsukala, suhkruroog jne.

Ühel barlal oli tagumise, mingist koorest valmistatud seina ülaosa valge, musta ja punase värviga täis maalitud. Õnnetuseks tuli vihma ja ma ei saanud neid ürgseid kalade, päikese, tähtede ja arvatavasti ka inimeste kujutisi maha joonistada.

Ühes barlas leidsin ma lõpuks seda, mida olin juba kaua otsinud, nimelt mõned puust nikerdatud figuurid; kõige suurem neist (üle kahe meetri) seisis keset barlat nari juures, teine (meetrit poolteist) — sissekäigu juures, kolmas, väga vana ja kõlbmatu, vedeles maas. Ma asetusin joonistama ja tegin kõigist kolmest koopiad, vesteldes seal juures pärismaalastega, kes pärisid, kas selliseid «telumeid»[1] on ka Venemaal ja kuidas neid seal nimetatakse.

Teises barlas rippus palk, mis oli nikerdatud rea inimesesarnaste figuuride kujul. See oli kinnitatud kaunis kõrgele, nii et ma ei saanud seda uurida. See barla sar-

[1] Telum — puust nikerdatud või savist voolitud inimkuju. Mikluhho-Maklai kogus ja tõi kingina Teaduste Akadeemiale suure kollektsiooni Uus-Guinea telumeid. «Nende puukujude tähendust ma ei saanud täielikult välja selgitada,» kirjutas ta ühes oma teaduslikus töös. «Arvatavasti on nad mõnesuguses seoses paapuate usundiliste kujutlustega.» Reisija oletas, et telumid on paapuate puuslikud. Ta eksis, kuid polnud kaugel tõest: telumid, nagu on nüüdisaja teaduse poolt kindlaks tehtud, ei kujuta mitte jumalaid, vaid suguharu surnud liikmeid; esivanemate kultus aga etendab paapuate usundis tõepoolest suurt osa.

nanes teistele ja peale telumite polnud temas midagi niisugust, mis oleks andnud õigust pidada seda ehitist templiks.

Mul tekkis tahtmine üks nähtud telumitest omandada. Ma võtsin noa ja näitasin, et annan neid kaks või kolm väikese telumi eest. Mulle toodi otsekohe üks põlenud ja katkine, mida ma siiski ei võtnud, oodates, et saan parema.

Päike oli juba madalal, kui ma suundusin sõudepaadi juurde, vahetades käepigistusi ja saadetuna hüüetest «e mem».

Kui me kodus kõik kingid paadist välja võtsime, ilmnes, et Wilson on sõidust väga pettunud.

«Vähe annavad: kookospähklid on vanad, kala kõva kui puu, banaanid rohelised, ja ühtegi naist pole veel näinud,» torises ta, minnes kööki lõunaks ube keetma.

15. jaanuaril.

Öösel oli äike ja väga tugev puhanguline edelatuul. Mets ümberringi oigas tema surve all; aeg-ajalt kuuldus langevate puude raginat, ja korda kaks ma arvasin, et meie katus lendab merre. Niisugustel öödel on magada eriti hea: sääski peaaegu ei ole ja on tunda jahedust.

Kella ühe paiku äratasid mind hirmus ragin ja mingi raske kukkumine, mille järel midagi sadas meie katusele. Ma vaatasin uksest välja, kuid oli selline pi-

medus, et polnud võimalik mitte midagi eraldada; ma heitsin uuesti pikali ja uinusin varsti. Kuid tugeva murdlainetuse kohin äratas mu varakult.

Kell oli viis. Hakkas alles koitma, ja ma silmasin poolpimedas, et väljak trepi ees on kaetud üle pea ulatuva musta massiga: ilmnes, et tuul oli murdnud öösel suure puu ja see oli kukkunud otse onni ette. Kui puu siin kukub, ei lange ta ükskinda, vaid kisub hulgaliselt kaasa liaane ja teisi parasiittaimi, mõnikord murrab lähemaid puid või vähemalt nende oksi, mässituna kukkunud puu liaanidest. Et pääseda oja juurde, oli tarvis kirvega vabastada tee läbi roheluse.

Kogu päev möödus tühistes, kuid hädavajalikes töödes: Wilsonil oli palavik ja ta ei saanud tõusta. Seepärast tuli mul endal minna vee järele, süüdata lõke ja keeta teed, ning seejärel puhastada veidi väljakut murdunud okstest, et saaks maja ümber vabalt liikuda.

Märkinud üles meteoroloogilised vaatlused ja andnud Wilsonile rohtu, vabanesin ma tunniks-kaheks ja võisin asuda mõnesuguste anatoomiliste tööde kallale. Kella kümneks aga, meenutanud, et pole puid hommikueine ja lõuna valmistamiseks, olin sunnitud need katkestama. Raiunud valmis küllaldaselt puid, läksin oja juurde riisi pesema, mille siis keetsin, küpsetades samal ajal tuhas magusaid kartuleid.

Pärast hommikueinet heitsin puhkama, kuid minu siesta[1] katkestati mõnede pärismaalaste tulekuga, kes tüütasid mind kella kolmeni. Üks neist osutas sügavalt vees seisvale paadile; see oli vett täis — vihm oli selle täitnud ääreni. Säärasesse seisukorda ei saanud paati kuni järgmise päevani jätta, sest öösel võib jälle vihma sadada ja siis vajub paat põhja. Vastu tahtmist riietusin pooleldi lahti, jõudsin paadini ja tühjendasin sellest mitte vähem kui kakskümmend kolm pange vett — tegevus, mis oli harjumatuse tõttu väga väsitav.

Heitnud märjad riided seljast, vaatasin kella. Oli umbes kell viis. Tuli jällegi kööki minna ja lõunat valmistada; ube keeta ma muidugi ei mõelnud, sest nende keetmiseks kulub umbes neli tundi. Keetsin uuesti riisi,

[1] Siesta — puhkus (hispaania k.).

valmistasin kerrit, küpsetasin kartuleid ja keetsin teed. Mässasin säärase toiduvalmistamisega, mis teeb mind tülpinuks, kuni kella kuueni. Lõunastasin, ent sedagi mitte rahulikult; tuli minna kuivavat pesu maha võtma, sest hakkas vihma tibutama, lampi korrastama jne.

Isegi teejoomine ei toimu tööta; suhkrut pole juba mitu kuud, aga et ilma suhkruta tee mulle ei maitse, siis tulin mõttele juua seda suhkrupillirooga. Varustatud noaga, raiun pilliroo küljest koore, lõikan roo peenteks liistakuteks, hammustan neid ja imen pikkamisi välja magusa mahla ja joon teed peale.

Kella kaheksa paiku asusin päeviku kallale. Kell üheksa kirjutan üles õhu temperatuuri, lähen mere äärde, märgin üles vee temperatuuri ojas ja meres, vaatan tõusu kõrgust, määran tuule suuna, kannan kõik selle žurnaali ja lähen rahuldunult magama.

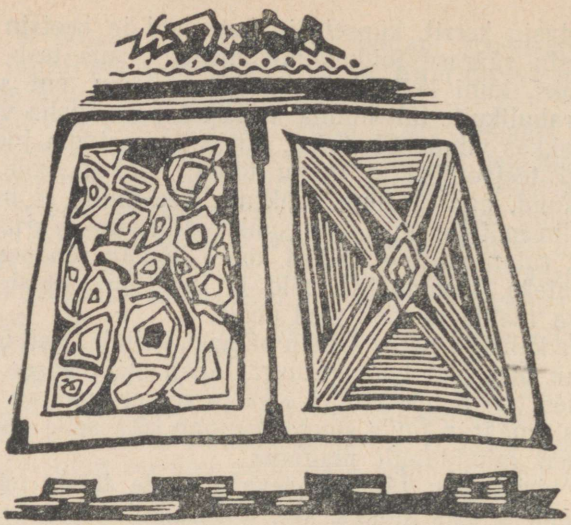
Ma kirjeldasin tänast päeva paljude teiste päevade näidisena selleks juhuks, kui, unustanud oma siinse elu üksikasjad, hakkan oma meelepahaks leidma, et olen Uus-Guineal teaduslikul alal väga vähe ära teinud.

17. jaanuaril.

Mõtlesin minna Bongusse, et lõpetada joonised telumitest ja ühe barla seinal olevatest kujutistest. Kohanud Tuid, kes oli minu juurde tulemas, tegin talle ettepaneku tulla minuga kaasa. Ta nõustus. Kui me läbisime Gorendut, liitusid meiega Bonem ja Digu.

Väljunud metsast mere äärde, läksime mööda lauget liivaranda. Oli tõus ja lained veeresid rannale tõusu joonest kõrgemale, kus mets moodustas roheluse tiheda seina. Mitte soovides jalanõusid märjaks teha, pidin ma valima momente, mil laine tagasi veeres, ja siis ühest kohast teise üle jooksma.

Pärismaalasi rõõmustas väga jooksmise võimalus; võib-olla aga soovisid nad teada, kas ma oskan joosta, ja sööstsid mulle järele. Ma asusin, soovides ka ise meie jõudu võrrelda, nendega ühte ritta ja me pistsime jooksma. Pärismaalased taipasid kohe, milles asi seisab ja ei jäänud palju maha, kuid minu imestuseks osutusid minu jalad tugevamaks, — ma möödusin kõigist. Neid

oli inimest viis; kõik nad olid terved, noored ja, vöö välja arvatud, täiesti paljad; mina aga kandsin peale tavalise riietuse veel kingi ja kalosse.

Tulnud Bongusse, suundusin otsekohe barla juurde, et kopeerida selle frontoonil asuvaid jooniseid. Lõpetanud joonistamise, jagasin ma pärismaalastele mõned tükid tubakat, mis hakkab neile üha rohkem meeldima, ja läksin külasse kõndima. Kuigi minu juuresolek oli kogu külale teada, ei põgenenud naised seekord (vist esmakordselt) metsa, vaid ainult peitsid end onnidesse minu lähenemisel. Nende nägusid ei saanud ma lähemalt vaadata, nende kuju aga sarnaneb meeste omaga. Nende riietus erineb meeste omast selle poolest, et vöö asemel ripuvad neil ees ja taga mingisugused põlled.

Kui ma hakkasin lahkuma, toodi mulle mõned banaanid ja kaks lihatükki, mis olid arvatavasti sütel küpsetatud ja hoolikalt surutud lõhestatud kepikeste vahele; üks neist lihatükkidest, mis oli minule määratud, osutus sealihaks, teine aga koeralihaks, mida paluti Wilsonile edasi anda.

Tulnud koju ja tundes head isu, andsin ma sealiha Wilsonile, ise aga asusin koeraliha kallale, jättes talle

poole; liha oli värvuselt väga tume, kiuline, kuid söödav. Wilson esialgu kohkus, kui ma pakkusin talle koeraliha, kuid lõpetas sellega, et sõi ära ka koeraliha. Uus-Guinea koer pole arvatavasti nii maitsev kui Polüneesia oma, kelle kohta Cook tõendab, et tema liha on sealihast parem.

25. jaanuaril.

Kuus päeva kannatasin palaviku all; üks paroksüsm vaheldus teisega. Korduvalt tuli vihma.

Ma läksin Gorendusse suhkruroogu tooma. Kuni pärismaalased käisid istandikes seda toomas, tegin ma mõned joonised onnidest ja nägin esmakordselt, mil viisil pärismaalased säilitavad vett: osutus, et suurtes bambusroogudes, nagu seda tehakse ka Malai saarestiku paljudes kohtades.

Sain alles täna, s. o. oma siinviibimise viiendal kuul teada paapua sõnad, mis tähendavad «hommikut» ja «õhtut»; sõna «öö» pole mul veel teada. Naljakas ja meelehärmi tekitav on tunnistada, et alles täna õnnestus mul teada saada, kuidas edasi anda paapuate keeles sõna «hea» või «parem». Kuni senini olin ma juba kaks korda eksiteel arvates, et tean seda sõna, ja muidugi ka kasutasin seda. Nähtavasti paapuad ei saanud aru, et ma selle sõnaga tahan öelda «hea». Väga raske on end neile mõistetavaks teha, kui sõna, mida tahad öelda, pole lihtsalt eseme nimetus. Näiteks kuidas seletada, et tahad teada sõna «hea»?

Sinu ees seisev pärismaalane saab aru, et tahad teada mõnda sõna. Võtad eseme, mille kohta on sul teada, et see pärismaalasele meeldib, seejärel aga võtad teise kätte eseme, mis sinu arvates ei evi tema jaoks mingit väärtust; siis näitad talle esimest eset ja ütled «hea», püüdes seejuures teha rahulolevat nägu. Pärismaalane teab, et venekeelset sõna kuuldes peab ta ütlema omas keeles, ja ütlebki mõne sõna. Pärast näitad teist eset, teed hapu nägu ja viskad eseme hoolimatult ära. Sõnale «paha» vastab pärismaalane samuti sõnaga. Katsetad mitu korda mitmete pärismaalastega — tulemuseks on erinevad sõnad.

Viimaks pärast paljusid katseid ja kahtlusi sattusin

ma pärismaalasele, kes, nagu olin veendunud, mind mõistis. Selgus, et sõna «hea» on paapuate keeles «kazj». Ma kirjutasin selle üles, pidasin meeles ja tarvitasin kuud kaks. Nimetades midagi sõnaga «kazj» oli mul mõnu näha, kuidas pärismaalased, kuulnud seda sõna, tegid rahuloleva näo ja kordasid «kazj», «kazj».

Siiski panin ma tähele, nagu ei mõistaks mitte kõik, et ma soovin öelda «hea». See juhtus alles kolmandal kuul. Siis ma hakkasin otsima juhust selle sõna kontrollimiseks. Ma kohtasin, nagu mulle näis, Bongus väga taiplikku inimest, kes oli mulle juba teatanud palju keerulisi sõnu. Meie ees onni juures seisis hea pott ja läheduses vedelesid teise poti killud. Ma võtsin poti ja killud ning kordasin ülalkirjeldatud protseduuri. Nähtavasti sai pärismaalane minust aru; ta mõtles veidi ja ütles kaks sõna. Ma hakkasin kontrollima, näidates mitmesugustele esemetele: tervele ja katkisele kingale, toiduks kõlblikule viljale ja teisele, kõlbmatule, ning küsisin: «Vab?» (sõna, mille ta mulle ütles). Iga kord ta kordas sõna «vab». Lõpuks, mõtlen, sain teada. Uuesti tarvitasin sõna «vab» umbes üks kuu ja jällegi panin tähele, et see sõna ei kõlba, ja isegi avastasin, et «kazj» on pärismaalaste keeles tubaka nimetus, aga «vab» tähendab suurt potti... Pealegi on metsinimestel üldse harjumus teie sõnu korrata. Te näiteks ütlete, osutades heale esemele, «kazj» — ja pärismaalane kordab teie järgi «kazj». Ja te mõtlete, et ta teid mõistis; paapuad aga omakorda mõtlevad, et teie räägite omas keeles, ning püüavad meeles pidada, et te nimetate teatavat asja sõnaga «kazj».

«Hea» jaoks nüüd nähtavasti lõplikult teada saadud sõna — «aue» — omandasin ma kaudsel teel, millele kulutasin täpselt kümme päeva. Nähes, et esimene viis ei kannata kriitikat, hakkasin kuulatama paapuate omavahelisi jutlemisi; et teada saada sõna «hea», hakkasin püüdlema tähendust «halb,» teades, et inimene kaldub sagedamini tarvitama sõna «halb» kui «hea». See läks mul korda, kuid ma polnud siiski oma õnnestumises täielikult kindel ja võtsin appi kavaluse, mis ka aitas: ma andsin pärismaalastele maitsta igasuguseid soolaseid, kibedaid ja hapusid aineid, kuulatades seda, mida ütlevad maits-

jad oma seltsimeestele. Sel viisil sain teada, et «halb», «paha», ühe sõnaga «mittehea» väljendatakse sõnaga «borle». Sõna «borle» abil, mis osutus kõigile arusaadavaks sain ma Tui käest teada vastupidise tähenduse, mis on «aue».

Veelgi koomilisem on sõna «kiringa» lugu. Pärismaalased tarvitasid seda sõna kõneluses minuga väga sagedasti ja ma arvasin, et see tähendab «naine». Alles neil päevil, see tähendab nelja kuu pärast, sain ma teada, et see polegi paapua sõna, aga Tui ja teised pärismaalased veendusid, et see pole ka venekeelne sõna, milleks nad seda pidasid. Kuidas ilmus ja mil viisil tekkis see arusaamatus, ma ei tea.

Nimelt sellepärast täienebki mu paapuakeelsete sõnade leksikon nii visalt, ja vaevalt ta kunagi täielikuks osutub.

Hambad hakkavad valutama suhkruroo närimisest ja imemisest, aga ilma selleta pole tee maitsev. Imelik: tunnen ajuti mingisugust tarvidust süüa midagi magusat.

Veebruar

7. veebruaril.

Kokkuleppe kohaselt tuli Tui kella kuue paiku minu juurde, et koos minna Bongusse. Tui julges täna süüa taldriku keedetud riisi, ja me läksime.

Gorendust Bongusse tuleb minna täiesti mööda randa. Tõusu ajal, nagu juba märkisin, uhab vesi jalgu.

Bongus avastasin veel ühe suure telumi, mille otsekohe üles joonistasin. Suur hoidis vasakus käes väikest, mis oli tehtud savist ja oli väga primitiivne töö. Omandasin ta kolme tüki tubaka eest.

Ma taotlesin, et mulle toodaks kolpasid, kuid pärismaalased kinnitasid mulle, et venelased võtnud kõik kaasa ja näitasid igasugust rämpsu, mida nad saanud vahetuseks. Üks pärismaalastest näitas mulle viimaks põõsast, mille all pidavat olema üks kolp. Kuid ei tema ega ka ükski teine pärismaalane ei tahtnud seda ära tuua. Siis läksin ma ise põõsa juurde ja leidsin kolba, mis lamas maas ümbritsetuna sea- ja koeraluudest. Pärismaalased taganesid mõne sammu, öeldes, et see pole hea ja et ma viskaksin selle minema. See juhtum, samuti ka asjaolu, et pärismaalased on igasuguse tühjatähja eest valmis loobuma oma kaasmaalaste kolpadest, veensid mind, et kolbad pole nende juures erilises aus. Ma mõtlesin korraks, et minu poolt omandatud kolp kuulub mõnele vaenlasele ja seepärast hinnatakse teda nii vähe, kuid, küsinud seda pärismaalastelt, kuulsin imestusega vastuseks, et see on «tamo Bongu» [1] kolp.

Seejärel asusin ostma toiduaineid. Sain palju kalu, edasi vahetasin oksatäie alles küpsevaid banaane, mille võtsin õlale. Lõpuks, kummagi telumiga taskutes ja kolbaga käes, suundusin koju. Kandamist ja kiirest käigust hakkas mul väga palav, aga siis, kui kõrgvesi hakkas jalgu uhtma, mis olid ka juba varem täiesti märjad, tundsin tugevat külma, värinaid ja peapööritust.

Gorendus tegin Digule ettepaneku viia banaanid ja mõned kookospähklid minu juurde onni.

Vaevalt olin koju jõudnud ja märjaks ligunenud riided seljast võtnud, kui olin sunnitud voodisse heitma, sest täna oli paroksüsm väga tugev. Lõualuud värisesid ja hambad lõgisesid nii, et mul ei olnud võimalik öelda ühtki sõna Wilsonile, kes, kujutledes, et ma olen suremas, oli niivõrd heitunud, et sööstis koiku juurde ja hakkas härdalt nutma, kurtes oma saatust minu surma korral. Ma ei mäleta teist sellist paroksüsmi ja nii kõrget temperatuuri, mis ei langenud peaaegu kuue tunni kestel.

Seejuures olin ma väga imestunud imelikust tundest: üleminekul külmavärinailt palavikukuumusele tundsin ma äkki väga kummalist meeltepetet. Ma tundsin sel-

[1] Tamo Bongu — inimene Bongu külast.

gesti, nagu kasvaks minu keha; pea suureneb üha, ulatub peaaegu laeni, käed lähevad tohutu suureks, sõrmed kätel muutuvad paksuks ja suureks nagu käed jne. Tajusin kasvava keha tohutut raskust. Imelik, et ma seejuures ei maganud; see ei olnud sonimine, vaid selge tunne, mis kestis umbes üks tund ja väsitas mind väga. Paroksüsm oli väga tugev ja aistingud nii imelikud, et ma kaua ei unusta neid.

Asjaolu, et ma jalad märjaks tegin ja hommikusel jalutuskäigul külmetasin, ei jäänud mõjuta.

8. veebruaril.

Võtsin ööse1 0,8 grammi hiniini ja niisamasuguse annuse enne hommikueinet ja kuigi kõrvus hirmsasti kumises ning olin kogu päeva kurt, paroksüsmi polnud.

Täna oli eriti meeldiv ilm: pisut sompus, soe (29° C), kõige täielikum tuulevaikus. Sügavat vaikust katkestas ajuti lindude kisa ja tsikaadide peaaegu lakkamatu siristamine. Aeg-ajalt tungis läbi päikesekiir. Neil minuteil läikis öisest vihmast värskendatud rohelus ja elustas minu palee seinu. Kauged mäed näisid veel enam sinavatena ja hõbedane meri läikis meelitavalt rohelises raamistuses. Seejärel jälle kõik pikkamööda tuhmus ja rahunes. Silm puhkas. Ühe sõnaga, oli rahulik, oli hea ...

Samuti ei seganud mind täna lärmakad inimesed: keegi ei käinud. Ma mõtlesin sellest, et suure rahu olukorras (tõepoolest raskesti saavutatavas) võib inimene tunda end täiesti õnnelikuna. Sedasama arvatavasti mõtlevad miljonid inimesed, kuigi miljonid teised otsivad õnne vastupidises.

Ma olen nii rahul oma üksinduses! Kokkupuude inimestega pole koormav, kuid mulle on inimesed peaaegu üleliigsed; isegi Wilsoni seltskond (kui seda võib seltskonnaks nimetada!) on mulle sageli tüütav ja ma loobusin temaga koos söömast. Kumbki meist sööb enda poolel. Mulle näib, et kui poleks haigust, ma ei oleks selle vastu, et jääda siia igavesti, s. t. mitte iialgi Euroopasse tagasi pöörduda.

Sel ajal, kui ma jalutasin põõsaste vahel, peatus minu tähelepanu ühel puul, mille lehed olid peaaegu kõik

putukate poolt rikutud ja mitmesuguste seentega kaetud. Parasvöötme-maades pole ma kunagi kohanud ühel ja samal puul nii erineva kujuga lehti. Vaadeldes neid oli raske uskuda, et kõik nad on kasvanud ühel oksal.

Siinne taimestik erineb parasvöötme taimestikust tohutult mitmekesiste parasiittaimede ja liaanide poolest, mis mähivad puutüvesid ja -oksi; kui kõik need parasiidid kõrvaldada, siis kaotavad puud oma toreda välimuse ja näivad mannetutena. Kuid nii on see ainult metsas. Need puud, mis kasvavad vabalt, eraldi, näiteks puud mererannal, on taimemaailma suurepärased näidised.

Iga päev jälgin ma lehtede käitumist, mis on tõepoolest tähelepanuväratav. Ühel taimel liilialiste sugukonnast tõusevad lehed hommikuti ja pärast iga vihmasadu uhkelt püsti, aga kuumade päikesepaisteliste ilmadega laskuvad tüvepidi nukralt alla, puudutades maapinda.

Kahetsed, ei jätku silmi, et kõike ümbruses tähele panna ja näha, ja et aju pole küllaldaselt tugev kõike mõistma . . .

9. veebruaril.

Hulkusin hommikul õige kaugele. Väljusin metsast teeraja kaudu; see tõi mind aia juurde, mille taga silmasin mõningate tuttavate Gorendu elanike päid. Nende hulgas olid ka naised. Nad töötasid, olles võtnud liigsed riided ära: pikkade narmastest põllede asemel ees ja taga oli neil, nagu meestelgi, ainult vöö, kuid palju kitsam kui meestel; vöö side läks jalgade vahelt läbi. Niipea, kui ma nähtavale ilmusin, kadusid nad suhkruroo tüvede taha ega näidanud ennast seni, kuni ma istandikul viibisin.

Istandik on hiljuti rajatud. Inimesekõrgune tara, täiesti uus, on väga tugevasti tehtud. See koosneb tihedalt üksteise kõrvale maasse löödud keppidest, — suhkrurootüvedest, mis on asetatud kahte ritta, kahekümne sentimeetri kaugusele teineteisest. See vahemaa on täidetud tüve- ja oksajuppidega, lõhutud puu kildudega; kogu seda massi hoiavad koos pilliroo vitsad, mis asetsevad vastakuti ja on kõvasti seotud. Tara tugevdab peamiselt see asjaolu, et pilliroog ajab juuri, kasvab, ja iga kuu ning aastaga muutub üha tugevamaks.

Jalgväravat või väravat asendab väljalõige taras, nii et tuleb astuda üle umbes kahe jala kõrguse läve. See on kaitsevahend metssigade vastu, kes võiksid istandikku tungida.

Mitmed ristteed jaotavad suure tarastatud maa-ala lappideks, millel kerkivad üsna kõrged, poolringjad peenrad. Muld on hoolikalt peenestatud. Igale peenrale on istutatud eri taimed: magus kartul, suhkruroog, tubakas ja palju muud mulle tundmatut rohelust.

Silmapaistvalt hea maaharimine sundis mind tähelepanu pöörama riistadele, mida selleks kasutatakse, kuid peale lihtsate pikkade teivaste ja kitsaste lühikeste labidate ei läinud mul korda midagi muud leida. Aia juures suitses väike lõke, mida pärismaalased kasutasid peamiselt sigarite läitmiseks.

Seni ma pole suutnud paapuate juures avastada ühtegi tulesaamise viisi; alati ma näen, et nad kannavad tuld kaasas ja, jõudnud kohale, teevad üles väikese lõkke selleks, et tuli ei kustuks.

Õhtul sain Tuilt teada palju sõnu, aga kuidagi ei saanud kätte sõna «rääkima».

Tui nähtavasti hakkab huvituma geograafiast: ta kordas minu järgi maailmajagude ja maade nimesid, milliseid näitasin talle kaardil. Tõenäoliselt ta siiski arvab, et Venemaa on Bongust või Bili-Bilist ainult veidi suurem.

12. veebruaril.

Täna on mul õnnelik päev. Sain kuus hästi säilinud tervet paapuate kolpa, ja seda järgmisel teel. Kuulnud juhuslikult, et Gumbus on palju kolpasid, ma läksin sinna ja asusin otsekohe telumeid joonistama, mis aga osutus ebamugavaks, sest onnis oli pime. Teistes onnides, muide, leidus samuti telumeid, mis kanti väljakule, kus ma need üles joonistasin. Seejärel, avanud kingituste kimbu — naelad, tubakas ja punase riide ribad — teatasin ma, et soovin «tamo gatet»[1].

Kuuldusid hääled, et kolpasid enam pole, et venelased on võtnud kõik ära. Ma ei jätnud järele ja näitasin veel

[1] Tamo gate — inimese kolp.

kord tubakatükile, kolmele suurele naelale ning pikale punase sitsiriide ribale, see oli minu poolt määratud tasu iga kolba eest.

Varsti toodi üks kolp, natukese aja pärast kaks teist, seejärel veel kolm. Suure heameelega jagasin pärismaalastele lubatu ja andsin igaühele veel kaks riba punast riiet ühe asemel. Saadud kolbad sidusin kokku, kinnitades need kepi külge ja, vaatamata sipelgate hulgale, viskasin saagi õlale.

Ma kahetsen väga, et ühelgi kolbal ei olnud alumist lõualuud; pärismaalased hoiavad seda enda juures ja loobuvad sellest vastumeelselt. See on neile mälestus kadunust.

14. veebruaril.

Täna tõi Tui mulle esmakordselt küpsetatud tarot. Asusin just joonistama viiendat kolpa, kui ilmusid külalised kaugest mägikülast. Minu naabritest ei erinenud nad ei näo, naha värvuse ega ehete poolest.

Kui ma näitasin neile nende nägusid peeglis, oleks tarvis olnud näha nende rumal-imestunud ja kohmetunud näoilmet. Mõned pöördusid ära, siis aga piilusid jälle ettevaatlikult peeglisse, kuid lõpuks meeldis neile meretagune ese nii, et nad peaaegu kiskusid seda üksteise käest.

Mõnede rauast asjakeste vastu vahetasin ma ühelt külaliselt lubjatoosi, millel oli väga originaalne ornament.

Pärast külaliste lahkumist märkas Wilson, et meie köögist oli läinud kaduma nuga, ja ütles, et ta kahtlustab ühte siinolnud Gorendu elanikku. See on esimene pärismaalaste poolt sooritatud vargus, ja nimelt sellepärast ei või ma seda jätta tähele panemata ning pean tarvitusele võtma abinõusid, et selline juhtum ei korduks.

Kuid täna ma ei saanud külasse minna, et paljastada va-

rast. Tuli tegelda sõudepaadiga, mis oli hakanud tugevasti lekkima: ta oli mitmes kohas tõukude poolt läbi uuristatud. Puhastanud paadipõhja, otsustasin ma selle katta õhukese tõrvakihiga; selleks tuli paat kummuli pöörata või küljeli asetada, mis kahele oli üsna raske töö. Meie saime sellega siiski hakkama.

16. veebruaril.

Ma askeldasin sõudepaadi juures, kui tuli üks Gorendu elanikest, ähmi täis, ja teatas, et ta on saadetud Tui poolt, kellele puu oli peale langenud. Tui oli raiunud puud ja kukkudes oli see teda peast raskesti haavanud, ja nüüd ta lamab ning on suremas.

Võtnud kõik tarviliku sidumiseks kaasa, ruttasin külasse. Haavatu pooleldi lamas matil ja oli nähtavasti minu tuleku üle väga rõõmus. Nähes, et ma olin sidumiseks kaasa toonud mitmesuguseid asju, võttis ta meeleldi ära selle sideme, mis tal oli ümber pea ning koosnes rohust ja lehtedest. Haav, üsna pikkade rebitud äärtega, asus meelekohast veidi kõrgemal.

Ma olin unustanud kaasa võtta kõverad käärid, mis osutusid juuste haava ümbert pügamisel hädavajalikuks, suurtega aga, mis mul kaasas olid, ma ainult ärritasin haava. Lühikesed käharad verega kleepunud juuksed olid muutunud tihedaks koorikuks.

Teinud kõik, mis võisin, jutustasin Tuile ja vanamees Baule, kes oli tulnud sidumist vaatama, eilsest vargusest ja ütlesin, et ma kahtlustan ühte Gorendu elanikest. Mõlemad hakkasid innustunult rääkima, et see on paha, kuid et kahtlustatav annab noa tagasi.

Läksin Garagassisse ehnestama; võttes seekord kaasa käärid, lõuendikaapmed jne., pöördusin Gorendusse tagasi. Minu ja Tui ümber, kellel pesin haava, oli kogunenud terve seltskond. Siin oli samuti ka arvatav varas. Lõpetanud sidumise, pöördusin ma otsekohe selle inimese poole ja ütlesin:

«Too mulle minu nuga.»

Väga rahulikult, nagu poleks midagi juhtunud, tõmbas ta noa välja ja ulatas mulle. Hiljem sain teada, et see toimus kõigi Gorendu elanike nõudel.

Tuile ma seletasin, et ta lamaks, ei käiks päikese käes ega võtaks sidet ära. Kahvatus oli vaatamata tumedale näovärvusele märgatav; see väljendus kehavärvuse külmemas toonis.

Kui ma olin lahkumas, viitas Tui suurele aussi[1] ja suhkruroo kimbule, mis oli minu jaoks valmistatud: see oli nähtavasti honorar ravi eest. Tui ei tahtnud võtta tubakat vahetusena oma kimbu vastu, kuid ma siiski jätsin talle tubaka, mitte soovides, et ta mõtleks, nagu oleksin teda aidates arvestanud honorari.

Paljud Gorendu elanikud, kes tulid õhtul minu juurde, osutasid maja ümber kasvavatele puudele, mis ähvardasid mahalangemisega, ja lisasid, et katus on räbal, et ta jookseb läbi. Nad tegid ettepaneku ümber kolida nende juurde Gorendusse, kinnitades, et kõik Gorendu inimesed ehitavad mulle väga kiiresti maja.

Et katus on halb — see on tõsi: kahes kohas võin ma näha kuud, mis paistab lehtede vahelt.

17. veebruaril.

Olin Gorendus; tahtsin siduda Tui haava, kuid terves külas ei leidunud kedagi, välja arvatud kolm või neli koera: kõik inimesed olid tööl või metsas. Tui, tundes end tõenäoliselt paremini, oli samuti ära läinud.

18. veebruaril.

Hommikul, tulnud Gorendusse, leidsin Tui hoopis halvemas seisukorras kui üleeile: haav mädanes tugevasti ja silma kohal ning isegi selle all levis tunduv paistetus. Tõrelnud haavatuga tema eilse kergemeelse jalutuskäigu pärast, sidusin haava, öeldes, et ta sureb, kui hakkab kõndima päikese käes, ja lisasin, et tulen teda õhtul vaatama.

Asusin just lõunastama, kui tuli joostes Ljalai, Tui noorem poeg, kutsega isa poolt tulla Gorendusse lõunastama; ta ütles, et minu jaoks on valmis kala, taro, auss, kookospähklid ja suhkruroog.

[1] Auss — troopiline taim kõrreliste sugukonnast, valmib pärismaalaste istandikes jaanuaris ja veebruaris. Selle õisikuid («pööriseid») söövad pärismaalased hautatud või küpsetatud kujul nagu aedvilja, kuna magusat vart närivad toorelt.

Ma siiski lõunastasin kodus ja seejärel läksin koos Ljalai ning Ljaluga külasse. Läbinud ojakese, kuulsin äkki Ljalu hüüatust. Pöördudes ümber ja küsides, mis on juhtunud, sain ma teada, et Ljalu astus maole, väga «borle» (paha), kelle hammustusest inimene sureb.

Ma pöördusin tagasi ja Ljalu näitas mulle madu, kes rahulikult lamas põigiti teerajal. Nähes, et ma maole lähenen, tõstsid mõlemad pärismaalased kisa:

«Borle, borle, aka, Maklai mojen!» (Paha, paha, mitte hea, Maklai sureb!)

Et loomast jagu saada, tuli mul ta pea noaga peaaegu maha raiuda. Seejärel, tõstnud mao sabapidi üles, kutsusin Wilsoni ja saatsin oma saagi koju, ise aga läksin kiirel sammul (päike oli juba loojumas) külasse.

Nagu tavaliselt, teatasin ma Gorendu elanikele enda lähenemisest vilega. Ma vilistasin, et naised saaksid mahti end peita: ei armasta ju minu naabrid neid mulle näidata. Ma olen mitu korda tähele pannud, et minu käitumisviis on neile meeltmööda. Nad veenduvad, et ma käitun nendega avameelselt ja ei soovi rohkem näha, kui nad ise tahavad mulle näidata. Minu vile puhul peituvad kõik naised, nii väiksed kui suured, alati põõsastesse või onnidesse. Nii oli see ka täna.

Kasutades viimaseid päikesekiiri, sidusin ma Tui haava ja istusin haige lähedusse, kelle ümber oli juba kogunenud suur seltskond naabreid, aga samuti ka Bongu ja Gumbu elanikke.

Tui ütles, et minu «kin-kan-kani» puhul (selle nimetuse mõtles ta välja minu vilele ja hääldas seda läbi nina) kõik «nangelid» (naised) jooksid ära, kuid see on väga paha, sest Maklai on «tamo bilen» (hea inimene). Seejärel kuulsin ma oma selja taga naise häält ja, pöördunud ümber, nägin vana naist, kes naeratas heasüdamlikult, — see oli Tui naine, vana, väga inetu naisterahvas, rippuvate, lamedate ja pikkade rindadega, kortsusnahalise kehaga, riietatud mingist määritud, kollakashallidest kiududest valmistatud seelikusse, mis kattis teda vööst põlvedeni. Juuksed rippusid tal õlitatud kahludena ümber pea, laskudes laubale. Ta naeratas nii heasüdamlikult, et ma lähenesin talle ja surusin ta kätt; talle ja kõigile ümberolijaile meeldis see väga. Onni ja

põõsaste tagant ilmus tütarlapsi ja igas eas naisi. Iga mees esitles mulle oma naist, see aga ulatas mulle käe. Ainult noored tütarlapsed, väga lühikestes riietes, itsitasid, tõuklesid ja peitsid end üksteise selja taha. Iga naine tõi mulle suhkruroogu ja kimbu aussi. Kõik olid nähtavasti rahul toimunud tutvusega, aga võib-olla ka sellega, et olid lõpuks vabanenud kohustusest minu tulekul oma naisi peita.

Mehed istusid ümber lebava Tui, suitsetasid ja jutlesid, pöördudes vahetpidamatult minu poole (ma saan nüüd juba paljust aru, kuigi räägin veel vähe). Naised asetusid meist teatud kaugusele, Tui naise lähedusse, kes tegeles taro puhastamisega. Paljud noortest naistest, nagu näiteks Tui vanema poja naine Bonema, olid kena välimusega.

Tüdrukuil on pikad narmasseelikud asendatud kahe põllega, millest üks katab keha tagant, teine eest. Külgedelt jäävad jalgade ülemised osad vööst alates katmatuks. Eesmine põll on tagumisest lühem. Tütarlastel alla kaheteistkümne aasta on põlledel tupsukeste kuju, milledest tagumine on eesmisest pikem ja sarnaneb sabaga.

Naistelt oli nii palju kingitusi, et neid pidi Garagassisse kandma kaks pärismaalast. Pidin ruttama, kuna hakkas juba pimenema. Ma ei jõudnud veel koju, kui mind tabas vihmahoog.

19. veebruaril.

Leidsin Tui haava olevat seetõttu halvemas seisukorras, et ta ei püsi paigal ja käib palju päikese käes. Ta tahtis mind taroga võõrustada, aga lõke tema onnis oli kustunud. Ljalai saadeti tule järele, kuid, pöördunud umbes kümne minuti pärast tagasi, teatas ta isale, et tuld pole kusagil. Et külas peale meie kolme polnud kedagi ja kõik onnid olid bambusroogudega kõvasti suletud, käskis Tui pojal kõik onnid isiklikult läbi vaadata, kas ta ei leia kusagilt tuld.

Tulid joostes mõned tütarlapsed ja hakkasid koos Ljalaiga onne läbi vaatama, kuid kusagil ei leidunud tuld. Tui oli väga tusane, sest ta tahtis keeta tarot ja ka suitsetada. Ta lohutas ennast, öeldes, et põllult tagasipöör-

duvad inimesed toovad varsti tuld. Sel viisil ma veendusin, et minu naabritel pole veel vahendit tule saamiseks.

Kohaletulnud naised asusid meie juurde ja vaatasid suure uudishimuga mind ja minu riietust. See uudishimu oli üsna loomulik, sest seni polnud nad mind iialgi lähedalt näinud. Ka mina ise vaatlesin neid tähelepanelikult. Mõnedel tütarlastel on juuksed täiesti põetud, paljudel on need määritud tuha või lubjaga: tuhaga — putukate hävitamiseks, lubjaga — et juukseid heledaks teha. Vanaeided kannavad pikki juukseid: nende «gatessid» (kuklakäharad), määritud paksult musta mullaga, ripuvad kõikjal ümber pea. Istandikult tulnud naised ja tütarlapsed kandsid seljas suuri kotte, millede side toetus otsmiku ülemisele osale. Kui kott oli täis ja raske, olid naised tugevasti kummargil, et hoida tasakaalu.

Samuti nagu meestel, on ka naistel nina vahesein läbi puuritud. Kõrvades on peale harilike avauste suurte kõrvarõngaste jaoks ka teisi, mis asuvad ülevalpool. Ülemist avaust läbib nöör, mille keskosa ümbritseb pead just ühe kõrva äärest teiseni, kuna mõlematele vabadele otstele, mis ripuvad õlgadeni, on paarikaupa lükitud koerakihvad.

Katuse all, ühe onni sissekäigu kohal, märkasin ma suurt põrnikat, kes püüdis energiliselt vabaneda silmusest, mis nööris teda keskkehast. Ljalai, Tui seitsmeaastane poeg, teatas, et see on tema põrnikas, kelle ta olevat toonud, et ära süüa; aga kui ma tahan, võin selle endale võtta. See põrnikas oli uut liiki ja täiesti terve, seepärast ma ka kasutasin ära poisi ettepaneku.

Seni, kui ma põrnikat lahti päästsin, näitas Tui mulle suurt ämblikku ja ütles, et Gorendu, Bongu ja Gumbu elanikud söövad samuti ka «kobumeid» (s. t. ämblikke). Seega tuleb paapuate lihatoidu hulka arvata põrnikad, ämblikud, liblikavastsed jms.

20. veebruaril.

Lähenedes hommikul Tui onnile, nägin ma eemalt suurt hulka kokkutulnud mehi ja naisi. Naiste juuresolek hämmastas mind eriti, sest tavaliselt töötavad sel kellaajal kõik naised juba istandikel.

Tuile liginenud, taipasin ma, milles on asi: kogu laup, põsed ja kaela ülaosa moodustasid ühtlase padjandi, silmalaud olid niivõrd paistetunud, et ta vaevalt sai silmi avada. Rääkida ei saanud Tui peaaegu üldse. Pärismaalased askeldasid tema ümber, arvates, et ta võib-olla sureb.

Vaadanud haige läbi ja leidnud, et kogu mass fluktueeris[1], otsustasin minna Garagassisse kõige tarviliku järele, et teha hautisi.

Võtnud kaasa lantseti, pöördusin ma tagasi Gorendusse, kus mind kõik rõõmuavaldustega vastu võtsid. Valmistanud linaseemnetest hautised, hakkasin ma neid hoolsalt asetama paistetusele, nii et peagi, ilma lõiketa voolas haavast oimu kohal tunduv osa mädanikust välja. Hautamist jätkasin ma mitu tundi, vahetades hautisi väga kohusetundlikult. Suur seltskond ümbritses meid aupaklikus kauguses: kõik istusid või lebasid kõige mitmekesisemates poosides, millede kirjeldamine oleks ka kõige parema tahtmise juures väga raske, pealegi ei annaks see neist selget ettekujutust.

Täna andsin ma naistele punase riide ribasid ja klaashelmeid, mida mõõtsin teelusikaga, — igaühele kaks lusikatäit. Kingituste jagamine naistele kulges palju rahulikumalt kui jagamine meestele. Igaüks sai oma osa ja lahkus, küsimata lisa, ja ainult naeratuse ning itsitamisega väljendati oma rahulolu. Tubakas nähtavasti meeldis naistele rohkem kui kõik muu.

Tui on haige ja seepärast valmistasid perekonnale ja mulle õhtusööki tema naine ning pojanaine[2]. Jälgides tähelepanelikult toidu valmistamist, jaotamist ja hävitamist, imestasin ma, kui palju pärismaalased söövad. Siiski mitte aplus, vaid paratamatus sunnib inimesi neis maades, kus pole küllaldaselt lihatoitu, nii palju sööma. Pärismaalased, eriti lapsed, söövad end niivõrd täis, et neil on sõna tõsises mõttes raske liikuda.

---

[1] S. t. võnkus, võdises. Fluktuatsioon on arstile, kes uurib paistetust, kindlaks tunnuseks, et naha all on vedelikuga täidetud õõs.

[2] Kui paapuad võtavad vastu külalisi, valmistavad neile tavaliselt toitu mehed, mitte naised.

21. veebruaril.

Ma tundsin ennast väga halvasti, kuid kartus Tui tervise pärast sundis mind Gorendusse minema. Tänu eilsetele hautistele oli paistetus alanenud ja vähenes veelgi, kui ma vajutasin seda sõrmedega, kusjuures haavast voolas suur hulk mäda.

Täna, kui ma tulin Gorendusse, naisi polnud. Olles veendunud, et Tuil on parem, nad läksid töötama istandikele, kuhu jäävad harilikult terveks päevaks.

Metsinimestele on naised palju tarvilikumad kui meie tsiviliseeritud maailmas. Metsinimeste juures naised töötavad meestele, meil — vastupidi; just seepärast polegi metsinimeste juures vallalisi naisi. Siin iga tütarlaps teab, et ta saab mehele ja hoolitseb võrdlemisi vähe oma välimuse eest.

Pöördunud koju tagasi, olin sunnitud lamama kogu päeva.

22. veebruaril.

Täna tegin huvitava avastuse. Möödudes ühe pärismaalase onnist pöörasin ma tähelepanu sellele, millega pärismaalane tegeles. Tema ees seisid suurest kookospähklist valmistatud liuad; ühe liua põhi, avausega keskel, oli kaetud peene rohu kihiga.

Asetanud teise liua — avausega — esimesele, valas pärismaalane sellesse kolmandast liuast mingit tumerohelist paksu vedelikku, mis läbi rohu filtreerus alumisse liuda. Minu küsimusele, mis see on, vastas ta, ulatades tükikese juurt: «keu!», ja näitas, et selle vedeliku joomise järel jääb ta magama.

Kuigi ma pole näinud selle «keu»[1] lehti, arvan ma

[1] Keu e. kava-kava — joovastav jook, valmistatud ühe pirataime (*Piper methysticum,* nn. kavapipar) lehtedest, varrest ja juurikast. Hiljem Mikluhho-Maklai tegi kindlaks, et paapuad valmistavad keud järgmiselt: hõõruvad juurika kividega peeneks ja mäluvad hammastega (sageli kutsudes mäluma noormehi, kellele keu tarvitamine on veel keelatud), seejärel lasevad mälutud massi läbi filtri, lahjendavad veega ja joovad. Igal täiskasvanud pärismaalasel on spetsiaalselt keu jaoks eriline nikerdustega kaunistatud liud. Seda ei pesta iialgi ja seepärast on ta seest kaetud rohekashalli kihiga.

siiski, et see pole midagi muud kui polüneeslaste «kava». Niipalju kui ma tean, oli kava tarvitamine Uus-Guinea pärismaalaste poolt seni teadmata.

24. veebruaril.

Kohtamata Tuid Gorendus läksin istandikele, lootes teda sealt leida, — ega eksinudki. Ta istus, vaatamata kõrvetavale päikesele, töötavate perekonnaliikmete seas.

Saatnud ta koju, jäin ma mõneks ajaks istandikule maaharimise viisi vaatama.

Ma juba rääkisin, et paapuate istandikud on väga hästi haritud ja et ümmargused kõrged peenrad koosnevad hoolikalt peenestatud mullast. Kõik see saavutatakse, nagu nägin, väga lihtsalt, aga suure vaevaga, kahe kõige primitiivsema riista abil: lihtsa üle kahe meetri pikkuse teritatud teibaga, mida pärismaalased nimetavad «udjaks», ja kitsa ühe meetri pikkuse labidaga.

Maaharimise protsess on nimelt järgmine: kaks, kolm või rohkem meest asetuvad ritta ja kõik suruvad korraga oma teibad võimalikult sügavalt masse; seejärel, jällegi korraga, kangutavad üles pikerguse maakamaka, lähevad siis edasi ja kangutavad lahti terve rea selliseid kamakaid. Mõned inimesed purustavad, samuti teivaste abil, need kamakad peenemaks; neile järgnevad naised, varustatud kitsaste labidatega «udja-sab», purustavad suuremad mullatükid, teevad valmis peenrad ja hõõruvad mulda isegi kätega.

26. veebruaril.

Sain Gumbust veel ühe kolba, ja seekord alumise lõualuuga.

Nägin mõningaid Koliku-Mana elanikke, kes kutsusid mind enda juurde; nendega ühes oli noor naine, teistega võrreldes väga ilus.

27. veebruaril.

Tõusin enne valget. Varustusin toiduainetega — keedetud ubade ja taroga — kogu päevaks ning läksin Gorendusse, kus kokkuleppe kohaselt pidin eest leidma Bonema ja Digu, kes olid valmis mind saatma.

Sidunud Tui haava, kellel oli palju parem, küsisin ma Bonemat. Vastus — «läks Tengum-Manasse».

«Kus on Digu?»
«Läks koos Bonemaga.»
«Tamo borle,» ütlesin mina.
Mulle valmistas see seda enam meelepaha, et ma ei tundnud teed Koliku-Manasse. Suund oli mulle teada kompassi järgi, kuid teerajad on siin niivõrd tujukad, et soovides minna lõunasse, lähed mõnikord põhja poole, ja alles siis, minnes loogeldes kord lääne, kord ida poole, leiad lõpuks õige suuna. Esinevad ka sellised üllatused: teerada äkki lõpeb, sinu ees avaneb kitsas, aga sügav kuristik, all on oja, teiselt poolt — tihe roheluse sein. Kuhu minna, et tee peale välja jõuda? Tee on hästi tallatud, palju inimesi on sellel käinud, ent siin on tal lõpp. Mis siis selgub? Haaranud kinni kuristiku kohal rippuvast puust, tuleb laskuda alla oja juurde, leida seal teine puu, ronida oksale, mis on roheluses peaaegu varjatud, minna üle veel ühele puule ja seejärel, möödudes teatavast käänakust, hüpata kännule juba teisel pool kuristikku, kus teerada jätkub. Juhtub, et tuleb minna mööda oja päri- või vastuvoolu, käia vees sada või kakssada sammu, et jälle teerajale välja jõuda. Säärased teekondadel esinevad mõistatused sundisid mind veel enam olema petjatele pahane.
Soovides siiski mitte näidata, et mind võib ninapidi vedada, teatasin, et leian ise tee, ja võtsin välja kompassi. Pärismaalased astusid paar sammu tagasi, kuid võisid siiski märgata liikuvat osutit. Ma vaatasin kompassi rohkem efektiks, valisin väga iseteadvalt tee ja paapuate suurimaks imestuseks läksin. Ma otsustasin minna Bongusse ja endale sealt kaaslase otsida.
Läinud juba pool teed, kuulsin oma selja taga tuttavaid hääli, mis mind hüüdsid. Gorendu elanikud olid ümber mõelnud, kartsid mind pahandada ja saatsid kaks inimest. Kuid need inimesed tulid rohkem selleks, et veenda mind Koliku-Manasse mitte minema, kui selleks, et teed juhatada. Pärast pikki kõnelusi pöördusid nad Gorendusse tagasi, mina aga läksin edasi.
Jälle kuuldusid sammud. See oli Lako, relvastatud oda ja kirvega; ta ütles mulle, et läheb koos minuga Koliku-Manasse.

Rohkem ma ei soovinudki ja sammusin teerajal lõbusalt edasi. Tihti kaldusin ma kõrvale. Lako, kes käis minu järel (paapuad on nii umbusklikud, et ei luba seda, et ma käiksin nende selja taga), juhatas mulle õiget teerada. Kui ma oleksin üksinda olnud, oleksin mitu korda teelt kõrvale läinud.

Lõpuks jõudsime metsast välja järsule mererannale. All, kolmkümmend või nelikümmend jalga madalamal, oli tore abajas. Oli tarvis alla minna. Kui ma oleksin läinud üksinda, siis see abajas oleks osutunud mulle probleemiks, sarnaseks ülalpool kirjeldatutega. Teerada, jõudnud järsakuni, pöördus ja suundus lõunasse, metsa sügavusse, aga mul tuli minna edela poole.

Lako lähenes puule ja viipas käega, et ma talle järgneksin. Kui ma liginesin, näitas ta mulle suuna ja hakkas ise ruttu aga ettevaatlikult mööda puu juuri mererannale laskuma. Ma järgnesin talle mööda seda õhuredelit, mis näis küll kaelamurdvana, kuid polnud tegelikult eriti raske. Mõistagi tuli hoida end kätega ja õhus rippudes otsida jalgadega järgmist tuge; kui ma oleksin kukkunud, oleksin arvatavasti purustanud oma pealuu.

Käinud all minutit viis mööda rannikut, sisenesime jällegi metsa. Eemalt kuuldus uuesti kisa. Nood olid needsamad inimesed Gorendust. Me ootasime veidi, kuni nad meiega ühinesid. Nad teatasid, et tulevad ühes minuga Koliku-Manasse.

Teerada viis üha mäkke ja kulges peaaegu kogu aeg metsa all. Viimase puu juures näitas Lako mulle Koliku-Mana esimesi onne. Rida lagedaid künkaid suundus peaaheliku poole. Mõningates kohtades võis neil eraldada üha kõrgemale viiva teeraja musta joont. Teerada oli järsk ja hiljutistest vihmadest libe. Päike kõrvetas tugevasti, kuid maastik kummalgi pool teed oli väga ilus.

Me läksime piki künka nõlvakul asetseva suure istandiku tara. Võis imestada pärismaalaste ettevõtlikkust ja tööarmastust ning hoolikat maaharimist.

Tara ääres kasvas suhkruroog ja mu kaaslastel tuli tuju nalja heita. Me seisatasime. Mind saatvad pärismaalased hõikasid midagi; neile vastas naise hääl, kes

peagi lähenes. Mu kaaslased astusid minu ette teeraja kõrgemale äärele ja varjasid mind täielikult.

Varsti nägin ma pilliroo tagant noort naist lähenevat. Kui ta jõudis tara juurde, astusid pärismaalased kiiresti kõrvale, ja tema ees seisin mina. Tugev ehmatus väljendus paapualanna näol, kes polnud valget veel iialgi näinud. Poolavali suust tuli pikaldane väljahingus, silmad läksid suureks ja hakkasid seejärel järsult ning konvulsiivselt pilkuma, käed haarasid krampliku pilliroost, aga jalad ütlesid üles. Minu kaaslased, rahul oma nalja efektiga, hakkasid talle seletama, kes ma olen. Visanud talle tüki punast riiet, läksin ma edasi.

Teerada muutus üha järsemaks. Viimaks tuli nähtavale esimene kookospalm ja seejärel pärismaalaste onni katus. Umbes kahe minuti pärast olin väljakul, mis oli piiratud kuuest või seitsmest onnist. Mind võtsid vastu kaks meest ja poisike, kellega liitus vana, väga inetu naine. Minu kaaslased hoolitsesid väga selle eest, et Koliku-Mana elanikud saaksid minust hea mulje. Niipalju, kui ma võisin aru saada, kiitsid nad minu omadusi: rääkisid Tui terveksravimisest, mitmesugustest imeasjadest minu «talis» jne.

Puhanud ja jaganud meestele tubakat, naistele aga riidelappe, hakkasin ma silmitsema meid ümbritsevat maakohta ja onne.

Väljak, millel me asusime, oli tipuks ühele aheliku kõrgendikule ja oli ümbritsetud tihedast taimestikust, muu hulgas ka kümnetest kookospalmidest, nii et ümbritsevat maastikku võis näha ainult kahest või kolmest kohast. Onnid ei erinenud oma iseloomult palju rannakülade onnidest; nad olid siiski väiksemad, arvatavasti sellepärast, et kõrgendiku tipul on vähe ruumi ja ka ehitusmaterjali on siia raske kanda.

Minu ümber kogunenud pärismaalased ei erinenud rannaelanikest; ainult väliselt erinesid nad sellega, et kandsid hoopis vähem ehteid.

Kõik pärismaalased olid väga vastutulelikud, ja kui ma valmistusin äraminekuks, tõid perenaised igast onnist mitu «ajani», mis asetati minu jalgade ette.

Lahkudes kutsusin ma pärismaalasi Garagassisse külla.

28. veebruaril.

Läksin Gumbusse lootuses koguda seal veel mõned kolbad. Ma ei rutanud, kuna tundsin veel teatavat väsimust pärast eilset jalutuskäiku.

Jõudnud külasse suunduva teerajani, istusin ma puhkama ja merd imetlema. Minu mõtiskelu katkestati pärismaalase poolt, kes jooksis mööda randa. Hoides pea kohal vasakus käes vibu ja nooli, kusjuures õlal rippus tal kivikirves, jooksis ta väga kiiresti ja tegi parema käega aeg-ajalt mingisuguseid märke. Mulle vastutulnud külaelanikud hakkasid jooksjat nähes millestki väga elavalt rääkima ja elavnesid veel enam, kui esimesele jooksjale järgnes teine ja seejärel kolmas, neljas. Kõik jooksid kiiresti, ühtlaselt ja, näis, et tähtsa teatega. Raske oli neid mitte imetleda: nad liikusid nii kergelt ja vabalt.

Ma istusin oma kohal; esimene jooksis peatumata meist mööda otse külasse. Kuigi ta ei peatunud, jõudis ta väljendusrikka miimikaga meile teatada uudise, mida ta tõi. Jõudnud meie kohale, lõi ta parema käega endale vastu rindu, heitis pea küljele, pistes keele pisut välja (žest, millega paapuad tavaliselt väljendavad surma, mõrva või midagi sellesarnast), ja karjus:

«Maragum — Gorendu!»

Teine järgnes talle.

Mind ümbritsevad pärismaalased jooksid samuti külasse; mina ise suundusin sinnasamasse.

Jõudmata veel esimeste onnideni, kuulsime barumi kiirendatud lööke; need löögid olid teise tempoga kui harilikult[1].

Onnidest oli välja kantud suur hulk mitmesugust liiki relvi.

Taipamata, milles asi seisab, aga nähes üldist segadust, peatasin ma peaaegu vägivaldselt ühe Gumbusse jooksvatest pärismaalastest ja sain teada uudise: Maragumi inimesed on tunginud Gorendule kallale, tapnud mõned, nende hulgas ka Bonema, seejärel suundunud Bongu peale, kuid arvatavasti tulevad ka Gumbusse ja «Maklai talisse».

Maragum-Mana on suur küla, kellega minu naabrid olid juba pikemat aega vaenulikus vahekorras. Mulle meenus, et juba mitu nädalat lebas Gorendus onnide läheduses alatiselt käepärast hunnik nooli ja odasid, sest elanikud ootasid mägilaste kallaletungi.

Gumbus valitses üldine segadus, mis tahtmatult mõjus ka minule. Mehed jutlesid valjusti ja suure tulisusega, teised korrastasid relvi; naised, lapsed ja koerad karjusid ning ulusid.

Ma läksin kiirel sammul koju, siunates mõttes häiret ja rumalaid inimesi, kes segavad minu rahulikku elu. Mõned sõnad juhtunust, öeldud Wilsonile, hirmutasid teda tugevasti. Ta palus sõudepaadi valmis seada juhuks, kui Maragum-Mana-tamo osutuvad liiga rohkearvulisteks, ja lisas, et kui meil ei õnnestu onni kaitsta, me võime Bili-Bilisse ümber asuda.

Et teda rahustada, ma nõustusin, kuid ütlesin, et asju paati kanda on veel liiga varane — esimene lask viib pärismaalased säärasesse kohmetusse, et vaevalt nad tungivad nii ligidale, et kogeda haavlite mõju.

Ma siiski laadisin oma püssid ja otsustasin oodata pärismaalaste tulekut, sirutades end rahulikult koikule.

---

[1] Eri tempoga löökide abil teatab üks paapuate küla teisele mõnest tähtsast sündmusest: vaenlase pealetungist, kellegi surmast või pidu pühitsemise algusest.

Varsti jäin ma magama, teades väga hästi, et tugevasti erutatud Wilson ei maga külaliste tulekut maha. Uinusin väga raskesti ja magasin hästi. Mind äratas kisa ja lärm metsas. Seejuures kuulsin ma Wilsoni muutunud häält:

«Seal nad on! Las härra nüüd käsib, ma täidan kõik, mis ta ütleb, aga muidu ma ei tea, mis teha,» rääkis ta oma vigases rootsi-saksa keeles.

Ma käskisin tal ukse kastidega tõkestada, endal aga jääda majja ja laadida püsse ning revolvreid, milliseid hakkan talle ulatama vajaduse järgi, — seejuures püüdku, et ta käed nii palju ei väriseks.

Kuni me kõike kaitseseisukorraks korrastasime, lähenes kisa ja lärm metsas. Ma väljusin verandale, asetades enda ette kaks revolvrit ja püss-revolvri. Kaheraudset püssi, laetud peente haavlitega, hoidsin ma käes. Puude vahel oja taga tulid nähtavale inimeste pead.

Kuid mis see on? Odade ja noolte asemel näen lähenejate käes kookospähkleid ja banaane. Need ei saa olla inimesed Maragumist.

Tõepoolest, need olid Bongu inimesed, kes tulid mulle ütlema, et ma ei tunneks rahutust Maragum-tamo pärast, ja jutustasid mulle häire põhjusest. Täna hommikul olid Bongu naised kaugetele põldudele tööle minnes märganud küngastel mõningaid tundmatuid relvastatud inimesi. Neile näis, et need inimesed tahavad neid ümber piirata, ja mõnele naisele viirastus, et relvastatud inimesed suunduvad nende poole. Kisades pistsid nad jooksma; need, kes olid ees, mõtlesid enda järel jooksjate samme kuuldes, et neid aetakse taga; nad hakkasid veel rohkem karjuma ja suundusid istandikele, kus töötasid mehed. Mehed, kes peagi nägid, et see kõik on vale häire, hakkasid oma naisi peksma, lootes, et saavad sellega naisi vaikima sundida, saavutasid aga vastupidist. Naised ja tütred tõstsid säärast kisa, et Gumbu elanikud, kes möödusid kaugemalt, ei võinud enam kahelda: Maragum-Mana inimesed peksavad ja tapavad Gorendu elanikke! Seepärast sööstsid nad joostes Gumbusse, kus jutustasidki minu poolt juba kuuldud loo kallaletungist Gorendule, Bonema surmast jms. Pärismaalased siiski lisasid, et Bongu naiste poolt nähtud ini-

mesed võisid tõepoolest olla Maragum-Mana elanikud ja seepärast nad ikkagi kardavad kallaletungi.

Minu naabritele meeldis väga, et ma olin valmistunud vaenlast vastu võtma nagu tarvis, ja nad palusid mult luba saata mägilaste kallaletungi korral oma naised minu hoole alla. Ma mõtlesin, et see on soodne juhus tutvustada neid tulirelvaga. Seni polnud ma seda teinud, sest ma ei soovinud veel enam äratada pärismaalaste usaldamatust ja umbusklikkust; nüüd aga võisin neile näidata, et olen tõepoolest võimeline kaitsma ennast ja neid, keda võtan oma kaitse alla.

Ma käskisin Wilsonil tuua püssi ja tulistasin. Pärismaalased, paugust kurdistatud, katsid kätega kõrvad ja pistsid juba jooksma, kuid peatusid, paludes püssi ruttu majja peita ja tulistada alles siis, kui tulevad Maragumtamo.

Püssi nimetasid pärismaalased täna «tabuks», arvatavasti vist sel põhjusel, et minu siinviibimise esimesest päevast alates kõike mittelubatut, kõike, mille puudutamist pärismaalaste poolt ma ei soovinud, nimetasin ma «tabuks», tarvitades polüneeslaste sõna, mis sel viisil võeti tarvitusele ka siin.

Märts

1. märtsil.

Gumbu inimesed tulid mind paluma minna koos nendega ja Gorendu ning Bongu elanikega Maragumi kallale, öeldes, et nad teevad kõik, mida käsin. «Kuuldes Maklai lähenemisest,» lisasid nad, «Maragumi küla elanikud jooksevad mägedesse.»

Ka Koliku-Manast tulid inimesed ja ühes nendega Tui ning Ljalai. Kõik rääkisid Maragumist ja lisasid kooris, et nüüd, mil Maklai on nendega, läheb Maragum-tamol halvasti.

Pärismaalaste hulgas leviv kõrge arvamine minu võimsusest pole mulle mitte ainult ebameeldiv, vaid ülimal määral vastumeelt. Võib kergesti juhtuda, et mul tuleb ennast võõraisse asjusse segada; pealegi rikuvad nii-

sugused asjad oma liigse kära ja ärevusega minu rahulikku elu.

Õhtul alanud vihm sundis mind jällegi sõitu Bili-Bilisse edasi lükkama.

Istudes telgis lõkke ääres, küpsetasin endale sütel sussi ja banaane õhtusöögiks ning nautisin öövaikust, kui järsku häirisid mu kuulmist tugevad ja kiirendatud barumi löögid Gorendus. Üks ja sama mõte vilksas minu ja Wilsoni peas: «Maragumi inimesed tungivad kallale Bongu ja Gorendu elanikele.» Ent peagi hakkasid sealt kostma mingite instrumentide venivad ja ebakõlalised helid. Otsustanud, et unetus ei päästa seisukorda, heitsin ma rahulikult magama ja ei kuulanud enam külast kanduvaid fantastilisi helisid.

2. märtsil.

Läbi une kuulsin öösel mitu korda barumi lööke, teiste muusikariistade helisid ja pärismaalaste ulgumist. Kella poole viie paiku hommikul kuulsin läbi une, et keegi kutsub mind. Ma väljusin verandale ja eraldasin videvikus Bangumit Gorendust, kes tuli kõikide pärismaalaste, Gorendu, Bongu ja Gumbu elanike nimel kutsuma mind nende öisele peole. Ma muidugi nõustusin, riietusin kiiruga ja me läksime, komistades pimeduses tihti juurtele ja liaanidele.

Gorendu esimesel väljakul võttis mind vastu Tuli, kes oli unetust ööst väga kahvatu. Ta palus mind siduda tal haav, mis teda ikka veel tugevasti häiris. Kui ma olin lõpetanud, näitas ta teerajale, mis viis puude vahelt mere äärde, ja lisas:

«Joo keud ja söö ajani ja buami[1].»

Mööda teerada tulin ma iidsetest puudest ümbritsetud väljakule, kus asus umbes viiskümmend pärismaalast. Avanenud pilt polnud mitte ainult iseloomustav sellele maale ja inimestele, vaid ka ülimal määral efektne. Oli, nagu ma märkisin, umbes kell viis hommikul. Hakkas koitma, kuid mets puhkas veel pilkases pimeduses.

[1] Buam — toit, valmistatud saagopalmi südamikust. Kuna saagopalme ei kasva Uus-Guineas külluses, antakse buami valikroana ainult pidustustel.

Väljak oli kolmest küljest metsaga ümbritsetud, aga eest lõikas teda mererand, kuid ka merepoolne külg polnud täiesti avatud. Kahe hiiglasuure puu tüved peegeldusid heledal merepinnal. Madalad taimed ja puude alumised oksad olid maha raiutud, nii et tühikud nende vahel näisid tohutu rohelise lehtla kolme suure aknana keset metsa.

Esiplaanil, lõkete rea läheduses, ringi ümber suurte tabirite, asusid pärismaalased mattidel ja paljal maal kõige mitmekesisemates poosides ja asendites. Mõned, heitnud pea tagasi, jõid püstijalu väikestest kaussidest viimaseid tilku keud, teised, juba uimased, kuid veel mitte täiesti joobnud, istusid ja pooleldi lebasid pungilolevate tardunud ja segaste silmadega ning neelasid rohelist jooki; kolmandad juba magasid kõige mitmekesisemates poosides — kõhuli, selili, laialiheidetud käte ja jalgadega, või pool istudes, pea sügavalt rinnale vajunud. Mõnedest olid unetu öö ja keu juba jagu saanud; teised, istudes ümber tabirite ajani ja buamiga, lobisesid veel lõbusalt. Oli ka sääraseid, kes askeldasid

suurte pottide ümber keeva söögiga. Mõned tõsised paapuate muusika harrastajad, tõstnud kõrgele pea kohale või toetanud vastu puid oma üle kahe meetri pikkused bambuspilliroopasunad, tõid esile venivaid, ulguvaid helisid; teised puhusid pikergusse, pealt ja küljelt läbipuuritud pähklisse ning tekitasid läbilõikavat vilet. Odad olid nõjatatud ümbritsevate puude tüvedele; põõsastest paistsid välja vibud ja nooled.

Pilt oli ülimal määral omapärane, kujutades stseeni metsinimeste elust kogu selle ürgsuses, — ühte neist vaatepiltidest, mis hüvitavad reisija paljusid vaevu ja kannatusi. Aga ka kunstnikule oleks see pilt võinud pakkuda tunduvat huvi: niivõrd mitmesugused olid pärismaalaste poosid ja näoilmed, niivõrd kummaline oli rohelise võlvistiku ülemisi oksi juba kuldavate esimeste päikesekiirte valguse kombineerumine lõkete punase kumaga.

Bambuspilliroost pasunate tugevdatud ulgumine teadustas, et hommikusöök on valmis, kusjuures ma tajusin nende kõrvurebivate helide kogu vastikust.

Varsti kogunesid kolme küla — Bongu, Gorendu ja Gumbu elanikud. Nad sööstsid toitude kallale, mis olid toodud hiiglamõõdulistes tabirites. Ühest tabirist pandi mulle kookospähkli äsjamurtud koorepoolikusse veidi kollakasvalget massi, mida pakuti kinnitustega, et see olevat väga maitsev. See oli buam (saago) riivitud kookospähkliga. See paapuate roog oli tõepoolest meeldiva maitsega. Seejärel võõrustati mind hästikeedetud ajaniga, mida täna tuli süüa, lisades juurde nn. orlaani, kuid sellel hapul kastmel oli säärane terav lõhn, et ma sellest loobusin[1]. Laudlinaks olid banaanilehed, söögiriistadeks, s. o. taldrikuteks ja tassideks, — kookospähklite koored, kahvliteks — teritatud bambuspillirood ja teritatud luud; mõned lasksid käiku ka oma kammid (paapuate keeles on kahvel ja kamm sünonüümid); lusikate aset täitsid jarurid (teokarbid). Huvitav oli näha riistade mitmekesisust, mida siin söömisel kasutati.

[1] «Orlaani *(Pangium edule)* viljade sisust,» teatab Mikluho-Maklai teaduslikus artiklis, «samuti ka purustatud pähklite tuumadest saadakse mädanemise ja käärimise tagajärjel halvasti lõhnav vedelik, mida paapuate juures peetakse suureks delikatessiks.»

Oli juba täiesti valge, ja ümbritsevaid inimesi vaadeldes nägin ma kõikjal tuttavaid nägusid naaberküladest. Kui ma hakkasin koju minema, anti mulle terve kimp keedetud ajani ning kuuldus kutseid tulla lõunastama.

Lahkudes tuli mul anda teed rongkäigule, kes kandis produkte pidustuse jätkamiseks. Tui koos Bonemiga tõi kepil suure kimbu buami, mis oli hoolikalt lehtedesse mähitud; nende järel kandsid mitu pärismaalast kookospähkleid, kuna teised kandsid, samuti kepil, mis asetses kahe kandja õlal, suurt korvi ajaniga, aga selle järel teist ja kolmandat. Edasi kandsid kuus pärismaalast kolme siga, mis olid kõvasti seotud keppide külge, mille otsad toetusid kandjate õlgadele.

Rongkäik liikus teatava pidulikkusega, produktid asetati järjekorras kindlatele kohtadele väljakul. Külalised teistest küladest vaatasid läbi ja arvestasid toodut, tehes oma märkusi. Kõik see pidi lõunasöögiks ära söödama, millega ka lõppes eelmisel õhtul alanud võõrustamine.

Neist paapuate pidustustest naised otseselt osa ei võta: nad söövad eraldi ja ainult teenindavad mehi, puhastades toiduaineid; neile, samuti ka lastele, on juurdepääs väljakule keelatud. Nii oli ka Gorendus. Mehed pidutsesid metsas, naised ja lapsed jäid külasse ja puhastasid ajani.

Kui ma lõunasöögiks tagasi pöördusin, pakkus väljak väga elavat vaatepilti, mis oli teiselaadiline kui hommikul. Ühel pool matte lebasid pikuti lõhki lõigatud sigade tükid; pärismaalased lõikasid liha ainult vahetatud terasnugadega või oma bambusest või luust donganitega, aga seejärel rebisid nad seda väga osavalt kätega.

Teisel pool väljakut olid palgid asetatud kahte paralleelritta; nendel seisid suured potid, millede läbimõõt oli umbes poolteist jalga; selliseid potte loendasin ma kolmkümmend üheksa; kaugemal seisid, samuti kahel palgil, viis veel suuremat potti, milles kees buam. Väljaku keskel puhastati buami lehtedest ja porist ning kaabiti kookospähkleid. Gorendu elanikud kui peremehed kandsid suurtes bambusvartes vett laiali ja panid pottide juurde puid hunnikusse. Ma jõudsin tagasi just selleks ajaks, mil toimus liha jagamine; see lamas portsjonite kaupa, rebituna luude küljest lahti kas käte abil või lõigatuna noaga.

Tui kutsus iga külalise valju häälega välja, öeldes tema nime ja lisades juurde: selle ja selle küla «tamo» (inimene). Nimetatu lähenes, sai oma portsjoni ja läks oma poti juurde (iga külalise jaoks kees toit eraldi potis).

Vaevalt olin ma jõudnud istuda ühe grupi juurde, kui kuuldus Tui hääl: «Maklai, tamo russ!» Ma astusin tema juurde ja sain rohelisel lehel mitu lihatükki.

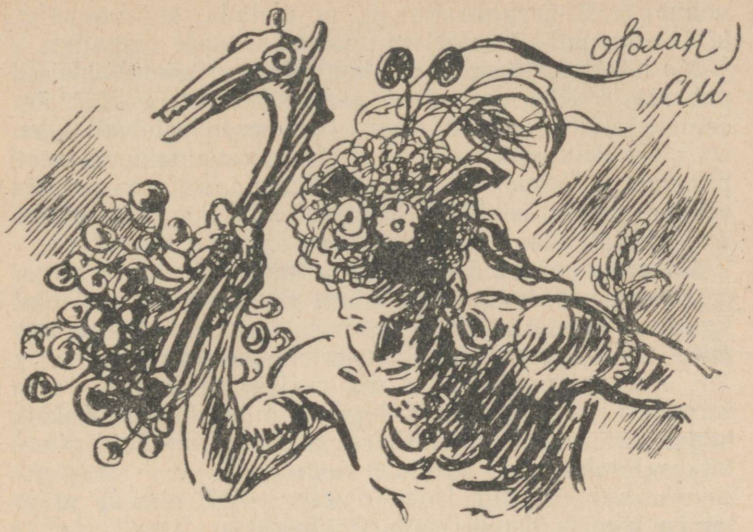
Abivalmis tuttav Bongust näitas mulle, kus seisis minule määratud pott; et ma jäin mõttes seisma, olles mitte eriti rahul perspektiiviga hakata oma portsjoni keetma, nagu seda tegid kõik külalised, teatas minu tuttav, taibates, et mul pole tahtmist liha ise keeta, et ta teeb seda minu eest, ja alustaski kohe sellega. Ta rebis lähedal asuvast puust kaks lehte ning asetas need risti poti põhja, võttis siis suurest korvist mitu tükki puhastatud ajani ja pani need alla, peale aga asetas sealihatükid. Teda asendasid kaks teist pärismaalast, kes kordamööda täitsid kõik potid võimalikult tihedalt ajaniga; üks seisis täie korviga ühel pool pottide rida, teine teisel pool. Kui kõikide külaliste potid olid sel viisil ette valmistatud, võtsid Gorendu elanikud, kes piduperemeestena teenindasid külalisi, suured mere- ja mageda veega täidetud bambusrood ja hakkasid igasse potti vett kallama, kusjuures merevett valasid nad umbes ühe kolmandiku, lisades juurde kaks kolmandikku magedat vett.

Iga pott kaeti esmalt leivapuulehtedega ja seejärel «gambaga»[1]. Seda sooritas jällegi üks Bongu noormeestest, kes seejärel hakkas pottide alla tuld tegema. Kõik toimus väga korrapäraselt, nagu kindlaksmääratud reeglite järgi; sama sündis ka tohutu suure lõkke süütamisel, millel söök pidi keema. Lõke oli vähemalt kaheksateist meetrit pikk ja üks meeter lai. Küttematerjal oli niivõrd hästi asetatud palkide alla, millel seisid potid, et see peagi süttis.

Ühe grupi pärismaalaste läheduses lebasid muusikariistad: kõiki neid nimetavad paapuad eranditult «ai».

Peariist koosneb bambusest, mis on umbes kaks meetrit või veel enam pikk; bambus on hästi puhastatud ja

[1] Gamba — kookospähkli koor

vaheseinad selle sees purustatud; nende pikkade torude ühe otsa võtavad paapuad suhu, venitades huuled tugevasti välja. Puhudes või, õigemini, karjudes bambusroosse, kutsuvad nad esile läbilõikavaid venivaid helisid, mis pisut sarnanevad koerte ulumisega; sääraste pasunate häält võib kuulda poole miili kaugusele [1].

Teine instrument, mida nimetatakse «orlan-aiks», koosneb nööridest, milledesse on lükitud orlaani koored. Nöörid on kinnitatud pideme külge. Instrumenti pidemest hoides ja raputades tekitavad pärismaalased säärast häält, nagu väristaks keegi suuri puust palvehelmeid. Edasi — «munki-ai»; see on tühi kookospähkli koor, avaustega ülal ja küljel, milliseid kordamööda kaetakse sõrmega. Asetades huultele ülemise avause ja sellesse puhudes, tekitavad pärismaalased läbilõikavat heli, mis varieerub, kui vabastatakse ja suletakse küljeavaust; heli oleneb ka kookospähkli suurusest.

Jättes aeg-ajalt töö, võtsid paapuate pidustusest osavõtjad mõne instrumendi ja püüdsid näidata oma kunsti

[1] Hiljem sai reisija teada, et paapuate keeles nimetatakse seda riista «ai kobrai» («kobrai» tähendab «papagoi»).

võimalikult kõrvulukustavalt, et ületada, kui võimalik, kõiki eelnenud kõrvurebivaid helisid.

Ma läksin külasse, et vaadata mis seal toimub. Naised puhastasid ikka veel ajani, näpistades vahetevahel ära seesmisi kihte bambusliistakutel, mis asendasid neil nuge: sel viisil muutus liistaku serv jälle teravamaks. Et need pärismaalaste noad väga hästi lõikavad, selles veendusin eelmisel päeval isiklikult, lõigates endal kogemata sõrme küljest tüki liha.

Ma panin päeva jooksul mitu korda tähele, et pärismaalased, pöördudes minu poole, nimetavad mind Tuiks, aga Tuid Maklaiks. Minu märkusele, et olen Maklai, aga mitte Tui, üks pärismaalane seletas, et ma hoolitsesin Tui eest haiguse ajal, et ma ravisin ta terveks ja et seepärast on Tui valmis tegema minu heaks ükskõik mida; meie oleme nüüd säärased sõbrad, et Tuid nimetatakse Maklaiks ja Maklaid Tuiks.

Tähendab, ka siin, Uus-Guineas, kehtib nimede vahetamise komme, samuti nagu Polüneesias.

Kuumusest, eriti aga kõrvulukustavast muusikast, hakkas mul pea kõvasti valutama ja ma teatasin Tuile, et lähen koju. Kuid söök minu potis oli just parajasti valmis saanud, ja mind ei tahetud seda mulle kaasa andmata ära lasta. See asetati korvi, mis oli seest vooderdatud leivapuulehtedega. Minu portsjon osutus niivõrd suureks, et ma vaevalt jaksasin seda hoida. Ma kahetsesin neid, kellel seisis ees täita oma magu isegi poolega sellest, mida ma koju viisin.

3. märtsil.

Märgates minu köögi juures tühja korvi, millega ma eile olin toonud oma portsjoni Gorendust, sidus Tui selle onni lähedusse puuoksa külge, öeldes mulle, et kui keegi küsib, kust see pärineb, pean ma vastama: «Bul (sealiha) ja ajan Tuilt Gorendust,» sel viisil sain ma teada, mida tähendavad suured ja väikesed korvid, mis on külades puudele riputatud. Ma olen pärismaalaste käest korduvalt küsinud, milleks need korvid seal ripuvad, ja vastuseks nimetasid nad mulle mõne küla nime.

4. märtsil.

Sulgenud keppide, naelte ja nööride abil oma onni mõlemad uksed ja kinnitanud igaühe ette palmipuuoksa, ühe sõnaga, sulgenud need täiesti *à la papoua,* s. t. nii, nagu seda teevad paapuad, — hiivasin ma kella kaheteistkümne paiku öösel ankru ja suundusin Bili-Bilisse — saarekesele, mis on siit umbes viieteistkümne miili kaugusel.

Ma lootsin sinna jõuda rannikutuule abil ja pöörduda tagasi sama päeva õhtul, kasutades loodetuult. Rannikutuul kandis meid tõepoolest edasi, kuigi pikkamisi; rutata, muide polnud kuhugi: meil oli aega peaaegu terve öö. Koidikuks muutus tuul reipamaks, ja me liikusime kiiremini edasi.

Meil tuli sõuda, mis oli pärast magamatult veedetud ööd üsna väsitav. Lõpuks me lähenesime saarekese kagurannikule. Saar koosnes kerkinud korallrahust, mille vastu peksis laintemurd. Meile hulgana vastutulnud pärismaalased, olles mind ära tundnud, jooksid rõõmsalt rannale ja näitasid mulle, et ma pean ümber saare sõitma. Peagi ilmus nähtavale ka küla.

Rannaliivale olid tõmmatud suured piroogid, ja seejuures nii kõrgele, et näis, nagu asuksid nad otse külas. Nende vahel kerkisid onnide katused; onnide taga tõusid kookospalmid, millede ere rohelus eraldus selgelt muu metsa tumerohelisel taustal.

Kui me jõudsime liivarannale lähemale, haarati minu sõudepaat silmapilkselt kümnete käte poolt ja tõmmati peagi laugele kaldale.

Jätnud Wilsoni paati asjade juurde, läksin ise külasse, saadetuna peaaegu kõigist meeselanikest.

Nägemata naisi, kuid soovides nendega tutvuda, aga peaasi, vabastada neid peitmise raskustest minu lähenemisel, ma nõudsin, et nad tuleksid ise kinke vastu võtma, mis ma neile kavatsesin anda.

Kui Kain (mõjuv isik külas), kes oli juba korduvalt Garagassis olnud ja rääkis Bongu murret, minu käest kuulis, et Gumbu, Gorendu, Bongu ja teiste külade naised end minu eest enam ei peida, veenis ta ka Bili-Bili elanikke minu ettepanekuga nõustuma. Meeste kutse peale ronisid onnidest välja mõned vanaeided, peaaegu

täiesti alasti inetud olevused. Mulle selgitati, et suurem osa naisi on istandikel, mandril [1], kuid et nad tulevad varsti tagasi.

Kui ma olin jaganud meestele tubakat, aga naistele riidehilbud ja helmed, avaldasin soovi vaadata telumeid. Mind saadeti ühe onni juurde, kuid selles oli nii pime, et tuli pärismaalasi veenda, et nad telumi välja tooksid. See oli esimene telum, mis kujutas naisfiguuri. Ma joonistasin selle üles ja läksin kaunis avarasse buambramrasse, mis asus keset küla. Neli nurgaposti olid telumite kujul välja nikerdatud. Joonistasin ka need oma albumisse ja käisin terve küla läbi. Jõudsin välja saare vastasrannikule. Vaade oli sealt suurepärane, kuid kahjuks olid kõik mäetipud varjatud pilvekuhilatest.

Kui ma külasse tagasi jõudsin, ümbritsesid mind naised ja tütarlapsed, kes olid äsja istandikelt tagasi tulnud. Kõik nad mangusid valjusti helmeid ja punaseid riidehilpe, mida nad olid näinud vanaeitedel, kes olid hommikul minult kingitusi saanud.

Naistel on siin teokarpidest ja koerahammastest ehteid palju rohkem kui mandrikülades, kuid see-eest on nende riietus lühem ja õhulisem. Tütarlastel alla kolmeteistkümne aasta piirduvad riided väga väikese tupsukesega ees ja veidi pikemaga taga. Vööl, mis hoiab tupsukesi ülal, on mõlemale küljele riputatud teokarpidest ja suurtest mustadest ja punastest teradest ehted. Kõrvad on mitmest kohast läbi puuritud.

Naised on Bili-Bili saarel väga toimekad, nende kohustuseks on pottide valmistamine, mida nende isad ja mehed laialt veavad ja rannakülades vahetavad.

Ärasõidu eel tahtsin ma juua ja palusin kookospähkleid. Neid toodi mulle mitu ja nimetati «nuiks».

Ma kirjutasin üles viiesist või kakskümmend sõna Bili-Bili dialektist, mis minu naabrite keelest tublisti erines, kuigi esines ka ühesuguseid sõnu. Paljud Bili-Bili elanikud tunnevad siiski Bongu dialekti.

Naljatades ütlesin ma, et võib-olla siirdun elama Bili-Bilisse. Need sõnad levisid ruttu ja saareelanikud hakka-

[1] Maklai, kes asus pisikesel saarekesel, nimetab Uus-Guinead mandriks, mille üle ei tule ka imestada: Uus-Guinea on oma suuruselt (790 000 km²) suurimaks asustatud saareks maailmas.

sid vaimustusega (pigem teeseldud kui tõelisega) kordama, et Maklai hakkab elama Bili-Bilis, et Bili-Bili inimesed on paremad kui Bongu inimesed jne. Kui ma olin valmis ärasõiduks, hakkas sadama tugevat vihma, ja ma otsustasin ööbida Bili-Bilis, mis elanikele nähtavasti meeldis.

Päikeseloojangul tegin jalutuskäigu ümber saarekese. Ma tundsin ennast juba Bili-Bilis nagu kodus ja tutvusin paljude saarekese teeradade ning salasoppidega. Kogu saar on kaetud metsaga, kus köidavad tähelepanu mitmed ilusad vanad puud ja palmide maalirikkad grupid. Rannik ise, küla juures veerjas ja liivane, on siin järsk ja koosneb üleskerkinud korall-lubjakivist; mõnedes kohtades on sügavad koopad, milledesse mühinal voolab vesi.

Vaade kõrgetele mägedele, avameri, ilusad puud ja isegi üksluine, uinutav murdlainetuse müha meeldisid mulle nii, et mõte siia ümber asuda, mida ma pärismaalastele naljatades teatasin, näis mulle üsna sobivana. Ma isegi valisin kaks nurgakest, kuhu võiksin oma onni püstitada, ja ei teadnud, kumba eelistada.

Üks asjaolu on siiski segav: saareke on väike, aga inimesi palju; võimalik, et muutub kitsaks. Kui ma jalutama läksin, meeldis mulle, et ükski pärismaalastest ei jooksnud mulle järele, et vaadata, kuhu ma lähen; keegi ei küsinud, kuhu ja milleks ma lähen. Kõik olid oma tööga tegevuses. Minu naabrid mandril on palju uudishimulikumad, aga võib-olla, et umbusklikumad. See-eest on inimesed siin aga palju jutukamad või teadmishimulisemad. Pärismaalaste elukoht väikesel saarel on nende tegevust ja iseloomu tunduvalt mõjutanud. Omamata saarekesel küllaldast ruumi põllutööks, saavad nad oma peamised toiduained naaber-rannaküladest, ise aga tegelevad käsitööga: pottide ja puunõude valmistamisega, piroogide ehitamisega jms.

Külasse tagasipöördumisel peatati mind ühe onni juures: peremees soovis mulle teha kingituse, ja, haaranud ühe õnnetu koera tagajalgadest, lõi selle pea hooga vastu puud. Purustanud säärasel viisil koera pealuu, pani ta koera minu jalgade ette. Ta tegi seda kõike nii kiiresti, et ma ei jõudnud teda takistada. Et ma ei soovinud

kinkijat solvata, võtsin kingituse vastu, kuid palusin, et peremees ise valmistaks söögi, keedaks või küpsetaks koera. Kui mulle anti terve tabir keedetud koeralihatükkidega, jagasin ma mind ümbritsevaile pärismaalastele igaühele tükikese, jättes suure portsjoni Kainile, väiksema Wilsonile ja kõige väiksema endale.

Enne pimenemist oli kohal kogu saarekese elanikkond — nii mehed kui ka naised. Oli ka suur hulk lapsi, kelledest paljudele tahtsid vanemad anda nimeks Maklai, millega ma aga ei nõustunud.

5. märtsil.

Oodates tuult hakkasin tegelema Bili-Bili dialekti sõnastiku koostamisega. Pärismaalaste näoilmest võisin ma välja lugeda soovi, et ma kiiremini jalga laseksin, soov, mida nad oskasid lahkuse maski all hästi varjata. Selle tunde ma leidsin olevat täiesti loomuliku, võibolla sellepärast, et ma olen seda sageli isegi kogenud. Need inimesed olid harjunud üksi olema; iga külastus, eriti säärase võõramaise eluka oma, nagu mina, oli neile küll esialgu huvitav, kuid soov sellest vabaneda, puhata, on täiesti loomulik.

Seepärast, niipea kui hakkas puhuma nõrk tuuleke, andsin ma märku, ja ligikaudu kolmkümmend inimest tiris mu sõudepaadi osavalt vette. Ma heiskasin lipu, mis elanikele väga meeldis ja mida nad ka valju «aiga» väljendasid, ning hakkasin pikkamisi kodu poole liikuma, saadetuna elanike hüvastijätu-hõigetest ja lubadustest mind peagi külastada. Asi seisab siin selles, et laps Kar-Karist, suurte haavadega jalgadel, kelle isale ma andsin tinasalvi, paranes; suur hulk haigeid Bili-Bilist käis mulle peale, paludes ka neid abistada, kuid et mul polnud kaasas mingeid ravimeid, siis ma teatasin, et nad sõidaksid Garagassisse.

Kella kahe paiku peale lõunat olime juba Garagassi neeme läheduses, ja teatava kannatamatuse ning uudishimuga tõusin ma oma onni juurde, mille olin esmakordselt jätnud nii kauaks ilma valveta. Kõik osutus siiski puutumatuks, ja ma ei jõudnud veel nööre ustel lahti harutada, kui üksteise järel ilmusid inimest kakskümmend või veel enam, kes imestunud ilmel küsisid, kus ma olin,

ja minu vastuse peale: «Bili-Bilis» ütlesid, nad olevat mõelnud, et ma sõitsin Venemaale.

Pärast lõunat laadisime maha kingitused Bili-Bilist; oli umbes viiskümmend kookospähklit, neli oksa häid banaane ja kahekümne naela ümber saagot — tubakas ja naelad olid ennast tasunud.

6. märtsil.

Tulles hommikul verandale nägin ma laual aeglaselt ja sujuvalt looklevat madu. Tabanud momendi, haarasin teda kaelast otse pea juures ja asetasin purki piiritusega ning hoidsin senikaua, kuni ta neelas end piiritust täis ja laskus jõuetult purgi põhja.

Ilmus Tui, ja mul oli temaga pikem jutt Bili-Bilist, Kar-Karist, Maragum-Manast jne. Muuseas nimetas ta mulle mõnede esemete nimetused üheksa kõige lähema küla murrakus.

Bili-Bili kookospähklite hulgas oli palju niisuguseid, mis olid hakanud juba idanema. Valinud neist mõned välja, istutasin need maja ette. Sel puhul küsisin ma Tuilt Gorendu kookospalmide kohta: kas nad kuuluvad kogu külale või üksikutele isikutele? Tui teatas mulle, et ühed kookospalmid Gorendus kuuluvad üksikisikutele, aga teised — kogu külale. Niisamuti ka suured onnid: on buambramrasid, mis kuuluvad üksikuile, ja teisi, mis kuuluvad kogu külale[1].

Õhtu oli väga pime ja vaikne. Ma jäin kauaks ranna äärde, istudes suure, vee kohal rippuva puu tüvel. Veepind oli väga vaikne ning tuhandete helendavate loomade liikumist jälgides võis näha, et nad liiguvad iseseisvalt ja erineva kiirusega. Teine on olukord, kui õhtul vaatad merele laevalt; laev liigub, ja põhjuseks, miks mitmesugused loomad hakkavad helendama, võib olla laeva liikumisest tekitatud ärritus.

[1] Kaasaja teadusele on teada, et paapuate ühiskondliku organisatsiooni põhiühikuks oli sugukond; iga küla elanikkond koosnes ühe ja sellesama sugukonna liikmetest. Just sugukond oli istandike, kookospalmide ja ühiskondlike onnide omanik. Istandikud ja kookospalmid olid siiski juba jaotatud lähemate sugulaste üksikute gruppide vahel, kel oli ühine majapidamine.

7. märtsil.

Tegelesime jälle majapidamisega. Valged oad hakkavad riknema. Neid tuli päikese käes kuivatada, kusjuures sajad paksud ussid ronisid allalaotatud lõuendile. Wilsonil tuli riknenud oad välja praakida, mis kestis kuni kella kaheni.

Õhtul läksin Gorendusse ajani tooma ja leidsin Tui jällegi lamamas: vastu minu keeldu oli ta palju päikese käes käinud, mille tagajärjel oli kõrva taha kasvanud mädapaise, mis tekitas talle tugevat valu. Mul tuli tagasi minna lantseti järele ja avada paise, millest jooksis välja palju mäda. Õige varsti andis Tui mulle mõista, et ta tunneb suurt kergendust.

Koju tuli minna pimeduses, kuid ma jõudsin üsna hästi pärale mööda teerada, kus ka päeval võid sageli liaanidele ja juurtele komistada.

Muutun mõnevõrra paapuaks: täna hommikul näiteks, kui ma jalutuskäigul tundsin nälga, püüdsin suure krabi ja sõin selle toorelt, s. t. sõin ära selle, mis oli temas söödavat.

14. märtsil.

Tõusin väga tugeva peavaluga, vähimgi kära oli mulle väljakannatamatu. Äkki kostis suurelt puult, millele toetub minu onn, vali, läbilõikav ja vastumeelne musta kakaduu, selle spetsiaalselt Uus-Guinea linnu kisa. Ma ootasin mõne minuti lootuses, et ta lendab minema. Lõpuks ei suutnud ma enam kannatada ja väljusin onnist püssiga.

Lind istus peaaegu minu pea kohal, vähemalt saja

jala kõrgusel. Püss oli laetud peenikeste haavlitega; säärase kõrguse ja tiheda roheluse tõttu ümberringi kahtlesin ma, kas taban, aga tulistasin siiski, et vähemalt lindu eemale peletada ja vabaneda tema väljakannatamatust kisast. Ma tulistasin peaaegu sihtimata, sellegi poolest kukkus lind, teinud mitu tiiru, läbilõikava kisaga otse puutüve juurde maha. Ootamatu haruldane saak sundis mind ajutiselt peavalu unustama ja alustama kakaduu prepareerimist. Tiibade siruulatus oli üle ühe meetri.

Kella kaheteistkümneks vallutas peavalu mind niivõrd, et olin sunnitud töö katkestama, ja ma lamasin peaaegu liikumatult, söömata, kuni järgmise hommikuni.

Prepareerisin linnu aju ja jätsin oma esimese musta kakaduu eksemplari müoloogiliste[1] uurimiste tarvis.

15. märtsil.

Õhtul käisin ma Gorendus ja nägin, milliseid tagajärgi oli jätnud pärismaalastele Bongus toimunud võõrustus. Nad olid ennast niivõrd täis õginud ja nende esiletungivad ning pingul kõhud olid niivõrd koormatud, et neil oli raske käia. Sellele vaatamata kandis igaüks seljal või käes korralikku toiduportsjonit, millest nad kavatsesid täna jagu saada. Täis magu takistas neid isegi rääkimast ja oodates õhtusöögi valmistamist, mis seekord oli jäetud noorsoo hooleks, lamasid mehed lõkete ääres. Seda vaatepilti ei unusta ma kaua.

16. märtsil.

Inimesed Koliku-Manast tõid mulle kingituseks põrsa, mille eest said juba kindlakskujunenud tasu — väikese puuraamiga peegli. Et neid tuli kümme inimest, oli tarvis kõigile midagi anda; andsin igaühele väikese paki tubakat, mis siin hakkab väga levima, — igal kohtamisel nuruvad minult kõik alati: «Tubak, tubak.»

Jutud kallaletungist Maragum-Mano-tamo poolt jätkuvad. Need on mind nii tüüdanud, et ma tõsiselt soovin, et need inimesed lõpuks tõepoolest tuleksid.

---

[1] Müoloogia — teadus lihastest; see on anatoomia osa, mis on pühendatud lihassüsteemi uurimisele.

17. märtsil.

Pärismaalased on minuga niivõrd harjunud ja veendunud, et ma neile kurja ei tee, et loobusin kitsendustest tulirelva kasutamise suhtes. Nüüd käin ma peaaegu igal hommikul metsas värsket toidumoona hankimas. Seejuures ei pea ma halvaks isegi mitte papagoide, kakaduude ja teiste lindude liha. Maitsesin neil päevil halli kaarna liha, kelle luustiku ma prepareerisin.

Pärismaalased siiski väga kardavad pauke, mitu korda on nad palunud mitte tulistada külade läheduses, kuid ühtlasi on nad väga rahul, kui ma neile kingin tapetud lindude sulgi: nad kaunistavad nendega oma kamme.

30. märtsil.

Prepareerisin halli kaarna ja punase papagoi luustiku. Kui ma olin töö lõpetanud, tegin äralõigatud lihastest kotleti, mille ise ära praadisin, sest Wilson oli ametis pesupesemisega. Kotlet oli väga maitsev.

Ilm on niisama ilus kui eile: varjus pole üle 31°C, mida siin üldiselt harva juhtub. Kui pimenes, sõitsid Gorendu pärismaalased minu onni ette kalu püüdma. Enne tulid nad aga luba paluma. Tuli ja Bugai, saatnud noored kalapüügile, jäid minu juurde istuma ja suitsetama. Nende palvel laulis Wilson ühe rootsi laulu, mis neile väga meeldis.

Kalapüük tulega on väga maaliline ja ma imetlesin kaua valgustust ning püügistseeni. Seejuures on püüdja kõik neli jäset tegevuses: vasakus käes hoiab ta tungalt, millega niipea vehib, kui tuli kustuma hakkab; parema käega hoiab ja heidab ahingut; paremal jalal ta seisab, kuna vasakuga võtab aeg-ajalt ahingu küljest kalu.

Kui püük oli lõppenud, toodi mulle mõned kalakesed.

Aprill

2. aprillil.

Kella kolme paiku tundsin ennast halvasti — algas paroksüsm, ja erakordselt tugeva peavalu tõttu olin ma sunnitud kogu õhtu liikumatult lamama.

Öösel oli kõige suurepärasem äike. Peaaegu vahetpidamatu välgulöömine valgustas heledalt puid, merd ja pilvi. Äike oli väga suure ulatusega; pea samaaegselt kuuldus kõuemürinat kauguses ja tema prahvatusi üsna pea kohal. Sagedane välgulöömine otse pimestas, nii et kõige kaugemgi silmapiir oli niisama selge nagu päeval. Mind raputas tugev palavik; kogu kehas tundsin ma külma. Pealegi ärritasid mind tublisti külm ja niiskus, mis tungisid koos tuulega läbi uste ja pragude.

Just minu pea kohal oli katuses väike auk ja niipea, kui hakkasin veidi rahunema, langes jälle peenike juga või suur vihmapiisk mulle näkku. Iga tuuleiil võis katki rebida paksud kuivanud liaanid, mis ikka veel rippusid katuse kohal, ja siis oleks varisenud tingimata alla rasked kastid, mis seisid minu pea kohal pööningul.

Vajades mõned tunnid und ja olles kaotanud lootuse säärastes tingimustes uinuda, võtsin väikese annuse morfiumi ja jäin peatselt magama.

7. aprillil.

Tengum-Mana — Gabeneu jõe taga asuv mägiküla huvitab mind kui üks kõige kõrgemaid külasid selles mäeahelikus eriti. See kannab üldist nimetust Mana-Boro-Boro. Kuigi ma paljusid mägikülade elanikke olin Garagassis juba korduvalt näinud, tahtsin ma näha, kuidas nad elavad oma kodus.

Jätnud Wilsoni Garagassisse, võtsin selga väikese ranitsa, millega ma olin juba üliõpilasena Heidelbergis ja Jenas läbi käinud paljud Saksamaa ja Šveitsi osad.

Võttes kaasa kerge teki, suundusin Bongusse. Teel osutus mu kandam aga liiga raskeks; Gorendus võtsin mõned asjad välja, keerasin pakki ja andsin üle Digule, kes meeleldi nõustus neid kandma. Veetõus oli veel kõrge; tuli jalad lahti võtta ja minna mööda kallast, sageli põlvini vees olles.

Päike loojus, kui jõudsin Bongusse. Elanikud olid kogunenud kalapüügiks, kuid minu tuleku puhul jäid paljud kohale, et mulle õhtusööki valmistada. Bongus oli ka Bili-Bilist külalisi ja me õhtustasime koos.

Oli juba täiesti pimenenud, kuid paapuad ei mõelnudki süüdata teisi lõkkeid peale nende, mis olid vajalikud

õhtusöögi valmistamiseks, ja needki ei põlenud õieti, vaid olid juba kustumas. Inimesed istusid, sõid ja hulkusid peaaegu täielikus pimeduses. See näis mulle küll omapärasena, kuid mitte päris mugavana. Võimalik, et valgustuse puudulikkus tuleb kuiva materjali puudusest ja sellest, et raske on toormetsa kivikirvestega raiuda. Kui oli tarvis veidi rohkem valgust, süütasid paapuad kimbu kuivi kookospuulehti, mis valgustas ümbritsevaid esemeid eredasti minutiks või kaheks.

Pärismaalastel on hea komme vähe rääkida, eriti söögi juures; see on protsess, mis toimub vaikides.

Mul hakkas pimeduses istumisest igav ja ma läksin mere äärde kalapüüki vaatama. Üks pärismaalastest süütas kimbu kookospuulehti ja selle tungla valgusel jõudsime ranna äärde, kus piroogidel loitis tosin heledaid tulesid, mille peegeldus veepinnal edasi liikudes valgustas kohati vahtu laintemurrul.

Kogu põhjapoolne horisont oli kaetud mustade pilvedega. Kar-Kari kohal sähvis vahetpidamatult välku ja aeg-ajalt kuuldus kauget kõuemürinat. Ma liitusin paapuatega, kes istusid rannal suure laintemurru poolt kaldale heidetud puu tüvel. Piroogid hakkasid üksteise järel randuma ja kalurid alustasid kalade sortimist. Kaheksa- või kümneaastased poisikesed seisid piroogide platvormide juures ja hoidsid tunglaid, kuna täiskasvanud asetasid püütud kalu hunnikutesse.

Teravas valgustuses näis mulle poiste profiil tüüpilisena — tüüpilisemana kui täiskasvanute profiil; vurrud, habemed ja tohutud soengud, igaühel omamoodi, annavad täiskasvanuile individuaalse pitseri. Poisid aga, tänu karvakasvu puudumisele näo alaosas ja peaaegu kõigil esinevale pügatud peale, on väga tüüpilised.

Kolm iseärasust paistis mulle silma: kõrge tahapoole kalduv kolp veerja laubaga, ettetungiv lõualuu (kusjuures ülahuul ulatub rohkem ettepoole kui ninaots) ja, kolmandaks, peenike kael, eriti ülaosas, lõua all.

Iga kalur tõi mulle mitu kalakest; kui olime külasse tagasi tulnud, küpsetas üks pärismaalastest need mulle tulises tuhas. Kui ma läksin buambramrasse, kus pidin veetma öö, saatsid mind umbes viis pärismaalast, kes uudishimutsesid näha, kuidas ma magama heidan.

Lako, onni peremees, istus heledalt põleva lõkke ääres ja tegeles püütud kalade küpsetamisega. Seest oli onn küllalt avar ja jättis heledas valguses oma tühjusega väga kummalise mulje. Keskel asus lõke, parema seina ääres olid pikad narid; piki vasakut külge oli pikk riiul, millel asetses mitu kookospähklit; naride kohal rippusid kaks-kolm oda, vibu ja nooled. Katuseharjalt laskus alla nöör, millel oli neli otsa ja mis olid kinnitatud väikese rippuva bambuspilliroost korvi nelja nurga külge. Korvis olid rohelistesse lehtedesse mässitud keedetud toiduained. See ongi kõik, mis leidus onnis.

Mõningad kookospähklid, veidi küpsetatud ajani ja kala, kaks-kolm oda, vibu ja nooled, mõned tabirid ja kolm või neli mali[1] moodustasid Lako kogu liikuva varanduse, nagu enamikul teistelgi paapuatel. Ehkki ta pole veel abielus, on tal onn juba olemas, kuna vallaliste pärismaalaste enamikul onne pole.

Ma valmistasin endale aseme, laotasin teki pikkadele naridele, asetasin pea alla ranitsa ja pärismaalaste suurimaks imestuseks puhusin täis kautšukpadja, võtsin kingad jalast ning heitsin pikali, kattes end teki ühe poolega, kuna teise poole asetasin enda alla. Umbes kuus pärismaalast jälgisid vaikides, kuid ilmselt suure huviga iga minu liigutust. Kui ma silmad sulgesin, kükitasid nad lõkke juurde ja hakkasid rääkima sosinal, et mind mitte segada. Magama jäin ma väga ruttu.

8. aprillil.

Ärkasin öösel naride liikumisest. Lako, kes magas vastasotsas, hüppas neilt maha, et korraldada kustuvat lõket; arvatavasti mõjus läbi onni paljude pilude tungiv õine tuuleke tema paljale kehale ebameeldivalt. Lako ei rahuldunud sellega, et puhus tule lõkkele ja pani puid lisaks: ta tegi veel teise lõkke naride alla, selle koha alla, kus ta lamas, nii et soe suits, minnes läbi lõhestatud bambuspilliroo, soojendas tema katmata keha üht

[1] Mal — niudevöö meestel või põll naistel; põll koosneb vööst ja narmastest, mis pikkade salkudena ripuvad põlvedeni. Malisid värvitakse erepunase värviga.

külge. Ma ise leidsin, et minu vilttekk ei olnud liigne mugavus: öö oli tõepoolest jahe. Mitu korda läbi une kuulsin, kuidas Lako tõusis üles, et tuld korraldada. Aeg-ajalt äratas mind ka laste nutt, mis kuuldus lähimatest onnidest.

Kuke kiremine ja naabriga jutleva Lako hääl äratasid mind lõplikult, nii et ma tõusin üles ja riietusin. Leidmata peremehe ning ka naabrite juures küllaldaselt vett, et ennast pesta, läksin oja juurde. Oli veel täiesti pime ja ma olin sunnitud põleva tukiga käes otsima teed mere äärde, kuhu ojake suubus.

Kar-Kari kohal seisid tumedad pilvemassid, milledest sähvis sagedasti välku; horisont idas hakkas just kahvatult valgenema.

Pesnud ennast oja juures ja täitnud veega kaasavõetud bambuse, pöördusin tagasi külassse ning hakkasin teed valmistama. See toiming imestas väga Lakot ja hommikusele külastusele tulnud paapuaid; kõik nad hakkasid valjusti naerma, nähes, et ma joon tulist vett ja et see võib Maklaile olla «ingi» (söök, toit).

Lõpetanud teejoomise ja väljunud onnist, üllatas mind ebameeldivalt veel valitsev pimedus, kuigi olin juba tunni ümber jalul olnud. Mul ei olnud kella kaasas ja ma otsustasin uuesti magama heita ning päeva oodata. Seekord ärkasin, kui oli juba täiesti valgeks läinud, ja ma hakkasin valmistuma teekonnaks. Ilmnes takistus. Bongu inimesed ei tahtnud ööbida Tengum-Manas, kuna mina aga tahtsin just seal öö mööda saata. Ma otsustasin Bongu inimesed külasse jõudmisel veel täna koju lasta ja pöörduda tagasi Tengum-Mana inimestega. Asi lahenes, ja kahe asemel tulid minuga kaasa seitse inimest.

Ületanud ranniku-aheliku (umbes nelisada jalga kõrge), laskusime Gabeneu jõe äärde. Allaminek oli väga järsk, teerada viis ilma igasuguste siksakkideta otse alla. Ma laskusin õnnelikult ainult tänu odale, mille olin võtnud ühelt teekaaslaselt. Meie karavan peatus jõekaldal. Lärmakalt tormasid jõe sogased veed, kolistades mööda põhja veerevate kividega. Ma riietusin lahti, jätsin ainult särgi, kingad ja kübara; jaotanud seljast võetud asjad teekaaslaste vahel, andsin ma ühe nööri otsa

ühele pärismaalasele ja teise teisele ning ütlesin viimasele, et ta hakkaks üle jõe minema. Vool kandis teda tunduvalt kõrvale ja ta ei olnud veel vastaskaldale jõudnud, kui selgus, et minu kahekümne viie süllaline nöör pole küllaldaselt pikk. Siis käskisin ma esimest pärismaalast minna nii kaugele vette, et nööri jätkuks kuni vastaskaldani. Sel viisil tõmmati nöör pingule põiki jõe selle haruga, kus vool oli eriti kiire.

Ma astusin jõkke, hoides ühe käega nöörist. Vesi näis mulle väga külmana, kuigi termomeeter näitas 22° C. Vesi ulatus mulle rinnuni, aga ühes kohas isegi õlgadeni. Kivid pommitasid jalgu, ent vool võis kanda ainult väikesi kive, mis polnud suutelised inimest jalust rabama. Ma veendusin, et põiki liikudes oleks ka ilma nöörita võinud üle jõe minna, ja mida ma ka kolme järgmise haru ületamisel tegin. Peamiseks ebamugavuseks oli ebatasane kivine põhi ja sogane vesi, mis ei võimaldanud põhja näha.

Jõudnud teisele kaldale, tahtsin ma juba riietuma hakata, kuid mulle öeldi, et meil tuleb veel ühest harust üle minna. Ma jäin oma kergesse, kuigi mitte päris mugavasse kostüümi. Päike põletas tugevasti minu paljaid märgi jalgu. Selle asemel, et ronida üles parempoolsele kaldale, läksime mööda jõesängi vastuvett edasi. Vesi ulatus siin mitmes kohas üle vöö.

Sel kombel käisime me umbes kaks tundi kõrvetava päikese käes, ja selleks, et ennetada palavikuhoo võimalust, võtsin hiniini.

Jõe mõlemad kaldad on kõrged, metsaga kaetud ja mõnes kohas järsud, kusjuures võib silmata hallikasmusta savikiltkivi kihte.

Saagopalmi suure tüve juures, mis oli siia kantud arvatavasti viimase «kõrgvee» ajal, ütles Lako mulle, et siin võin ma riietuda, sest vees ei tule enam käia. Kuni ma riietusin, pärismaalased suitsetasid, närisid beetlit ja silmitsesid minu kingi, sokke ning kübarat, kusjuures tegid pilkavaid märkusi.

Kännul, millel istusime, märkasin mõningaid kirvega väljaraiutud kujusid, mis olid sarnased nendega, milliseid ma olin näinud viimase ekskursiooni ajal jõe äärde.

Kui me jõudsime paremale kaldale, näidati mulle seal, kus ma seda kõige vähem ootasin, kitsast ülespoole suunduvat teerada, — ainult juurte ja okste abil võis jõuda platsile, kus jalgrada muutus laiemaks ja laugemaks. Ma ei hakka kirjeldama meie teekonda üles, ütlen ainult, et tee oli väga halb ja järsk, ning ma olin sunnitud mitu korda puhkama, sest mul polnud küllalt jaksu, et peatumata mäkke tõusta.

Olukorda halvendas veel see, et ma käisin ees ja minu järel liikus terve karavan, ning seepärast ei võinud ma peatuda nii sagedasti, kui ma oleksin seda teinud üksinda olles. Ükski pärismaalastest ei julgenud või ei tahtnud käia minu ees.

Lõpuks, läbinud laialdase suhkruroo- ja banaaniistandiku, jõudsime tipule. Ma mõtlesin, et kohe ilmub nähtavale küla, kuid eksisin, — tuli veel edasi minna.

Vastuseks minu kaaslaste hõigetele kuuldus hääli, ning veidi hiljem tulid nähtavale külaelanikud ise; mind nähes sööstsid aga mõned tagasi.

Nende tagasikutsumine nõudis mu kaaslastelt palju kisa ja sõnu. Kartlikult lähenesid nad uuesti, aga kui ma ühele neist käe sirutasin, sööstis ta jälle ülepeakaela põõsastesse. Oli naljakas näha, kuidas need mehemürakad värisesid mulle kätt andes ja kiiresti taganesid, julgemata mulle pilku heita ja vaadates kõrvale.

Pärast seda tseremooniat suundusime külasse: mina ees ja minu järel hanereas inimest kakskümmend viis. Minu ilmumine külasse tekitas jällegi paanilist hirmu: mehed põgenesid, naised peitusid kiiruga onnidesse, sulgedes enda järel uksed, lapsed karjusid, ja koerad, tõmmanud sabad jalgade vahele ning jooksnud eemale, hakkasid uluma.

Pööramata sellele tohuvabohule tähelepanu võtsin ma istet, ja lühikese aja pärast hakkasid peaaegu kõik jooksikud jälle üksteise järel onninurkade tagant nähtavale ilmuma.

Minu tutvus Bongu murrakuga siin ei aidanud ja alles tõlgi abil sain ma selgitada, et kavatsen külasse ööbima jääda ning et mulle näidataks onn, kus ma võik-

sin öö veeta; ma lisasin, et ma sooviksin saada vahetusena nugade vastu ühe kuskuse [1] ja ühe kaasuari [2].

Pärast mõningat arutamist juhatati mind avarasse onni. Jätnud asjad sinna, läksin ma, saadetuna pärismaalaste hulgast, küla vaatama.

See asus otse mäeaheliku harjal. Keskel oli üsna lai tänav. Mõlemal pool tänavat seisid onnid, millede taga laskusid järsud, tiheda rohelusega kaetud nõlvakud. Onnide vahel ja nende taga kerkisid rohkearvulised kookospalmid; mööda nõlvakut allapoole olid istutatud areekapalmid, mida siin kõigi naaberkülade suureks kaduduseks kasvab külluses.

Enamik onne olid mõõdetelt tunduvalt väiksemad kui rannaäärsetes külades. Kõik nad on ehitatud ühtemoodi; neil on ovaalne alus ja nad koosnevad peaaegu ainult katusest; külgseinu peaaegu ei ole. Väikese ukse ees on poolümmargune platsike samakujulise katuse all, mis toetub kahele postile. Selles trepikojas istusid, sõid ja töötasid naised, olles päikese eest katusega kaitstud.

Kuni ma joonistasin üles telumeid, valmistati meie, külaliste, jaoks ingit. Kaks poisikest tulid joostes teatega, et ingi on valmis. Neile järgnes rongkäik: neli pärismaalast, igaüks tabiriga: esimeses oli kaabitud kookospähkel, leotatud kookospähkli vedelikuga, kolmes ülejäänus — keedetud bau. Kõik neli tabirit asetati minu jalgade ette.

Võtnud väikese portsjoni «munki-ljad» ja keedetud tarot, andsin ma kõik ülejäänu oma kaaslastele, kes asusid ahnelt sööma.

Tengum-Mana elanikud asetusid veidi eemale ja mul oli soodne võimalus vaadelda nende nägusid, sest nad

---

[1] Kuskus ehk pärismaalaste keeles «mab» — puudel roniv loom kuskuslaste e. kukkuroravlaste sugukonnast; levinud Austraalias ja lähedail asuvail saartel. Kuskusel on tihe karvkate ja pikk haardsaba; ta elab metsas puudel ja ronib suurepäraselt; päeval ta magab, öösel peab väikestele loomadele jahti; sööb puulehti jms.

[2] Kaasuar — e. pärismaalaste keeles «djuga» — suur maismaalind, eredavärvilise kõrge palja kaelaga; peas on tal kiivrikujuline sarvmoodustis; tiivad on nõrgalt arenenud, see-eest aga on jalad tugevad ja pikad. Kaasuarid elavad metsatihnikus, nad jooksevad kiiresti, hüppavad kõrgele ja vajaduse korral ujuvad hästi.

olid elavas vestluses Bongu inimestega. Nende hulgas olid mõned näod, mis vastasid täielikult ettekujutusele metsinimestest. Vaevalt on ka andeka kunstniku elavaim kujutlusvõime suuteline midagi veel sobivamat välja mõtlema.

Mulle toodi mitu mabi purustatud kolpa, kuid mitte ühtegi kaasuari oma. Kõigest oli näha, et siinsed elanikud ei tegele korrapärase jahipidamisega, vaid tapavad loomi ainult soodsa juhuse puhul. Minu kaaslased jõudsid vahepeal rääkida minust nii palju kohutavat — nagu võiksin ma põletada vett, tappa tulega, et inimesed võivad haigestuda minu pilgust jne. —, et Tengum-Mana elanikel hakkas nähtavasti jube seniks külasse jääda, kuni mina seal viibin. Nad küsisid tõsiselt Bongu inimestelt, et kas neil pole senikauaks parem lahkuda, kuni ma olen nende juures võõrsil. Ma olin oma kaaslastele säärase mägielanike hirmutamise pärast minuga väga pahane, taipamata tollal, et see oli tehtud minu kui väga kardetava või väga võimsa inimese reputatsiooni kindlustamiseks. Ma mõistsin hiljem, et minu võimsusest

rääkisid nad oma kasu silmas pidades ja esitasid mind kui oma sõpra ning kaitsjat.

Küsimused selle kohta, kas ma jään Tengum-Manasse või lähen tagasi koju, tüütasid mind niivõrd, et kordasin oma otsust — jääda, heitsin narile onni poolringja löövi alla ja jäin magama. Minu puhkus kestis üle tunni. Läbi une kuulsin Bongu pärismaalaste hüvastijättu Tengum-Mana elanikega.

Puhanud hommikusest käigust välja, läksin küla ümbrusse jalutama, mõistagi saadetuna pärismaalaste tervest saatjaskonnast. Viieminutilise käigu järel jõudsime kõrgustiku juurde, kust kuuldus hääli. Ronides sinna silmasin ma kookospalmidest ümbritsetud katuseid. See oli teine lavakõrgendik; sellest kõrgemal oli veel kolmas, Tengum-Mana kõige kõrgem punkt.

Vaade sealt oleks pidanud olema väga avar, kuid taimestik varjas seda suuresti. Taamal kirdes laius meri; idas, eraldatud sügava oruga, kerkis Englam-Mana; läänes, künkarea taga, paistis Koli jõe kivine säng; edelas kulges mägede labürint.

Pärinud mägede kohta teateid, veendusin, et ainult Englam-Mana on asustatud, kuna kõik teised siit paistvad mäed on täiesti asustamata ja et seal keegi ei käi ning seal pole kusagil teeradasid.

Tagasitulekul pööra-sin ma tähelepanu onnidele. Paljudel rippusid sissekäigu juures luud, suled, purustatud koeraja kuskusekolbad, mõne-

del isegi inimeste pealuud, kuid alumise lõualuuta. Ühes kohas, põiki üle platsi kahe puu vahele tõmmatud nööril rippusid tühjad korvid, mis andsid tunnistust teistelt küladelt saadud kingitustest.

Englam-Mana on rikas areekapalmidest ja keust. Kui ma seadsin kohale lauakese, istusin kokkupandavale toolile, võtsin välja portfelli paberitega ja *camera lucida* [1], mind ümbritsevad pärismaalased esialgu taandusid, aga seejärel jooksid minema. Tundmata nende dialekti ei püüdnudki ma nendega rääkida ja asusin vaikides joonistama üht onnidest. Kuulmata ja nägemata midagi kummalist lähenesid pärismaalased uuesti ja rahunesid täielikult, nii et mul õnnestus teha kaks portreed: üks neist on selle subjekti portree, kelle kohta ma mainisin, et tema välimus vastab eriti meie kujutlusele metsinimesest. Kuid et see metsikus ei väljendu mitte näojoontes, vaid näoilmes, ühe ilme kiires vaheldumises teisega ja näomusklite liikuvuses, siis, kandnud paberile profiili jooned, sain ma originaalist hoopiski ebarahuldava koopia. Teine pärismaalane oli tublisti väärikama välimusega — tal ei olnud nii etteküündivat lõualuud.

Lõuna- ja õhtusöök, mis mulle toodi, koosnesid jällegi keedetud baust, banaanidest ja riivitud kookospähklitest. Üks pärismaalastest, kes veidi tundis Bongu dialekti, hakkas minu tšitšerooneks (saatjaks) ja ei eemaldunud minust kogu aja.

Märgates, et mulle toodud bau on nii tuline, et ma ei saa seda süüa, pidas ta oma kohuseks võtta mitte just eriti puhaste kätega igat taro tükki ja sellele puhuda; seepärast ruttasin ma võtma tabirit tema hoole alt ja pakkusin talle söömiseks need bau palad, mida ta oli minu jaoks ette valmistanud. See siiski ei takistanud teda iga minu liigutust teraselt jälgimast. Märganud juuksekarva minu bautükil, mida olin juba suhu pistmas, trügis ta oma käega kiiresti minu nina alla, näppas karva ja näidanud mulle seda võiduka ilmega, viskas ära.

---

[1] Camera lucida — seadeldis, mis kergendab esemete, inimeste ja loomade joonistamist. Väikese peegli abil võimaldab camera lucida näha projitseerituna paberilehele seda eset või seda inimest, keda me joonistame, ja ühtaegu oma kätt koos pliiatsiga. Jääb üle vedada pliiatsiga selle inimese või eseme kontuurid.

Võrreldes rannikupaapuatega, ei saa siinsed paapuad puhtusega hoobelda. Osalt seletub see vee puudumisega, mida neil tuleb kanda jõest ebamugava mägise metsateeraja kaudu.

Kui ma küsisin vett, valati mulle pärast pikka nõupidamist säärast räpast lõga, et ma loobusin isegi seda maitsmast.

Kella kuue paiku laskusid pilved madalamale ja varjasid loojuva päikese, muutus niiskeks ja külmaks ning peagi pimenes täiesti. Nagu eilegi Bongus, jäime pimedusse; hõõguvate süte valgusel võis hädavaevalt eraldada pärismaalasi, kes istusid paari sammu kaugusel. Ma küsisin tuld. Minu tšitšeroone mõistis seda arvatavasti nii, et ma ei soovi istuda pimeduses, ja, toonud terve hunniku kuivi palmilehti, süütas need. Hele tuli valgustas rühma minu vastas istuvaid mehi, kes vaikides suitsetasid ja närisid beetlit. Nende seas tule ääres istus pärismaalane, keda ma juba varem olin tähele pan-

nud. Ta karjus ja käsutas kõige rohkem, ja teda kuulati; tema oli see, kes peamiselt vestles Bongu elanikega ja askeldas toidu juures. Kuigi ta ei eraldunud teistest mingite väliste ehete poolest, sundis tema viis käsutada ja karjuda mind oletama, et ta on kõige tähtsam isik Tengum-Manas, ja ma ei eksinud. Sääraseid isikuid, midagi ülematetaolist (kes aga, niipalju kui mul on teada, ei oma erilist nimetust), võib kohata kõigis külades; tihti kuuluvad neile suured buambramrad ja nende ümber koondub tavaliselt teatav hulk pärismaalasi, kes täidavad nende käske [1].

Mul tekkis soov kuulata pärismaalaste laulu, et võrrelda seda rannaelanike lauluga, kuid keegi ei julgenud alustada Tengum-Mana «muni» [2], seepärast pidasin ma kõige mõistlikumaks heita magama.

9. aprillil.

Veel kaua seisis rahvahulk onni ees, milles ma lebasin, ega läinud laiali; pärismaalased arutlesid pikalt millegi üle. Eriti palju rääkis Minem, keda ma pidasin ülemaks. Hakkasin just magama jääma, kui mind äratas sea kisa. Süüdatud bambused valgustasid pärismaalasi, kes sidusid pika kepi külge üsna suurt mulle kingituseks määratud siga.

Öösel äratas mind sageli tugev köhimine lähimas onnis; kaks teistel naridel magavat pärismaalast kohendasid sageli tuld, mis oli keset onni üles tehtud, ja asetasid süsi oma naride alla.

---

[1] Sel uurija märkusel on teaduse jaoks eriline tähtsus. Kodanlikud ajaloolased kalduvad omistama kiviaja inimestele feodaalset või kodanlikku ühiskonna korda; uurides ürgsuguharusid leiavad nad kõikjal «vürste», «kuningaid» jms. Mikluhho-Maklai aga kirjutas:

«Maklai rannikul Uus-Guineas pole õigupoolest ei sugukonnaega valitud ülemaid; kõigil täiskasvanutel on ühesugune hääleõigus, kuid neil leidub mõjukamaid, mõistuse või osavuse poolest väljapaistvaid, keda inimesed kuulavad, saades neilt nõuandeid.»

See tähelepanek kinnitab täielikult Marxi ja Engelsi poolt antud ürgkommunistliku ühiskonna iseloomustust.

[2] M u n — laul, erisugune igas külas, mida pärismaalased laulavad traditsiooniliste pidustuste ajal. Maklai nimetab mõnikord ka pidustust ennast ja pidulikku tantsu «muniks».

Esimeste päikesekiirtega tõusin ma üles ja käisin jälle terve küla läbi, et koguda kuskuse pealuid ning kõike huvitavat, mis mulle võis ette juhtuda. Sain aga ainult kaks inimese kolpa ilma alumise lõualuuta ja telumi, mida pärismaalased nimetasid «kariaks». Pealuud sain ma alles pärast kauakestvaid kõnelusi, Minemi kisa ja minupoolset lubadust saata neile peale naelte mõned pudelid.

Pärast hommikueinet, mis jälle koosnes keedetud tarost ja kookospähklist, andsin oma asjad kanda kolmele pärismaalasele ja väljusin onni lööVi alt. Väljakul seisid ja istusid kõik küla elanikud, moodustades poolringi; keskel hoidsid kaks pärismaalast õlgadel pikka bambust, mille külge oli riputatud siga. Niipea kui ma olin väljunud, lähenes Minem, hoides käes rohelist oksa, pidulikult seale ja pidas üldise vaikuse juures kõne, millest sain aru, et siga antakse Tengum-Mana elanike poolt kingina Maklaile, et selle küla elanikud viivad sea Maklai majja, et seal Maklai pistab ta odaga surnuks, et siga hakkab kisendama ning pärast sureb, et Maklai seob ta lahti, kõrvetab karvad, lõikab lõhki ja sööb ära.

Lõpetanud kõne, pistis Minem rohelise oksa liaani taha, millega siga oli kepi külge seotud. Kõik püsisid vaikivatena ja ootasid midagi. Ma sain aru, et oodatakse minu vastust.

Ma lähenesin seale ja kogunud kokku kõik oma teadmised Bongu murrakust, vastasin Minemile, kusjuures ma rahuldusega nägin, et minust saadakse aru ja et minu sõnadega ollakse rahul. Ma ütlesin, et ma olin Tengum-Manasse tulnud mitte siga viima, vaid et näha inimesi, nende onne ja Tengum-Mana mägesid; et ma tahan saada üht mabi ja üht djugi; et olen valmis kummagi eest andma ühe hea noa (üldine heakskiit koos

sõna «essi» lisandamisega); et sea eest annan ma Garagassis samuti seda, mida olen teistelegi andnud, s. t. «ganui» — peegli (üldine heakskiit); et kui hakkan siga sööma, siis ütlen, et Tengum-Mana inimesed on head inimesed; et kui keegi Tengum-Mana inimestest tuleb Maklai talisse, siis saab ta tubakat, mali, naelu ja pudeleid; et kui Tengum-Mana inimesed on head, siis ka Maklai saab olema hea (üldine heameel ja hüüded: «Maklai hea ja tamo Tengum-Mana head»). Pärast käepigistusi ja hüüdeid «e mem» ruttasin ma külast välja, sest päike oli juba kõrgele tõusnud.

Möödudes viimasest onnist, nägin ma tütarlast, kes veeretas käes otstest seotud nööri. Peatusin ja vaatasin tema tegevust. Rahuloleva naeratusega kordas ta oma vigureid nööriga. Need osutusid samasugusteks kui need, millega tegelevad lapsed Euroopas.

Ühes kohas istandiku lähedal lebas piki teerada jäme mahalangenud puu tüvi, läbimõõduga vähemalt üks meeter. Külapoolsesse külge olid raiutud mõned hieroglüüfilised figuurid, sarnased nendega, mida olin näinud saagotüvel jõesängis, kuid neist palju vanemad.

Kujud puudel, samuti ka joonised Bongus ja Bili-Bili piroogidel pälvivad tähelepanu, sest need ei kujuta endast midagi muud kui kirjaoskuse algeid, esimesi samme nn. ideograafilise kirja [1] leiutamise alal. Inimene, kes joonistas söe või värviga või raius kujusid kirvega välja, tahtis väljendada teatavat mõtet, kujutada mingit fakti. Need figuurid ei ole enam lihtsad ornamendid, vaid omavad abstraktset tähendust; nii oli näiteks Bili-Bilis tehtud piduliku rongkäigu kujutis piroogi ehitamise lõpulejõudmise mälestuseks. Märgid puudel omavad väga algelisi vorme, koosnevad ainult mõnest joonest; nende tähendus on arvatavasti mõistetav ainult nende märkide raiujale ja neile, kellele ta on oma hieroglüüfide mõtet seletanud.

Ma läksin jõele, võtsin riided seljast, nagu eilegi, ja me suundusime mööda jõesängi allapoole. Päike kõrvetas tugevasti ja kivid, milledel tuli kõndida, veristasid

[1] Ideograafiline kiri — kirjaoskuse arenemise üks algstaadiume. Ürginimene väljendas märkidega — kõige sagedamini joonistega — terveid mõisteid, mitte aga keele üksikhäälikuid.

mu jalgu. Kaks vaatepilti elustasid meie üleminekut. Pärismaalane, silmanud päikesepaistel soojendavat sisalikku ja teades, et ma korjan mitmesuguseid loomi, hiilis sisaliku juurde ning sööstis siis kisaga ta kallale, kuid sisalik lipsas ära. Siis tormas inimest kümme talle järele; sisalik viskles kivide vahel, pärismaalased jälitasid teda imetlustäratava osavuse ning käbedusega, vaatamata kõikidele takistustele, kandamile ja relvadele.

Lõpuks kadus sisalik kivide vahele kõrkjate alla, kuid ka siit leidsid pärismaalased ta üles. Ühe hetkega olid kõrkjad välja kistud, kivid laiali pillutud ja maa kiiresti käte abil lahti kaevatud. Üks pärismaalane haaras sisaliku kaelast ja ulatas looma mulle. Peale rätiku ei olnud mul midagi, kuhu teda peita; kuni teda kinni seoti, jõudis ta üht pärismaalast hammustada nii, et veri tuli nähtavale, kuid ära lipsata ta ei saanud.

Jõeharust üleminekul märkasid pärismaalased hulga väikesi kalu, kes kiiresti libisesid kivide vahel; minu kaaslased haarasid kivid ja ühe hetkega lendas neid kümneid vette, tabades sageli märki. Tapetud kalad korjati kokku, mähiti lehtedesse ja hoiti õhtusöögiks.

10. aprillil.

Öösel tundsin ma jalas valu ja kui hommikul üles tõusin, osutus ta tugevasti paistetunuks. Jalal oli kolm haava, milles oli mädanik. See oli eilse jõest ülemineku tagajärg. Võimatus kingi jalga panna ja valu liikumisel sundisid mind kodus istuma. Ma tegin Bongu elanikele ülesandeks eile kaasatoodud siga oma viisi järgi kinni siduda, sest ma ei tahtnud teda otsekohe tappa.

12. aprillil.

Kaks päeva kodusistumist tegi mu jala peaaegu terveks; ma osutusin võimeliseks ise viima portsjonit sealiha kingituseks Gorendu elanikele: siga Tengum-Manast tapeti täna Wilsoni poolt. Ta on liiga suur kahe jaoks, ja mitte soovides soolamisega mässata ning järgides kohalikku kommet, otsustasin poole anda tuttavatele Gorendus ja Bongus.

Minu poolt viidud lihatükid tekitasid Bongus suurt efekti, ja kuigi ma olin liha toonud ainult kolmele elanikule, kutsuti otsekohe kokku naised kõigilt kolmelt väljakult, et liha puhastada ja valmistada ajani ning baud.

Puhates jahedas buambramras, märkasin ma vana telumit, millel oli inimese keha, aga krokodilli pea. Seejärel pöörasin ma tähelepanu paapuate roa «kale» valmistamisele, mida nägin esimest korda. See koosnes kaabitud ja kergelt praetud kookospähklist, hõõrutud segi bau või ajaniga, millest tuleb välja üsna maitsev taigen.

Lapsi õpetatakse siin varakult majapidamises abistama. Naljakas on näha, kuidas kahe- või poolteise-aastane laps tassib lõkkele suurt hagu, siis aga jookseb ema juurde rinda imema.

Täna oli mul jälle juhus keu valmistamise protseduuri põhjalikult jälgida. Nägin samuti, et ka naised joovad seda jooki.

14. aprillil.

Mõned Bongu inimesed tulid arstimi järele; üks tuli haigete jalgade pärast, teine tõi pasuna, mille olin temalt ammugi tellinud, ülejäänud ilmusid kookospähklitega.

Ulatades mulle pika bambuse, ütles pärismaalane, et ma ei näitaks «aid» naistele ega lastele, et see võib neile halba tuua. Pärismaalased hoiavad oma muusikariistu naiste ja laste eest salajas ning tegelevad muusikaga alati väljaspool küla. Miks naised on muusikast ja laulust kõrvaldatud, on mulle seni teadmata [1].

---

[1] Nüüdisaja teadusele on selge, millega see keeld on seotud. Asi seisab selles, et paapuate tava järgi peavad kõik poisid kaheteistkümne ja neljateistkümne aasta vahel läbi tegema mõned kombetalitused — nn. «initsiatsiooni»-talitused, mille sooritamise järel nad alles muutuvad täieõiguslikeks ühiskonnaliikmeteks: saavad õiguse kanda relvi, võtta osa jahipidamisest, naituda jm. «Ai», Maklai poolt allpool kirjeldatud, on üks kombetalituspidustustest, kuid seda Maklai ei aimanud. Kõik, mis on seotud initsiatsioonitalitusega, viiakse läbi rangeimas saladuses naiste ja laste eest; et aga muusikariistadel mängimine on osa sellest tavandist, siis on naistele ja lastele surma ähvardusel keelatud muusikariistu näha.

16. aprillil.

Tulnud hommikul Gorendusse, kohtasin ma seal kaht naist teisest külast, kes olid Tui ja Bugai naistele külla tulnud. Suured kotid kingitustega (bau ja ajan) rippusid neil seljas, kuna nende kottide nöörid põimusid neil ümber otsmiku. Kotid olid nii rasked, et naised ei saanud käia ega seista teisiti, kui poolkummargil. Nad võeti Gorendu naiste poolt väga lahkesti vastu, kes surusid neil käsi ja silitasid õlgu. Naised ulatavad omavahel tervitades üksteisele käed või kaks-kolm sõrme.

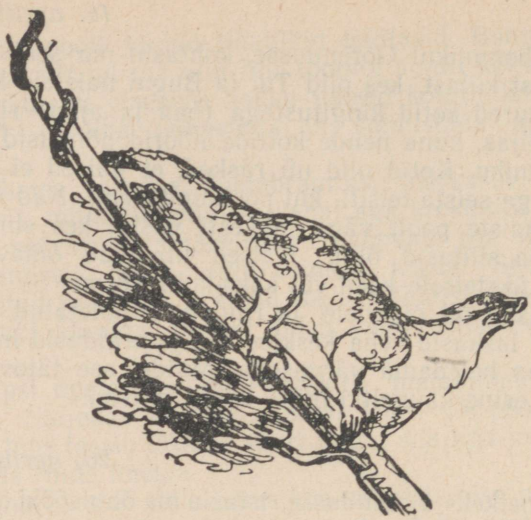
Neil naistel oli õlgadele ja rindadele põletatud rida täppe, mis laskusid keha keskjoonele ja eraldusid muust nahast oma heledama värvusega. Muide, see tätoveerimisviis ei esine kaugeltki mitte kõigil naistel.

20. aprillil.

Tulnud hetkeks Gorendusse, istusin ma õhtusööki oodates barlal. Ajaviiteks tõstsin üles maaslamava noole ja murdunud otsa märgates võtsin noa, et noolt teritada, sest pärismaalastele pole see protsess kuigi kerge ja võtab palju aega: nad teevad seda ränikiviga. Minu juures seisev Vangum seletas mulle, et nool murdus, kui temaga lasti mabi pihta. Minu küsimusele, kas mab on tapetud, vastas ta, et ei ole, et mab on naaberonnis. Ma läksin või õigemini ronisin onni (nii kõrged on läved ja nii väikesed uksed) ning poolpimedas nägin lae all midagi valget — see oligi mab. Onn oli kahekorruseline, ja loom rippus pea alaspidi, seotuna kõvasti sabast.

Soovides mabi lähemalt vaadata, ütlesin ma, et ta toodaks onnist välja. Vangum lõikas teokarbiga liaani läbi, mis oli seotud mabi saba külge; siis haaras see bambusest esimeste käppadega nii kõvasti kinni, et Vangum, hoides teda sabast mõlema käega, ei suutnud teda paigast vedada; mab surus oma tugevad teravad küünised puusse.

Vangum lõi jämeda kepiga tugevasti vastu mabi esimesi jalgu; valu tõttu oli loom sunnitud järele andma ja ta tiriti lõpuks alla. Hoides mabi sabast, et hammustusest hoiduda, viskas Vangum ta onnist välja. Ma järgnesin talle. Haavatud loom ajas vihaselt suu pärani ja näi-

tas iga minu liigutuse puhul oma pikki alumisi lõikehambaid ning hallikaspunast keelt, kuid ära joosta ei püüdnud. Mab oli umbes viiskümmend sentimeetrit pikk, hallikasvalget värvi. Karvastik oli tal pehme ja tihe, kuid vill mitte pikk. Rasvane keha ei suutnud seista lühikestel jalgadel, mis olid varustatud pikkade kongus küünistega.[1]

Kui mab, kogunud julgust, kavatses põgeneda, ei läinud see tal tasasel maapinnal korda. Ta tegi mõned kohmakad liigutused, peatus ja heitis maha; võib-olla ei olnud ta veel toibunud tugevast kepilöögist vastu esimesi jalgu või noolehaavast.

Soovides mabi omandada, küsisin ma, kellele ta kuulub, ja pakkusin kohe vahetuseks nuga. Osutus, et tõelist omanikku mabil polnud, sest ta oli kätte saadud järgmisel viisil. Hommikul märkasid kaks pärismaalast ühel ja samal ajal looma, kes tuli puult alla peaaegu täiesti küla juures. Kui nad sööstsid teda püüdma, ronis ärahirmutatud mab, kes ei näinud muud pääsemisvõimalust, kiiresti üksikult kasvavale palmile, mille järel

[1] Tõenäoliselt on siin tegemist t ä h n k u s k u s e g a e. vangaliga *(Phalanger maculatus) (Toim.)*.

võtsid püügist osa pooled külaelanikest: üks laskis vibust ja haavas mabi kergelt kaelast, teine ronis puu otsa ja viskas ta alla, kus ülejäänud ta kinni võtsid. Oli otsustatud teda ühiselt ära süüa, ja juba oli lõkegi tehtud, et kõrvetada tema tihedat villa.

Minu ettepanek asetas pärismaalased täbarasse seisukorda. Igaüks tahtis nuga saada, kuid keegi ei julgenud öelda: «Mab on minu.» Mulle vastati, et lapsed Gorendus hakkavad nutma, kui neile ei anta mabi liha süüa. Ma teadsin väga hästi, et kui ma võtan looma ja viin ta koju, ei julge keegi Gorendu elanikest seda takistada. Kuid ma ei tahtnud talitada ebaõiglaselt ega võtta jõuga võõrast omandust.

Seepärast teatasin ma pärismaalastele, kes seisid minu otsust oodates, et las Gorendu inimesed söövad mabi, aga tema pea võtan ma endale. Rõõmustudes säärasest pöördest, sööstis mitu inimest mind abistama. Nüri noaga, kuna teist polnud, nüsisin ma vaese looma kaela läbi, kes selle barbaarse operatsiooni ajal ei lasknud kuuldavale ühtegi häält.

Kui ma pesin verega kaetud käsi, meenus mulle, et oleks tulnud ära lõigata esimene ja tagumine jalg, kuid mab oli juba lõkkel, ja ma pidin rahulduma pooleldi söestunud jäsemetega. Ma jõudsin veel päästa osa paljast sitkest sabast, mis on väga sarnane pika sõrmega ja on mitmest kohast kaetud sarvnäsadega.

21. aprillil.

Joonistasin üles mabi pea, jalad ja saba ning prepareerisin kolju, mis osutus erinevaks Tengum-Manast saadud koljudest. Tollel teisendil oli ka karvastik teistsugune — must, kollakate täppidega. Võtsin välja aju, joonistasin selle ja tegin mõned läbilõiked.

Kui ma sellega tegelesin, kuuldus kerget sahinat. Suur sisalik, vähemalt meetrit poolteist pikk, korjas veranda all mabi lihaste jäänuseid, mis olin kolba prepareerimisel välja visanud.

Kuni ma püssi haarasin, jooksis sisalik kiiresti üle majaesise platsi ja kadus metsa.[1] Ma tegin mõned sammud ja mind peatas imelik hääl pea kohal.

Kõrgel pea kohal märkasin ilusat musta kakaduu harja. Kakaduu, vististi märganud mind, lendas kisades metsa.

Samal ajal kuulsin ma keengarpähkli kukkumist. Läinud ümber puu, nägin ma teist kakaduud, kes istus veel kõrgemal ja hammustas puruks kõva pähklikoort. Riskeerisin tulistada, ja suur lind, soputades üht tiiba (teine oli läbi lastud), kukkus alla. Mõned haavlid olid läbistanud pealuu, silm oli verd täis valgunud. Kakaduu peksis terve tiivaga ja sonkis nokaga maad. Noka vahele haaratud kolmesentimeetrise läbimõõduga bambuskepi näris ta pilbasteks.

Lõpuks kukkus lind selili, avas noka pärani ja hingas kiiresti. Olles küllalt hinge tõmmanud, võis ta lihava keelega katta kogu suuava, olgugi et nokk oli lahti. Suulaele surutud keel kui hästi kohastatud klapp suleb suu täielikult. Võime sulgeda suu lahtise noka puhul esineb arvatavasti ka teistel lindudel ja omab kahtlemata tähtsust lennul.

Kakaduu ei lasknud kaua oodata, ja peagi võisin ma alustada tema luustiku prepareerimist. Ma mõõtsin vahemaa tiivaotste vahel, prepareerisin ettevaatlikult ilusa tuti ja kitkusin sabast suured suled, millega pärismaalased kaunistavad oma kamme. Need on tõepoolest ilusad — sinakalt helkiva mustjastuhmi värvusega.

Vaatamata palaviku paroksüsmile, prepareerisin ma hoolikalt luustiku, kusjuures äralõigatud lihaste kaal oli umbes kaks naela, linnu kogukaal oli aga nelja ja poole naela ümber. Kakaduu lihastest saime kumbki tassi (kookospähkli koorest valmistatud) head rammuleent.

Meie sööginõud on vähehaaval asendunud primitiivsematega, mis ei purune nii kergesti kui portselan ja fajanss. Ma tegin kookospähkli koortest kümmekond kaussi, mis asendasid järk-järgult purunenud taldrikuid ja liudu.

---

[1] Arvatavasti kuulus see sisalik varaanlaste sugukonda *(Toim.)*.

26. aprillil.

Eile saabus Bongusse piroog Bili-Bilist. Täna varahommikust alates kogunes hulk tuttavaid mu onni ette. Tulnukate hulgas oli ka neli elanikku Rai külast. See küla asub lahe kagupoolses osas, jõe taga, ja ma nägin esmakordselt enda ees sellepoolse kalda elanikke. Välimuselt ja ehteilt ei erinenud nad siinsetest.

Kain palus teritada talle väikest kirvest. Ma olin talle kunagi varem andnud tükikese rauda purustatud kasti küljest. Ta oli endale väga hoolikalt teinud kirvevarre tavaliste kivikirveste varte eeskujul, kuid kivi asemel oli ta kasutanud minult saadud rauatükki, mille oli kinnitanud varrele täiesti samal viisil, nagu pärismaalased kinnitavad kivi. Ta katsus rauda teritada kivil, aga see tal ei õnnestunud; seepärast tõigi ta oma uue kirve Garagassisse.

See ja paljud teised selletaolised näited tõendavad, et pärismaalased võtavad euroopa riistu vastu rõõmuga ja hakkavad neid esimesel võimalusel kasutama.

Minu külalised istusid kaua; lõpuks, enne äraminekut, palusid mind Bili-Bili elanikud, kes olid kuulnud Bongus ja Gumbus minu «tabudest», mis tapavad linde kõrgetel puudel, aga samuti võivad ka inimesi tappa, et ma näitaksin neile «tabu» ja tulistaksin sellest. Inimesed Rai-Manast kartsid väga ja palusid mitte lasta. Teised aga häbistasid neid, nii et kõik hakkasid mind paluma rahuldada nende uudishimu, ja ma nõustusin.

Kui ma püssi välja tõin, liibusid minu paapuad tihedalt üksteise vastu. Kohutava sündmuse ootel haarasid paljud oma naabrite ümbert käega kinni.

Kui kostis pauk, kukkusid nad kõik korraga nagu rabatud maha, jalad värisesid neil nii, et nad ei saanud isegi kükakil olla. Ma olin püssi juba ammu alla lasknud ja vaatlesin lamajaid, kui viimaks mõned julgesid minu poole vaadata, tõstes päid ja võttes käsi kõrvadelt (kõrvad olid nad sulgenud kohe, kui kostis lask). Oli huvitav jälgida hirmuilmet nende nägudel: suud poolavali, keel ei saa sõnu selgesti hääldada, ka silmad on tavalisest rohkem pärani. Värisevi käsi andsid mõned mulle märku, et viiksin õudse riista ära.

Uuesti onnist väljudes leidsin ma pärismaalased olevat elavas vestluses. Nad vahetasid üksteisega oma muljeid ja nähtavasti püüdsid kiiresti lahkuda. Ma rahustasin neid, öeldes, et minu relv võib kardetav olla ainult halbadele inimestele, aga heade jaoks, säärased nagu nemad, on mul tubakas, naelad jms.

Kui ma poleks ise näinud, siis oleksin vaevalt suutnud enesele kujutleda, et tugevad, terved täiskasvanud inimesed võivad püssilasust niivõrd hirmuda. Samal ajal panin ma tähele, et pärismaalaste hirm pole kestev.

Kui nad olid lahkunud, läksin ma püssiga metsa, kus sattusin kolmele pärismaalasele. Üks mängis paapuate flöödil, mis koosnes lihtsast bambustorust, mis oli mõlemast otsast suletud, kuid kahe avausega külgedel — all ja ülal; kaks teist olid tegevuses jämeda pehkinud kännu kallal, mida nad kivikirvestega hoolsasti raiusid, kobe mädi aina lendas igasse külge. Sellest massist kukkusid välja valged, rasvased tõugud; need olid sadadena uuristanud lamavat tüve.

Raiunud mõnda aega, jätsid paapuad kirved kõrvale ning närisid ja neelasid rasvaseid tõuke suure isuga, toppides neid vahetevahel suhu kahe käega. Olles küllalt söönud, asusid paapuad jälle flöödi ja kirveste kallale. Kord maiustades, kord jälle muusikaga tegeldes olid nad väga lõbusas tujus.

Ma panin tähele, et aasta eri perioodidel on pärismaalastel tarvitusel erisugused muusikariistad ja et see on ühenduses tarvitatava toidu iseloomuga: nii näiteks «tjumbini» [1] kasutavad nad siis, kui söövad baud; ajani söömise puhul vedeleb see neil kasutamata; kui nad aga söövad sealiha, siis puhuvad suuri bambuspasunaid, löövad barumit jne.

Lähenedes Bongule, nägin ma suurt rannale tõmmatud piroogi, täiesti sarnast nendega, mis ehitatakse Bili-Bilis. See kuulus Gada-Gada elanikele.

Tulnukad palusid mind nendega koos istuda, ja kuigi nad nägid mind esmakordselt, teadsid nad kõik minu nime väga hästi.

Nende ja Mitebogi elanike hulgas olen ma kohanud

[1] Tjumbin — bambusflööt.

väga sümpaatsete nägudega inimesi. Mõnede noorte paapuate näoilme oli nii mahe ja leebe, et niisugused näod, arvestamata näo värvust, oleksid kujutanud erandit isegi nn. tsiviliseeritud rasside hulgas. Minu naabritel on märksa karmim ilme ja nende käitumine pole nii vastutulelik; üldse moodustavad nad ülemineku saarlaste ning mägikülade elanike vahel.

Kuni külas minu jaoks õhtusööki valmistati, pöörasin ma tähelepanu suure bambuskammi väljatöötusele; seejuures oli lihtne teokarp ainsaks tööriistaks. Ei saanud jätta imetlemata töötaja kannatlikkust ja osavust.

Kui külalised Gada-Gada ja Mitebogi saarelt teele asusid, märkasin ma, et Bongu küla kingituste hulgas, mis koosnesid rohkest tarost korvides, leidusid samuti tühi pudel ja kolm naela kui suured aarded. Sel viisil võivad euroopa päritoluga esemed rännata kaugele sellest kohast, kuhu nad toodi otseselt, ja viia uurijaid ebaõigete oletuste tegemisele.

Mai

2. mail.

Minu poolt pärismaalastele antud kõrvitsaseemnetest, mis pandi maha kaks või kolm kuud tagasi, saadi esimene saak. Tui ja Ljalai ilmusid hommikul Garagassisse kutsega tulla õhtul nende juurde «kõrvitsat» sööma. Ma imestasin, et nad olid selle sõna meeles pidanud, ja leidsin, et see on üldiselt tarvitatavaks saanud.

Nagu ilmnes, oli Tui mind kutsunud selleks, et ma näitaksin neile, kuidas kõrvitsat tuleb süüa: see oli esimene kõrvits, mida neil oli võimalus näha. Ma lõikasin kõrvitsa tükkideks ja panin potti veega, kus ta peagi valmis kees. Pärismaalased ümbritsesid mind, soovides näha, kuidas ma hakkan seda sööma. Kuigi ma kõrvitsat ei armasta, otsustasin näidata, et söön seda isukalt, et pärismaalasedki maitseksid seda eelarvamuseta. Siiski näis uus roog neile millegi erilisena, lõpuks otsustasid nad seda süüa koos kaabitud kookospähkliga ja hävitasid sel kujul terve kõrvitsa kiiresti.

Bongus õhtul alanud barumi-löögid kestsid vaheaegadega kogu öö. Keskpäeva paiku tulid pärismaalased kutsega minna koos nendega sööma sealiha ja kuulama nende laulu. Ma läksin, soovimata rikkuda pärismaalastega head vahekorda.

Külas ei olnud mitte ühtegi meest — olid ainult naised ja lapsed; see-eest võttis mind metsas väljakul vastu igast küljest kostev kestev ulgumine, mille järel hakkasid kõik korraga mind kutsuma enda juurde istuma. Ma valisin koha veidi eemal, et näha toimuvat paremini.

Inimest kümme oli tegevuses toidu valmistamisega; teised närisid ja kurnasid hoolikalt keud, mille mõju võis juba paljudel nägudel näha; kolmandad istusid jõude ja vestlesid elavalt, kusjuures ma sageli kuulsin nime «Anut» ja «tamo Anut». Nende kohta rääkisid minu naabrid, et need tahtvat minu onnile kallale tungida, teades, et mul on palju nuge, kirveid ja punaseid malisid, ja et meid on ainult kaks: mina ja Wilson. Veendunud, et see tõepoolest võib juhtuda (ja mitte ilma minu tuttavate Bongu või Gumbu nõusolekuta, kes on vägagi valmis koos nende inimestega saaki jagama), pidasin ma õigeks pöörata kõik see naljaks ja lisasin, et mitte minuga ei juhtu midagi halba, vaid nendega, kes Garagassisse ilmuvad, seejärel aga vahetasin jutuainet, küsides, kas ei tuleks keegi koos minuga Englam-Manasse. Mulle vastati, et Bongu pole Englam-Managa heas vahekorras ja kui nad lähevad sinna, siis nad tapetakse, kuid et Gumbu elanikud võivad sinna minna.

Kui söök oli valmis ja portsjonitena välja jaotatud, jooksis üks pärismaalastest külasse ning peagi kuulsime barumi lööke. Siis hakkasid ühed kõigest jõust karjuma, teised aga pasundama. Kära oli kõrvulukustav ja pakkus pärismaalastele silmanähtavalt naudingut.

Mõnede juures oli keu mõju juba väga märgatav. Keel ei kuulanud neil sõna, nad ei püsinud enam hästi jalgadel ja käed värisesid.

Pidustuse puhul olid pärismaalaste pead ja näod värvitud, ühel oli kogu pea määritud musta, teisel punase värviga, kolmandatel olid punased pead musta palistu-

sega, mõnedel jälle mustad punase palistusega; ainult vanameestel ei olnud pead ega näod värvitud. Üldse vanamehed tarvitavad juuste ja näo jaoks ainult musta värvi ning ei kanna kaelas peaaegu mingeid ehteid.

6. mail.

Õhtul olin Gorendus. Ingo joonistas mulle märkmikku mitmesuguste loomade ja inimeste kujusid. Ma imetlesin joonte sirgust ja käe kindlust säärase talle täiesti uue riista käsitsemisel nagu pliiats.

Alles täna, s. o. kaheksanda kuu lõpul, sain ma teada Bongu murrakus sõnad «isa», «ema» ja «poeg».

Ma kasutasin nelja pärismaalase tulekut, et rannal sõudepaati veel kõrgemale vedada kui enne; selleks oli tarvis viia kohale palk ja asetada see kiilu alla. Mina ja Wilson kandsime seda suure pingutusega sammu kakskümmend, siis aga, kandnud palgi rannani, ütlesin ma, et nüüd võib teda liival veeretada, kuid pärismaalased, olles väga imestunud meie jõust, tahtsid näidata oma jõudu: kõik neli asusid palgi kallale, tõstsid selle suure vaevaga üles ja peaaegu joostes, karjudes ning ähkides kandsid selle paadini. Nii talitavad nad iga juhtumi puhul, kus on nõutav tugev pingutus: haaravad asjast kinni kisa ja hasardiga, üksteist hüüetega innustades, ja tõepoolest jõuavad teha seda, mida vaevalt oleksid suutnud teha vaikides ja pikkamisi tegutsedes.

Palju külastajaid: Englam-Manast inimest viisteist või kakskümmend, Jambombast, Tutist, Bili-Bilist ja mujalt.

14. mail.

Jalg väga valutab. Väikesed haavad, saadud ekskursioonil Englam-Manasse, on halva hoolitsuse tõttu liitunud mitmeks suureks, nii et ma ei saa kõndida.

Gorendust toodi mulle tore õhtusöök: keedetud taro, küpsetatud leivapuuvili, saago kaabitud kookospähkliga.

22. mail.

Mädapaised jalgadel pole veel kadunud, kuid mul pole aega nendega jannata, sest olen sunnitud iga päev jahil käima, et mitte nälgida.

Täna palusid mind pärismaalased Gorendus tõsiselt vihmasadu seisma panna. Minu vastusele, et sedá ma ei suuda teha, teatasid nad kooris, et ma võin küll, aga ei taha.

23. mail.

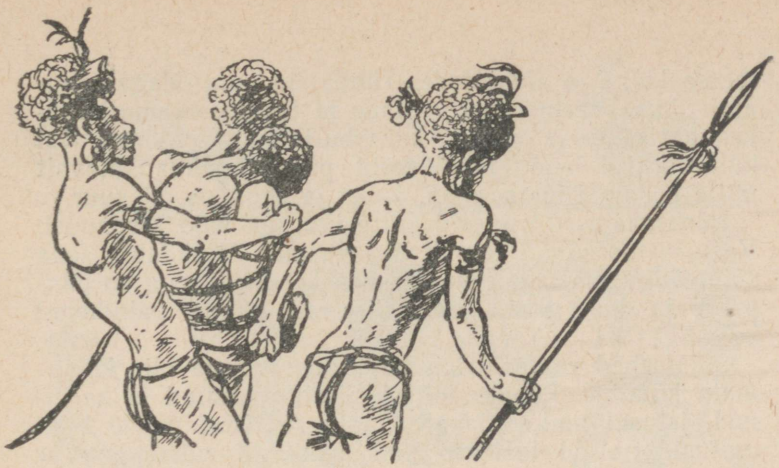
Tui jutustas mulle, et ta oli äsja tulnud Bogatist, kuhu oli kogunenud palju ümberkaudsete külade elanikke ühe nende inimese surma puhul. Just sellepärast, seletas mulle Tui, kuulsimegi eilse päeva jooksul mitu korda barumi lööke. Seda tehakse, jätkas ta, kui sureb mees; kui aga sureb naine, siis barumit ei lööda.

Bua tõi mulle ühe mabi eksemplari ja ma omandasin selle noa vastu vahetades. Luustikku prepareerides andsin ma lihalõiked Wilsonile, kes raius need supi jaoks peeneks, kuna keedetud või küpsetatud mabi liha, mis on aromaatne ja imal, mulle ei meeldi.

25. mail.

Päikesetõusul kuuldus Gorendus barumit, kuid mitte nii valjult ja kestvalt nagu tavaliselt. Tui teatas mulle, et barumit oli kuulda ühe Gumbu elaniku surma puhul ja et Gorendu ning Bongu elanikud lähevad Gumbusse. Ma kiirustasin kohvijoomisega, et samuti sinna minna.

Teel kohtasin ma tervet voori pärismaalasi, kes olid relvastatud odade, vibude ja nooltega. Kui nad said

teada, et ka mina lähem Gumbusse, oli märgata, et nad ei suuda kohe otsustada, kas minu ettevõte maha laita või mitte. Pärast üldist nõupidamist eelistasid nad vaikida.

Saabunud mere äärde, jõudsime järele tervele hulgale naistele; paljud läksid imikud kottides või õlgadel, olenevalt laste east. Külasse jõudmisel meie grupp peatus: mulle öeldi, et naised peavad minema ette; me lasksime nad mööda ja peagi kuulsime nende nuttu ning ulgumist, mis sarnanes väga siinsete koerte ulgumisega.

Kui ma lähenesin esimestele onnidele, ütles mulle üks kaaslastest, et ma oleksin ettevaatlikum, sest mind võib tabada nool või oda. Taipamata, milles on asi, läksin edasi. Väljakult, mis oli onnidest ümbritsetud, kuuldus karjeid ja vahel ka valju kõnet. Mind saatvad pärismaalased, hoides vasakus käes vibu ja nooli ning paremas käes ettekallutatult oda, ruttasid jooksusammul väljakule ja rivistusid esimese grupi vastu, kes oli juba kohal.

Ma peatusin säärasel kohal, kust võisin toimuvat näha ja olla samal ajal ka noolte eest varjatud.

Pealetungijate ja kaitselolijate rivi vahel, kes seisid teineteise vastas, astus üles üks Gumbu elanikest, arvatavasti surnu sugulane. Ta kõneles väga valjusti, kinnitades oma sõnu energiliste liigutustega, viskudes mit-

messe külge ja ähvardades ründajaid oma odaga. Aegajalt ilmus vastasrivist vastane ja tegutses samuti rohkem kõrisõlme ja keelega kui vibu ja odaga. Mõned, tõsi küll, lasksid lendu nooli, kuid püüdes silmanähtavalt mitte kedagi riivata. Kisa, jooks ja segadus oli suur.

Pärismaalased esinesid mitte korraga vaid kordamisi. Vastu astus samuti ainult üks vastane. Vaadates seda sõjamängu ma imetlesin, kui hea kehaehitusega on paapuad ja kui graatsiliselt liiguvad nende painduvad kehad.

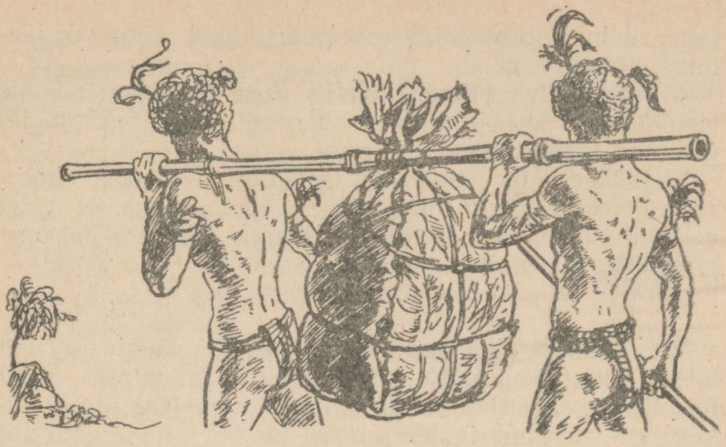
Sõjamehed vaatasid mind imestusega: ma olin kutsumata külaline. Lõpuks, olles küllalt jooksnud ja karjunud, istusid nad väljakule mitmesse ritta; nende taha asetusid naised lastega. Kõik hakkasid suitsetama ja vestlema, kuid mitte nii valjusti kui harilikult.

Mõned inimesed hakkasid valmistama «paapua puusärki»: toodi palmipuulehtede ribasid ja õmmeldi need liaanide abil nii kokku, et nad moodustasid kaks pikka tükki. Tükid asetati risti teineteise peale ja kinnitati jälle keskelt; seejärel keerati otsad kokku, nii et kahekordne keskmine osa moodustas suure karbi põhja, keeratud otsad aga olid seinteks. Et seinad ei laguneks koost, seoti karp mitmest kohast liaanidega.

Pärismaalased ei rutanud; nad suitsetasid ja jutlesid poolsosinal. Ulgumine surnu onnis kord tugevnes, kord vaibus. Veidi eemal kees suures potis bau; veel täiesti tulisena asetati see lehtedele, seoti pakki ja riputati puuoksale onni lähedal, mille ukse kohal rippus tapetud koer. Mulle seletati, et seda hakkavad hiljem sööma matusel viibivad külalised.

Mitu inimest läks surnu onni; peagi ilmusid nad lävele, kandes surnut, kes oli juba istuvas asendis, nii et ta lõug puudutas põlvi, nägu oli pööratud allapoole, käsi polnud näha — need olid kere ja kõverdatud jalgade vahel. Kogu keha oli seotud surnu vööga, et hoida liikmeid soovitud asendis.

Kolm pärismaalast kandsid surnut: kaks toetasid teda külgedelt, kuna kolmas, haaranud kätega kere ja jalad, kandis teda. Naised, kelledest üks oli surnu ema, teine — naine, olid rongkäigu lõpus, hoides otstest vööd, mis olid seotud ümber surnu keha. Mõlemad naised olid võõba-

tud musta värviga väga hooletult, laiguliselt. Neil ei olnud mingeid ehteid, ja isegi nende harilik, oma pikkuselt väga viisakas seelik oli täna asendatud vööga, mille küljest ees ja taga rippusid alla mustade narmaste jupid, mis vaevalt katsid keha. Nähtavasti olid nad sihilikult nii riietunud, et näidata, et neil polnud ei aega ega tahtmist oma riietusega tegelda. Mõlemad venitasid nutuse häälega kurba laulu.

Kui surnut kanti uksest välja, jäid kõik juuresviibijad vait, tõusid üles ja pidasid lõpuni vaikust.

Surnu lasti karpi, mis seisis keset väljakut; ta pea kaeti telruniga (kott, milles naised kannavad lapsi) ja seejärel, koolutanud karbi külgseinad, seoti need pea kohal nii kokku, et karp võttis kolmetahulise püramiidi kuju; seejärel seoti karp hoolikalt liaanidega ja ülemine ots kinnitati jämeda teiba külge.

Selle operatsiooni ajal astusid mõned pärismaalased reast välja ja asetasid laipa sisaldava karbi juurde mõned kuivanud kookospähklid ning uue, hiljuti värvitud vöö. Seejärel võtsid kaks pärismaalast teiba, mille külge oli seotud komps surnuga, otsad õlale ja kandsid surnu tagasi onni, kolmas aga võttis kookospähklid ja vöö ning järgnes neile.

Sellega lõppes tseremoonia. Juuresolijad võtsid oma relvad ja hakkasid laiali minema. Ma läksin onni vaa-

tama, kuhu laip asetatakse: kas maetakse maha või jäetakse lihtsalt onni.

Õigeks osutus viimane oletus. Ritv tõsteti ülemistele ristpalkidele katuse alla ja püramiiditaoline karp jäi õõtsuma keset tühjenenud onni.

Tagasiteel koju jõudsin pärismaalastele järele; inimest nelikümmend astus minu poole Garagassisse, et veidi vestelda surnu üle, suitsetada, küsida sulgi ja habemeajamiseks klaasikilde.

29. mail.

Peavalule ja -pööritusele vaatamata otsustasin ma oma ekskursiooni mitte edasi lükata ja minna õhtul Gumbusse, sealt aga järgmisel hommikul Englam-Manasse. Võtnud igaks juhuks hiniini, suundusin ma Gumbusse, saadetuna sellesama küla kolmest poisist, kellele andsin kanda ekskursiooniks vajalikke asju.

Kuna juba pimenes, siis läksin piki merekallast ja jõudsin niiviisi külani, mille sissekäigu juures ootasid mind Gumbu noored. Hüüetega: «Maklai gena» (Maklai tuleb), «e mem» haarasid nad poistelt minu asjad ja saatsid mind väljakuni, kus ma leidsin eest terve seltskonna, kes tegeles õhtusöögiga. «Tamo» (täiskasvanud mehed) istusid barlal, «malassi» (noorsugu) — onni lähedal maas. Nagu ma teada sain, oli tänane õhtusöök surnu auks või mälestuseks; sel puhul söödi siga, ehkki seda sõi üksnes tamo, malassi aga leppis vaid bauga. Kui «tamo barole» (suurele inimesele) ja külalisele asetati minu ette mahukas tabir taroga ja suure sealihatükiga.

Veidi eemal lõkke ääres matil lamas Kum. Ta kaebas tugeva valu üle küljes ja kõhus ning palus end aidata. Ma andsin talle mõned tilgad oopiumi, ja juba teisel päeval ülistas Kum minu arstimit.

Pärast õhtusööki kogunes terve küla minu ümber. Me istusime täielikus pimeduses. Lõket ei olnud, kuu aga tõusis hilja. Mult küsiti Venemaa, majade, sigade, puude jm. kohta. Hiljem läks jutt üle kuule, mida nähtavasti segati mõistega Venemaast; taheti teada, kas kuul on naisi, kui palju naisi on minul seal, küsitleti tähtede kohta ja uuriti, missugustel nimelt olen mina elanud jne.

Iga mu sõna kuulati suure tähelepanuga.

Hakkas külm ja niiske ning ma avaldasin soovi minna magama. Mitu inimest saatis mind avarasse buambramrasse, mis kuulus Alumile, ühele pärismaalasele, kes homme pidi minuga kaasa tulema.

Üle poole buambramra pikkusest võtsid enda alla laiad narid, teise poole kaks suurt barumit, nii et läbikäiguks jäi vähe ruumi.

Väljakul istudes oli mul jahe hakanud ja ma olin väga rahul, et saan teed juua, milleks olin ka kõik tarviliku kaasa võtnud.

Keset onni põleval lõkkel läks vesi kiiresti keema. Kuigi lõkketuli loitis hubaselt, polnud buambramras siiski küllaldaselt valge ja ma süütasin stearinküünla. Seejärel otsisin puhta laua, katsin selle väikese linaga ja laotasin sinna kõik teejoomiseks vajalikud esemed: väikese teekannu, plekktoosi suhkruga, plekk-karbi biskviitidega, teeklaasi ja lusika. Kõik need ettevalmistused õhtusöögiks imestasid pärismaalasi niivõrd, et nad isegi ei rääkinud, vaid jälgisid vaikides pinguldatud tähelepanuga iga minu liigutust.

Ma olin juba nii harjunud mitte kohmetuma kümnetest suisa minule suunatud silmapaaridest, et ei tundnud sugugi piinlikkust ja ruttasin teejoomisega, et kiiresti puhkama heita.

Ma laotasin barlale teki, mille punane värvus ja pehmus tekitasid imetlustormi ja, võtnud jalast kingad, heitsin narile. Inimest viis või kuus jäid onni ja jätkasid lobisemist, kuid ühest minu viipest piisas, et saata neid kõiki välja.

Peagi jäi külas kõik vaikseks ja ma uinusin.

Mind äratas kahin — nagu oleks see olnud onnis. Oli siiski nii pime, et ei võinud midagi eraldada. Pöörasin teise külje ja jäin uuesti tukkuma. Unes tundsin ma nari kerget võnkumist, nagu oleks keegi sellele heitnud. Imestunud tulnuka julguse üle, sirutasin hämmastunult käe, et veenduda, kas tõepoolest keegi heitis minu kõrvale. Ma ei eksinud, kuid niipea, kui ma puudutasin pärismaalase keha, haaras selle käsi minu omast, ja peagi ei võinud ma enam kahelda, et minu kõrval lamas naine. Veendunud, et see ebatavaline juhtum on mitmete üri-

tus ja et siia on segatud papakesed ning vennased, otsustasin ma otsekohe vabaneda kutsumatust külalisest, kes ikka veel ei lasknud minu kätt lahti. Hüppasin kiiresti barlalt ja ütlesin: «Ni gle, Maklai nangeli avar aren» (Sina mine, Maklaile pole naisi tarvis).

Oodanud ära, kuni minu öine külastajanna oli onnist välja lipsanud, asusin jälle oma kohale barlal. Läbi une kuulsin ma väljas kahinat, sosistamist ja tasast jutlemist; sellest vembust võtsid nähtavasti osa mitte ainult tundmatu, vaid ka tema sugulased ja teised. Oli nii pime, et ma naise nägu, mõistagi, ei näinud.

Järgmisel hommikul ei pidanud ma sobivaks koguda teateid öise vahejuhtumi kohta — niisugused pisiasjad ei võinud huvitada inimest kuult [1]. Ma võisin siiski täheldada, et paljudele on öine sündmus ja selle tulemused teada. Pärismaalased olid nähtavasti nii imestunud, et ei teadnud, mida mõelda.

Kuigi ma tõusin kella viie paiku, ei asunud me teele enne seitset, mil päike oli juba kaunis kõrgele tõusnud. Oma pagasi jaotasin ma kahe pärismaalase vahel, ja vaatamata sellele, et kumbki ei kandnud üle kaheksateistkümne naela või isegi vähem, kaebasid mõlemad kandami raskuse üle.

Me asusime puhkama jõe äärde. Et teel oleks võimalik einestada, olin ma kaasa pannud eilse õhtusöögi jäägi ja pakkusin osa sellest oma kaaslastele, kuid need kõik loobusid, teatades, et koos selle taroga olevat keenud siga, mida sõi ainult tamo; malassi ei või puudutada sööki, mis oli keenud koos lihaga, kui nad aga puudutavad, siis jäävad haigeks. See oli öeldud täiesti tõsiselt, täie usuga sellesse, et see nii on, ja ma veendusin uuesti, mitte enam esimest korda, et mõiste «tabu» [2] esineb siin samuti nagu Polüneesias.

[1] Mikluhho-Maklai arvas, et paapud nimetavad teda «kaaram tamo» — «inimene kuult». Nõukogude teadlane N. A. Butinov väljendas hiljuti arvamust, et see on eksitus ja tõeliselt nimetasid paapuad Maklaid mitte «kaaram tamo», vaid «garo tamo» — «inimene kattes», «inimene, riietatud jalgadest peani», kuna nad ei võinud teda nimetada «inimeseks kuult», sest nende kujutluste järgi on kuu väike elav olend, kes võib nende onni mahtuda.

[2] «Tabu tavand,» kirjutas Mikluhho-Maklai ühes oma artiklis, «seisab keelus, mis on pandud teatavatele esemetele. Nii näiteks

Siit algas kõige raskem teeosa: peaaegu aina mäkke ja enamikus piki siledaid nõlvakuid, millel kasvas kõrge unan [1], mis oma ladvikuga torkas ja lõikas nägu ning kaela. Et kaitsta oma sugugi mitte õrna keha kriimustuste eest, hoidsid pärismaalased enda ees oksi nagu kilpe.

Teerada ei olnud näha. Ainult jalad kompasid seda, leidmata takistusi edasiliikumiseks. Lasknud inimese läbi, sulges unan uuesti tee.

Kuni ma nähtut üles märkisin ja joonistasin, karjusid minu kaaslased üksteise võidu, et istandikult kedagi välja kutsuda. Lõpuks kuuldus vastuseks nende hüüetele naiste hääli. Minu kaaslased ümbritsesid mind, et kogunevad naised mind ei märkaks; kui need aga olid lähemale tulnud, astusid mu kaaslased kõrvale, ja naised, kes kunagi varem polnud valget näinud, jäid minu ette seisma nagu kinninaelutatud. Nad ei saanud ei rääkida ega karjuda; toibudes viimaks, sööstsid nad minu kaaslaste kohutava naerulagina saatel kisades ülepeakaela alla.

Kõige noorem, kes tahtis tagasi vaadata, komistas ja kukkus pikali. Minu kaaslased hüüdsid talle midagi järele, mis sundis teda kiljatama, ruttu üles hüppama ja teistele järgnema.

Me tõusime väikese metsa juurde. Siin Obor, vahetanud pärismaalastega mõned sõnad, murdis ühe oksa, sosistas midagi selle kohal ja, läinud meile igaühele selja taha, sülitas ning lõi oksaga korda kaks meile seljale; seejärel, murdnud oksa väikesteks tükkideks, peitis need metsa hao ja kuivade lehtede vahele.

---

on paljud asjad naistele, lastele ja noormeestele täiesti keelatud. Teatavatest pidustustest on osavõtt lubatud ainult meessoost täiskasvanuile; isegi sööke, mis on valmistatud pidustuste asukohas, ei ole õigust puudutada noormeestel, naistel ja lastel. Neile ei ole keelatud mitte üksnes muusikariistade kasutamine, vaid ka nende nägemine; nende instrumentide helide puhul peavad nad ära jooksma; keu tarvitamine on lubatud samuti ainult täiskasvanud meestele; teatavad onnid, kuhu kogunevad mehed, teatavad pidustusteks määratud kogunemispaigad metsas on naistele ja lastele juurdepääsmatud. Meeste kohta valitseb samuti keeld mitmesuguste asjade — ehete, söökide jne. suhtes.»

[1] Unan — kare tihe rohi, inimesest kõrgem.

Mitte osates tuld saada, võtavad pärismaalased, nagu seda juba korduvalt olen öelnud, põlevad tukid kodunt kaasa, eriti kaugetele teekondadele minnes. Nii oli ka täna: kaks minu kaaslastest varustusid tulega, kuid kuuldes, et ma saan tuld anda, millal nad seda aga soovivad, nad väga rõõmustasid ja viskasid liigse kandami minema. Mind saatvate pärismaalaste suurimaks meeleheaks oli mul ka varemini olnud juhus süüdata tikke ja anda neile võimalus väikest lõket teha, et kuivatada tubakat ja rohelisi lehti, millesse nad viimase keeravad. Siin andsin ma neile kolmandat korda meeldiva võimaluse vaadata süttivat tikku ja suitsetada.

Minu saatjate hõikeid kuulsid Englam-Mana elanikud, kes mind nähes otsekohe aeglustasid oma samme ja lähenesid meile mitte ilma arguseta. Pärast tavalisi tervitusi, beetli närimist ja suitsetamist liikusime edasi.

Teerada muutus astmeliseks, koosnedes kividest ja juurtest; kohati oli ta nii järsk, et isegi pärismaalased pidasid paremaks taguda kivide vahele teibaid, et võimaldada jalale tuge leida. Kohtadesse, kust lausa võimatu oli läbi pääseda, olid ehitatud kitsad bambusest sillakesed. Ronides piki järsku seina tuli üht jalga teise ette seada, et mitte alla kukkuda. Purustades mõned kunstlikud seadised, võis teha küla sellest küljest poole tunniga raskesti juurdepääsetavaks.

Ma olin väga rõõmus, kui jõudsin lõpuks külasse. Kümnetunnine matk andis end jalgades tunda. Külasse jõudes nõudsin ma kohe noort kookospähklit, et janu kustutada. Minu suureks pahameeleks ilmnes, et seal olid ainult vanad

pähklid, mille vedelikku ei saa juua. Seeeest võõrustati mind agaralt beetliga, lubati valmistada keud jne.

Puhanud veidi, läksin ma tervest rongkäigust saadetuna tutvuma külaga ehk selle kvartalitega, mida oli kolm. Onnid olid siin niisama väikesed kui Tengum-Manas ja Koliku-Manas, ja see küla, nagu teisedki mägikülad, oli rannaäärsetest räpasem. Teades, et ma olen huvitatud telumitest, kutsuti mind paljudesse onnidesse, ja ma imestasin telumite hulga üle, võrreldes nende arvu rannakülade omaga. Mõned neist joonistasin ma üles. Kõikjal, kus ma aga peatusin, toodi mulle areekapalmi pähkleid. Areekapalme on Tengumis ja Englam-Manas külluses. Tulnud tagasi onni juurde, kuhu olin jätnud oma asjad, nägin, et mulle valmistatakse õhtusööki.

Päike oli juba loojumas. Ma valisin koha tule äärde ja hakkasin õhtustama. Varsti kogunes kogu Englam-Mana meeselanikkond minu ja mu kaaslaste ümber. Minu kaaslased jutustasid minust Englam-Mana inimestele palju; jutustati isegi sääraseid tühiseid pisiasju, millised olin ise juba ammugi unustanud ja mis meenusid alles nüüd, kuulates pärismaalasi. Mõistagi oli kõik, läbinud terve rea jutustajaid ja edasijutustajaid, väga moonutatud ja liialdatud. Kuulates, mida pärismaalased minust räägivad (mainides küll kuud, küll vett, mida võin põlema sundida, küll püssilaske, küll linde, keda tapan metsas), veendusin, et siin peetakse mind täiesti ebaharilikuks olevuseks.

31. mail.

Maganud öösel rahuldavalt, ärkasin vara, veel enne koitu, ja hakkasin mõtlema, kuidas pärismaalasi hirmutamata teha vajalikke vaatlusi.

Tõustes üles, hakkasin ägama ja oma jalga hõõruma; kui pärismaalased küsisid, mis on minuga juhtunud, vastasin ma, et jalg väga valutab. Minu eilsed kaaslased

hakkasid samuti hädaldama ja kordama: «Samba borle» (jalg valutab). Ma istusin mõnda aega nagu millegi üle järele mõeldes; tõusin siis üles ja ütlesin: «Maklail on hea vesi: hõõruda sellega jalga — kõik möödub.»

Pärismaalased tõusid naridelt, et vaadata, mis juhtub.

Ma võtsin oma hüpsotermomeetri [1], valasin kaasatoodud pudelist vett, süütasin väikese lambi, seadsin termomeetri teataval kõrgusel külge, tegin vajalikud vaatlused ja märkisin üles temperatuuri. Seejärel ma teatasin, et mulle on veel vett tarvis; tegin jälle vaatluse ja kirjutanud temperatuuri uuesti üles, valasin ülejäänud vee klaasi ning asetasin kogu aparaadi kotti. Nähes, et publikut on kogunenud väga palju, võtsin soki jalast ja hakkasin agaralt oma jalga hõõruma, valades sellele vett; seejärel, teatanud, et jalavalu läheb varsti üle, heitsin uuesti pikali. Kõik istusid, et vaadata terveksravimise imet, ja hakkasid sosinal sellest rääkima.

Minuti kümne pärast hakkasin jalga liigutama, katsusin sellele astuda ja esialgu longates pakkisin asjad, siis aga väljusin onnist juba täiesti tervena, nende pärismaalaste ülimaks imestuseks, kes olid seda imet näinud ja läksid sellest külasse jutustama. See meelitas peagi minu juurde mitmesuguseid haigeid, kes ootasid kiiret tervenemist minu vee kaudu. Ma näitasin neile tühja pudelit ja ütlesin, et vett enam pole, kuid et Garagassis võin ma neile arstimit leida.

Tee valmistamine, uued asjad ja seninägematu protseduur juhtisid rahvahulga tähelepanu kõrvale. Ma võisin rahulikult üles joonistada omapärase onni, milles veetsin öö. See seisis teiste taga väikesel kõrgendikul, paljal kaljul, erinemata teistest arhitektuuri poolest. Katus ulatus külgedelt täiesti maani. Oma mõõtmetelt oli onn paljudest teistest isegi väiksem, see-eest aga seisid kitsa ja madala, rohkem akent meenutava ukse kummalgi pool telumid. Mõned neist olid inimesepikkused.

[1] Hüpsotermomeeter — seadis, millega mõõdetakse maakoha kõrgust üle merepinna. Koosneb piirituslambist, destilleeritud vee anumast ja termomeetrist. Seadise tegevus põhineb sellel, et keeva vee aururõhk on võrdne õhu väissurvega. Määranud vee temperatuuri, leitakse spetsiaalsete tabelite abil aururõhk sellel temperatuuril ja seega ka õhurõhk ning sellele vastava maakoha kõrgus.

Ukse kohal rippusid kaasuari-, kilpkonna-, koera- ja sealuud, linnusuled, sisalikkude nahad, mitmesuguste loomade hambad jms. Kõik see koos telumitega, koos halli, vana, üleni rohtu kasvanud katusega andis onnile omapärase ilme.

Neljast telumist köitis eriti üks tähelepanu: see oli kõige suurem, ja ehkki ta oma füsiognoomialt erines teistest vähe, kuid ta hoidis mõlema käega rinna ees pikka lauda, mis oli kaetud korrapäratute sisselõigetega; viimased sarnanesid mingisuguste hieroglüüfidega, mis aga, muide, oma iidsuse tõttu olid oma joonte selguse peaaegu kaotanud.

Sees, naride kohal, oli lõhestatud bambusest kate; seal hoiti mitmesuguseid muusikariistu, mida kasutati ainult «ai» ajal. Saladuslikult, rääkides vaid sosinal, näidati mulle puumaski, millesse olid lõigatud avad silmade ja suu tarvis. Seda maski kantakse eriliste pidustuste ajal ja tema nimeks on siin «ain»; see oli esimene mask, mida mul oli juhus näha.

Onni tagumise osa võtsid enda alla kolm suurt barumit; suured potid ja tohutu suured tabirid [1] seisid riiulitel seinte ääres kõrvuti kolme telumiga; katuse all rippusid ritta lükituna suitsust mustaks tõmbunud kilpkonna-, linnu- ja kalaluud, kuskuse ja sea lõualuud jms.; kõik need olid mälestused võõrustustest, mis olid selles onnis toimunud.

Ma ei jõudnud veel onni visandit lõpetada ja teed juua, kui hakkas sadama vihma, mis järk-järgult sedavõrd tugevnes, et osutus võimatuks täna koju minna. Tuli katuse alla tagasi pöörduda. Aega oli küllalt ja ma tegin *camera lucida* abil portree ühest väga tüüpilise füsiognoomiaga pärismaalasest.

Elanikud on siin väga erinevat kasvu, värvuselt on nad rannaäärsetest heledamad, aga see-eest leidub nende hulgas inetuid nägusid sagedamini kui rannikupaapuate juures. Naistest ei maksa rääkidagi: juba

[1] Tabirid moodustavad paapuate koduses majapidamises peamise rikkuse; vahetusel hinnatakse neid kõrgelt ja nad lähevad pärimise teel põlvest põlve üle. Seest ja väljast on nad värvitud mustaks, ääred on kaunistatud nikerdustega. Ühe tabiri valmistamine nõuab mitu aastat.

pärast esimest last muutuvad nad siin kõik ühesuguselt inetuks. See-eest on aga neljateistkümne-viieteistkümneaastaste tütarlaste hulgas mõned sümpaatsete nägudega.

Ma sain teada, et elanikud naaberkülast, mida nimetatakse Sambul-Mana, saanud teate minu siiatulekust, tulevad minuga tutvuma.

Tõepoolest, kui vihm lakkas, ilmusid väljakule inimesed Sambul-Manast. Ma väljusin nende juurde, surusin neil käsi ja osutasin igaühele koha enda läheduses. Kui ma silmitsesin kedagi, siis pöördus see kiiresti ära või vaatas seni kõrvale, kuni mu pilk pöördus teisele näole või teisele esemele. Siis ta omakorda hakkas silmitsema mind, vaadeldes mind jalatallast pealaeni.

Englam-Mana murre erineb vähe Sambul-Mana ja Tengum-Mana murdest. Ma märkisin üles mõned sõnad kõigis kolmes murdes.

Pärast lühiajalist puhkust tegin ma jalutuskäigu metsa; leidsin, et teerajad on halvemas seisukorras kui eile. Märkasin mõningaid mulle uusi linde, keda rannikul ei leidu. Pärast vihma kostis metsas paljude lindude häälitsusi, peaaegu kõik olid mulle tundmatud. Olen veendunud, et mägede ornitofauna[1] erineb tunduvalt ranniku omast.

Nälg sundis mind külla tagasi pöörduma. Üks esimestest mulle vastutulnud pärismaalastest küsis minult, kas ma söön kanu. Ma vastasin jaatavalt. Siis toodi kaks kana ja nende pead lömastati minu juuresolekul vastu puud, seejärel suled kitkumise asemel kõrvetati või põletati; toodi mõned kimbud tarot ja hakati seda puhastama. Kõik need olid andamid üksikuilt isikuilt: kogu küla võõrustas mind.

Üks pärismaalastest, kes puhastas tarot, küsis minult nuga, kuid ta ei kasutanud seda mitte ainult halvemini ja aeglasemalt kui enda oma, lõigates liiga sügavalt, vaid lõpuks isegi haavas ennast, mille järel kaks pärismaalast asusid bambusest nugade valmistamisele.

Toodi tükk vana bambust, millel raiuti kivikirvega mõlemad otsad tasaseks ja lõhestati peenikesteks, pikkadeks liistakuteks. Kui neid sütel kuumutati, omandasid

[1] Ornitofauna — linnustik *(Toim.)*

В. Милашевский

nad säärase kõvaduse, et nendega võis lõigata mitte ainult pehmet tarot ja jamsi, vaid ka liha ja isegi juukseid. Näite sellest nägin siinsamas: üks pärismaalane, sattunud kogemata jalaga lompi, pritsis poriga üle teise pärismaalase juuksed; siis võttis esimene bambusnoa ja hakkas ära lõikama suuri juuksekahle, mis olid poriga määritud. Asi ei läinud ilma istuja grimassideta, kuid harva leidub nuga, millega võib korraga nii palju juukseid maha lõigata nagu selle bambusroost liistakuga.

Siinsamas nägin ma ka, kuidas samasuguse bambusroost habemenoaga raseeriti väikese tüdruku pead. Seda tehti väga osavasti ja edukalt, tekitamata noorele patsiendile mingit valu.

Pärismaalased käisid mul kannul, saates mind kõikjal suure hulgana ja naeratasid heldinult, kui silmitsesin mõnda neist, või põgenesid minu esimesel pilgul, ilma et oleksid tagasi vaadanud.

Säärane saatjaskond on väga väsitav, eriti kui ei saa inimestega rääkida ja neile viisakalt seletada, et nende alatine juuresolek on tüütav.

Vihma puhul heitsid külas kõik varakult magama ja ma võin kirjutada neid märkmeid, istudes üksinda lõkke juures.

Juuni

1. juunil.

Tõusnud enne koidikut, läksin üksinda hulkuma külasse ja selle ümbruskonda, et leida sobivat kohta avara väljavaatega ümbritsevaile mägedele. Nende kõrged ahelikud, üks kõrgem teisest, kaetud kuni tipuni rohelusega, meelitasid mind enda juurde. Kui seal oleksid külad olnud, oleksin ma peagi sinna läinud, minnes ühest külast teise üha kõrgemale. Kuid kõrged mäed pole asustatud. Ma esialgu ei uskunud seda, kuid täna veendusin, et see on tõepoolest nii: mitte kusagil Englam-Manast kõrgemal asuvates mägedes pole elamuist mingit märki.

Olles söönud hommikueine, kiirustasin ma pärismaalasi tagasi pöörduma. Inimest kaksteistkümmend tahtis

minuga kaasa tulla: ühed, et kanda minu asju, teised, et kanda pärismaalaste kingitust — siga, kolmandad — jalutuskäiguks. Üks neist, umbes kuuekümne-aastane vanamees, vihtus rohelise oksaga agaralt oma kaela, selga ja jalgu, kogu aeg midagi sosistades. Minu küsimusele, milleks ta seda teeb, seletas ta mulle, et ees seisab kauge teekond, milleks on tarvis tugevaid jalgu, ja et jalad oleksid tugevad, selleks ta seda kõike teebki. Andnud oksa ühele minu kaaslastest, ütles ta sellele mõned sõnad, mille järel ka see hakkas tegema sedasama.

Toodi pott keedetud taroga. Kui selle sisu oli jaotatud tabiritesse minu saatjate jaoks Gumbust ja uute kaaslaste jaoks Englam-Manast, võttis üks neist hõõguva tuki ja, hoides seda iga roa kohal, pidas lühikese kõne, milles avaldas soovi, et me jõuaksime õnnelikult koju tagasi ja et meiega ei juhtuks mingit õnnetust.

Vihma tõttu oli tee muutunud väga ebamugavaks, kuid laskuda oli siiski kergem kui mäkke tõusta. Me peatusime sageli, et naised Gumbust, kes koos meiega Englam-Manast tagasi pöördusid, saaksid meiega sammu pidada. Peale imiku oli peaaegu igal naisel seljas suur kott toiduainetega — Englam-Mana elanike kingitus; nende mehed aga kandsid ainult relvi.

Ma jõudsin Garagassisse tagasi mitte enne kella viit, s. o. pärast rohkem kui kaheksatunnist käiku.

Vana Bugai Gorendust tuli Garagassisse Maragum-Mana inimestega, kellega Gorendu ja naaberkülad olid sõlminud rahu. Bugai jutustas neljale tulnukale innukalt minu kohutava relva võimsusest, mida pärismaalased nimetavad «tabuks», ja sellest, kuidas Gorendu inimestel oli juba olnud juhus selle mõjususes veenduda.

Kuni me vestlesime, lendas vaikselt kohale must kakaduu ja hakkas end kostitama keengarpähklitega otse minu onni kohal. Kostis lask, lind kukkus, aga minu pärismaalased pistsid jooksu. Võidutsev Bugai, ka ise tublisti kohkunud, kutsus külalised tagasi, kinnitades, et Maklai on hea inimene ja ei tee neile midagi paha.

Kakaduu näis mulle olevat väga suur; kui ma mõõtsin ta mõlema tiivaotsa vahemaa, ilmnes, et see oli 1027 millimeetrit. Tagasitulnud pärismaalased palusid «tabu»

majja peita, lähenesid linnule, hakkasid ahhetama ja väga naljakalt keelt laksutama. Ma kinkisin neile kakaduu sabasulgi, millega nad jäid väga rahule, ja mõned suured naelad; naeltega ei osanud nad midagi peale hakata, veeretasid neid käte vahel, lõid üksteise vastu ja kuulatasid kõlinat, kuni Bugai jutustas neile sellest mitmekülgsest kasust, mida pärismaalased oskavad juba raudesemeist ammutada. Pärast neid seletusi mähkisid Maragum-Mana-tamo naelad vanasse malisse.

Kuulates nende jutlemist ei saanud ma midagi aru. Dialekt erines Sambuli ja Englam-Mana keelest.

Ma tulin mõttele kutsuda Gorendu elanikke enda poole sealihaga maiustama: Englam-Manas kingiti mulle siga. Kuni me neid ootasime, asus Wilson suppi valmistama ja läinud vee järele, jättis kööki mõned lihatükid. Ma märkasin suurt sisalikku, kes eemaldus kööktelgist suure lihakamakaga. Tasane krabin sundis teda saaki maha jätma ja kaduma.

Külalised tulid ja viibisid kella viieni. Nad tõid endaga kaasa isegi keud; ühe sõnaga, talitasid Garagassis nagu enda juures kodus. Me lahkusime suurte sõpradena.

13. juunil.

Väike kuskus, kelle omandasin mõned nädalad tagasi, elab ja kasvab minu juures suurepäraselt. Sööb kõike: riisi, ajani, baud, kookospähkleid ja magusat kartulit ning armastab väga banaane. Päeval ta harilikult magab kerratõmbunult, kuid siiski sööb, kui talle ette antakse; öösel aga närib halastamatult puukasti, kuhu ta paigutan.

14. juunil.

Tulid pärismaalased palvega näidata neile koht, kus asuvad nende kolm suurt neniri — kalapüügikorvi, mis on ankrutele vaatamata merre kantud. Nad olid äärmiselt pettunud, kuuldes, et ma ei tea, kus nende korvid asuvad.

Astunud sisse Gorendusse, ümbritsesid mind naised, kes palusid anda nime kaks või kolm päeva tagasi sündinud tütarlapsele. Ma nimetasin mõned euroopa nimed,

millede hulgast Maria meeldis neile kõige enam. Kõik kordasid seda, ja mulle näidati selle nime väikest omajat.

Mind imestas hele nahavärvus; juuksed pole ka veel käharad.

18. juunil.

Kohates pärismaalasi või minnes läbi küla, olen ma alati sunnitud vastama küsimustele: «Kuhu lähed?», «Mis looma täna tapsid?» jms. Tagasi pöördudes tuleb jällegi vastata küsimustele: «Kus olid?», «Mida sõid?», «Kelle juures?», «Mida kannad?» jne. Seda uudishimu ei saa aga lugeda iseloomustavaks tõmmudele suguharudele, see on samavõrdselt arenenud ka haritud eurooplaste hulgas, ainult esitatavad küsimused on teist laadi.

Wilson kaebab alati oma halva tervise üle. Ta töö piirdub ubade ja bau keetmisega ning söömisega.

Säärased subjektid, nagu tema, mõjuvad tüütavalt. Täna on tal tervis halb. Ta kinnitas, et tunneb tugeva paroksüsmi lähenemist. Mul tuli endal toitu valmistada, kuid ma eelistasin süüa peaaegu tooreid ube ja pooleldi keetmata baud selle asemel, et vaadata tule järele ja seda lõkkele puhuda.

20. juunil.

Pärismaalased hakkavad koguma keengarpähkleid. Nad ronivad puudele — mitu inimest korraga — ja viskavad sealt alla rohkete pähklitega oksi, enne aga on nad puhastanud koha puude all madalast põõsastikust. Naised ja lapsed korjavad allavisatud pähklid üles.

Mustad kakaduud toituvad sel ajal eranditult keengarpähklitest, ja juba kolm-neli kuud kuulen ma sageli paapuate kisa, kes käivad iga päev puude all kakaduusid eemale peletamas. See läbilõikav disharmooniline kisa rikub viimasel ajal sageli metsa vaikust.

Tõusin peavaluga, kuid sellele vaatamata läksin jahile. Paroksüsm tabas mind teel ja mul tuli metsas pikali heita, sest peapööritus ja tugeva peavalu tõttub polnud ma suuteline jalul püsima.

Ma lamasin metsas mitu tundi ja niipea, kui mul hak-

kas pisut parem, vedasin end vaevu-vaevu koju. Tuli lamada, kusjuures ülitugev peavalu piinas mind kaugelt üle kesköö.

26. juunil.

Viimastel päevadel pole mul põhjust jahile minna: otse maja juures kasvavad suured keengarpuud on täis küpsi pähkleid, iga liiki tuvisid lendab siia alates hommikust, — siin ongi toit hommiku- või lõunasöögiks.

Neil päevil käis mitu korda minu juures Kodõ-Boro, selle pärismaalase vend, keda üks «Vitjazi» ohvitseridest oli nimetanud kuradiga sarnanevaks metslaseks. Kodõ-Boro käis siin tungiva palvega, et ma asuksin ümber Bogatisse, kinnitades, et seal on kõike külluses, ja lubades, nagu Bili-Bili inimesedki, ehitada mulle onni. Ta lisas, et Bogati inimesed annavad mulle kaks või kolm naist, et naisi on seal palju rohkem kui Bongus jne. Ta vaatas minule kuidagi umbusklikult, kui tema ettepanekud ei toonud soovitud efekti.

30. juunil.

Tapnud oma puul tuvi ja kakaduu, lubasin ma Digul ronida puu otsa pähklite järele.

Kõrgele, siledale ja jämedale tüvele ronis Digu samuti, nagu pärismaalased ronivad kookospalmidele, s. o. kokkuseotud nööri abil, mis asetatakse jalgade ümber.

Digu ronis päris tippu ja hakkas sealt pähkleid alla viskama. Mina, Wilson ja Bua kaheksa-aastane tütar korjasime neid. Selgus, et väike tütarlaps oli kogunud rohkem kui meie mõlemad kokku: nii teravad olid tema silmad ja nii osavalt, vaatamata paljale kehale, ronis ta igalt poolt läbi, isegi kõige torkivamate liaanide ja okste vahelt.

Pärismaalastel on iseloomulik joon: nad armastavad väga teisi õpetada. Kui te teete midagi teisiti kui nemad, siis nad otsekohe peatavad teid ja näitavad, kuidas tuleb teha. See joon on täheldatav isegi laste juures; väikesed, kuue- või seitsmeaastased lapsed on mulle mitu korda näidanud, kuidas nad teevad seda või teist. See tuleb sellest, et vanemad õpetavad lapsi juba varakult praktiliseks eluks. Lapsed on alles päris väikesed, kui nad on

juba tähele pannud ja isegi õppinud vähemal või suuremal määral kõiki täiskasvanute oskusi ja tegevusi, isegi sääraseid, mis sugugi ei ole sobivad nende vanusele.

Lapsed mängivad vähe. Poiste mäng seisab keppide heitmises sarnaselt odaheitele, ja vibulaskmises; niipea, kui nad on teinud väikesi edusamme, rakendavad nad seda oskust otsekohe praktilises elus. Ma olen näinud päris väikesi poisikesi, kes veedavad terveid tunde mere ääres, püüdes vibuga tabada mõnd kala. Seesama kehtib ka tütarlaste kohta, ja veelgi suuremal määral, sest nad hakkavad varem tegelema majapidamisega ja saavad emade abilisteks.

Ilm on oivaline. Suplen meres mitu korda päevas. Õhtuti ei taha onni minna. Temperatuur ei ületa siiski 31°.

Juuli

1. juulil.

Rohkearvuliste lindude hulgas on peale musta kakaduu kõige tähelepandavamaks nareng [1], mitte ainult oma suuruse ja suure kõvera noka poolest, vaid ka oma lennukahina tõttu, mida kuuldub juba kaugelt. Need linnud lendavad väga kõrgel, harilikult paarikaupa, laskuvad kõige kõrgemate puude latvadele ja lendavad ära vähimagi kära puhul. Vaatamata kõigile püüdeile ei ole mul seni õnnestunud ühtegi maha lasta.

Täna jandasin ühega neist vähemalt kolm tundi. Tulistanud tema pihta peente haavlitega ja arvatavasti kergelt haavanud, jälitasin teda metsas edasi. Tulistasin uuesti ja tõenäoliselt tabasin jälle, sest nareng ei lennanud ära, vaid tõusis ainult kõrgemale naaberpuule. Märkinud selle koha, läksin hommikusöögile ja tulin jälle sinna tagasi, kuhu olin linnu jätnud.

[1] Nareng — «ninasarvik-lind», saanud oma nimetuse tugeva ja järsult kõverdunud noka järgi. «Ninasarvik-linnud» elavad puudel, kuid toituvad maapinnal — kilpkonnadest, taimejuurtest. Lendavad väga raskelt, pikkamisi ja kärarikkalt; juba kaugelt meenutab nende tiibade kahin aurumasina töötamist. Narengi kisa — järsk ja läbilõikav — sarnaneb eeslikisaga, aga mõnikord ka vedurivilega.

Tungides läbi metsa sattusin ma säärasesse tihnikusse, et see mulle väga vähe rõõmu valmistas. Kümned peenikesed liaanid, ronipalmi painduvad okkalised hännad, mis haarasid riietest, kratsisid nägu ja lõid kübara peast, pidasid mind kinni minutit kümme. See tekitas seda enam meelehärmi, et lind oli ikka veel puu otsas.

Tunginud lõpuks tihnikust välja, lähenesin puule, nii et nareng nägi mind. Ta jäi kohale, kuid hakkas väga valjusti karjuma ja ühe tiivaga peksma, just kui protesteerides jälitamise vastu; teine tiib rippus liikumatult. Seejärel püüdis ta, jätmata karjumist, ronida kõrgemale. Tihe lehestik ei lasknud mul teda näha, kuid ma võisin vahetevahel kuulda ta häält.

Ilmus teine nareng ja hakkas kisades lendama, tehes suuri tiire puu kohal, kus istus tema haavatud seltsimees.

Äratorgitud jalad, päike ja eriti sipelgad tegid minu olemise puu all enda vabatahtlikuks piinamiseks. Puu oli kõrge ja selleks, et jälgida linnu liikumist, tuli alatiselt vaadata üles.

Poole tunni pärast olid kaelalihased väga väsinud, silmad, mis tugevasti kannatasid päikese ja valgustatud lehtede tõttu, lakkasid mind peaaegu teenimast, aga ma siiski istusin ja ootasin.

Nareng ei tulnud nähtavale, kuid vastas seltsimehe lakkamatule kisale, kes meist saja sammu kaugusel lendles ühelt puult teisele. Peapööritus ja -valu sundisid mind viimaks koju pöörduma. Maganud umbes tunni, läksin ma tagasi. Haavatu oli ikka veel seal, aga tema seltsimees lendas minu lähenemisel minema.

4. juulil.

Ilm püsib haruldaselt ilus. Ma tegelesin paapuate juuste mikroskoopilise uurimisega. Avas-

tasin suure mitmekesisuse ühe ja sellesama inimese mitmesugustelt kehaosadelt äratõigatud karvade ristlõike jämeduses ja kontuurides. Valgel rassil ei ole mitte ainult jämedus, vaid ka eri kehaosadel kasvavate karvade värvus erinev.

Möödudes koha lähedalt, kuhu kaks päeva tagasi olin jätnud kaks lindu — ühe kõrgel puul haavatult istuma ja teise selle lähedal lendama, nägin ma oma imestuseks mõlemaid samas seisundis kui nelikümmend kaheksa tundi tagasi.

10. juulil.

Tui ehitab Gorendus uut onni Gorendu, Gumbu ja Bongu inimeste abiga, mille eest võõrustab neid õhtuti. Ehituse puhul oli mitu korda kuulda barumit.

11. juulil.

Kella nelja paiku oli üsna tugev maruhoog koos vihmaga; seejärel selgines, tuul vaibus, ja ma istusin verandal, joonistades üht-teist. Järsku viirastas mulle, et vastas olev suur puu pisut kõigub. Järgmine mõte oli, et ma arvatavasti tukun ja näen seda unes.

Ma ei jõudnud veel mõtelda, kiiremini, kui ma seda praegu kirjutan, hakkas määratu suur puu esialgu pikkamisi, seejärel aga ikka kiiremini kalduma, langes ja prantsatas maha mitte kaugemale kui paar sammu onnist, perpendikulaarselt selle fassaadiga või verandaga.

Puu oli täiesti roheline ja näis tervena, ainult kahe meetri kõrgusel maapinnast, murde kohalt, oli ta mitmesuguste põrnikatõukude poolt läbi söödud. Puu kõrgus oli kakskümmend kuus jalga, ja kui ta oleks langenud onnile, oleks ta purustanud katuse ning oleks võinud lõhkuda palju asju ja võimalik, et kedagi meist ka haavata.

Täna hakkasin ma uskuma pärismaalaste hoiatust: puud Garagassis võivad mind tõepoolest tappa. Imelik, et siis, kui see juhtus, tuult peaaegu polnudki.

12. juulil.

Viimasel ajal on pärismaalased mulle sageli öelnud: «Homme hakkame põletama unanit; seal on palju metssigu ja teisi loomi. Maklai läheb oma «tabuga» sigu tapma, meie aga tuleme oma odade, vibude ja nooltega.» Kuid see «homme» lükati ikka edasi, aga täna kinnitati mulle külas jällegi, et homme hakatakse tingimata põletama unanit, ja mõned teatasid, et tulevad keskpäeva paiku mulle järele. Näeme.

13. juulil.

Kell ei olnud veel üksteist ja ma ei mõelnudki minna enda jaoks uuele jahile, kui äkki kuuldus liginevaid hääli ja seejärel ilmusid varsti Bongo elanikud täies sõjavarustuses, pinguldatud vibudega ja hulga äsjateritatud mitut liiki nooltega. Igaühel oli kaks oda, mille otsad olid võõbatud punase värviga, nagu oleksid nad juba verega kaetud; peale lehvivate sulgede ilutsesid pärismaalaste juustes veel hiina roosi punased õied; «sagü» taha olid torgatud mitut liiki koleuste punakaskollaste lehtedega oksad. Iga liigutuse puhul lehvisid kõik need ilustused ja tekitasid hiilgava, omapärase efekti.

Pärismaalased teatasid, et unan juba põleb ja et on tarvis viivitamatult minna. Heitnud selga jahitarbed ja võtnud üht-teist hommikusöögiks, läksin, saadetuna kirevast saatjaskonnast.

Lähenedes metsaservale kuulsin kohinat, mis sarnanes kose vulinaga, mille veemass kord suureneb, kord väheneb. Metsast väljudes nägin saja sammu kaugusel, täiesti maapinna lähedal, tulejoont, mis meist eemaldus, jättes enda järel unani musti põlenud varsi ja hunnikuid kerget tuhka. Suitsusambad tõusid Gorendu ja Bongu juurest ning teiselt poolt Gumbu juurest, Gabeneu jõe kalda lähedalt.

Tulekahju alles algas, ja me asetusime metsa äärde vilusse. Ma asusin einestama, pärismaalased — suitsetama ja beetlit närima. Loodetuule tõttu, mis kandis suitsu meile vastassuunas, kaugenes tuli kolmveerand tunni pärast metsa servast umbes poole miili kaugusele. Me läksime mööda põlenud lagendikku. See ei olnud kau-

geltki nii tasane, nagu ma seda endale olin kujutlenud: kogu lagendik, niipalju kui võisin silmaga haarata, oli kaetud küngastega, mis olid umbes viis jalga kõrged ja aluse juures ligikaudu kümme või kaksteist jalga läbimõõdus. Need künkad ei olnud ühesuurused; nad koosnesid mullast ning väikestest kividest. Oma päritolult on nad arvatavasti *Maleo* [1] muldehitised. Metsas olid needsamad künkad, kuid harvemalt.

Me peatusime umbes kümne sammu kaugusel tulejoonest ja igaüks meist valis vaatlusteks künka. Sel viisil moodustus paralleelselt tulejoonega jahimeeste ahelik, kes jälgisid tule liikumist ja olid valmis sööstma saagi kallale.

Tulekahju kord suurenes, kord vähenes, aeg-ajalt tõusis taeva poole terve sein tuhmjasvalget suitsu ja leek kandus suurte keeltena tuules; vahel aga leek peaaegu kustus, suitsukate lõhenes, avades väljavaate kaugetele mägedele ja lähimale metsale. Äkki tõusis suits jälle ootamatult sambana üles, liikus, laskus maha ja lookles mustunud maa kohal peenikeste madudena.

Pärismaalased seisid sõjakates poosides; igaüks hoidis vasakus käes vibu ja nooli, kõverdatud paremas käes aga oda, mis oli ettekallutatult õla kohal, teraga ettepoole, ja jälgis tähelepanelikult leegi liikumist; igaüks soovis vaenlast esimesena avastada.

Mõned kümne-üheteistkümneaastased poisikesed, hoides käes miniatuurseid vibusid ja odasid, seisid oma isadest veidi eemal ning olid selle elavaks näiteks, kuidas paapuate eluteadus antakse edasi põlvest põlve.

Kuiv unan praksus, süttis, langes; mõnikord kandis tuuleiil suitsumassi otse meie peale; kerge rohutuhk lendas meile ninna ja suhu, sundides aevastama ja köhima. Vahel viskus tuli, nagu arusaamatuses, igasse külge, pöördus tagasi ja lisas leitsakut niigi juba kõrvetavale päikese kuumusele.

[1] Maleo — on tugevasti arenenud sõudejalgadega maismaalind. Enne muneleminekut kaevab lind kobedasse mulda augu; munenud munad selle põhja, katab ta need soojuse hoidmiseks väljakaevatud mulla või metsaprügi hunnikutega.

Siin aga Maklai eksib: maleo esineb ainult Celebese saarel. Kirjeldatud juhul on tegemist mingi teise sama sugukonda kuuluva liigiga. *(Toim.)*

Ma olin väga väsinud ja oleksin lausa püstijalu magama jäänud, kui naabervalvuri hääl poleks mulle vastavalt tule kaugenemisele meenutanud, et tuleb edasi liikuda.

Pärast vaevarikast kahte tundi jõudsime vastasservani. Meie viirg ühtis vastutuleva viiruga.

Pärismaalaste pilgud, uurides tähelepanelikult mustunud lagendikku, ei leidnud midagi; kui viimased kõrretüükad olid süttinud ja peene tuhavihmana õhku lennanud, kuulsin ma lähimalt jahimehelt vähelohutavat «bul aren» (siga pole).

Me astusime oma küngastelt maha. Mõned Gumbu elanikud, kes moodustasid vastasviiru, teatasid samuti, et nad ei olnud midagi näinud.

Ma peatasin ühe neist, kelle selja taga rippus oda külge seotud loom, mis sarnanes suure rotiga. See loom oli mulle uus ja ma hakkasin teda vaatlema. Looma karvad olid selle poolest huvitavad, et sarnanesid lamedate okastega. Need olid osaliselt kõrbenud, samuti nagu ka jalad ja pea; väljapistetud keel oli veidi söestunud. Loom oli arvatavasti lämbunud suitsust. Ma silmitsesin parajasti tema teravaid hambaid, kui eemaleläinud pärismaalaste hüüded «bul, bul!» sundisid mind tagasi vaatama.

Minust saja sammu kaugusel, põigeldes rohkearvuliste odade vahel, mis kõikidest külgedest tungisid maasse, jooksis suur siga. Ma haarasin kaheraudse püssi pärismaalase käest, kes seda hoidis, kui ma vaatlesin tema oda küljes rippuvat rotti.

Lasknud seal läheneda umbes kahekümnele sammule, tulistasin. Kuul läbistas ta rinna, kuid südamest allpool. Siga tuikus, ent sööstis kõrvale ja jooksis minust mööda. Ma sihtisin uuesti ja purustasin tal tagumise jala. Siga peatus mõneks sekundiks, kuid nähes, et ma lähenen, jooksis jälle mõned sammud edasi.

Võtnud välja revolvri, hakkasin liginema. Siga, tõstes ülemist huult ja näidates lugupidamistäratavaid kihvu, tõi kuuldavale kõmava röögatuse.

Iga lasuga tulin ma ikka lähemale ja peatusin kuue sammu kaugusel seast, kes oli kukkunud küljele, kuid vahetevahel tõusis ikka veel ja näitas kihvu.

Juurdejooksnud pärismaalased ei andnud mulle mahti tulistada: üks läbistas odaga ta külje; teine oda lendas mööda, aga kolmest noolest tungis üks kaela. Seal jätkus jõudu mõningate liigutustega vabaneda odast ja noolest, mille ots jäi aga haavasse.

Soovides seale lõppu teha, lähenesin talle vastasküljelt, kuigi jahimehed karjusid mulle, et ma ei läheks nii lähedale. Valinud momendi, pistsin oma pika noa talle kuni käepidemeni küljesse, pisut tagapool esimest jäset. Soe verenire kattis mu käe, ja siga vajus lõplikult maha. Meid ümbritsevad pärismaalased kuulutasid üksmeelselt sea minule kuuluvaks ja hakkasid ülistama minu «tabu» ja mind ennast.

Kauged hüüded teadustasid meile, et võime arvestada uut saaki. Laadisin püssi uuesti. Jahimehed lahkusid üksteise järel, olles esimesest ebaedust pahandatud. Mina aga, leidnud mugava künka, istusin ja jäin ootama. Eemal kuuldusid hüüded: «Bul, bul, bul!» Hääled kutsusid mind eemalt.

Pärismaalased tulid tagasi ja jutustasid mulle, et seal olevat veel kaks siga olnud, kuid need olevat põgenenud, sest polnud mind ja minu «tabu».

Salk Bongu inimesi tuli teatama, et nad olevat tapnud ühe sea, kuid et seejuures Saul, kelle siga olevat maha paisanud, olevat nii ära hammustatud, et külg, käsi, pea ja silm olnud üleni verised, kui teda Bongusse viidi. Minu kaaslased omakorda jutustasid meie juhtumustest, «tabust» ja Maklai suurest «bulist».

Me läksime tapetud sea juurde, ja küsimusele, kuhu see kanda, ütlesin, et võtan pea ning tagumise jala endale, kuna ülejäänu annan Gorendu inimestele, et, viinud püssi koju, lähen Bongusse haavatud Sauli siduma, aga seni kutsun kõiki enda juurde minu tubakat suitsetama. Kõik jäid rahule ja me liikusime pikas rongkäigus edasi.

Pärismaalasi oli inimest nelikümmend. Kui nad, alustanud suitsetamist, asetusid väljakule Garagassis, nägin ma peale rotisarnase looma, keda pärismaalased nimetavad «gabeneu», veel mingisugust hiirt ja suurt hõbevalget mabi. Omandanud mabi, aga samuti ka mõned eksemplarid teisi loomi kollektsiooni jaoks, ruttasin ma haavatu juurde Bongusse.

Mind võtsid vastu nutvad naised ja Sauli poeg. Peale rohkete kergete haavade oli tal käel ja kaelal kaks sügavat — aga siiski olid need ainult kriimustused. Hüübinud veri koos tuha ja poriga andis haavatule haletsusväärse väljanägemise; vehkides terve käega jutustas ta ümberolijaile, kuidas ta torganud oda surmavalt haavatud sea kehasse, kuidas see äkilise liigutusega murdnud oda ja paisanud ta enda jalust, kuidas siga, olles teda haavanud, püüdnud põgeneda, kuid siis ära kärvanud. Sauli seltsimehed, arvates, et ta tuleb selle seaga üksinda toime (siga oli juba raskesti haavatud), asusid teise sea kallale ega näinud temaga juhtunud õnnetust.

Ma nõudsin vett, soojendasin selle, pesin haavad, siis määrisin neid karboolõliga ja sidusin kinni. Juuresolijad jälgisid minu liigutusi tähelepanelikult, korrates, et ma olen hea inimene.

Päike oli madalal, kui jõudsin Gorendusse, kus vahepeal olid orikal harjased juba kõrvetatud ja oodati mind, et ma võtaksin oma osa.

Ma lõikasin ära pea ja tagumise jala ning vaatamata kutsele jääda ööbima või õigemini veeta nendega uneta öö, tõstsin tänase päeva saagi õlale ja läksin koju. Kandam aga oli nii raske, et mul tuli paar korda puhata. Kell oli kaheksa peal, kui istusin rahulikult oma tugitooli lõunastama, olles väga näljane, sest olin peaaegu terve päeva olnud jalul ja vähe söönud.

Barumi löögid Gorendus teadustasid naaberküladele, et algab «ai», mis pidi kestma terve öö ja kogu järgmise päeva. Kuupaisteline öö oli vaikne ja pasunate ning teiste instrumentide helid kandusid siia väga selgesti.

Olles puhanud tundi kaks, ei saanud ma magama jääda ja seepärast tulin mõttele minna uuesti Gorendusse, sest soovisin põhjalikult tutvuda paapuate «aiga» ning vaadata, mida nad teevad öösiti nende pidustuste ajal. Ma võtsin kaasa Wilsoni, kes väga tahtis olla kord «ai» ajal külas.

Varustunud laternaga, sest kuule ei võinud loota (teda katsid sageli mustad pilved), läksime teele. Tuli minna väga pikkamisi, sest siinsete teeradadega harjumata Wilson komistas ja kukkus mitu korda.

Lähenedes külale katsin ma laternavalguse ja liginesin vaikselt väljakule.

Väljakul loitva lõkke kohale oli seatud suur söepann, millel küpsesid sealihakamakad. Pärismaalased, istudes, lamades ja seistes söepanni ümber, tegelesid muusikaga. Nagu tavaliselt, püüdis igaüks teisi oma instrumendiga summutada. Mõned magasid. Rasv, mida praepannilt külluses tilkus, suurendas vahetevahel leeki, mis valgustas tervet pilti.

Minu ootamatu vile sundis ebakõlalise muusika mõneks sekundiks vaikima, siis kostsid hüüded: «Oo, Maklai, gena! Andi gena!»[1] jms. Ma otsisin endale mugava koha matil, kuid istusin seal ainult veidi aega, sest hetkeks vaikinud muusika algas uue jõuga.

16. juulil.

Ümberkaudsete külade pärismaalased on jälle tegevuses rohu põletamisega ja jahipidamisega, millest ma täna loobusin.

Tahtsin joonistada Nalai portreed, kuid nii tema kui ka teised tema ümber seisvad pärismaalased teatasid, et kui ma seda teen, sureb ta varsti. Imelik asi — ka Euroopas on olemas säärane ebausk.

17. juulil.

Koristasin ja puhastasin onnis asju. Kui ma aeg-ajalt ei tegeleks koristamisega, oleks raske sisse pääseda mu seitsme ruutjala suurusesse kongi.

Käisin jälle haige juures Bongus. Meie ümber kogunes terve seltskond, kuid igaüks oli millegagi tegevuses: üks lõpetas uut «udja-sabi»[2] ja kaapis seda teokarbiga, teine teritas niisamasuguse teokarbiga oma ahingu terasid, kolmas voolis minult saadud noaga odaotsa, mis oli murdunud viimase jahilkäimise ajal. Naised otsisid meeste juustest täisid, noorukid tegelesid sellesamaga. Kaks naist lasid oma armastusväärsusest ka koertel osa saada ja püüdsid neilt kirpe, kusjuures koerad lebasid kuulekalt nende põlvedel.

[1] «Andi gena!» — «Tule siia, istu!»
[2] Udja-sab — väike kitsas labidas mulla kobestamiseks.

Kui ma valmistusin lahkuma, tõusis ka Bugai, üks Gorendu elanikke, et tulla koos minuga. Mererannal astus Bugai jämeda suitseva tüve juurde, mis oli tõusu poolt ammusest ajast kaldale kantud. Minu imestuseks hakkas ta suure isuga neelama tervete kamalutäite kaupa tuhka.

Mitte mõistes, mis eriline puu see on, maitsesin ka mina tuhka; see oli meeldiva soolaka maitsega. Lainetest kauakantud tüvi, uuristatud mereloomade poolt, oli imenud endasse säärasel hulgal soola, et selle tuhaga võib osaliselt asendada tavalist soola. Bugai ütles, et seda tuhka söövad paljud koos banaani ja teiste söökidega. Minu jaoks on see väga kasulik avastus: minu sool on juba täiesti lõpukorral, ja ma söön kõike, välja arvatud liha, ilma soolata.

Ma pöörasin tähelepanu Bugai käevõru taha torgatud dongani'e: see on tehtud säärase looma luust, keda ma veel ei ole näinud. Pärismaalased nimetavad teda «tiboliks» [1] ja ta elab metsades, kuid leidub samuti ka lagendikel. Pärismaalaste sõnade järgi on tibolil pikk saba ja ta hüppab kõrgele.

31. juulil.

Mõned pärismaalased sõitsid oma piroogidel Garagassisse. Mõned istusid oma tavalisel viisil otse trepile, mis viib minu verandale. Lobisesid jahist, küsisid sulgi jne. Järsku üks neist, nagu ussist nõelatud, hüppas trepilt kahe hüppega maha, kisades:

«Maklai, gena, gena!» (Maklai, tule, tule siia!)

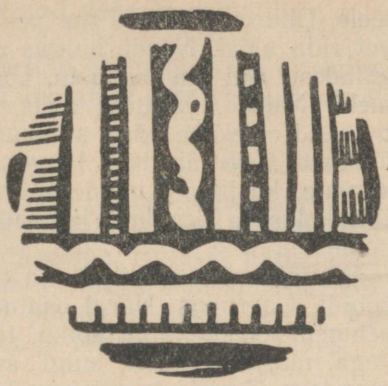
Teised järgnesid tema eeskujule.

Ma küsisin pärismaalastelt, milles asi seisab, aga ma ei saanud veel vastust, kui pea kohal kuuldus vastu katust tugev raksatus ja mind pimestas tolmusammas. Mitmesuguse jämedusega okste vihm sadas otse veranda juurde. Mõned neist olid küllaldaselt jämedad, et seitsme-kaheksakümne jala kõrguselt kukkudes inimest tõsiselt haavata.

Selgus, et Bua, kes hüppas esimesena trepilt, kuulis oma pea kohal nõrka raginat, ja teades, mis see võib

[1] Vt. märkmeid 15. augustist.

tähendada, tõstis hädakisa. Pärismaalased kardavad väga puude ja kuivade okste langemist: puud võivad kukkudes inimest tappa või kardetavalt haavata. Pärismaalased peavad juba ammu minu onni seisukorda Garagassis hädaohtlikuks ja soovitavad väga sageli mul ümber asuda Gorendusse või Bongusse, või ehitada endale teises kohas uus onn. Neil on täiesti õigus, kuid ehitusega ja ümberasumisega seotud askeldus on mulle niivõrd koormav, et hea õnne peale jätkan elamist siin.

Bongus, kus iga päev käin Sauli haava sidumas, liitusin ma suitsetavate, beetlit närivate ja vestlevate pärismaalaste grupiga, lootuses kuulda vestlemisel nendega midagi uut. Ma viisin jutu mitmesuguste rahvaste ja kohtade nimetustele, soovides teada saada, kas selle ranna elanikud omavad üldist nimetust; sellist aga ei olnud, kuigi pärismaalased said hästi aru, mida tahan teada. Nad nimetasid inimesi, lisades sõnale «tamo» küla nime. Pärismaalased jutustasid, et külaelanikud kirdes asuvates mägedes — «tamo deva» — puurivad endal sõõrmeid ja torkavad neisse sulgi. Siis läks jutt minu onnile, kuivade okste kukkumisele jne. Jälle soovitati mul ehitada uus onn.

Võõrustamine kulges tavalise korra kohaselt: algul joodi keud, seejärel joogi kibedusest tingituna süljates ja tehes igasuguseid grimasse asuti kaabitud kookospähkli, siis keedetud bau hunnikute, ajani ja kainda [1] kallale; magusroana järgnes beetli närimine, pärast aga suitsetamine. See on pärismaalaste võõrustamise tavaline kord.

Ei õhtusöögi esimesest ega ka kahest viimasest osast ei võtnud ma osa ja seepärast asusin enne teisi kodu-

[1] Kainda — juurvili, üks jamsi teisendeid (vt. märkus lk. 91).

teele. Ühe onni juures ma peatusin, et mööda lasta tervet rida naisi. Nende hulgas oli palju külalisi teistest küladest. Kui ma peatusin, kogunes minu ümber grupp mehi. Naised, väljudes metsast ja nähes meie gruppi, muutsid otsekohe väga silmanähtavalt oma kõnnakut ja, jõudnud meie lähedale, langetasid silmad ning vaatasid kõrvale, kusjuures nende kõnnak muutus veel rohkem eputavaks ja seelikud liikusid veel hoogsamalt kahele poole.

Ma jäin niivõrd hiljaks ja oli nii pime, et mul tuli ööbida Gorendus. Narid osutusid palju mugavamaks ja pehmemaks kui minu koiku, ja katnud end uute mattidega, magasin hästi, kuigi ärkasin mitu korda patja asendava jämeda bambusroo kõvaduse tõttu. Kui lamad selili, on bambusroog üsna mugav padi, kuid ta muutub ebamugavaks niipea, kui heidad küljele; tuleb osata magada selili ja end mitte pöörata.

August

1. augustil.

Läbi vaadates oma kümne kuu kestel peetud meteoroloogilist märkmikku võib imestada temperatuuri tähelepanuväärivа püsivuse üle: harva on varjus 32° C, enamikus 29 või 30°; öösel on 7—8°, väga harva 10° päevasest maksimumist külmem. Seejuures pole siin õieti vihmast aastaaega; vihm on jaotatud küllalt ühtlaselt kõigile kuudele.

Vaatamata meeldivale kliimale on üks asi tüütav — palavik.

7. augustil.

Peaaegu iga päev on palavik. Püsin jalul viimase võimaluseni. Hiniini on vähe järele jäänud.

Eile kostsid metsast kogu päeva kirvehoobid. Läksin vaatama, mis seal toimub. Suur maa-ala metsas oli põõsastest ja liaanidest puhastatud, suurtel puudel olid oksad laasitud, järele jäetud olid ainult kõige jämedamad oksad; mitu suurt puud oli maha langetatud, — ja seda kõike kahe päeva jooksul. Ma võisin ainult imet-

leda seda tööd, mis oli tehtud säärase primitiivse riistaga nagu kivikirves.

Sipelgad — kollased, mustad, pruunid, valged, suured ja väikesed — häiritud või kaotanud oma elamud, sundisid mind lahkuma.

9. augustil.

Käisid Bongu inimesed koos külalistega Bili-Bilist. Üks tulnukatest palus luba kuulata Wilsoni lõõtspilli.

Kui Wilson läks lõõtspilli tooma, ruttasid pärismaalased oma malisse mässima nendega kaasatulnud viieaastase poisikese pead, et poisike ei näeks «aid». Kui Wilson oli mängu lõpetanud ja lahkus, vabastati laps.

13. augustil.

Istusin kodus ja kirjutasin pärismaalaste kohta antropoloogilisi märkmeid, mis kavatsen saata akadeemik Baerile.

Tulid ümberkaudsete külade elanikud, üksnes «tamo boro» (täiskasvanud, eriti lugupeetavad mehed), väga imeliku palvega: nad tahavad, et ma jääksin alatiseks nende juurde, et võtaksin üks, kaks, kolm või kui palju soovin naisi, ega mõtleks enam sõita Venemaale või mõnda muusse kohta.

Nad rääkisid niivõrd tõsiselt, korrates üksteise järel ikka sedasama, et oli näha, et nad olid ilmunud selle ettepanekuga pärast pikki ühiseid nõupidamisi. Ma vastasin neile, et kui ma ka ära sõidan (milles ma aga sugugi polnud veendunud), siis tulen jälle tagasi, ja et naisi pole mulle vaja, sest naised räägivad liiga palju ja on üldse lärmakad, aga seda Maklai ei armasta.

Minu vastus neid just väga ei rahuldanud, kuid igal juhul jäid nad rahule tubakaga, mida ma jagasin saatkonna liikmetele.

Juba kuuendat kuud paneme Wilson ja mina igal õhtul lõkkele suure palgi, et säilitada tuld järgmise hommikuni, sest tikkudega tuleb olla kokkuhoidlik, ja et lõkke kustumise korral poleks vaja joosta Gorendusse. Mõnikord asendame hariliku puu palgijupiga, mis on kaua merevees vettinud, ja korjame täiesti *à la papoua*, valget tuhka, mida tarvitame soolana. Et aurutada merevett

tulel, selleks on tarvis liiga palju kütteainet; soola saamiseks aurutamise teel päikese käes ei leidu mul aga küllaldaselt suurt ja lamedat anumat.

Muide, ma võõrdusin kergesti ja kiiresti soolast ning ei märka mingit kahju tema puudumisest.

15. augustil.

Hommikul jahil olles, kui ma astusin mööda teerada istandiku lähedal, sundis mind peatuma sahin kuivanud lehtede vahel. Kuulatades sahinat märkasin ma kahekümne sammu kaugusel puude vahel kuivanud kännu juures väikest looma. See oli punakashalli karva känguru, keda pärismaalased nimetavad «tiboliks».

Ma tulistasin ja haavasin kängurut, nii et ei olnud raske teda kinni püüda. Rõõmus oma saagi üle, ruttasin ma viivitamatult koju, unustades, et ma ei olnud tapnud midagi hommiku- või lõunasöögiks, kuid sellest ma ei hoolinud.

On juba aasta ümber, kui olen siin, ja see on esimene tiboli eksemplar, keda mul on õnnestunud saada.

20. augustil.

Ma istusin Gorendus, kuhu olin tulnud ajani järele, ja jutlesin pärismaalastega, kui äkki kostis läbilõikav halamine ja itk, täiesti sarnane sellega, mida olin kuulnud Boto matusel Gumbus. Hääl oli naise oma, ja peagi tuli nähtavale ka nutja ise: mõlema käega kattis ta silmi või pühkis pisaraid; ta sammus pikkamisi ja itkes karjuvalt poollaulva häälega; veidi eemalt järgnesid talle naised ja lapsed, samuti norguspäi, kuid vaikides. Ma küsisin:

«Mispärast Kolol nutab ja karjub?»

Selgus, et tal oli öösel lõpnud suur siga, kes oli püüdnud läbi tarateivaste aiamaale tungida.

Kolol läks oma onni ja jätkas itkemist nagu surnu puhul.

Säärast naiste kiindumust sigadesse võib osaliselt seletada sellega, et neis maades mõned naised toidavad põrsaid rinnaga. Nii oli ka käesoleval juhtumil. Kui ma naerdes mainisin, et sigu on palju, vastas ta, näidates rinnale, et seda siga on ta ise imetanud.

Säärased stseenid juhtuvad siin külades sageli. Iga ebaõnnestumise, kaotuse, surma puhul on naiste kohustuseks karjuda, uluda, nutta. Mehed käivad vaikides, süngetena, naised aga uluvad.

Kaks pärismaalast kandsid lõpnud siga. See oli Aseli siga; ta otsustas saata selle kingituseks Bongu inimestele. Sinna ta ka viidi.

Niisugused vastastikused kingitused ühelt külalt teisele on siin üldiseks reegliks.

Sea lähetamisel löödi Gorendus barumit. Poole tunni möödudes kuuldus barumit Bongus, mis märkis sea kättesaamist ja «ai» algust.

22. augustil.

Eile õhtul valmistusin minema Bili-Bilisse, sidudes mõlemad uksed mitte nööriga, vaid valge niidiga, millega mässisin need nagu ämblikuvõrguga.

Öösel oli tuul nõrk; võis siiski märgata kerget lainetust; koidikuks, pärast väikest tuuleiili koos vihmasajuga, jäi täiesti vaikseks.

Pärast tunniajalist sõudmist, mis oli tuulevaikuse ja kõrvetava päikese tõttu väga väsitav, jõudsime Bili-Bili lähedusse.

Pärismaalased sammusid salgana piki randa, lauldes laule, millesse põimisid sageli minu nime. Mõned piroogid sõitsid meile vastu, ja Bili-Bili elanikud, püüdes rääkida Bongu murrakus, mida ma mõistan, kinnitasid mulle üksteise võidu, et nad on minu tuleku puhul väga rõõmsad.

Ilus saareke tiheda taimestikuga, lillede ja lehtedega ehitud pärismaalased, piroogid minu sõudepaadi ümber, laulud, vali jutlemine, pärismaalaste naljad ja hüüded — see kõik meenutas mulle elavalt esimeste meresõitjate poolt antud Vaikse ookeani saare-elanike kirjeldust.

Valinud kaldal koha, suunasin ma sinna oma paadi. Kui ta lõikus liivasse, tassisid teda kümned käed kõrgemale veerjale kaldale. Kell oli juba üheksa peal, ja ma tundsin

pärast kookospähkli vedeliku joomist tugevat soovi uinuda, sest öösel ei saanud ma magada. Seda soovi ei olnud raske täita: ma heitsin, samuti nagu mu esimese siiasõidu ajal, ühesse minule osutatud pärismaalaste piroogi.

Puhanud, asusin joonistama. Joonistasin, mis ette juhtus: nii onne kui ka piroge, tegin portreid, kopeerisin mitmesuguseid paapua-ornamente, mis olid kratsitud bambusroosse. Käies mööda küla peatusin ma paljude onnide juures.

Ühe juures neist töötas mitu pärismaalast suure aeru kallal, kusjuures võis märgata, kui kergesti tõrjub raud kasutamiselt välja teokarpe ja kive kui tööriistu. Väike murtud nael, hoolikalt kivil peitlitaoliseks lihvitud, oli osava pärismaalase käes suurepäraseks instrumendiks sirgjooneliste ornamentide nikerdamisel. Töö oli kauakestev, kuid siiski kergem ja lihtsam kui nikerdamine kivi või teokarbiga.

Paljude onnide juures rippusid kilbid, mis olid äsja valge ja musta värviga üle võõbatud. Selliseid kilpe ei leidu minu naabritel, kuid neid on rohkesti kasutamisel teiste saarte elanike juures. Nad on ümmargused ja valmistatud ühest puutükist; esiküljel, ääre lähedal, on välja nikerdatud kaks kontsentrilist ringi; figuurid, mis on kujutatud keskel, on väga mitmekesised.

Soovides mulle näidata oma osavust, haarasid pärismaalased odad ja võtsid kilbi nii vasakusse kätte, et selle keskkoht oli peaaegu õla kõrgusel ning hakkasid siis tegema mitmesuguseid sõjakaid liigutusi, kusjuures kilp varjas pead ja rinda, kaitstes nii teataval määral neid noolte ja odade eest.

24. augustil.

Tuul on ikka veel tugev; pärismaalased paluvad oodata. Mulle on see täiesti ükspuha, sest et kõikjal ja alati on mul töö käepärast, ainult vaata, tutvu, joonista ja kirjuta üles; materjal on ammendamatu.

Juba hommikul sõitis peaaegu kogu meesnoorsugu neljal piroogil erilisele peole või õigemini ballile Bogatisse (sinna on neile pärituul). Noormeeste näod, keda ma hästi tundsin, olid nii ära maalitud, et ma pidin tutta-

vaid nägusid teravasti silmitsema, enne kui need ära tundsin, niivõrd olid tavaline ilme ja näojooned värvilise mustri tõttu muutunud. Ei unustatud maha ka mitmekujulisi «sarisid» ja väikesi trumme, mida kasutatakse tantsu ajal.

Minnes peoks igati ehitult oma piroogide juurde, korraldasid pärismaalased veerjal niiskel liivarannal minu meeleheaks nende tantsude proovietenduse, mida nad pidid õhtul Bogatis ette kandma. Seejuures hoidsid nad hammaste vahel oma sarisid, mis kujutasid valgete teokarpidega veidralt kaunistatud keeli. Vasakus käes oli kõigil väike trumm, mille pihta nad lõid parema käega. Tantsu ajal, mis koosnes sujuvatest liigutustest, nad mitte ainult ei laulnud (kusjuures seetõttu, et nad hoidsid hammaste vahel sarisid, nende laulul oli imelik kõla), vaid lõid ka trummi, mille kord lasksid maa ligi, kord tõstsid pea kohale. Tants oli ülimal määral originaalne.

25. augustil.

Öösel ärgates ja nähes, et ilm on ilus, ma riietusin, süütasin laterna ja läksin äratama Kaini ja Gadit, kelledega pidin sõitma Tiara saarele. Pärast mõningat puiklemist äratas Kain Gadi. Nad tõid purje ja aerud. Ma kandsin väheldasse piroogi mitmesuguseid asju vahetamiseks ja kingitusteks ning hakkasin rannal oma kaaslasi ootama. Vehkides põlevate keppidega, tõid nad masti, purje ja oma kingitused. Võõrsile minnes võtavad pärismaalased alati kingitusi kaasa, aga samuti ka esemeid vahetamiseks, kasutades ära seda, mida neil endil on külluses.

Kuu väljus pilvede tagant ja piilus saladuslikult palmide vahelt, valgustades küla, vaikset merd ja piroogi juures töötavaid inimesi.

Ma asusin kogu oma asjadega platvormile ehk «kobumbarlale» ühel pool masti; teisel poolel suures katkises potis põles tuli. Vööri ja ahtrisse, spetsiaalselt ehitatud kohtadesse, olid asetatud mõlema pärismaalase odad, vibud ja nooled. Üks pärismaalastest asus platvormi eesotsa, teine ahtrisse, et sõuda ja peale selle juhtida ka purje ja tüüri.

Kella kolme paiku hommikul oli kõik valmis, ja piroog — Bili-Bili murrakus «kobum» — veeti merre. Hüpanud piroogi, hakkasid Kain ja Gad sõudma, sest ranna ääres oli tuul nõrk.

Ma otsustasin, et mul on kõige ratsionaalsem jätkata katkestatud und, sest seda kallast näen päeval, öö on aga liiga pime ja niikuinii ei ole võimalik peale metsa üldtasemest kõrgemale kerkivate puude siluettide midagi näha. Platvormi vetruv bambuskate osutus üsna mugavaks magamisasemeks ja ma magasin suurepäraselt üle tunni aja.

Mind äratas Gad hoiatusega, et ma põletan kinga, sest unes sirutades olin ma ühe jala asetanud peaaegu lõkketulle. Pärismaalased palusid minult tubakat, süütasid oma sigarid ja hakkasid mind küsitlema Venemaast, inimestest, kes elavad mitte üksnes Venemaal, vaid ka kuul ja tähtedel. Muuhulgas sain teada, et planeet Veenust nimetavad nad «Boi», Orioni tähtkuju «Damang», Plejaade — «Baressi».

Kui me möödusime Jambombu saarekesest, näis mulle, et kallas moodustab selles kohas lahe. Koidikul aga ilmnes, et arvatav laht lõpeb väinaga, ja varsti me olimegi väinas.

Päike ilmus horisondile ja valgustas saarestikku, rahulikku lahepinda ja kaugeid mägesid. Me sõitsime esmalt ringi ümber kolme väikese saare; ühel kasvasid kookospalmid ja asusid Gada-Gada elanike istandikud; viis või kuus teist saart olid asustamata.

Jätkates purjetamist sõitsime ringi ümber keskmise kolmest asustamata saarest ja nägime lõpuks meie ekskursiooni sihti — Tiara saart. Grupp kookospalme ja kaldale tõmmatud piroogid märkisid, et siin on sadam.

Minu kaaslased ehtisid end üles, panid uued vööd ümber, lõid juuksed suurte kammidega kohevile ja asusid innukalt sõudma. Võis juba eraldada kogunenud tiaarlaste hulka, kes, silmates piroogi Bili-Bilist, tulid kaldale. Paljud hüüdsid valjusti minu nime.

Niipea, kui piroog jõudis liivarannale, tõmmati ta terve hulga pärismaalaste poolt ühe ropsuga kaugele liivale. Ma astusin platvormilt rannale ja, andnud oma asjad pärismaalaste kätte, suundusin külasse, kus meile

juhatati kätte suur onn, kuhu asetati minu poolt kaasatoodu lauake ja kokkukäiv pink.

Mind ümbritsevate pärismaalaste hulgast tundsin ära kolm, kes olid Garagassis käinud umbes kaks kuud tagasi. Nende nimed olid minu märkmikku sisse kantud. Võtnud selle taskust, leidsin lehekülje ja lugesin nende nimed valjusti ette. Väga imestatud ja ühtlasi rõõmustatud, astusid nad nende nimede nimetamisel üksteise järel minu juurde ja istusid minu märguande peale mu

jalgade ette; kogu päeva jooksul nad ei eemaldunud minust peaaegu sammugi, püüdes mulle abiks olla kuidas ja millega aga said. Kain ja Gad samuti peaaegu ei lahkunud minust. Kogu Tiara elanike hulk moodustas suure poolringi, vaikides vaadates mind ja kaasatoodud asju; ma võisin üksikasjaliselt uurida nende nägusid.

Siin, nagu teisteski kohtades, oli täiesti lameda ja tugevasti ettepoole tungiva ninakuju kõrval kümneid vahepealseid. Valides tervest külast kaks äärmust, võib muidugi esitada kahe väga erineva tüübi füsiognoomiad. Kuid tegelikult on need erinevused puht-individuaalsed, milles võib veenduda, vaadeldes ülejäänute füsiognoomiaid, mis esitavad kõiki võimalikke üleminekuid ühelt tüübilt teisele. Ma tõesti ei leia mingit alust arvata, et saartel elab sega- või mandrielanikest erinev rass.

Ma jagasin välja umbes pool naela väikesteks tükkideks lõigatud tubakat; sellest jätkus ainult vanematele — noortest said tubakat ainult vähesed, peamiselt need, kellel olid ilusamad näod. Kuni nad suitsetasid, joonis-

tasin ma onne, mis, nagu Bili-Biliski, on ehitatud üle meetri kõrgetele postidele, kuid, nagu üldse kõik paapuate onnid, koosnevad need peaaegu ainult katustest. Seejärel käisin läbi terve küla; see ei olnud väike, aga temas puudus selline puhtus ja hubasus nagu minu naabrite külades.

Tulnud endisele kohale tagasi, leidsin pärismaalased meile lõunat valmistamas.

Jagatud tubaka eest tõid mulle Tiara elanikud igaüks noole, milledest ma ei keeldunud, sest need olid väga ilusasti välja nikerdatud.

Meie «kobum» oli juba täis lastitud ja valmis tagasisõiduks. Kogu küla elanikkond jooksis kaldale vaatama meie ärasõitu. Meie piroog oli raskesti lastitud igasuguste kingitustega — tiaarlaste kinkidega minu kaaslastele.

Kui me jõudsime väinast merre, hakkas meie piroog kõvasti kiikuma: oli tunduv lainetus.

26. augustil.

Hommikul, kui ma valmistusin teele minema, naasis Bogatist piroog noorsooga. Kõigil oli väga väsinud väljanägemine. Soovides pärismaalastele lahkumise puhul midagi kinkida ja omamata enam tükikestki tubakat, mõtlesin ma välja õige lihtsa vahendi, kuidas igaühele midagi kasulikku anda. Ma purustasin kaasavõetud pudeli külma teega hõbe-kahekümneviiekopikalise suurusega tükkideks: niisuguseid kilde sai ühest pudelist mitusada. Klaas on pärismaalastele habemeajamiseks, puidu lihvimiseks ja ornamendi nikerdamiseks. Ta valmistas pärismaalastele suurt rõõmu; kõik külaelanikud — isegi naised ja lapsed — kogunesid paadi juurde, sirutades käsi.

Kodus leidsin kõik korras olevat, kuigi mitmesugustel kaalutlustel olen veendunud, et hulk pärismaalasi on käinud minu äraoleku ajal Garagassis; kuid leides uksed mässituna nööri ja niidiga ei saanud nad rahuldada oma uudishimu. Arvatavasti mõtlevad nad, et neil tarvitseb ainult puudutada nööri uksel — kui neile sajab igast küljest püssilaske, tarvitseb riivata niiti — kui nendega juhtub mõni õnnetus.

30. augustil.

Sõitsin Bogatisse ja jõudsin sinna alles kuue tunni pärast. Algul puhus tuul ühetasaselt, pärast aga ainult puhanguliselt. Lähenenud kaldale, kus ma käisin «Vitjazi» ohvitseridega üksteist kuud tagasi, nägin ma salka pärismaalasi, kes kükitasid maha niipea, kui paat hakkas randuma, ja istusid kükakil senikaua, kuni ma käskisin neil paadi kaldale tõmmata, milline käsk ka viivitamatult täideti.

Käisin küla läbi. See näis mulle kõige suuremana kõikidest küladest, mis asuvad ümber Astrolaabi lahe. Suurel väljakul oli veel näha jälgi tantsudest, millest olid osa võtnud Bili-Bili elanikud. Kõrge barla oli kaunistatud rohelusega, mida veel ei olnud jõutud maha võtta; pärismaalased sõid pidustuste puhuks valmistatud söökide ülejääki, mida veel täna soojendati, s. o. kolmandal päeval pärast pidustusi. Mulle anti samuti suur tükk «ai buli» («ai» puhul tapetud siga).

Kodõ-Boro hakkas uuesti rääkima minu ümberasumisest Bogatisse ja, soovides kinnitada oma sõnu mõjuvate argumentidega, viis mind läbi kogu küla onni juurde, kust kutsus välja noore, terve ja küllalt ilusa neiu. Mis ta temale ütles, sellest ei saanud ma aru. Neiu aga vaatas mulle otsa ja, naeratanud, lipsas onni tagasi.

Kodõ-Boro seletas mulle, et ma võin võtta ta endale naiseks, kui asun Bogatisse, ja viis mind edasi.

Väljudes külast jõudsime umbes viieminutilise käigu järel istandikku piirava kõrge tara juurde, ronisime üle kõrge läve ja suundusime grupi töötavate naiste juurde. Kodõ kutsus jällegi üht: see oli kena tütarlaps, aastat neliteist-viisteist vana. Seekord ma juba teadsin, mida tähendab tütarlaste väljakutsumine, ja raputasin otsekohe pead. Kodõ, kaotamata lootust leida minule sobivat pruuti, viipas kord peaga, kord jälle osutas keelega [1] mõningatele teistele. See pruutide vaatlus tüütas mind ja ma läksin Kodõt enam mitte kuulatades külasse tagasi.

Tuulevaikuse tõttu polnud mõeldagi tagasisõidule Garagassisse. Ma jäin ööbima.

31. augustil.

Katnud end lipuga, veetsin öö hästi. Öö ei möödunud siiski ilma Kodõ katseta teostada, kasutades pimedust, neid plaane, mis olid päeval nurjunud. Kuigi ma magama heites olin onnis üksinda, kuuldus minu barla juures korduvalt naiste hääli. Ma otsustasin neile mitte tähelepanu pöörata ja magada.

Hommikul, päikesetõusul, joonistasin lahe kagu-ranniku mägede panoraami. Vahetusena noa vastu omandasin ma «orlan-ai» (pähklikoortest kõristi). Salaja, minnes onnide tagant, viis Kodõ mind väikesesse buambramrasse, kus näitas mulle «orlan-aid». Kui ma nõustusin andma selle eest noa, mässis ta «orlan-ai» matisse ja hoolitsedes, nagu tulleski, selle eest, et meid keegi ei näeks, viis ta mind tagasi paadi juurde, kandes ise hoolikalt mähitud «orlan-aid», mille ta pani paati, ja kattis kompsu kookospähklitega.

Kui paat merre lükati, kükitasid kõik pärismaalased jälle seni, kuni Wilson tõstis purje ja kuni mina, istudes tüüri juures, hüüdsin neile hüvastijätuks «e aba» ja «e mem».

Korraliku tuulega jõudsin ma peagi koju, kus leidsin kõik korras olevat.

[1] Pärismaalased osutavad esemele mitte ainult käega või peaviipega, vaid mõnikord ka keeleotsaga, ajades keele välja paremale või vasakule poole — olenevalt sellest, kus ese asub. — Mikluhho-Maklai märkus.

September

1. septembril.

Tugev palavik.

2. septembril.

Onnis ühte ja teist korraldades raiusin endale kirvega põlve, ja üsna sügavalt. Tuleb mõned päevad kodus istuda.

9. septembril.

Valule põlves lisandus palavik. Ma veetsin kolm-neli ebameeldivat päeva, mille kestel kaasnesid paroksüsmidele rängad peavalud. Sellele lõbule täienduseks tuli päevade kaupa kuulata Wilsoni oigeid ja tema nutulaulu selle kohta, et me mõlemad sureme palaviku või nälja kätte.

Püsisid sombused ilmad, aeg-ajalt valas vihma, mis tilkus mulle lauale ning asemele.

13. septembril.

Tegelesin sellega, et prepareerisin ja joonistasin üles mabi aju, kes, olles elanud mitu kuud minu verandal, oli lõpnud möödunud ööl. Ma olen tervenenud ja kuna ilm on paranenud, siis käin jälle jahil.

15. septembril.

Otsustasin säilitada ülejäänud toidumoona — oad ja riisi — eranditult nendeks päevadeks, kui ma pole suuteline jahile minema ja Wilson, samuti haiguse tõttu, ei saa minna külasse toidukraami järele. Ubade ja riisi asemel toitume liha, magusa kartuli ja banaanidega. Mõnikord, kui pole metslinde, tuleb nälgida ja ma olen juba korduvalt näinud unes, et lõunastan või õhtustan rikkalikult.

17. septembril.

Wilson kaebab reuma üle kogu kehas ja ta lebab jälle peaaegu terve päeva.

20. septembril.

Täna täitus täpselt aasta, mil ma astusin Uus-Guinea rannikule. Selle ühe aasta jooksul valmistasin ma endale pinna selle huvitava saare uurimiseks paljude aastate vältel; saavutasin pärismaalaste täieliku usalduse, ja hädakorral võin nende abile kindel olla.

Ma olen meeleldi valmis mitmeks aastaks sellele rannikule jääma. Kuid kolm punkti sunnivad mind järelemõtlemisele: esiteks, mul on lõppemas hiniinivaru; teiseks, ma kannan viimast kingapaari ja kolmandaks, mul ei ole jäänud rohkem kui umbes paarsada pistongi.

24. septembril.

Kodõ-Boro, saadetuna trobikonnast Bogati inimestest, tõi mulle põrsa, kelle eest sai kindlakskujunenud hinna — väikese peegli puuraamis, mis käest kätte käis järjekorras kõik külalised läbi. Ühed hoidsid seda kaua enda ees, tehes kõikvõimalikke grimasse: ajades keele välja, puhudes põsed pungi, pilutades silmi, peeglit kord eemaldades, kord lähendades, kord üles tõstes, ja iga uue peeglis ilmuva kuju puhul häälitsesid: «a!», «e!», «o!»; teised jälle, hoidnud peeglit hetkeks käes ja vaadanud sellesse, pöördusid ära, nagu millestki ehmudes, ja andsid peegli otsekohe järgmisele üle.

27. septembril.

Märkasin, et kaks palki, mis moodustavad minu onni vundamendi, on pehkinud või putukatest läbi söödud. Mõte, et iga minut võib põrand sisse vajuda, sundis mind viivitamatult abinõusid tarvitusele võtma, et viia onni ohutusse seisukorda. Kuna Wilson oigab oma koikul ja valmistub surema, siis tuli mul endal raiuda uued aluspostid. Raiusin nad maha, kuid ma polnud suuteline neid metsast onni juurde kandma.

Kell kaks hakkas valama hoovihma. Taevas oli üleni pilves. Tuli onni tagasi pöörduda ja vaatamata sellele, et see võis kokku variseda, otsustasin ma selle asemel, et lõunasööki valmistada, magama heita, kuna polnud

väljavaateid, et vihma lakkaks. «Qui dort, dîne»[1], ütleb vanasõna, kuid see on õige ainult üheks päevaks, sest kui ka teisel päeval jääda lõunata, siis vaevalt juba saab magama uinuda: tugeva nälja puhul on võimatu magada.

Ma olin juba magama jäämas, kui katuses tekkinud uuest august tulev külma vee nire näol sundis mind tõusma ja rakendama abinõusid, et mu ase ei saaks täiesti üle ujutatud. Keppide ja nööride abil kinnitasin ma gutapertšlina nii pea kohale, et vesi hakkab nüüd lina mööda põrandale tilkuma, aga mitte padjale.

Ma mainin kõiki neid mõnusid eriti nende inimeste jaoks, kes kujutlevad, nagu oleksid reisid ainult rida meeldivaid muljeid, ja unustavad täiesti medali teise külje. Ei arva, et need härrased täna mind kadestaksid: äärmine väsimus, peavalu, niiskus ümberringi, väljavaade lamada näljasena kogu öö ja võimalus põrandast läbi kukkuda. Ent esineb ka halvemaid olukordi.

Oktoober

10. oktoobril.

Mind valdab mõnikord raskesti kirjeldatav seisund. Sagedane palavik ja võib-olla ka taimtoidu domineerimine on mu lihassüsteemi, eriti jalalihaseid, niivõrd nõrgendanud, et mul on raske tõusta isegi väikesele kõrgendikule ja tasaselgi maapinnal kõndides ma vahel vaevu-vaevu lohistan jalgu. Kuigi indu tegevuseks on, väsin ma praegu siiski nii nagu ei iialgi varem.

Ei või öelda, et tunneksin end seejuures halvasti; ainult harva külastavad mind peavalud, kuid need on seotud palavikuga ja kaovad paroksüsmide lakates. Ma väsin nii ruttu, et ei käi kusagil mujal kui ainult Gorendus või Gumbus toidumoona järele; muidu istun kodus, kus alati on palju tööd.

Rahu ja üksindus Garagassis on vaimustavad. Siiski avaldab Wilsonile meie üksildane, ühetaoline elu märga-

[1] «Qui dort, dîne» (pr. k.) — «Kes magab, see lõunastab».

tavalt halba mõju. Ta on muutunud süngeks ja vihastub igal sammul. Tema ohked, kaebed, monoloogid on mind nii tüüdanud, et ma ükskord teatasin talle: puid on ümberringi palju, meri paari sammu kaugusel; kui ta tõesti nii väga piinleb ja leiab elu olevat siin nii hirmsa, siis poogu ennast üles või viskugu merre. Teades põhjust, ei mõtlegi ma teda selles segama hakata.

Neil päevil külastasid mind Bili, ühe Rahulolevate inimeste arhipelaagi saarekese elanikud. Kahel või kolmel noorel paapual on tähelepandavalt meeldivad ja ilusad näod, nad ei jää sugugi maha ühestki minu poolt nähtud kõige ilusamast polüneeslasest.

Sain teada, et pärismaalaste vahel toimuvad siin kahevõitlused naiste pärast.

Küsitledes Kaini tuttavate kohta Bili-Bilis, pärisin ma Kore, väga vastutuleliku ja taipliku inimese järel. Kain vastas, et Kore sai jalast haavata järgmistel asjaoludel: ta tabas oma naise teise onnist. Kui Kore hakkas naist koju viima, tahtis teine seda takistada. Kore haaras vibu ja laskis mitu noolt vastase pihta, keda ka haavas; kuid see jõudis samuti vibuga relvastuda ja tema poolt lastud nool läbistas Kore reie. Teine kahevõitlus armukadeduse pinnal toimus umbes kaks kuud tagasi Bogatis. Mõlemad vastased said haavata, kuna üks neist peaaegu oleks surnud. Oda tungis temale õlga ja murdis rangluu.

Jälle kostab iga päev kõuemürinat, nagu eelmiselgi aastal sel ajal.

21. oktoobril.

Eile õhtul ja kogu öö oli Bogatist kuulda barumit. Sellele löödi harva ja monotoonselt. Siia tulnud Saulilt sain ma teada, et Bogatis on surnu, kes täna hommikul maeti. Ma küsisin, kas keegi käis Bogatist ja rääkis talle sellest. Saul vastas, et ei: barumi löökidest sai ta aru, et inimene on surnud, kuid kes nimelt, seda ta ei tea. Jälgides barumi lööke sai ta aru, et surnu on juba maetud.

25. oktoobril.

Veetnud öö Bongus, asusin ma õige varakult teele Malesse. Päike ei olnud veel tõusnud ja ainult õige

vähesed olid jalul ning soojendasid end lõkete ääres. Üks neist — Kaleu — leidis, et ka temal on tarvis Malesse minna ja tegi ettepaneku, et läheksime sinna koos. Läksimegi.

Me jõudsime varakult külasse, kus mind juhatati suurde buambramrasse ja paluti tingimata jääda ööbima.

Üks pärismaalane tuli minu juurde kaebusega «tamo russi» (korveti «Vitjaz» ohvitseride või madruste) peale. Ta seletas, et tema onn olevat olnud kinni ja seotud, et «tamo russ» olevat avanud onni ukse, roninud sisse ja võtnud kaasa tema «okami»[1] ja et tal nüüd pole enam okamit, sest neid teevad ainult «tamo Rai-Mana». Ta palus mind okami tagasi muretseda või äärmisel korral selle eest tasuda. Teine tuli samuti painama, kinnitades, et «tamo russ» tõstnud üles tema neniri (korv kalapüügi tarvis), võtnud kalad välja, aga võib-olla võtnud ka neniri või heitnud selle pahasse kohta, sest pärast seda pole ta seda kusagilt leidnud. Kolmas avaldas, et tema onnist olevat «tamo russ» võtnud väga hea oda.

Veendunud, et kõik need pole väljamõeldised, leidsin õiglase olevat pärismaalaste nõudmisi rahuldada ja lubasin neile tasuda «tamo russi» poolt võetud asjade eest. Teades, et pärismaalased hindavad väga okameid, lubasin ma trummi eest anda kirve; neniri eest pakkusin nuga, aga oda eest näis mulle küllaldasena anda kolm suurt naela. Kõik need asjad võivad nad saada Garagassis, millal aga tahavad.

Minu otsus, millist nad nähtavasti kuidagi ei oodanud, tekitas tohutu suurt vaimustust. Hüüded: «Maklai — hea, hea inimene!» kostsid igalt poolt. Mind siiski väga imestas, et neljateistkümne kuu pärast polnud pärismaalased korveti «Vitjaz» külastamise ajal juhtunust veel midagi unustanud.

Kaks suurt tabirit keedetud ajaniga toodi minu ja Kaleu jaoks ning asetati meie ette, mis oli märgiks, et

---

[1] Okam — trumm õõnestatud puutüvest; tema ülemine osa on kaetud sisaliku nahaga, aga alumine jäetakse lahtiseks (Uus-Guineas esineb ühe meetri pikkusi sisalikke).

meid ümbritsev rahvahulk viivitamatult laiali läheks ja meid üksi jätaks. Kui me olime söönud, tulid kõik tagasi ja mõned soovisid valmistada mulle keud, kuid ma keeldusin.

Vaatamata kokkutulnute soovile jätkata üldist vestlust eelistasin ma puhata ja öelnud, et tahan magada, sirutasin end barlale, olles juba ammugi harjunud mitte milleski tundma piinlikkust publiku ees. Pärismaalased, nähes, et ma olin silmad sulgenud, jätkasid oma juttu sosinal. Paljud läksid laiali.

Puhanud rohkem kui tunni, sooritasin ma jalutuskäigu metsa, saadetuna vaikivatest pärismaalastest. Ma nägin metsas palju linde, keda ma varem polnud kohanud. Tulnud külasse tagasi, teatasin ma, et soovin saada mõned telumid ja inimeste kolbad. Mulle toodi mitu katkist pikka puust kuju. Kõik need olid täiesti kõlbmatud, mis pererahvast väga kurvastas. Kepil toodi mulle kaks inimese kolpa. Ma küsisin, kus on lõualuud. Osutus, nagu tavaliselt: «Marem aren»[1]. Kui ma kolpadest loobusin, viskasid pärismaalased need põõsastesse, öeldes: «Borle, digor» (paha, praht). See on uus tõend selle kohta, kui vähe pärismaalased peavad lugu oma sugulaste kolpadest ja luudest, säilitades vaid nende lõualuid.

Mitmed noored paapuad, kes istusid minu vastas, tegelesid omapärase operatsiooniga: nad «keerasid endal välja» tugeva, peenikese, kahekorra pandud nööri abil karvu lõualt, põskedelt, huulte ümbert ja kulmudelt. Nad hoidsid nööre hästi naha ligi, keerasid karvad kahe nööri vahele ja kiirete käeliigutustega kiskusid need juurtega välja. Vaatamata valule, mis oli säärase operatsiooni puhul tõenäoline, jätkasid pärismaalased seda rahulikult kahe või kolme tunni jooksul.

Teised sõid innukalt suure hõõguva tüve soolast tuhka, lakkudes endal sõrmi.

Oli väga naljakas näha, kuidas veidi üle kolme aasta vanune poisike sõi oma ema tabirist mitu tükki jamsi, seejärel, vahetades asendit, pannes pea ema põlvele ja haarates tema paksu rippuva rinna (ema toitis ka veel

[1] «Marem aren» — «lõualuud pole».

teist), hakkas imema. Ema sõi rahulikult edasi, kuna tema poeg, imenud küllalt piima, asus uuesti jamsi kallale.

28. oktoobril.

Üksindus avaldab Wilsonile imelikku mõju. Silmitsedes teda mõtlen ma vahel, et ta aju on sattumas korratusse: ta pomiseb midagi tundide viisi, äkki jääb midagi kuulatama, siis hakkab äkki uuesti rääkima... Pole mõtet raisata aega, et soovitada talle millegagi tegelda: ta on veendunud, et me sureme peagi, et meid tapetakse või hukkume kuidagi teisiti. Ainuke, mille vastu ta huvi tunneb ja mida ta mõnikord teeb, on toidu valmistamine; vahel aga vedeleb ta terve päeva, teeseldes raskesti haiget. Mulle on see laisk argpüks vastik, ma peaaegu ei räägi temaga ja ei pea vääriliseks teda isegi käskida; on küllalt, et talun tema juuresolekut, söödan ja joodan teda, kui ta laiskuse või haiguse tõttu ei taha või ei saa paigast liikuda.

Mitu korda on minuga juhtunud, et jään kauaks kuulatama: eemal on nagu kuulda inimeste hääli. Kuulatad, kuulatad — hääled liginevad veidi, ja mis ilmneb? Ilmneb, et kärbes piriseb — heli, mis on väga sarnane inimhäälega. Mitte ainult Wilson ja mina ei eksinud mitu korda, vaid isegi pärismaalasi viivad need hääled eksitusse.

30. oktoobril.

Vihm ja jälle vihm. Tilgub lauale, asemele ja raamatutele... Minu olukord on nüüd järgmine: toidumoon on lõppenud, hiniin on päris lõpukorral, sütikuid on ainult saja ümber, nii et iga päev jahti pidada pole mõistlik; võtan iga kord kaks sütikut, kuid mitte alati ei too ma kahte lindu. Palju preparaate tuleb ära visata, uusi ei saa säilitada, sest pole piiritust; olen ära kulutamas viimast paari kingi. Palavik kurnab tugevasti. Pealegi on onn sattumas haletsemisväärsesse seisukorda.

November

2. novembril.

Täna öösel varises raksatades kokku külgveranda. Ma mõtlesin, et kogu onn kukub ümber. Vihma sadas terve päeva, nii et veranda parandamisele ei võinud mõeldagi. Linde pole kuulda.

3. novembril.

Hommikul tuli Tui, ja kuna vihma sadas, siis pidin ma ta katuse all vastu võtma. Ma asetasin ta verandale otse minu toa ukse juurde, mille kõrval ma istusin. Ta tuli mind paluma lõpetada vihmasadu, kinnitades, et Gorendu ja Bongu inimesed on teinud kõik, et vihma kinni lausuda, kuid edutult, aga kui Maklai katsub, siis lakkab vihm tingimata. Tui palus kaua, ja ma sain talt teada palju väikesi, kuid huvitavaid üksikasju paapuate elu kohta.

Kuigi ma kõnelen küllaldaselt Bongu dialekti, siiski on mul vaja veel aastaid, et tõeliselt tutvuda nende inimeste mõtlemis- ja eluviisiga. Viieteistkümne kuu jooksul pole ma kordagi olnud nende laulatustseremoonia juures ja veel paljugi muud on mul nägemata.

4. novembril.

Läksin hommikul vara jamsi järele, olles täiesti söömata, ja sel lihtsal põhjusel, et Garagassis polnud midagi söödavat. Niipea kui olin külasse jõudnud, hakkasid kõik elanikud päris tõsiselt nuruma, et lõpetaksin vihma, sest see kahjustab nende istandikke. Kõik tõid mulle toidumoona ja ei tahtnud selle eest midagi võtta, paludes asemele anda rohtu vihma vastu. Soovides neilt välja uurida, missugusel viisil nad ise vihma posivad, panin neile ette teha seda minu juuresolekul. Bugai näitas mulle, kuidas nad seda teevad, kuid lisas, et käesoleval ajal nende «onim» [1] ei aita.

Pärismaalased on veendunud, et ma võin, kuid ei taha nende palvet täita.

---

[1] Onim — maagiline vahend, nõidus, posimine.

Detsember

18. detsembril.

Ma võtsin vastu pärismaalaste kutse ja läksin Bongusse «aile». Toitude valmistamine, keu närimine, kõrvulukustav muusika kulgesid oma rada, ja et ma hilinesin, siis jäin ööbima Sauli buambramrasse.

19. detsembril.

Hommikune koiduvalgus tungis juba buambramrasse, aga mina ei tõusnud ikka veel. Ööse̊l äratasid mind mitu korda muusika ja kisa, mis siin alati «aid» saadavad.

«Bia, bia!» (tuli, tuli!) — kostis mõningal kaugusel buambramrast. Mõned pärismaalased tulid sisse väga ärevaina ja teatasid, et Kar-Kari lähedal on näha tuld või tule poolt tekitatud suitsu.

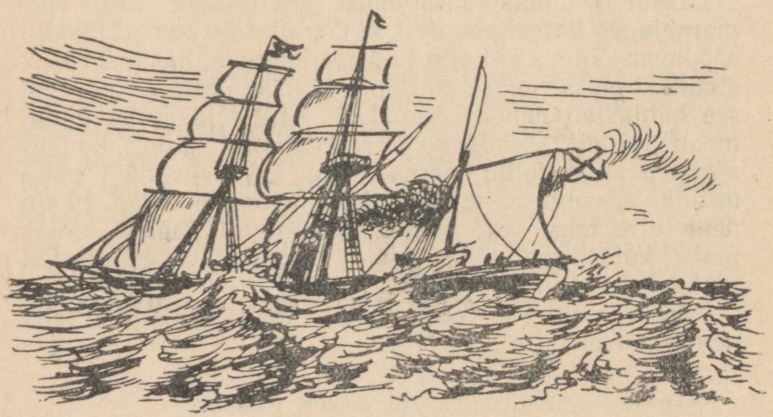
«Mis siis? Kar-Kari inimesed põletavad unani,» ütlesin ma sirutades, kuid ikka veel mitte tõustes.

«Ei, see suits ei paista Kar-Karist, vaid ta tõuseb merest. Ütle, Maklai, mis see on?»

«Ma vaatan järele, siis pärast ütlen,» vastasin ma.

Sel minutil jooksis sisse mitu inimest, karjudes:

«Maklai! Oo, Maklai! Korvett russ gena: biaram boro!» (Maklai! Oo, Maklai! Vene korvett tuleb: suur suits!)

Mitte veel uskudes uudist, riietusin ja läksin mere äärde. Juba esimesel pilgul haihtus igasugune kahtlus: suits väljus suure auriku korstnast — arvatavasti sõjalaeva omast. Ta keret ei olnud veel näha, kuid võis märgata, et laev ligineb. Igal juhul oli tarvis rutata Garagassisse, heisata lipp onni juures, ümber riietuda ja minna laevale vastu. Millisele rahvusele ta ka kuuluks, komandör ei keeldu võtmast minu kirju, andmast mulle pisut toidumoona ja viimast haiget Wilsonit lähimasse Euroopa laevade poolt külastatavasse sadamasse. Selle kõige üle mõtlesin järele, istudes piroogi platvormil, kui piroog viis mind Bongust Garagassisse.

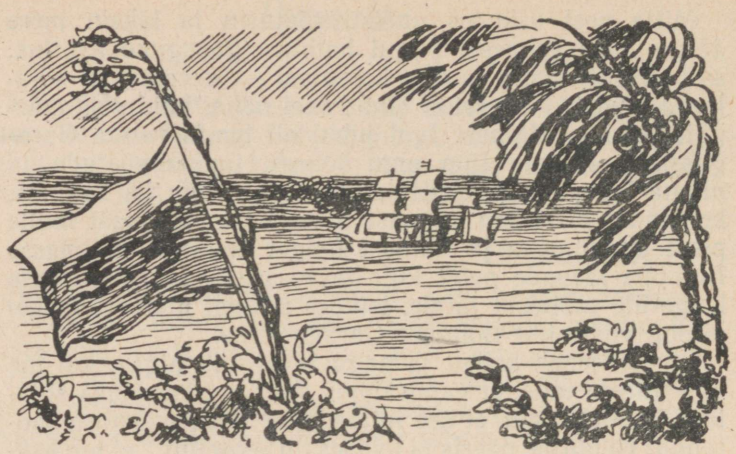
Wilson lebas koikul ja nagu tavaliselt, oigas; kui ma aga ütlesin talle, et vajan lippu, sest on lähenemas sõjalaev, mõtlesin ma, et see inimene on lausa mõistuse kaotanud. Ta nuttis, naeris ja lobises nii seosetult, et ma hakkasin kartma, kas teda pole tabanud mingi haigusehoog.

Ma ruttasin heiskama Vene lippu lipuvardasse, mis oli veel korveti «Vitjaz» madruste poolt valmistatud. Niipea kui lipp oli kohal ja kerge tuul ta lahti rullis, märkasin ma otsekohe, et laev, mis oli Jambomba saare juures, muutis kurssi ja suundus otse Garagassile. Ma pöördusin oma tuppa ja tahtsin ümber riietuda, kuid leidsin selle täiesti liigse olevat: riided, mis oleksin võinud selga panna, olid kõigiti samasugused kui need, mida juba kandsin.

Ma laskusin alla liivarannale ja mult nõudis palju vaeva, et veenda kolme pärismaalast koos minuga sõitma vastu lähenevale laevale. Ma võisin juba eraldada Vene lippu. Sagam ja Digu sõudsid väga pikkamisi, jälgides kogu aeg laeva liikumist ja paludes vahetpidamata mind randa tagasi pöörduda. Ma silmasin sillal ohvitsere, kes vaatasid mind binokliga.

Lõpuks olime laevale, mis liikus nüüd tasase käiguga, nii lähedal, et ma võisin palja silmaga eraldada ohvitseride hulgas mitut tuttavat nägu. Nemad tundsid minu samuti ära.

Mu tähelepanu tõmbas kõrvale minu kaaslaste seisund. Niisugune suure hulga inimeste nägemine tekitas neis suurt ärevust. Kui aga komandöri käsul madrused saadeti raadele ja nad karjusid kolmekordse «hurraa», ei

pidanud minu paapuad vastu, hüppasid piroogist välja ja ilmunud veepinnale kaugel piroogist, hakkasid kaldale ujuma. Ka aerud olid nad kaasa viinud või merre heitnud. Ma jäin piroogi üksinda ja ilma aerudeta. Tuli kuidagiviisi kätega sõudes klipperile läheneda ja kinni püüda mulle visatud köis.

Lõpuks tõusin ma tekile, kus üldine edasi-tagasi sõelumine ja hulk inimesi mõjusid mulle imelikuna. Mind võeti vastu klipperi «Izumrud» komandöri Mihhail Nikolajevitš Kumani ja ohvitseride poolt. Kõik olid väga lahked, kuid jutt minu ümber väsitas mind. Mulle öeldi, et klipper on saadetud kindraladmirali poolt ja, muuseas, hr. Rakovitš [1] on korvetilt «Vitjaz» üle viidud klipperile

[1] Rakovitš — leitnant, kellelt on jäänud huvitavad mälestused «Vitjazi» ja «Izumrudi» sõitude kohta.

Kohtumist Maklaiga kirjeldab ta järgmiselt:

«On's Maklai elus või mitte? Enamik oli juba ammugi kustutanud Maklai elavate kirjast, sest ühes austraalia lehes oli mõnda aega tagasi kirjutatud, et «Astrolaabias» olevat käinud üks kaubalaev, mis leidnud elavana ainult Wilsoni; aga sellele vaatamata olime kõik suures ärevuses ja ootasime midagi ebaharilikku. Olles kolme või nelja miili kaugusel Konstantini sadamast, suunasime kõik pikksilmad ja binoklid kaldale... Viimaks üks ohvitseridest silmas Vene lippu, mis lehvis tohutute puude okste vahel ja sattus säärasesse ärevusse, et suutis vaevu sellest komandörile teadustada

«Izumrud» eriti selleks, et näidata kohta, kuhu pidid olema maasse kaevatud minu paberid, sest Euroopas oli levinud kuuldus, nagu oleksin ma tapetud või surnud. Mõned ohvitserid tunnistasid isegi, et nähes neile vastu sõitvat euroopa riietuses inimest, mõelnud nad, et see on Wilson: nad olid peaaegu kindlad, et ei leia mind elusana eest.

Ma palusin komandöri lubada mul koju minna ja mõne tunni pärast tagasi sõita temaga läbi rääkima.

Klipperi tulek oli selline üllatus, et ma ei olnud koostanud plaani selle kohta, mida ette võtta. Mulle näis kõige sobivamana parandada klipperi inimeste abiga oma onn, saada klipperilt uut toidutagavara ja jääda siia oma vaatlusi jätkama, saates lähemasse sadamasse mulle täiesti mittevajaliku Wilsoni. Ma võisin samuti saata Geograafia Seltsile oma päeviku ja meteoroloogilise žurnaali ning lõpetada ja ära saata akadeemik Baerile alustatud kirja paapuate antropoloogia kohta.

Lõunaks pöördusin «Izumrudile» tagasi. Mihhail Nikolajevitš ütles mulle muuseas, et minu mitte just hea tervise tõttu sooviks ta, et ma juba tänasest päevast alates asuksin klipperile ja oma asjade veo Garagassist klipperile jätaksin ühe noore ohvitseri hooleks. See ettepanek näis mulle veidi imelikuna.

«Aga kes teile, Mihhail Nikolajevitš, ütles, et ma üldse

...Klipper lisas käiku ja me nägime maja; nägime, kuidas kaldast eemaldusid kaks piroogi ja liikusid meile vastu. Järk-järgult teineteisele lähenedes eraldasime mingi eurooplase, kes peagi osutus üldiseks rõõmuks elusolevaks Maklaiks.

Kohtumisstseen oli kõige pidulikum. Relvadega ja peakaunistustega toredalt ehitud sõudjad istusid väärikalt oma kohtadel piroogides, nende vahel kõrgemal kohal asus kõhn habemessekasvanud Maklai, räbaldunud ja kulunud ülikonnas ning õlgkübaras. Klipper peatus ja, lastes mürinal välja liigse auru, saatis vantidele meeskonna, kes koos sildadel seisvate ohvitseridega tervitas üksmeelse ja mitmekordse «hurraaga» meie julget Uus-Guinea uurijat.

Kui Maklai astus klipperile, polnud lõppu käepigistustel, tervitustel ja mitmesugustel küsimustel. Palaviku paroksüsmide, iga liiki puuduste ja raskete tööde tõttu oli Maklai viieteistkümnekuise eraku-elu kestel tugevasti muutunud. Flanellsärgis, sääristes, pistodaga vöö vahel, ranitsaga õlal, mis oli täidetud igasuguste hilpudega vahetamiseks ja toidu ostmiseks, oli ta tõeline Robinson Crusoe.»

sõidan teiega kaasa? See pole kaugeltki veel otsustatud, ja eeldades, et te saate jätta mulle veidi toidumoona, võtta kaasa kuni lähima sadamani Wilsoni ja minu kirjad, on mulle kõige parem jääda siia, sest siin on mul veel palju teha siinsete pärismaalaste antropoloogia ja etnoloogia[1] alal. Ma palun teid lubada mul vastata homme, kas ma asun «Izumrudile» või jään siia.»

Mihhail Nikolajevitš nõustus, kuid ma võisin tähele panna, et mu sõnad tekitasid paljudes imelikku muljet. Mõned mõtlesid (ma tean seda neilt endilt), et minu aju on mitmesuguste puuduste ja raske elu tõttu jõudnud ebanormaalsesse seisundisse.

Muuseas sain ma komandörilt teada, et Hollandi valitsus lähetab sõjalaeva teaduslikul otstarbel reisiks ümber Uus-Guinea saare. Sellest asjaolust huvitusin ma väga: nii võisin ma, tugevdanud oma tervist mere-ekskursiooniga, naasta Uus-Guineale uue jõuga ja uute tagavaradega.

Ma pöördusin Garagassisse varakult tagasi ja pärast väsitavat päeva jäin peagi nagu tapetu magama, jättes järgmiseks hommikuks otsustada tähtsa küsimuse: sõita või mitte?

20. detsembril.

«Izumrudi» komandör oleks tahtnud jääda siia võimalikult lühemaks ajaks, sest kunagi oli korvetil «Vitjaz» pärast lühiajalist peatumist siin kohal mitu inimest haigestunud. Kuid kahe või kolme päeva jooksul pole ma suuteline kirjutama Geograafia Seltsile küllaldaselt põhjalikku aruannet; saata aga päevik sel kujul, nagu ma ta kirjutanud olen, näib mulle ka mittesobivana. See esiteks.

Teine mulle tähtis asjaolu — see on teade, et kui ma võtan tarvitusele vajalikud abinõud, siis on mul võimalus siia tagasi pöörduda Hollandi laeval. Siia tagasi tulla on mulle hädavajalik. Ma tunnen pärismaalaste keelt ja olen võitnud pärismaalaste usalduse ning mulle on märksa kergendatud edasised vaatlused antropoloogia ja etnoloogia alal.

[1] Etnoloogia — etnograafia vananenud nimetus.

Sellised olid mõtted, mis järgmisel hommikul viisid mind otsusele jätta ajutiseks maha Maklai rand, aga ainult sel tingimusel, et siia esimesel võimalusel tagasi tulla.

Kui ma teatasin kaptenile oma otsuse, küsis ta minult, palju on mul vaja aega, et olla ärasõiduks valmis. Ma vastasin, et kolm päeva pärast seda, mil «Izumrud» heitis ankru, võib ta selle jälle hiivata ja minna, kuhu soovib. Ülejäänud kaks päeva jätsin ma enda kasutusse asjade pakkimiseks ja pärismaalastega hüvastijätuks.

Mihhail Nikolajevitš andis vastutulelikult minu kasutusse ühe oma kajutitest, ja ma viisin Garagassist klipperile juba palju asju.

Õhtul tulid minu juurde tõrvikutega inimesed Bongust, Gorendust ja Gumbust; nende hulgas olid samuti Male ja Koliku-Mana elanikud. Tui, Bugai, Saul, Lako, Sagam ja teised, keda ma tundsin rohkem ja kes olid sagedamini Garagassis olnud, kahetsesid minu ärasõitu eriti ja tulid lõpuks otsusele: paluda mind jääda nendega, mitte sõita, vaid asuda elama sellele rannikule, kinnitades, et igas külas ehitatakse mulle maja, et iga maja jaoks võin ma valida tüdrukute hulgast ühe või isegi kaks naist, kui ühest ei piisa.

Ma lükkasin selle ettepaneku tagasi, öeldes, et tulen mõne aja pärast tagasi ja hakkan jälle nendega koos elama.

Gumbu inimesed nurusid ja palusid, et ma tuleks Gumbusse, kuhu nende sõnade järgi olid peale kohalike elanike kogunenud veel Tengumi, Englami ja Sambul-Mana inimesed; kõik nad soovivad mind näha. Mitte tahtes neile ära öelda, ma läksingi, võib-olla viimast korda, ümbritsetuna tõrvikuid kandvate pärismaalaste suurest hulgast.

Gumbus oli Garagassis toimunud stseeni kordamine. Kõik palusid mind mitte ära sõita. Ma sain vähe magada ja kui hommikul tahtsin tõusta, siis tundsin jalgades valu. Kaks viimast päeva olin palju käinud ja ei olnud pööranud tähelepanu haavadega kaetud jalgadele, mis olid kõvasti paistetunud; haavad hakkasid käimist tublisti takistama. Siiski läksin ma mööda randa, soovides kiiremini Garagassisse jõuda. Valu oli niivõrd

tugev, et pärismaalased, teinud mitmest põikpuust kanderaami, kandsid mind Gabina neemeni ja sealt viisid mind klipperile, kus ma puhkasin ja kus pesti ning seoti mu haavad.

Komandöri käsul lüüakse paks punasest puust laud, millele on kinnitatud vaskplaat, ühele puule minu onni juurde Garagassis. Vasele on lõigatud pealkiri:

Vitiaz. Sept. 1871
MIKLOUHO-MACLAY
Izoumroud. Dec. 1872

Vaatamata haigetele jalgadele läksin ma näitama kohta, mis sobiks selleks kõige enam. Ma valisin suure keengari — kõige kõrgema ja esinduslikuma puu Garagassis.

Ülejäänud päeva veetsin kodus, lõpetades asjade pakkimise, sest homme viibin selles maakohas viimast päeva.

21. detsembril.

Õhtul magama jäädes mõtlesin sellest, et neljateistkümne kuu ja isegi rohkema jooksul ei olnud ma aega leidnud valmistada endale mugavat koikut; korvi serv, millel asetses mu keha ülemine osa, oli umbes kahe tolli võrra kõrgem teise korvi kaanest, kus lebasid mu jalad; aga oli ju ainult tarvis madalama korvi alla asetada kaks klotsi ja mul oleks olnud mugav! Mõistagi ei hakanud ma selle üle muretsema viimasel ööl.

Eile veensin ma pärismaalasi sõitma klipperile, et seda lähemalt vaadata, ja tõepoolest, väga paljud ilmusid Garagassisse, aga väga vähesed tulid minuga klipperile ning veel väiksem arv julges astuda laevatekile. Seal kohutas paljude inimeste ja mitmesuguste, neile mõistmatute aparaatide nägemine pärismaalasi nii, et nad haarasid minul igast küljest kinni, mõeldes sel viisil olla ohustamatud. Siis ma palusin üht madrust tuua mulle köis, köie keskkoha sidusin endale ümber vöö,

mõlemad otsad aga jätsin pärismaalaste kasutada. Nüüd võisin edasi liikuda, pärismaalased aga kujutlesid, et nad hoiavad minust kinni. Niisuguse sabaga, alatasa seisatades, et vastata küsimustele ja seletada pärismaalastele igasuguste esemete otstarvet, käisin ma läbi kogu laevateki.

Kahurid kohutasid pärismaalasi; nad pöördusid ära ja läksid teiste esemete juurde. Mis neid eriti hämmastas ja ühtlasi huvitas — need olid kaks väikest härgmullikat, kes olid kaasa võetud elava toidumoonana meeskonnale: pärismaalased ei suutnud neilt silmi pöörata ja palusid, et üks neile kingitaks. Saanud minult teada loomade nimetuse, püüdsid nad seda mitte unustada, korrates: «bik», «bik», «bik» [1].

Laskusime alla laeva ühiskajutisse. Teel huvitusid pärismaalased väga masinast. Muidugi ei võinud nad aru saada, mis see on. Seejärel meeldisid neile väga peeglid laeva ühisruumis, milledes nad võisid näha mitut inimest korraga. Klaver, mida ma nimetasin «ai boro russ» [2], mitte ainult ei huvitanud neid, vaid üks paapua tahtis koguni katsuda mängida.

Ma ruttasin neid üles saatma.

Laevalael tahtis üks pärismaalastest uuesti vaadata härgmullikaid. Ta pöördus minu poole ja, olles unustanud nimetuse «bik», hakkas küsima «suurt siga». Teda mitte mõistes vastasin ma, et mingit siga korvetil pole; siis selleks, et looma täpsemalt nimetada, lisas ta, et tahab näha «suurt siga, kellel on hambad peas». Üks seltsimeestest ütles talle ette «bik», ja nad alustasid kõik kooris «bik», «bik». Nähes, et külalised on laevalael küllaldaselt kodunenud, vabastasin end silmusest ja jätsin neile võimaluse vabalt liikuda.

Täna toodi Garagassist veel minu viimased asjad, Wilson on samuti klipperile üle toodud ja ta paigutati kui haige laatsaretti.

Minu ärasõidu eel palus Tui endale öelda, mitme kuu pärast ma tagasi tulen. Isegi nüüd, sõites ära pärast viieteistkümnekuust siinviibimist, ma ei osanud öelda

---

[1] Venekeelse sõna «бык» (härg) järgi. *(Tõlk.)*

[2] S. o. «suur vene muusikariist».

«palju», sest seda sõna pole ma seni teada saanud; ma vastasin «navalobe», mis umbkaudu tähendab «aja jooksul».

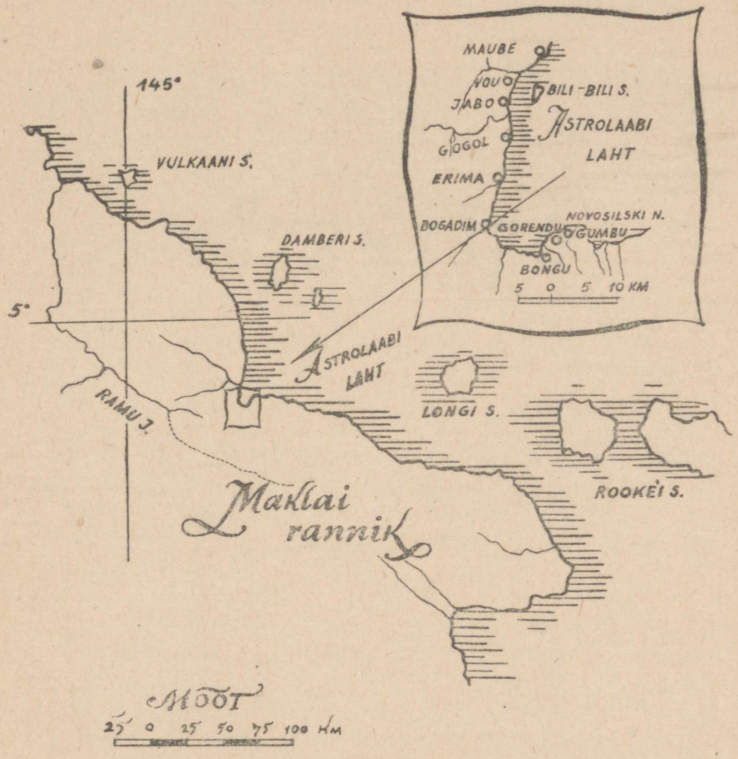
22. detsembril.

Alates varasest hommikust ümbritsesid piroogid klipperit ja mulle teatati alatasa, et «mustad» tahavad mind näha või kutsuvad mind. Kui ma väljusin, hakkasid pärismaalased karjuma, kuid hiivatava ankru mürin ja laevakruvi mõned tiirud ajasid piroogid peagi laiali; hüüded «e mem» ja «e aba» hakkasid kostma vähem selgesti.

Kui klipper hakkas edasi liikuma ja sõitma ümber Gabina neeme, kuuldus Gorendust ja Bongust peaaegu ühtaegu barumi lööke, kui aga klipper möödus neemest, liitus nende helidega Gumbu barum.

Eemaldudes kuulsime veel kaua barumit. Kui klipper möödus Bili-Bilist, võisin ma läbi binokli selgesti näha pärismaalasi, kes istusid, seisid ja liikusid piki kaljust randa.

Möödudes Rahulolevate inimeste saarestikust ja Suurvürst Aleksei sadamast, sõitsime ümber Groisille'i neeme ja sisenesime Uus-Guinea ning Kar-Kari saare vahelisse väina, mille ma nimetasin oma kaardil Izumrudi väinaks.

Uus-Guinea kirderannik, kus N. N. Mikluhho-Maklai elas paapuate hulgas üle kahe aasta.

1872-1876

irjas emale, kes oli teda palunud koju pöörduda, puhata ja kosuda pärast nii paljusid vaevu ja ohte, kirjutas Mikluhho-Maklai: «Kas teie tõesti oleksite tahtnud, et ma jätaksin alustatu pooleli, kas oleksite tahtnud, et õigustuks paljude arvamus: «Vene inimene alustab hästi, kuid tal ei jätku püsivust, et hästi lõpetada»? Ma olen terve ja valmis kõigeks, mis on nõutav uuteks reisideks ja uurimisteks.

Mul õnnestus palju mitmesuguste teadusharude alal, rääkimata õnnest, mis mulle on osaks saanud, — elada kõige primitiivsema inimsuguharu hulgas ja teda vaadelda; enne mind pole keegi olnud selles Uus-Guinea osas, ja paapuad kujutlesid, et nad on maakera ainsad elanikud.»

Reisija otsustas mitte piirduda üksnes Astrolaabi lahe paapuate uurimisega. Garagassis viibimise lõpul sai talle selgeks edasiste uurimiste programm. Ta kavatses tundma õppida kõiki paapuasuguharusid. Aga selleks oli tarvis viibida ka tohutu suure saare — Uus-Guinea teistes osades, Vaikse ookeani teistel saartel ja Malaka poolsaarel. Selle programmi täitmisele asuski Mikluhho-Maklai, lahkudes Astrolaabi lahe äärest.

«Mulle näis vajalikuna,» kirjutas ta hiljem, «esiteks tutvuda Uus-Guinea teiste osade paapuatega, et võrrelda neid Maklai rannikul tundmaõpitud pärismaalastega, teiseks võrrelda Uus-Guinea paapuaid Melaneesia teiste saarte elanikega, kolmandaks selgitada paapuate suhet Filipiini saarte negriitodega, tõestada käharpealiste rasside olemasolu või puudumist Malaka poolsaarel, ja sel juhul, kui seal tõepoolest avastatakse käharpealisi sugu-

harusid, võrrelda nende esindajaid ülejäänud melaneeslastega.»

Kavastatud programmi täitmist alustas Mikluhho-Maklai juba sõidu ajal «Izumrudil». Klipper suundus Hongkongi, peatudes teel Moluki ja Filipiini saartel. Luzoni saarel Manilas pidi klipper viis päeva peatuma ja Mikluhho-Maklai kasutas neid päevi, et külastada saare ürgelanikke — «väikeste neegrite» — negriitode asupaika. Kas võib arvata, et negriitod oma rassikuuluvuselt on needsamad paapuad? Selle küsimuse oli Mikluhho-Maklaile seadnud akadeemik Baer, millele noor teadlane püüdiski vastust anda.

Ületanud pärismaalaste kalapiroogil laia Manila lahe, suundus reisija koos saatjaga mägedessse ja sattus peagi rändrahvaste «edasikantavasse külakesse». Nad elasid palmilehtedest valmistatud telkides. Neis kergetes elamutes võib ainult lamada ja istuda, kuid ei saa püsti tõusta ega sirutada. Negriitod võtsid reisija väga külalislahkelt vastu ja lõid talle veerandtunni jooksul üles samasuguse telgi, õigemini kantava lehtedest katte, mis kaitseb tuule ja külma eest.

«Mulle piisas esimesest pilgust negriitodele,» kirjutas Mikluhho-Maklai akadeemik Baerile, «et tunnistada nad samasse tõugu kuuluvaks paapuatega, keda ma nägin Vaikse ookeani saartel ja kellega ma elasin koos viiesteist kuud Uus-Guineal.»

Reisija leidis negriitode kolpasid, joonistas üles kõige iseloomulikumaid nägusid ja märkis hoolikalt üles need tavad, millede kohta ta oli jõudnud teateid hankida.

«Tõlgi kaudu sain teada järgmisest väga huvitavast tavast,» kirjutab Maklai. «Negriito peab enne söögi algust mitu korda valjusti hõikama kutse osa võtta söömisest — kutse inimestele, kes juhuslikult võiksid sel ajal ligiduses olla. Mulle öeldi, et selle kombe rikkujat karistatakse surmaga, milliseid näiteid on ka olnud...»

Manilast suundus «Izumrud» Hongkongi. Siin lahkus Mikluhho-Maklai klipperilt ja sõitis reisijatelaeval Singapuri, sealt aga Jaava saarele Bataviasse. Siin ta kavatses elada kauem, et läbi töötada Uus-Guineal kogutud materjal. Kuid niiske, ebatervislik kliima sundis teda Bataviast ümber asuma mägilinna Buitenzorgisse. Mä-

gedes ta puhkas, kosus, kirjutas mitu teaduslikku artiklit paapuate kohta ja hakkas ette valmistuma teiseks reisiks Uus-Guineale, kuid nüüd mitte kirde- vaid edelarannikule — Papua-Koviai rannikule, mis asus Hollandi valdustes. Uus-Guinea seda osa külastasid kaubalaevad harva ja ta oli peaaegu uurimata. Just sellepärast otsustaski reisija seda ala külastada.

«Papua-Koviai elanike kohta käisid malailaste hulgas kõige õudsemad jutud,» kirjutab ta, «neid peeti inimesesööjateks, kinnitati, et nad tungivad kallale randuvatele laevadele, riisuvad, tapavad, söövad meeskonna jne. Kõik need malailaste õudsed jutud Papua-Koviai elanike röövellikkuse ja inimesesöömise kohta ajendasidki mind just seda maakohta valima, sest ma lootsin seal leida puhastverd paapua elanikkonda.»

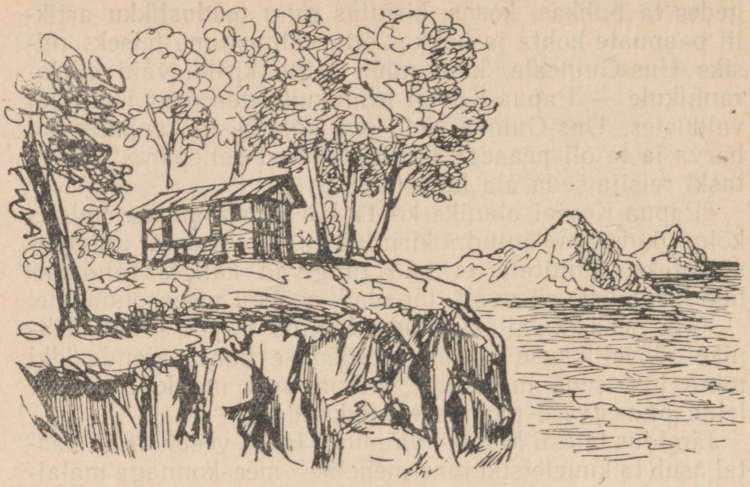
Järeldus täiesti Maklai vaimus! Ja 23. veebr. 1874. aastal asub ta kuueteistkümne-mehelise meeskonnaga malailaste laevakesel uuele teekonnale — uurima rannikut, mis oli kuulus «röövellikkuse ja inimesesöömise» poolest.

«Minu sõidu peaeesmärgiks,» kirjutab ta, «oli luua endale selge kujutlus Uus-Guinea edelaranniku elanikkonna antropoloogiliste iseärasuste kohta võrreldуna tema kirderanniku elanikega.»

... Mikluhho-Maklai saavutas oma eesmärgi ka seekord, avastades muuhulgas uurimata maal ka järve, mida ei tundnud ükski eurooplane, kuid teel tuli tal sattuda küllaltki paljudesse ohtudesse.

«Oma asupaigaks valisin ma ülimal määral ilusa maakoha — Aiva,» jutustab ta oma aruandes Geograafia Seltsile, «neemekese kahe väina vahel, kus minu inimesed ehitasid mulle kiiresti onni, ja ma asusin viivitamatult antropoloogiliste uurimiste kallale ...»

Paapuaid imestas väga valge inimese soov elada nende hulgas, kuid nad võtsid reisija sõbralikult ja isegi väga aupaklikult vastu. Alatiste mägi- ja naabersaarte pärismaalaste poolt teostatavate röövretkede tõttu olid Papua-Koviai ranniku varem paiksed pärismaalased pikkamisi rändrahvaks muutunud. Kui aga nende hulka asus elama võimas ja õiglane valge inimene, hakkasid nad tema majakese ümber paiknema, uuesti onne ehitama ja isegi maad harima.

Mikluhho-Maklai maja Aiva neemel.

«Minu onn sai varsti keskuseks,» kirjutab Mikluhho-Maklai, «mille ümber tunglesid alati Namatote, Aiduma ja Mavara saarte elanike piroogid . . .»

Oma harjunud kombe järgi sooritas Mikluhho-Maklai mitu ekskursiooni sisemaale.

«Jätnud oma onni Aivas umbes kümme inimest meeskonnast,» jutustab ta, «otsustasin ma ülejäänutega suunduda Uus-Guinea sisemaale, muuseas selleks, et kontrollida pärismaalaste jutte mingist suurest järvest mägedes. Randunud Uus-Guinea mandril vastu Koira saart, läksin ma 1200 jala kõrgusest mäeahelikust üle ja nägin tõepoolest võrdlemisi kitsast, kuid pikka järve, mida ümberkaudsed elanikud nimetasid «Kamaka-Vallariks». Järv huvitas mind seda enam, et pärismaalaste jutu järgi olevat mõni aasta enne minu tulekut järve tase küllalt tunduvalt muutunud.»

Selgitanud äsjaavastatud järves vee alanemise põhjused, külastas reisija lähedal asuvaid saari. Siin jõudsid talle järele aga halvad uudised.

«Jõudnud Aiduma saareni,» meenutab Maklai, «sain ma väga ebameeldiva teate . . .

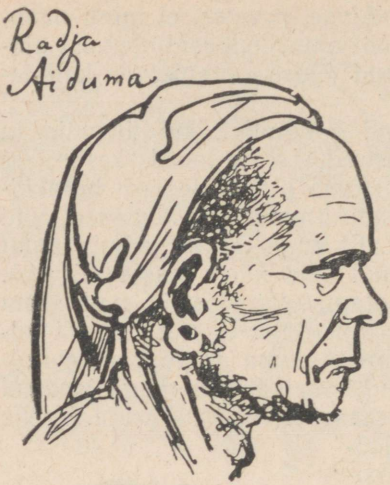
Minu koloonia paapuad Aivas, arvates, et minu naabruse tõttu on nad väljaspool ohtu, loobusid olemast alatiselt valvel ja ei mõelnud üldse ootamatule kallaletungile.

Ühel vihmasel ja süngel hommikul, kui ülemaid ja enamikku mehi polnud asunduses, ja need, kes olidki jäänud, magasid rahulikult oma piroogides või barakkides, ilmusid ootamatult hulgana paapuad-vaenlased. Nad kõik olid hästi relvastatud. Et anda endale kohutavamat välimust, olid nad võõbanud oma näod musta värviga. Tabanud väikese asula ootamatult, sööstsid nad armu heitmata magajate, ka naiste kallale. Üks esimestest telkidest, mida rünnati, kuulus Aiduma saare vanale radjale [1]. Radjat ennast polnud kohal. Kodus magasid tema naine ja tütar — kena laps, aastat viis-kuus vana. Vaene ema, haavatud kahest odalöögist, leidis siiski jõudu roomata koos tütrega minu onnini, kus lootis olla väljaspool ohtu. Need, kes polnud väga raskesti haavatud, järgnesid tema eeskujule. Sel viisil sai minu onn tapamõllu keskuseks ... Võitjad ei rahuldunud sellega, et tapsid ja haavasid umbes kümme Aiduma elanikku, vaid, veendudes, et radja naise haavad on surmavad, raiusid tükkideks tema tütre. Äraraiutud pea ühes osa kere ja rippuva käega pisteti oda otsa ning viidi pidulikult mägedesse.

Hiljem sain ma teada, et nende tapmiste põhjuseks oli vana vihavaen ja ammugi otsustatud kättemaks. Pärast tapmist algas minu asjade

[1] Radja — vanem, ülema malaikeelne nimetus, paapuate poolt üle võetud. Radjal on üsna suured võimupiirid.

riisumine, mis kestis kuni kella kolmeni pärast lõunat. Pärismaalased mägedelt asusid tagasiteele, kandes trofeena lapse pead, vedades endaga vangi kahte noort tütarlast ja poisikest ning viies minu onnist niipalju kokkuröövitud asju, kuipalju jõudsid kanda.»

Mavara ja Namatote — kahe lähema saare — elanikud kasutasid mägilaste kallaletungi ja riisusid onni täiesti paljaks.

Mikluhho-Maklai valis oma uueks asupaigaks Aiduma saare ja jätkas oma uurimisi, aga ei unustanud sündmust Aivas.

«. . . Ma mäletan,» kirjutas ta oma päevikusse, «õnnetu tütarlapse vere loike minu laual ja tema ema veriseid jälgi, kes samuti tapeti minu toas.»

Ta otsustas tapmise ja riisumise süüdlasi karistada. Saanud teada, et üks tapatalgu peasüüdlasi, Mavara saare kapten [1], asub Aiduma saarele randunud piroogis, läks Mikluhho-Maklai teenri ja ühe talle truu paapua saatel randa.

«Minnes pikkamisi ühe grupi juurest teise juurde, lähenesin ma lõpuks piroogile.

«Kus on siin Mavara kapten?» küsisin ma võrdlemisi vaikse häälega.

Vastust ei tulnud, kuid kõik hääled vaikisid ja mitmed pöördusid oodates.

«Mavara kapten, tule välja!» kordasin ma valjemini.

Üldine vaikus.

Ma astusin piroogi juurde:

[1] Kapten — ülem, radja abi.

«Välju ometi!»

Ma kiskusin maha mati, mis oli piroogi katuseks. Seal istus tõepoolest kapten.

«Salamat, tuan!» (Tere, isand!) ütles ta nõrga häälega. See inimene oli minust kaks või kolm korda tugevam, aga nüüd värises ta kogu kehast.

Ma haarasin kaptenil kõrist ja, asetanud revolvri ta suu juurde käskisin Moiberitil (pärismaalasel) siduda ta käed. Pärast seda pöördusin ma paapuate poole ja ütlesin:

«Ma võtan selle inimese, kelle jätsin Aivasse minu onni valvama ja kes võimaldas, et minu tubades tapeti naisi ja lapsi.»»

Aga Mikluhho-Maklai oli liiga terane ja liiga erapooletu vaatleja selleks, et karistades riisumise ja tapmiste juhuslikku süüdlast, ja mitte näha Papua-Koviai ranniku pärismaalasi lõhestava sisevaenu tõelist põhjust. Ta teadis, et kunagi olid nad elanud rahulikku, paikset elu, et neil, nagu ka Maklai ranniku paapuatel, olid kunagi onnid, kookospalmid, istandikud. Miks nad siis nüüd elavad poolnäljas, on maha jätnud oma asundused ja rändavad kodutult vett mööda rannalt rannale; miks, millal sa ka ei küsi paapualt piroogis: «Kust sa tuled?», vastab ta muutmatult: «Otsisin midagi süüa»? Pärismaalaste vaesumise tõeliseks põhjuseks oli see, et malai kaupmehed viisid pärismaalasi orjadeks, nad õpetasid mägipaapuaid röövima rannaäärseid, aga rannaäärseid viima vangi mägipaapuaid, ja ostsid varastatud inimesi kokku tühise hinna eest. Selleks ajaks, kui Mikluhho-Maklai külastas seda rannikut, oli avalik inimestega kauplemine juba Hollandi valitsuse poolt keelatud, kuid salajane

kestis takistusteta edasi. Just see oligi alatise sisevaenu, tapatalgute ja nälja tõeliseks põhjuseks.

«Öeldust järgneb,» kirjutas Mikluhho-Maklai, «et kuigi elanikud said malailastelt ka tulirelvi, tutvusid tubaka ja oopiumi suitsetamisega, hakkasid hindama kulda ja andsid oma ülematele malaikeelsed nimetused, ei saanud nad sellest ei rikkamaks ega õnnelikumaks... Kuigi orjandus on Hollandi kolooniates ametlikult, paberil, ammu kaotatud, toimub inimestega kauplemine tegelikkuses laias ulatuses...»

Veendudes oma silmaga «jälestava inimestega kauplemise» olemasolus, millele Hollandi võimud vaatasid läbi sõrmede, ei pidanud Mikluhho-Maklai võimalikuks vaikida. Siin astus ta esmakordselt välja rõhutud rahvaste kaitsjana. 1874. aasta suvel pöördus ta Hollandi-India kindralkuberneri poole kirjaga, milles nõudis inimeste varastamise lõpetamist.

«Omavoli õitseb takistamatult...» kirjutas ta selles kirjas kibestunult. «Mulle oleks suureks rahulduseks, kui need mõned read võiksid kaasa aidata kas või mõningal määralgi pärismaalaste kurva saatuse kergendamisele.»

Naasnud Papua-Koviai rannikult Jaava saarele, jäi reisija peagi raskesti haigeks. Ta oli hukkumise äärel. Kuid pisut paranenud, võttis ta ette järgmise reisi, mis oli vajalik selle plaani täitmiseks, mille ta oli endale seadnud. Uus-Guinea paapuad idas ja läänes olid juba mitmes suhtes tema poolt uuritud, Filipiini saarte negriitod samuti. Nüüd ta mõtles lahendada järgmise, teaduse poolt veel lahendamata küsimuse: kas eksisteerivad melaneesia tõu riismed Malaka poolsaarel, nagu kinnitavad ühed õpetlased, või pole seal melaneeslasi ega ole ka kunagi olnud, nagu kinnitavad teised?

1874. aasta detsembris asus Mikluhho-Maklai reisile Malakasse — «metsa inimeste» suguharude otsingule, kelledest oli kuuldud, kuid keda eurooplased polnud iialgi näinud. Kas nad on tõepoolest olemas? Malailased kinnitasid, et on, lisades seejuures, nagu oleksid neil sabad taga ja kihvad suus; kõrvad olevat «metsa inimestel» nii pikad, et nad võivat end nendega vihma eest katta... Johore'is sai Maklai maharadžalt «avatud lehe», mis kirjutas kõigile külavanemaile ette anda talle juhte ning

kandjaid, ja läks teele. Kuid aja oli ta valinud ebasoodsa: detsember on poolsaarel kõige vihmasem aeg. «Reis osutus kaunis raskeks,» tunnistab Maklai tagasihoidlikult; tõeliselt oli aga tee peaaegu läbipääsmatu, ja iga teine

oleks Maklai asemel ammu tagasi pöördunud. Jõed ja ojad tulvasid ning uputasid madalamad kohad, mets muutus järveks; seitseteist päeva sammus reisija põlvini, aga kohati ka rinnuni ulatuvas vees. Ta jõudis siiski Muara jõeni, üüris lamedapõhjalise paadi, sõitis paadiga kuni Palonani — Muara harujõeni — ja siin nägi ta esmakordselt «oran-utan» — «metsa inimeste» — telke. Aga need esimesed «metsa inimesed» ainult ärritasid reisija kujutlust: need «kujutasid endast rohkem

malailasi kui eri hõimu», rääkisid juba pooleldi malailaste murret, tema aga tahtis avastada puhta paapuate suguharu jälgi.

Jätkates teekonda, jõudis Maklai Hiina merre suubuva Indau jõe suudmesse ja läbis seega kogu Malaka poolsaare läänest itta. Kuid oma eesmärki ta ei saavutanud ja pöördus Johore'i tagasi kurnatuna ja kurvana.

«Selle ekskursiooni tulemused olid huvitavad,» kirjutab ta, «kuid nad kaugeltki ei rahuldanud mind.»

Jätta asja pooleli ta ei võinud. Hakanud otsima puhast, segunematut paapuate suguharu, pidi ta selle leidma või veenduma, et Malakal seda üldse ei ole. Ja ta läks uuesti teele poolsaare sisealadele. Asjatult kinnitas talle maharadža, et ta ei pöördu tagasi elusana, et džunglid kubisevad tiigritest, et «metsa inimesed» tapavad igaühe, kes julgeb nende metsadesse astuda, — Maklai oma otsust ei muutnud.

Kindlustanud end Siiami kuninga kirjaga, milles kuningas kirjutas ette kõigile oma Malaka vasallidele — radjadele — osutada teadlasele igakülgset abi, läks Mikluhho-Maklai teele.

«Lähenenud mõne sultani või radja pealinnale,» jutustas reisija hiljem, «saatsin ma harilikult sinna mõned mind saatvad inimesed, et vürstile minu tulekust ette teatada... Vürsti küsimusele: «Kes ma olen?» pidid minu poolt saadetud vastavalt minu juhistele ütlema, et «dato russ Maklai» («dato» tähendab malai keeles aadlikku) tuleb talle külla, et dato Maklai tuleb sellelt ja sellelt maalt, olles viibinud selle ja selle sultani või vürsti juures, ja nüüd läheb läbi selle maa sinna ja sinna maale, selle ja selle juurde. Küsimusele: «Mida siis dato Maklai tahab kõigis neis maades ja mida ta otsib?» pidid saadetud inimesed vastama: «Dato Maklai reisib kõigis maades, Malai omades ja teistes, et teada saada, kuidas elavad inimesed neis maades, kuidas elavad vürstid ja vaesed inimesed, inimesed asundustes ja inimesed metsades, et tutvuda mitte ainult inimestega, vaid ka loomadega ja taimedega jms.» Mõistagi, et säärane enneolematu, kõike näha tahtev külaline ei tekitanud vähe hämmastust ja rahutust pärismaistes ülemustes, kes küll võtsid mind viisakalt vastu, kuid veel viisakamalt püüdsid

mind oma valdustest välja saata ... See soov kiiremini vabaneda minu juuresolekust ... soodustas reisi kiirust ja paljusid mugavusi.»

Johore'ist Pahangi, Pahangist Kelantani ... Alates sellest punktist astus Maklai sellistele maa-aladele, kus enne teda polnud viibinud veel ükski eurooplane. Ja lõpuks sai ta visadus tasutud.

«... Pahangi jõe ülemjooksul,» kandis ta hiljem Geograafia Seltsile ette, «mägedes Pahangi, Trengganu ja Kelantani maa-ala vahemikus, kohtasin ma esimesi puhastverd melaneeslasi.»

Seda hõimu nimetati «oran-sakai».

«Kuigi nad olid väga kartlikud, siiski jõudsin ma teha mõned portreed ja antropoloogilised mõõtmised ning külastasin peaaegu kõiki nende asundusi.»

Oran-sakai on rändsuguharu, kääbussuguharu, nagu neegriitodki: nende inimeste kasv ei ületa sada viitkümmend sentimeetrit. Neil on tumepruun nahk ja mustad käharad juuksed. Nad rändasid metsades, muutes peaaegu iga päev oma peatuskohti. Teid nad ei rajanud: nad ei vajanud neid. Kirvekesi, milledega malailased raiuvad oksi, pole sakaile samuti vaja.

«Та painutab käega noori puid, neid murdmata, ja kummardub või ronib alt läbi suurte puhul. Kunagi ta ei kisu puruks ega lõika katki oma teel rippuvat liaani, vaid ronib selle

alt läbi. Vaatamata lõpmatutele siksakkidele, looklemistele ja ringiminekutele, läheb ta hämmastavalt ruttu edasi.»

Oran-sakaid korjasid metsadest kamprit ja kautšukit ning vahetasid neid malailastele tubaka, soola, nugade ja hilpude vastu. Malailased surusid neid üha sügavamale sisemaale, asutades istandikke sakaide põlismaadele, pidades jahti nende lastele ja naistele ning müües vange orjadeks. See-eest tasusid ka nomaadid neile visa vihkamisega. Mitte asjatult ei kartnud malailased astuda metsadesse. «Metsa inimestel» oli eriline relv — pilliroog mürgistatud noolte väljapuhumiseks. Õõnsasse bambustorusse asetas «metsa inimene» noole, mis oli immutatud maomürgiga ja «upas»-puu keedetud mürgise mahlaga; puhus torusse — ja nool lendas minema. Maklai uuris seda mürki. Selle toimel sureb inimene krampidesse viieteistkümne minuti pärast.

Jõudnud Patani jõeni, olles seejuures sooritanud elevantidel kahekümnepäevase matka Siiami kuninga maaaladel, naasis Mikluhho-Maklai 1875. aasta lõpul Singapurisse ja sealt Buitenzorgisse; varsti ilmusid euroopa ajakirjades tema artiklid, milles esmakordselt oli teaduses antud Malaka poolsaare väljasurevate suguharude etnograafiline ja antropoloogiline iseloomustus.

«Oma raske reisi teaduslike tulemustega olen ma rahul,» kirjutas Mikluhho-Maklai. «Mõne aasta pärast ei saa enam keegi teha seda, mida olen teinud, sest need suguharud surevad välja.»

Jõudis kätte aeg Gorendu, Gumbu ja Bongu küla paapuatele antud lubaduse täitmiseks ja asumiseks uuesti Astrolaabi lahe rannikule. Mikluhho-Maklai armastas seda maakohta, armastas randasid ja metsa Garagassi ümber, haruldaste lindude hääli, mis kostsid metsas, võimsate puude ning lainete mühinat, eredat välku. Alati meenutas ta rõõmuga oma üksindust Garagassis ja sõpru, kes olid sinna jäänud. Ta teadis, et Maklai rannikul, kus ta oli võitnud kindla pärismaalaste sõpruse, võis ta mitte ainult koguda relvade, tarbeasjade ja riiete kollektsioone, vaid tänu sellele sõprusele tungida ka sügavale primitiivsete inimeste elukorra alustesse ja arusaamadesse.

1876. aasta 18. veebruaril asus Mikluhho-Maklai jälle teekonnale, seekord kuunari («Merelind») pardal. Kipper kohustus viima Maklaid Astrolaabi lahe rannikule, kust reisija oli lahkunud viie aasta eest. «Merelind» sooritas kaubareisi Celebese, Palau, Admiraliteedi, Agomese saartele, — sealt aga polnud Uus-Guineani enam palju maad.

Kaubitsemine teekonnal arenes elavalt. Vastikusega jälgis Mikluhho-Maklai pärismaalastelt kallihinnaliste teokarpide väljapetmist vahetusena odavate helmeste vastu. Eriti agaralt tegutses üks kaubitsejaist — itaallane Paldi. Maklaile oli ta otsekohe vastumeelt. Muide raske oli öelda, keda kaupmeestest (traderitest) tuli eelistada: neid oli «Merelinnul» kolm, ja igaüks rikastus nagu sai, tegutsedes täiesti häbenematult.

«Kaupmehed ja kipper,» märkis Maklai ühe peatuse ajal, «ümbritsetud iga süsteemi lühipüssidega, puistasid kotikestest väikesse, mitte üle sõrmkübara suurusse mõõdusse klaashelmeid ja kudruseid tasuks kilpkonnakilpide ja pärlikarpide eest...

Kui hutt liialt täitus pärismaalastega, ässitati neile kallale suur ja tugev njuufaundlane, keda nad siiani kardavad rohkem kui kaupmehi, kiprit ja kogu kuunari meeskonda kokku. Niipea, kui koer näitas oma suuri hambaid või hakkas haukuma, tühjenes hutt silmapilkselt ja rüsin pardal suurenes veelgi; paljud sööstsid merre, et kiiremini lahkuda, teised ronisid vantidele. See lõbustas väga kiprit ja kaupmehi.

Vaatamata kuumusele, kisale ja jutukärale, tunglemisele parda ääres, segadusele, mille tekitas klaperjaht koeraga pärismaalastele ja pahameelele, nähes inimeste autust, ebaõiglust ja kurjust, püüdsin ma meelt lahutada

paapua rahvahulga vaatlemisega. See õnnestus mul mitu korda; siis kadus ebameeldiv ümbruskond minule mõneks ajaks ... ja kasutades juhust, ruttasin ma üles kirjutama, mõõtma ja visandeid tegema.»

Reisija läks kõikjal kaldale, lahkumata märkmikust, *camera lucida*'st ja mõõtmisseadistest. Vuapi saarel elas ta pärismaalaste hulgas umbes kaks nädalat, Andra saarel — mõned päevad. Ja kõikjal leidis tema terav silm midagi uut, mida enne teda veel keegi polnud märganud. Andra saarel koostas ta väikese sõnaraamatu paapua sõnadest, milliseid ei tundnud ükski keeleteadlane maailmas, ja Vuapi saarel avastas ta seninägematuid paapuate rahasid: osutus, et kõrvuti vahetuskaubandusega kasutasid pärismaalased siin ka raha. Need on erilised rahad: iga münt on veskikivi suurune. Kivimündi pärismaine nimetus on «fe». See on valge, primitiivselt tahutud kivi, auguga keskel.

«Nende kivirahade väärtus,» kirjutab Maklai, «on väga erinev: see oleneb kivide suurusest ja nende töötlusest. Ühe kivi eest võib osta ainult pisut tarot ja kookospähkleid, kuna teise eest piroogi, naise, maja, maatüki ... Väikesi, lihvitud, korrapärase kujuga «feid» hinnatakse kõrgemalt kui suuri, korrapäratuid ja algeliselt töödelduid.»

Sõites ringi Melaneesia ja Mikroneesia saartel, kirjeldas Maklai pärismaisi puust puuslikke, pärismaalaste ehteid ja tätoveeringuid, imestustäratavat naistekostüümi, mis meenutas suurt korvi; kuid kõige rohkem üllatasid teda mitte rahad-veskikivid ja ka mitte puust puuslikud, vaid suhted, mis kujunesid pärismaalaste ja valgete kaubitsejate vahel. «Eurooplased ekspluateerivad pärismaalasi ja arendavad oma eeskujuga neis valet ja pettust,» kirjutas ta. Trepangi-[1], kilpkonna- ja pärlijahil ei hoolinud inglise, hollandi ega saksa kaupmehed millestki. Nad petsid pärismaalasi järjekindlalt, sokutades neile häbematult kõrge hinna eest igasugust rämpsu,

[1] Trepang — ussitaoline mereloom — meripura, mis on erilisel viisil suitsutatud ja tagavaraks valmistatud. Meripura elab Vaikse ookeani saarte läheduses. Teda püütakse, suitsutatakse, kuivatatakse ja müüakse trepangi nime all peamiselt hiinlastele, kes hindavad seda kui peent rooga kõrgelt.

õpetasid neid jooma, viisid naisi vägisi ära; kui aga pärismaalased hakkasid vastu või isegi rahulikult keeldusid kahjulikust kaubitsemisest, võtsid relvastatud kaubitsejad neilt lihtsalt kõike, mida tahtsid. Koloniaalvõimude poolt saadetavad sõjalaevad lõid alati kaupmeeste kilda ja õiendasid saare-elanikega julmalt arveid.

Ühes oma artiklis jutustas Mikluhho-Maklai üksikasjaliselt sellest, kuidas kaupmehed petavad pärismaalasi laevale ja jõuga sunnivad neid töötama.

«Alates varahommikust kuni peaaegu õhtupimeduseni, lühikese vaheajaga keskpäeva paiku, jälgib kaupmees või kipper töö käiku, istudes mugavalt purikatuse all suures paadis. Kui trepangi järele sukelduvad pärismaalased hakkavad väsima ja jäävad pikemaks veepinnale, on valgel küllalt mõjus abinõu, et neid sundida tööd jätkama...

Valge võtab enda kõrval lamava lühipüssi ja kuul lendab «laiskvorsti» pea lähedalt mööda, meenutades talle, et, sattunud valge kätesse, on ta lakanud olemast vaba saare-elanik ja on saanud orjaks. Kuulid küll harva riivavad töötajaid, kuid hoiavad neid alatiselt suures hirmus ja sageli pärismaalane, olles juba mitu päeva haige (iga haigust nimetatakse valgete keeles laiskuseks), pingutab viimast jõuraasu, mida, mõistagi, ei jätku kauaks. Siiski on pärismaalasele parem haigestuda laeva seisu ajal: siis teda lastakse vähemalt rahulikult surra, merel aga võib juhtuda, et teda veel elavana heidetakse üle parda.

Palaus jutustati mulle juhtumist, mille annan edasi peaaegu sõna-sõnalt, nagu kuulsin.

Ühel kuunaril, mis pöördus tagasi Agomese saarelt, oli palju haigeid. Veetagavara oli napilt — teda anti välja väikeste annustena. Üks haigetest palub kokka anda talle üks sõõm. Seda kuuleb kipper ja kutsub pärismaalase enda juurde. Haige, vaevalt liikudes, läheneb.

«Istu siia!» ütleb kipper, osutades huti madalale äärele.

Vaevalt jalul püsiv haige istub.

«Sa tahad juua?»

«Jah, veidi vett, sees on tuli!» ütleb haige, näidates rinnale.

«Siis mine ja joo!» ütles selle peale kipper ja tõukas haiget nii kiiresti ja tugevasti, et see üle parda lendas.»

1876. aasta juunis lahkus kuunar Admiraliteedi saartelt. Tema pardal jäi kahe reisija võrra vähemaks. Ühele väikestest saartest jäi malailane Ahmat — madrus, kes oli kapteniga riidu läinud; teisele — kaupmees Paldi, kes otsustas asuda pärismaalaste hulka, et suurendada oma pärlikarpide varu.

Maklai, kes jälgis igal peatusel kaupmehe käitumist pärismaalastega, oli veendunud, et tema ettevõte lõpeb halvasti.

Kuunari ärasõidu päeval oli õpetlase ja kaupmehe vahel järgmine, Maklai poolt päevikusse märgitud jutuajamine:

«Kui teile elu on kallis, siis ärge jääge siia!» ütles kaupmehele Mikluhho-Maklai.

«Miks siis? Teie arvate, et mind tapetakse?»

«Jah!» vastas Maklai kindlalt.

Paldi haavus.

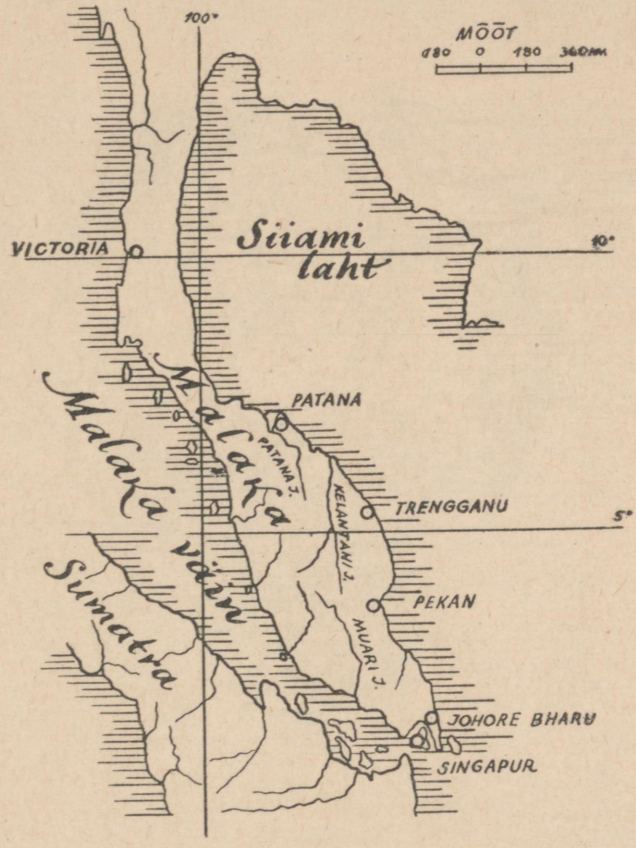
«Teid ju ei tapetud Astrolaabi lahes! Miks te siis mõtlete, et teisel ei lähe korda see, mis õnnestus teil?»

«Kohe seletan,» vastas reisija rahulikult. «Teie peate oma jõuks revolvrit, minu jõuks oli aga õiglus. See on peamine erinevus meie vahel. Pärismaalaste vähimagi katse puhul teile kallale tungida sirutate te maha vähemalt kuus inimest, aga teised tapavad teid sellegipoolest. Ma ei ole kunagi revolvrit pidanud sobivaks riistaks . . .»

Paldi jäi mõttesse, kuid kasusaamise ahnus võitis ettevaatlikkuse. Ta sõitis randa.

Tulevik näitas, kel oli selles vaidluses õigus.

. . . 9. juunil väljus kuunar ookeanile. Uus-Guineani oli ainult mõne päeva teekond. Selja taha jäid Admiraliteedi saared, ees ootas reisijat Astrolaabi lahe rannik, sõbralik ja lahke Maklai rannik.

Malaka poolsaare kaart. Sellel poolsaarel uuris N. N. Mikluhho-Maklai 1874. a. «metsa inimeste» ja «oran-sakaide» «kääbussuguharusid».

Päevik
1876-1877

Juuni

Õudsin pärale 27. juunil väikesel Inglise lipu all sõitval kuunaril nimega «Sea-Bird» («Merelind»). Täheldasin tunduvat muutust kõrgete mäetippude üldkujus.

Minu saabumine rõõmustas pärismaalasi väga, kuid ei hämmastanud: nad olid kindlad, et pean oma sõna. Kui ma sõitsin kaldale Gorendus, jooksid naaberkülade pärismaalased, ka naised ja lapsed, peagi kokku mind tervitama. Paljud nutsid, ja kogu elanikkond näis minu saabumisest väga erutatud olevat.

Ma leidsin, et puuduvad mõned vanamehed — need olid minu äraolekul surnud, see-eest aga paljud poisikesed olid juba peaaegu täiskasvanud inimesed, kuna noorte naiste hulgas, kes varsti pidid saama emadeks, tundsin ma ära mõned, keda olin siia jätnud väikeste tütarlastena.

Lähimate külade pärismaalased palusid mind jääda nende hulka, kuid mina, samuti nagu 1871. aastalgi, eelistasin elada mitte külas, vaid asuda sellest teataval kaugusel. Vaadanud maakohta Gorendu ja seejärel Bongu ümbruses, peatasin ma oma valiku neemekesel üsna Bongu küla juures, ja juba teisel päeval hakkasid pärismaalased minu teenrite ja kuunari puusepa juhatusel puhastama kohta minu maja jaoks ja laia teed, mis viis «uleult» — liivarannalt — minu poolt valitud platsini.

Seekord olin väikese puumajakese lahtivõetud kujul Singapurist kaasa toonud, kuid vaiad, milledel ta pidi seisma, kogu raamistik, samuti ka katus, valmistati juba

siin, kohapeal. Ma ei tahtnud kuunarit liiga kaua kinni pidada, kuid ühtlasi soovisin kasutada puusepa teeneid; see ei lasknud mind puidu kvaliteedile tähelepanu pöörata; just sellepärast muutus puit peagi kõlbmatuks, peamiselt valgete sipelgate tõttu, kes on troopikamaades puuehitiste suured vaenlased. Maklai ranniku puude hulgas on, tõsi küll, rohkesti liike, mis on selle putuka suhtes vastupidavad, kuid neid ei olnud piiratud aja tõttu võimalik küllaldaselt muretseda.

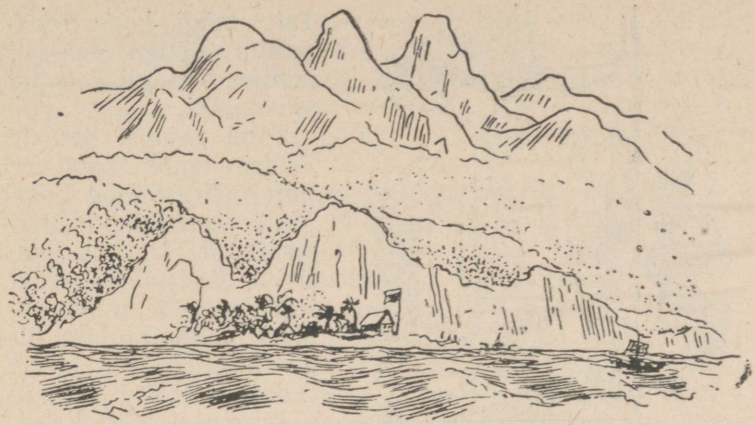
Juuli

Kuuendal päeval oli minu maja valmis. Peale minu võtsid tema ehitamisest osa kaks eurooplast, kaks minu teenrit, paapuad, kes kandsid maharaiutud puid ja katsid katust, aga samuti ka paapua naised, kes agaralt puhastasid maja ümbrust madalast põõsastikust. Vaiad, mis kandsid maja, olid umbes kaks meetrit kõrged. See võimaldas mul alumist korda muuta suureks laoruumiks, kuhu paigutati minu asjad (umbes seitsekümmend mitmesuguse suurusega kasti, korvi ja pakki). Kuunari võisin ma 4. juulil vabaks lasta.

Teenrite (kellest üks oli malailane ja teenib kokana, kuid vajaduse korral ka rätsepana, ning kaks on mikroneeslased, Palau saarte pärismaalased) ja mõnede Bongu elanike abiga sain ma oma majapidamise peagi tarvilikku korda ja seadsin ennast üsna mugavalt sisse.

Väga huvitavaid teateid sain ma pärismaalastelt minu äraolekul toimunud maavärinate kohta. Nagu ma juba ütlesin, hämmastasid mind Mana-Boro-Boro (Finisterre'i mäeahelik) tippude üldkuju muutused, kui ma sellele rannikule tagasi saabusin. Kuni minu ärasõiduni (detsember 1872) kattis taimestik kõige kõrgemaid tippe; nüüd aga olid mäetipud ja järsud nõlvakud mitmes kohas paljad. Pärismaalased teatasid mulle, et minu äraoleku ajal olevat rannal ja mägedes mitu korda olnud maavärinad, kusjuures paljud elanikud olevat saanud surma kookospalmidest, mis purustasid kukkudes onne.

Rannakülad kannatasid peamiselt maavärinale järgnenud haruldaselt suurte lainete läbi. Lained kiskusid välja

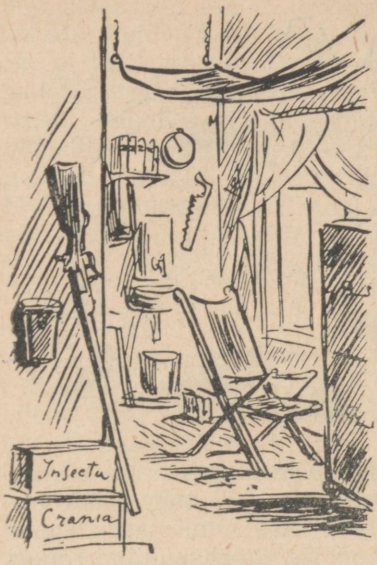
puid ja viisid kaasa onne, mis asusid enam ranna lähedal. Ma sain teada, et juba ammu, veel enne minu esimest siiatulekut, oli terve küla, Aralu, mis asus mereranna lähedal Gabeneu ja Koli jõe vahel, pühitud täiesti kogu elanikkonnaga tohutu laine poolt. Kuna see juhtus öösel, siis hukkusid kõik elanikud; ainult mõned mehed, kes juhuslikult olid teises külas võõrsil, jäid ellu. Nad ei tahtnud pöörduda vanasse asukohta ja asusid Gumbu külasse, mis pääses purustusest, kuna ta on rannast kaugemale ehitatud.

Aralu hukkumist mäletavad hästi isegi mitte väga vanad inimesed, ja ma arvan, et see juhtus 1855.—1856. aasta paiku. Pärast seda katastroofi algasid naabermaakohtades rohkearvulised haigestumised, mis lõppesid surmaga. See tuli võib-olla lainete poolt kaldale heidetud ja päikese käes mädanevate orgaaniliste jäänuste lagunemisest.

August

Kaheteistkümnendal augustil võtsin ette ekskursiooni Konstantini mäetipule. Kui ma kella üheksa paiku hommikul suundusin oma dõngaga[1] Bogatisse, oli kogu

[1] Dõnga — piroog.

Taio mägi koos Konstantini tipuga selgesti nähtav. Kusagil ei olnud pilvekestki.

Tänu reipale tuulele jõudsin umbes poolteise tunni pärast Bogatisse. Mulle vastu tulnud pärismaalased kandsid mu asjad Kodõ-Boro onni. Nad ütlesid mulle, et mäele minna on juba liiga hilja ja on tarvis oodata homseni.

Järgmisel päeval äratasin ma inimesed kell kolm hommikul. Joonud kohvi ja jaotanud asjad mitme kandja vahel, läksin ma poolkuu valgusel esialgu mööda metsarada ja seejärel piki Iori jõe kuivanud sängi. Kui valgenes, märkisin ma üles oma kaaslaste nimed, keda oli kokku kolmkümmend neli inimest.

Et ma ei olnud toidukraami kaasa võtnud, siis tuli Jarju külasse sisse pöörduda. Minu kaaslastele oli väga vastumeelt minna edasi mägedesse, kuid ma ei pööranud sellele vähimatki tähelepanu, seda enam, et inimesi oli mul viis korda rohkem kui vaja.

Karavaniga liitus mitu inimest Jarju külast. Me jätkasime teed mööda jõesängi; mõnes kohas (kärestikkude juures) tuli üles ronida libedaid märgi kive mööda. Üldse polnud tee kuigi mugav.

Kella kolme ajal hakkas vihma sadama, ja kõik mäed kattusid pilvedega, — seepärast polnud põhjust edasiminekuga rutata.

Ma ütlesin pärismaalastele, et nad ehitaksid lehtonni, ise aga asusin ööpuhkusele. Keetsin endale kohvi ja mõõtsin maakoha kõrguse Regnault' aparaadi abil, mille näit oli peaaegu ühesugune minu aneroidi näiduga. Kõrgus võrdus kaheksasaja kuuekümne jalaga.

Oli väga jahe, arvatavasti vihma tagajärjel. Kogu öö valas kui pangest. Minu koiku kohale tõmmatud vihmakindlast tekist katus osutus õnnelikult asetatuks: vaatamata vihmavalingule jäin ma täiesti kuivaks, kuid õhk oli väga niiske, ja ma polnud kindel, et päev möödub ilma palavikuta.

Ma tõusin kell kuus ja nähes, et mitte kõik minu inimesed pole reisivalmis, ei hakanud neid ootama, vaid teatasin, et «tamo bilen» (head inimesed) võivad mulle järgneda, aga «tamo borle» (halvad inimesed) võivad kohale jääda. See mõjus: peaaegu kõik järgnesid mulle.

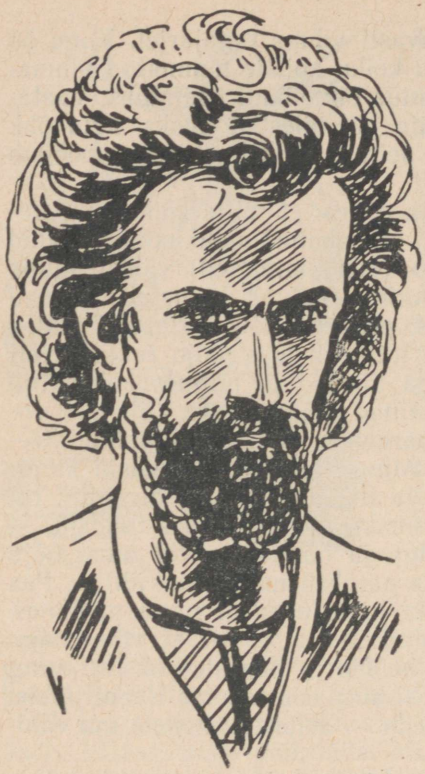
Öösel sadanud vihma tõttu oli jões palju rohkem vett kui eile; kivid olid väga libedad ja mitmes kohas tuli olla väga ettevaatlik. Läinud mõnda aega, tuli meil ronida mööda nõlvakut paremale poole, kus polnud teerajast vähimatki jälge. Minu kaaslased hakkasid kinnitama, et siin pole teed, ja mul tuli minna, õigemini ronida edasi. Oma suurimaks meelehärmiks tundsin, et mind leotanud eilne vihm ja ööniiskus olid oma mõju avaldanud ja et palaviku paroksüsmi ei saa vältida. Pea pööritas tugevasti ja ma liikusin edasi nagu poolunes. Õnneks oli nõlvak kaetud metsaga, nii et võis, nagu mäletan, edasi liikuda, hoides ja haarates okstest ning juurtest. Ühel järsul kohal sirutasin ma käe liaani järele, aga mis juhtus pärast seda — sellest ei mäleta ma vähimatki . . .

Toibusin nagu inimeste häältest. Ma avasin silmad — näen, ümberringi mets; ma ei võinud endale selgesti kujutleda, kus viibin. Üldise väsimuse tõttu sulgesin ma jälle silmad ja tundsin seeiuures kaunis suurt valu mitmesugustes kehaosades. Lõpuks andsin endale aru, et olen väga imelikus asendis: pea lebab madalal, aga jalad palju kõrgemal, kuid ikkagi ei võinud ma endale selgitada, kus olen.

Kui ma jälle silmad avasin, kuuldus minu lähedal hääl:

«Ma ütlesin sulle, et Maklai ei ole surnud, vaid ainult magab.»

Mõned pärismaalased vaatasid puude tagant. Nende inimeste nägemine andis mulle mälu tagasi. Ma meenutasin, et koos nendega ronisin mäele ja haarasin liaanist,

et ennast kinni hoida. Minu kaal osutus liaani tugevusele mittevastavaks ja nii sattusingi kümme sammu allapoole ning säärasesse ebamugavasse asendisse. Umbusklikult kompasin jalgu, külge ja selga ning seejärel tõusin üles. Midagi ei olnud murdunud, kuigi külg ja selg valutasid; näis, et tundsin end nüüd isegi erksamana kui enne kukkumist. Ma tahtsin vaadata kella, kuid ilmnes, et see oli tõukest seisma jäänud. Päike oli juba kõrgel, nii et mul oli põhjust arvata, et olin lamanud mitte just mugavas asendis üle kahe tunni, aga võimalik, et ka kauem.

Aega ei võinud kaotada, sest kella kolmeks võib-olla hakkab jälle vihma sadama ja harjalt pole siis midagi näha. Õnneks oli üks minu aneroididest täiesti korras. Selles kohas oli mäe kõrgus 1500 jalga. Veidi tuikudes laskusin ma madalasse orgu ja ronisin siis jälle künkale, mida pärismaalased nimetavad Gumuša ja mille kõrgus oli 1880 jalga. Sellele järgnes jälle kitsas org, aga seejärel tuli kõrgendik, 2400 jalga kõrge.

Edasi minnes jõudsime Taio mäe kuplitaolisele harjale, mis mere poolt vaadatuna annab sellele tipule säärase ebatavalise välimuse. Väikesel lavakõrgendikul kasvasid pikad puud; kõrgus oli siin 2680 jalga.

Soovides näidata ümberkaudsete külade elanikele, et me tõepoolest jõudsime tippu, süütasid mu kaaslased

suure lõkke. Kahele osavamale neist ulatasin ma kepile kinnitatud valge lipu paksust linasest riidest, käsuga siduda see kõige kõrgema puu latva, raiudes enne ära oksad. Kui see oli tehtud, hakkasime alla minema.

Sellest ekskursioonist olin ma pettunud, sest tihe taimestik varjas vaadet mäetipult, ja mul ei olnud mõttessegi tulnud võtta kaasa mõned kirved, et puid ümberringi maha raiuda. Me läksime õnnelikult alla kuni oma öise laagrikohani ja siin lõunastanud, suundusime Bogatisse.

Lähimatest küladest tulid inimesed kokku, nii et õhtuks koosnes minu saatjaskond rohkem kui kahesajast inimesest. Kuigi ma olin kaunis väsinud, ei tahtnud ma kusagil peatuda, ja mitmekümne tõrviku valgusel jõudsime kella kümne paiku Bogatisse.

Kahekümne kolmandal augustil läksin ma Bili-Bili saarele, kus pärismaalased ehitasid mulle onni, pimeda, kuid jaheda, kohale, mida nimetatakse Airu ja kuhu ma kavatsen aeg-ajalt sõita. Naasnud Bongusse, külastasin ma Englam-Mana, Seguana-Mana ja Sambul-Mana külasid.

September

20. septembril.

Olin Garagassis, kus kõik on rohtunud, kinni kasvanud. Minu poolt kunagi istutatud kookospalmidest olid kasvama hakanud ainult viis. Suurel keengaril püsib veel kindlana klipperi «Izumrud» poolt jäetud vaskplaat, kuigi punane puu on sipelgatest näritud. Ma tugevdasin seda, lüües sisse mõned naelad.

Kõik minu vana onni alustoed on sipelgate poolt niivõrd läbi söödud, et piisab ühest jalatõukest nende ümberlükkamiseks.

Garagassis on palju rohkem linde kui minu uue maja ümbruses Bongu lähedal ja nende tuttavad häälitsused meenutasid mulle elavalt minu elu selles maakohas aastatel 1871—1872.

Tegin korralduse, et Mebli, minu teener Palaust, ja mõned Gorendu elanikud puhastaksid platsi minu endise onni kohal ja seal kasvavate kookospalmide ümber.

Oktoober

Tänu minu praegusele ruumile, mis on palju mugavam kui Garagassis, võin ma tegelda töödega võrdleva anatoomia alal. Üldse mõjub mugavus (parem ruum ja kolm teenrit) soodustavalt minu tervisele.

Septembri lõpul ja oktoobri algul kogusin ma juulis külvatud maisi. Seejärel külvasin ma uuesti maisi ja hulga teisi kasulike taimede seemneid, mida olin seekord kaasa toonud. Ümber oma onni istutasin ma kaksküm-mend kaks kookospalmi ja kõik nad hakkasid kasvama. Väikesed haavad jalgadel (kivide vastu löömise, jala-nõude hõõrumise jm. tagajärjel) muutuvad siin peami-selt merevee toimel, millest ei saa hoiduda, üsna märga-tavaiks, kuigi pinnapealseteks haavadeks, mis hooletu kohtlemise puhul kaua ei parane. Korduvalt ei lasknud haavad mind sooritada ekskursioone ja sundisid sageli kodus istuma.

Peale kirjaliku töö leian ma võimalust tegelda antropo-loogiliste mõõtmistega. Garagassis oli see mõeldamatu, nüüd aga on pärismaalased minuga küllalt harjunud ja ei näe neis toimingutes midagi ohtlikku. Leian siiski, et on mitte sobiv mõõta naisi: mehed on siin armukadedad ja ma ei soovi anda põhjust arusaamatus-teks.

Ühe sõnaga, sel juhtumil «*le jeu ne vaut pas la chan-delle*» [1]. Pealegi on naiste mõõtmised seotud liiga suure askeldusega: veenmistega, rumalate vastuväidetega jne.

November

Sageli olin palavikus haige; haavad jalgadel parane-vad halvasti. Kui oli võimalik, tegelesin töödega võrd-leva anatoomia alal, muidu aga lugesin. Haavadest teki-tatud valu on öösiti vahel nii suur, et magamajäämiseks tuleb võtta kloraali. Kui hommikuti temperatuur on lan-genud 21°-ni, tunnen külma just samal määral kui päris-maalased, kes kogu kehast värisevad.

[1] «*Le jeu ne vaut pas la chandelle*» (pr. vanasõna) — «Mäng ei tasu küünalt», s. o. asi pole seda väärt.

Detsember

5. detsembril.

Pärast mitmepäevaseid ettevalmistusi algas täna Bongus «mun», kõige tähelepanuväärsem, mida ma senini olen näinud. Püüan seda kirjeldada.

„Mun" Bongus
5.—6. detsembril
1876. aastal

Pärast pikki ettevalmistusi oli «muni» päev lõpuks kindlaks määratud. Viimastel päevadel harjutasid naaberkülade pärismaalased peaaegu igal ööl tantsu ja laulmist; sageli kostis barum päeval ja isegi öösel; Bongu elanikud käisid Englam-Manas pidustuseks keud toomas.

Määrati kindlaks kava: esmalt pidi 5-nda kuupäeva õhtul toimuma Gorendu küla «mun», seejärel pidi järgmisel õhtul tulema Bogati ja Gumbu küla «mun».

Enne «muni» algust väljus Bongust pidulik rongkäik hagudega. Haod heideti merre, ja pärast tseremooniat metsas hakkasid Gorendu ning Gumbu elanikud riietuma «muniks».

Peamisteks iseloomustavamateks kaunistusteks olid tohutud kolmekorruselised sule-

tutid — sangin-oled[1], nii kõrged, et ainult paapua käharad soengud võisid neid kanda. Suletutid olid valmistatud kaasuari, kakaduu ja paradiisilinnu sulgedest. Vöö taha oli torgatud kolm suurt koleuse oksa, mis igal sammul kõikusid selja taga. Samasugused oksad, torgatud «sagü» (käevõrud) vahele, kaunistasid jalgu ja käsi. Peale kahe valgeks värvitud «dju»[2] olid mõnedel pärismaalastel asetatud pähe koerahammastest diadeemid. Kaelas rippusid peale bul-ra[3], jambi[4] ja teiste väikeste hammastest või helmestest ehete gubo-gubod[5]. Euroopa hilbud (minu kingitused Garagassi aegadest) leidsid samuti kaunistustena kasutamist.

„Mun-Koromrom"

Okamite helide saatel, kõigutades üheaegselt taktis oma sangin-olesid, astusid tantsijad paarikaupa sujuvalt Bongusse ja teinud kaare, hakkasid vahel paariti, vahel üksikult, moodustades pika aheliku, ringlema ümber väljaku.

Tantsijate ees, näoga nende poole, liikus pikkamööda taandudes üks Bongu pärismaalastest. Ta ei olnud teiste tantsijate taoliselt ehitud; ainult mõned punased lilled olid juustes püsti, aga käes oli oda, mille teravik oli suunatud sissepoole. Kookospähkli koore tükk oli asetatud oda terakule, et mitte kogemata haavata tema vastas asuvaid tantsijaid.

Tants ja laul olid võrdlemisi monotoonsed. Tants koosnes väikestest sujuvatest sammudest ja nõrgast põlvepainutamisest; tantsija kummardub kogu kehaga pisut ettepoole, samuti kummardub tema peas olev suletutt, nagu viibates kellelegi. Vähehaaval liitusid tantsijate

---

[1] Sangin-ole — pidulikust tantsust osavõtjate peaehe. See on tihedalt pea ligi asetatud bambusroost võru, millele on kinnitatud viie meetri pikkune alt lõhestatud bambuskepp, mille tipus on kimp kaasuarisulgi.

[2] Dju — lindike, mis hoiab juukseid.

[3] Bul-ra — metssea kihvadest rinnaehe.

[4] Jambi — väike punutud kott tubaka ja muude pisiasjade tarvis.

[5] Gubo-gubo — merikarpidest rinnaehe.

grupiga ka naised, uutes malides rohkete kaelaehetega. Mõned olid ehitud käevõrude taha torgatud rohelusega. Paljud olid rasedad, teistel olid sülelapsed kätel. Naiste tants oli meeste omast veel lihtsam ja seisis ainult keha tagapoole õõtsutamises.

«Mun» kestis kuni koiduni; sellest võttis osa Gorendu ja Bongu noorsugu.

„Mun"

Bogatist läksin ma Bongusse valgega, kella viie paiku. «Mun» oli tunduvalt arvurikkam ja rühmitumine teine kui «Mun-Koromromi» puhul.

Peatantsijaid sangin-oledega ja gubo-gubodega ümbritsesid naised, kes hoidsid nende vibusid ja nooli ning peale selle kandsid seljas oma suuri kotte. Palju oli samuti ka relvastatud pärismaalasi, kes laulsid ja kui neil polnud okameid, lõid väikeste kepikestega noolekimpudele, mida nad kandsid käes.

Kireva rahvahulga liikumine ei olnud nii pikaldane ja kaks peatantsijat sooritasid kaunis keerulisi tantsusamme (näiteks, asetanud okami kaela taha ja sulgenud silmad, pildusid nad jalgu). Aga mis mulle näisid eriti huvitavatena — need olid miimilised tantsud.

Miimilised ettekanded kujutasid seajahti ning lapse äiutamist isa ja ema poolt (kusjuures üks meestest riietus naise seelikusse ja pani koti selga ning kujutas naist, kuna kotti asetatud okam kujutas last). See passaaž järgnes stseenile, mis kujutas, kuidas naine peidab end teda jälgiva austaja eest teise selja taha. Aga veel tähelepanuväärsem oli karikatuur, mis kujutas pärismaalasest meedikut, kes oli toonud rohtu: üks tantsijaist istus maha, teine hakkas pika oksaga käes esimese ümber tantsides sellega teda seljale ja külgedele lööma; seejärel tegi ta mõned ringid ümber väljaku, pomises midagi oksa kohal, siis pöördus haige juurde tagasi ja alustas uuesti esimest operatsiooni. Seejärel kujutas tantsija, kuidas lausa lõõtsutav ja higine meedik viis oksa eemale ja selle maas puruks tallas.

Hommikul «mun», liikunud ümber kookospalmi, peatus; üks «munist» osavõtja, pärismaalane Bogatist, ro-

nis puu otsa ja raputas maha kõik pähklid, mis kasutatigi «munist» osavõtjate võõrustamiseks.

22. detsembril.

Bongus toimus täna kurioosne stseen. Nagu ma olen juba korduvalt öelnud — päeval inimesi külades tavaliselt pole: mehed on jahil, kalapüügil, metsas, teistes külades või istandikel; naised koos lastega on samuti istandikel. Tagasi tulevad nad päikeseloojaku eel.

Seda teades olime imestunud, kui kuulsime mitut tugevat rutulist barumi lööki, mis kutsusid inimesi istandikelt külasse. Ma läksin sinna ja olin seal üks esimesi.

Minu juurde rutanud Bua jutustas mulle järgmist (sel ajal kostsid Lako onnist Lako naise karjed). Lako, kes oli tavalisest varem külasse tagasi tulnud, tabas naise oma onnis koos Kaleuga, noore vallalise kahekümne kahe aastase mehega. Pärismaalased kõnnivad üldse nii tasa, et süüdlased tabati lausa ootamatult. Kaleu — läbipekstuna või mitte, ma ei tea — pääses onnist välja, aga Lako hakkas naist nüpeldama. Ta jättis naise minutiks rahule, et barumi löökidega kutsuda enda juurde sõpru.

Kui ma tulin, seisis Kaleu, silmad maas, oma onni juures. Lako aga jätkas oma onnis kohtupidamist. Lõpuks tormas ta vibu ja nooltega relvastatuna onnist välja ja silmitsenud juuresolijaid, keda oli juba kogunenud terve hulk, nägi ta Kaleud. Siis ta peatus ja hakkas arveõiendamiseks noolt valima. Samal ajal ulatas üks pärismaalane vibu ja mõned nooled ka Kaleule.

Vaadates Lakole, kes oli äärmiselt erutatud, ma ei uskunud, et ta oleks võimeline vastast tabama, ja tõepoolest lendas nool Kaleust, kes seisis liikumatult, kaugelt mööda. Ka teine nool ei tabanud märki, sest Kaleu hüppas õigel ajal kõrvale, mille järel ta ei hakanud enam ootama kolmandat ja kadus kiiresti.

Kas Kaleu laskis Lakot või mitte, ma ei märganud; ma jälgisin Lakot. Mulle siiski öeldi, et Kaleu olevat lasknud ühe korra ja polevat tabanud.

Kaleu lahkumise järel kandus Lako viha vastase onnile: ta hakkas katust maha kiskuma ja seinu lõhkuma; ent siin leidsid pärismaalased kohase olevat vahele astuda ja viisid Lako kõrvale.

Järgmisel päeval tabasin vastased sõbralikult mererannal istumas ja ühist sigarit suitsetamas. Mind nähes puhkesid mõlemad laginal naerma.

«Kas sa eile nägid?» küsis minult Lako.

«Nägin,» vastasin mina. «Aga mis on siis täna? Kaleu — on's ta hea või paha inimene?»

«Oo, hea, hea,» seletas Lako.

Kaleu omalt poolt rääkis sedasama oma vastase kohta.

Teerajal Bongusse kohtasin ma Undelit ja viitasin Lakole ning Kaleule, kes istusid kõrvuti. Undel ütles mulle, et Lako olevat ajanud oma naise minema, kes elab nüüd Kaleu onnis.

Siiski, sääraseid juhtumeid ei esine sageli; see on alles kolmas, millist tean.

Jaanuar

Minu vaatlused antropoloogia alal edenevad. Ma uurisin vastsündinute juukseid: need ei ole käharad. Seni olen mõõtnud 102 meeste pead, 31 naiste pead ja 14 laste pead. Olen uurinud samuti pärismaalaste jalgu, käsi ja küüsi.

Bongu inimeste ärevus bulu-ributi pärast minu onni lähedal

Mul ei olnud kord und ja ma mõtlesin, et oleks hea kuulata muusikat, mis sind alati vabastab igasugustest pealetükkivatest mõtiskeludest. Ma meenutasin, et Malai poolsaarel matkates uinusin ma külades ja isegi metsas korduvalt malai bulu-ributite omapärase, kurvameelse muusika helide saatel.

Lootes, et Sale oskab neid valmistada jäin magama, olles oma ideega väga rahul. Saanud järgmisel päeval teada, et Sale oskab tõepoolest bulu-ributeid teha, käskisin tal valmistada neid mitu tükki erisuguse suurusega.

Selgitanud paari sõnaga, mis on bulu-ribut, vähemalt see liik, mis on kasutamisel Johore'i ja Jaava malailaste juures. Nad koosnevad erineva suurusega (kuni kuuekümne ja enama jalani) bambustüvedest; seesmised

vaheseinad on kõrvaldatud ja eri kohtadesse ning üksteisest eri kaugusele on tehtud laiad ja kitsad pikiavad. Säärased bambused kinnitatakse külasse puude külge onnide lähedale, aga vahel ka metsa. Tuul, tungides avadesse, tekitab väga omapäraseid helisid. Et avad on tehtud bambuse igasse külge, siis tuul, kust ta ka ei puhuks, paneb need omapärased tuulekandled tegevusse. Helide iseloom oleneb sellest, kas bulu-ribut asetseb puu keskel või ladvas, samuti bambuse seinte pikkusest ja paksusest ning tema kuivuse määrast.

Umbes kolme päeva pärast näitas mulle Sale viit tema poolt valmistatud bulu-ributit; kaks neist olid üle neljakümne jala kõrged. Oma inimeste abiga asetasin nad onni ümber kasvavate puude latvadesse, aga ühe kinnitasin lausa oma maja verandale. Kuna Sale seletuse järgi oli tarvis, et bulu-ributid asetuksid püstloodis, siis nõudis meilt nende puude külge kinnitamine tarvilikul viisil palju vaeva, seda enam, et siduda tuli neid mitmest kohast, sest muidu oleks tuul nad maha puhunud.

Kannatamatusega ootasin ma õhtut, et veenduda, kas Salel õnnestusid ta bulu-ributid. (Päeval on tuul liiga tugev, nii et lehtede sahin ümbritsevas metsas ja lainemurru mühin ümber neeme summutavad «malai kandle» helid.)

Mitmesugused toimingud päeva jooksul juhtisid minu mõtted bambustest täiesti kõrvale, ja alles siis, kui ma olin juba heitnud magama ja hakkasin uinuma, kuulsin ma mingisuguseid venivaid, melanhoolseid helisid, seejärel aga tekitas minus arusaamatust terav vile, mis kostis lausa maja lähedalt; see vile kordus tihtilugu. Mitmed teised, raskesti määratavad helid — just nagu ulumine, just nagu nutt — kostsid maja lähedalt. Ma kuulsin Sale ja Mebli hääli, kes arutlesid bulu-ributite üle, ja mulle meenus meie hommikune tegevus.

Öö kestel äratas mind korda kaks läbilõikav vile verandal, niisama selgesti kuuldus ka ülejäänud bambuste helisid. Kogu ümbrus näis elustunud olevat bulu-ributite helidest, mis hüüdlesid vastastikku nagu mitmesuguse häälega tunnimehed oma valvepostidel.

Teisel päeval ei ilmunud minu juurde mitte ühtegi pärismaalast. Kui aga ka järgmine päev möödus külas-

tusteta, olin arusaamatuses ja mõtlesin, et Bongus on arvatavasti midagi juhtunud. See oli täiesti nende harjumuse vastu; harva möödus päev, ilma et mõni ümberkaudsete külade elanikest poleks astunud minu poole istuma ja minuga või minu teenritega lobisema. Ma läksin külasse, et teada saada, milles asi seisab.

Ma väljusin päikeseloojaku eel, mil pärismaalased tavaliselt tulevad töölt. Ma leidsin kõik, nagu harilikult, õhtusööki valmistamas ja lähenesin ühele pärismaalaste rühmale, kes ruttasid vabastama mulle kohta barlal.

«Miks eile ja täna ei tuldud Maklai talisse?»

Pärismaalased langetasid pead, öeldes:

«Me kartsime.»

«Mida?» küsisin imestusega.

«Aga tamo russe.»

«Missuguseid tamo russe? Kus?» uurisin mina, olles arusaamatuses. «Kus te neid nägite?»

«Ega meie ei näinud neid, vaid kuulsime.»

«Aga kus siis?» imestasin ma.

«Aga Maklai tali juures. Me kuulsime neid eile ja täna öösel. Neid on seal palju, nad räägivad nii valjusti.»

Siin sai mulle selgeks, et bulu-ributid olid selle arusaamatuse põhjuseks, ja ma tahtmatult naeratasin. Pärismaalased, kes jälgisid tähelepanelikult minu näoilmet, mõtlesid arvatavasti, et ma nõustun nendega, ja puistasid mind küsimustega üle:

«Millal saabusid tamo russid? Millel? Korvetti ju pole? Kauaks jäävad? Kas võib neid vaatama tulla?»

Kõik see näis mulle niivõrd naljakana, et ma hakkasin valjusti naerma.

«Mingeid tamo russe Maklai talis pole. Tulge ise vaatama,» ütlesin ma ja pöördusin koju tagasi, saadetuna poolest külast, kes tuli otsima tamo russe ja jäi suurde arusaamatusse, leidmata kedagi.

Pärismaalased polnud siiski päris veendunud, et tamo russid ei ilmu mingil viisil, vähemalt öösiti, Maklaiga nõu pidama, ja lausa kartsid tulla minu juurde pärast päikeseloojakut.

Bulu-ributid oma läbilõikavate helidega algul äratasid mind, kuid pärast, olles nendega harjunud, jäin ma,

kuigi ärkasin, jälle otsekohe magama. Ja kui ma olin uinumas, see pehme kurblik muusika, saadetuna puude kohinast ja laintemurru loksumisest, äiutas mind.

Märts

Mukau pulm

Mitu poissi jooksis Gorendust mulle ütlema, et pruuti juba tuuakse Gumbust. Ma järgnesin neile «uleule» — liivarannale oja juures — ja leidsin siin istumas mõne «tamo» Gumbust ning mõned pärismaalased Bongust, kes olid tulnud koos pruudiga. Nad istusid ja suitsetasid, kuna kaks noormeest aastat seitseteist-kaheksateist vanad, tegelesid pruudi tualetiga.

Ma lähenesin talle. Teda nimetati Loks ja ta oli kaunis sihvakas ning terve, kuid mitte eriti ilus (kõõrdsilmne) umbes kuueteistkümne-aastane tütarlaps. Tema ümber keerlesid kolm tütarlast, aastailt kaheksa kuni kaksteist, kes pidid pruuti saatma kuni tema tulevase mehe onnini. Kuid tõeliselt, nagu ma juba ütlesin, tegelesid pruudi tualetiga noormehed. Nad võõpasid pruudi üleni punase värviga kokku, juustest kuni varvasteni. Seni kui pruuti ookriga võõbati, käisid pärismaalased, kes istusid eemal, ta juures, et teda igast küljest sülitada mälutud, juba varem valmistatud massiga: seda nimetati «onim-atariks».

Põigiti üle pruudi näo tõmmati valge värviga (lubjaga) kolm sirgjoont, aga samuti üks joon piki ninaselga; kaela riputati talle palju koerahammastest keesid, kuna käevõrude taha torgati peened ja painduvad palmileherootsud, mille igaühe tippu kinnitati joonistustega kaunistatud leht.

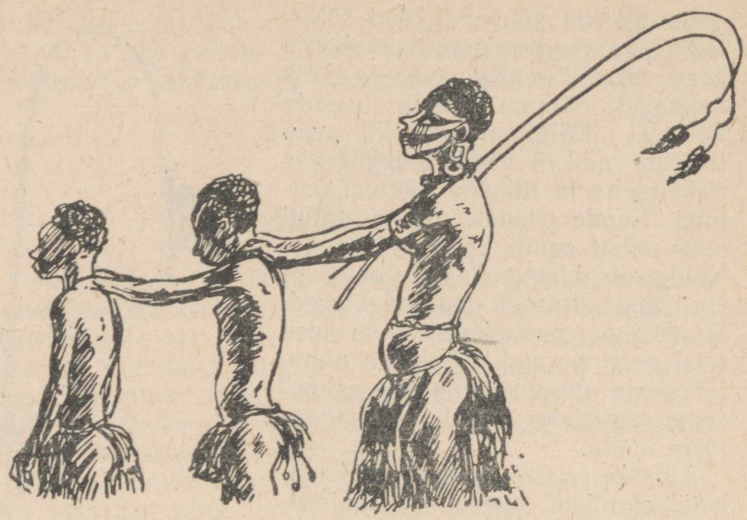
Pruut allus kõigile neile manipulatsioonidele ülisuure kannatlikkusega, asetades järjekorras ette selle kehaosa, mida värviga hõõruti. Väikesele, eest väga lühikesele neiuvööle pandi peale uus punaste triipudega kollane mal, mis ulatus põlvedeni, kuid mis külgedelt jättis jalad ja puusad täiesti katmatuks. Ülejäänud «suruga» — punase värviga — võõbati üle pruuti saatvad tütarlapsed.

Lo asetas mõlemad käed tütarlaste õlgadele, need panid omakorda käed teineteise õlgadele, ja kõik hakkasid liikuma mööda teerada külasse. Kõigil neljal olid pead longus; nad ei vaadanud kõrvale, vaid maha ja liikusid väga pikkamisi. Nende peadele oli asetatud suur naiste «gun» (punutud paun). Neid saatsid hanereas koos nendega Gumbust tulnud pärismaalased. Rongkäigus peale kolme tütarlapse teisi naisi polnud. Et kõike näha, järgnesin ma pruudile ühe esimesena, segunedes Gumbu pärismaalaste hulka.

Külasse sisse minnes leidsime kõik elanikud, mehed ja naised, seisvatena onnide uste ees. Jõudnud viimaks Konilju väljakuni, Bongu selle kvartalini, kus asus peigmehe onn, tüdrukud peatusid, jäädes seisma samas järjestuses, nagu olid tulnud. Siinsamas valmistasid Bongu naised «ingit», ja mehed asetusid rühmadena.

Möödus mõni minut üldises vaikuses, mida katkestas Moto lühike kõne, kes oli tütarlastele lähenenud ja asetanud kotile, mis kattis nende päid, täiesti uue mali. Teda asendas vastasolevast onnist väljunud Pamui, kes, pidanud lühikese kõne, lähenes kärmel sammul tütarlastele ja asetas Lo pähe uue tabiri. Üks Gumbu nais-

test võttis pruudi peast tabiri, mali ja guni ning asetas need tema kõrvale. Edasi järgnesid Bongu elanikud, kes tõid mitmesuguseid esemeid: tabireid, suure hulga meeste ja naiste malisid, meeste ja naiste gunisid jne. Kaks tõid kumbki uue oda, nn. «hadganangori». Seejuures ühed pärismaalased pidasid lühikesi kõnesid, teised aga asetasid oma annetused vaikides pruudi kõrvale ja astusid sõnatult eemale. Gumbu naised võtsid kordamööda kingitusi pruudi peast ja paigutasid need tema kõrvale.

Pärast seda, kui pruudile oli annetatud viimane tabir, eemaldusid ta sõbrannad temast ja hakkasid annetusi sorteerima, asetades tabirid tabirite, malid malide juurde jne.; pärast liitusid nad Gumbu naiste grupiga. Jälle valitses üldine vaikus. Üks vana pärismaalane («tamo boro»), Guna, lähenes odale toetudes Lole ja mähkis ümber sõrme salgu tema juukseid; pruut laskus ta jalgade ette, tema aga pidas pika kõne. Aeg-ajalt, nagu selleks, et öeldut rõhutada ja juhtida tütarlapse tähelepanu oma sõnadele, sakutas ta tütarlast tugevasti juustest. Oli selge, et ta kõneles tema kui abielunaise uutest kohustustest.

Guna asemele tuli teine vanamees, kes samuti enne kui hakkas rääkima, mähkis ümber oma sõrme salgu Lo juukseid ja mõnede manitsuste puhul sikutas neid nii agaʀasti, et tütarlaps hüppas koha peal, tõmbus kössi ja nuuksatas tasa. Kõik kulges nagu õpitud programmi järgi: oli näha, et tavand oli püsivalt juurdunud ja igaüks teadis selles kindlalt oma osa.

Kogu tseremoonia ajal säilitasid juuresolijad sügavat vaikust, nii et kõnesid, mida ei peetud just valjusti, võis hästi kuulda. Tõtt öelda, pruut ja peigmees jäid täiesti tagaplaanile; vanamees Guna — üks peategelasi — oli unustanud isegi peigmehe nime ja pöördus kohalviibijate poole, et seda teada saada (mida ei võetud vastu ilma naeruta). Ka pruudi isa ja ema ei võtnud toimuvast kuigi eriliselt osa.

Pärast seda, kui kaks või kolm vanameest olid lugenud oma instruktsioonid, kinnitades oma õpetusi vaese Lo juuste sikutamisega, millest ta üha valjemini ja valjemini nuuksus, lõppes tseremoonia. Pruudiga kaasatulnud pärismaalased hakkasid valmistuma kojuminekuks.

Gumbu naised võtsid kõik Lo juurde asetatud annetused, jaotades need oma kottidesse, ja hakkasid noorikuga hüvasti jätma, pigistades tema kätt ülalpool küünarnukki ja silitades teda piki käsi ning selga. Pruut, ikka veel nuuksudes, jäi ootama oma tulevase mehe saabumist.

Ma sain teada, et kõik esemed, mis läksid Lo ostuks, olid antud kõikide Bongu pärismaalaste poolt ühiselt, mitte aga ainult Mukau sugulaste poolt, ja need ei lähe omakorda ainult pruudi perekonnale, vaid jaotatakse kõigi Gumbu elanike vahel. Siiski on võimalik, et sellel jaotamisel etendavad teatavat osa sugulusvahekorrad pruudi perekonnaga, sest tabireid ei jätku kõigile.

Kui ma tulin poole tunni pärast Bongusse, oli Mukau juba meeste grupi hulgas, kes ootasid võõrustamist («ingi ujar»). Peale tamo Bongu olid kohal ka Gorendu inimesed.

Mukau on neljateistkümne- või viieteistkümneaastane poisike, Lo on temast aasta või kaks vanem.

Teisel päeval nägin ma tervet hulka Bongu noori, kes

läksid koos Mukauga mere äärde suplema. Nad rääkisid valjusti ja naersid. Nähtavasti oli see suplus pulmadega otseselt seotud; kas noored tütarlapsed saatsid Lod, kas nad teda pesid — ma ei tea, igal juhul oli see Mukau suplus tema pulmapeo viimane akt.

Hiljem, juunis, nägin ma teist liiki pulmi, nimelt tütarlapse vägivaldset röövimist, vägivaldset ainult näiliselt, tõeliselt aga varemalt kindlaksmääratud kokkuleppe järgi.

See juhtum toimus järgmiselt.

Kella kahe või kolme paiku kostis Bongus barum, mis kutsus relvile. Külasse jooksis poisike teatega, et mõned relvastatud inimesed Koliku-Manast olid järsku ilmunud istandikule, kus töötasid kaks või kolm Bongu naist ja viisid kaasa ühe tütarlapse. Mitu Bongu noormeest läks röövijaid taga ajama. Tekkis kokkupõrge, kuid ainult näiline (sest kõik oli juba varem kokku lepitud), mille järel kõik suundusid Koliku-Manasse, kus oli valmistatud üldine võõrustamine. Inimeste hulgas, kes võtsid tagaajamisest osa, olid äraviidu isa ja onu. Koliku-Manast tulid kõik tagasi kingitustega ja rahulolevatena. Röövitud tütarlaps sai ühe röövija naiseks.

Mai

Mote naise haigus ja surm

29. mail.

Hommikul öeldi mulle, et Mote naine on väga haige ja paluti tulla külasse. Kell üks pärast lõunat tuli üks pärismaalane teatega, et see naine on suremas ja et tema mees palub anda talle arstimit. Ma läksin ja kuuldes naiste kaeblikku hala, kes ulgusid onniesise platsi eri nurkades, mõtlesin, et haige on juba surnud.

Onni juures istusid naised Bongust ja Gorendust; nad imetasid lapsi ja ulgusid. Mulle juhatati surija onn, kuhu ma sisse astusin. Onnis oli väga pime, nii et tulles sinna valguse käest, ei võinud ma midagi selgesti eristada. Mitu naist sööstis mu juurde, paludes arstimeid.

Kui mu silmad pimedusega harjusid, nägin ma, et surija lamab ja viskleb keset onni paljal põrandal.

Tema ümber asusid naised, hoides haigel kes pead, kes selga, käsi ja jalgu. Peale selle oli onnis veel palju teisi naisi ja lapsi. Surija, paotamata suud, hambad ristis, ainult tõmbles aeg-ajalt ning püüdis tõusta. Nii väljas kui ka onnis arutasid kõik surmast. Ka haige ise hüüatas vahetevahel: «Suren, olen suremas!»

Vaevalt jõudsin koju, kui Mote tuli lubatud rohu järele. Kordasin, et toon selle ise. Kaalunud väikese annuse morfiumi, pöördusin tagasi Bongusse. Mind võeti vastu ja saadeti, nagu oleksin ma tõepoolest endaga kaasas kandnud kindlat tervekssaamist kõikidest tõvedest.

Onnis ootas mind seesama pilt. Haige ei tahtnud rohtu võtta, vaatamata sellele, et kõik veensid teda, ja üks pärismaalastest püüdis isegi ta hambaid dongani abil avada, et valada talle rohtu suhu. Haige kordas aeg-ajalt: «Suren, suren.»

30. mail.

Vaevalt oli päike tõusnud, kui mitu lühikest barumi lööki, korratud küla eri kvartalites, teadustasid, et Mote naine on surnud.

Ma ruttasin Bongusse. Naiste ulgumist kuuldus juba kaugelt. Kõik mehed külas käisid relvastatult. Mote onni juures nägin ma Motet ennast: ta kord kõndis edasitagasi, kükitades igal sammul, kord jooksis, nagu soovides kedagi kinni püüda või kellelegi kallale tungida; käes oli tal kirves, millega ta raius — kuid ainult näiliselt — onnide katuseid, kookospalme jm.

Ma tungisin naistest tulvil onni, kus lamas surnu. Seal oli pime; ma võisin märgata ainult seda, et surnu lamab naril ja tema ümber tunglevad itkevad ning ulguvad naised.

Umbes kahe tunni pärast valmistasid Mako ja teised surnu sugulased onni eesruumis aerudest ja keppidest midagi kõrge tooli taolist. Üks pärismaalane kandis surnu kätel välja. Naine oli viimastel päevadel väga kõhnunud. Teine pärismaalane võttis laiba vastu ja asetas ta valmistatud istmele. Surnul olid jalad põlvest kõverdatud ja seotud. Need mähiti naiste malidesse ja pea kõrvale ning külgede juurde torgati kirevavärviliste lehtedega koleuseoksad.

Sõjakate hüüete ja žestidega tulvasid Gorendust ning Gumbust tulnud pärismaalased vahepeal onniesisele platsile, olles kõik relvastatud. Seejuures peeti kõnesid, kuid nii kiiresti, et mul oli võimatu öeldust aru saada.

Mote jätkas oma mure ja meeleheite pantomiimi, ainult riietatud oli ta nüüd uuesse malisse ning peas oli tal moodne «katazan» (sulgedest lehvikuga kamm, mida kannavad ainuüksi perekonnaisad), suur gun rippus tal kaenla all ja nagu hommikulgi oli tal kirves õlal. Ta kõndis nagu ennegi kükitades, see oli tants, mida ta sooritas taktis oma nutuse kõne ja naiste ulgumisega.

Oli selge, see oli ainult komöödia, mida juuresolijad pidasid tarvilikuks täita. Kui Mote, saanud oma monoloogidest hasarti, hakkas kirvega meeletult raiuma kookospalmi, katkestas üks naistest — arvatavasti tema õde — äkki oma meeleheitlikud valuhüüded, lähenes Motele ja tähendas talle kõige asjalikumal toonil, et puud ei maksa rikkuda, mille järel see, löönud veel korda kaks vastu puud, aga enam mitte nii tugevasti, läks eemale ja hakkas välja puistama oma ahastust vana, täiesti kõlbmatu tara lõhkumisega. Kui aga hakkas tibama vihma, valis Mote endale otsekohe puu all koha, kus vihm ei saanud rikkuda ta uut malit ega sulgi peas.

Gumbust tulid Mote sõbrad. Et väljendada oma kaastundmust, tõid nad kaasa kinke (tabireid), asetades need surnu onni sissekäigu ette. Tabirid haarati perekonnaliikmete poolt otsekohe.

Mote ulgumine kestis kogu päeva, ja isegi õhtul, videvikus, kõndis ta ikka veel edasi-tagasi ning venitas oma laulu, mis algas sõnadega «alamo-amo». Niipalju kui mina võisin aru saada, rääkis ta umbes järgmist: «Päike on juba loojunud, aga teda ei ole ikka veel; juba pimeneb, aga tema ei tule; ma hüüan teda, aga ta ei tule tagasi» jne.

Surnu kanti uuesti onni, ja naised kordamööda ulgudes ja tuld hoides ning lobisedes, ümbritsesid taas nari, millel ta lamas.

Tulles öösel Bongusse, leidsin ma eest sellesama vaatepildi: naised valvasid onnis ja selle sissekäigul, mehed platsil lõkke ääres. Mitu korda kuulsin ma öösel

barumit, mille helidele vastas teine kusagil kaugel mägedes (nagu ma hiljem kuulsin, oli see Buram-Mana küla barum).

31. mail.

Tulnud hommikul Bongusse, leidsin ma eest hoopis muutunud meeleolu. Inimesed vestlesid elavalt, jälgides «ingi» valmistamist. Otsustades pottide arvu järgi, mis seisid ridadena pikal lõkkel, ja taro ning jamsi koorte hunnikute järgi, mille kallal ahnelt ruiates töötas mitu siga, pidi võõrustamine kujunema rikkalikuks.

Kõik oli valmistatud ööseI. Mulle öeldi, et inimesed Buram-Manast, kust surnu oli pärit ja kus elasid tema lähemad sugulased, pidid tulema «gambor rosar» (korvi siduma) ja et neid nüüd oodatakse.

Ma läksin onni, kus nägin, et naised olid laiba juba gubidest[1] korvi pakkinud, kuid pea oli veel näha. Lähenenud gamborile, panin ma tähele, et kõik ehted ja kaelakeed, mis olid surnule eile külge riputatud, olid nüüd ära võetud; isegi uut malit ei olnud jäetud, ja peale mõne oksa ei olnud gamborisse midagi pandud.

Kuuldes hirmsat kisa, väljusin ma onnist. See oli salk mägiküla Buram-Mana elanikke, kes kisa ja sõjakate žestidega jooksid igast küljest väljakule nagu eile Gorendu inimesed, kuid veel suurema lärmi ja hasardiga. Nende järel ilmusid Buram-Mana naised. Nad siirdusid otse surnu onni, ulgudes väga tugevasti. Kuna Buram-Mana inimesed pidid juba täna koju tagasi minema, siis Bongu elanikud ruttasid jaotama nende vahel kosti, mida siin ei sobinud süüa, vaid tuli kaasa võtta. Selleks olid igasse tabirisse asetatud banaanilehed ja neile keedetud aedvili, ning sealihatükid, nii et neid oli mugav siduda suurtesse kimpudesse; seejärel lisati igale kimbule, millede arv vastas kohaletulnud meeste arvule (peaaegu kõik nad olid surnu sugulased), mitmesuguseid esemeid: tabireid, gunisid, malisid jms.

Vahepeal aga kandsid kaks Buram-Mana pärismaalast onnist välja gambori koos surnuga; seejuures tunglemine gambori ümber ja naiste ulgumine suuresti

[1] Gub — palmilehed.

tugevnes. Mehed asusid siduma korvi. See seoti bambuse külge, mille otsi kaks meest hoidsid õlal, kuna kaks teist, olemata rotangiga [1] kitsid, sidusid korvi, mille mõõtmed selle kinnisidumise tagajärjel muutusid üsna väikeseks.

Naised, lakkamata ulgumast, hakkasid ringi keerlema ja tantsima. Aeg-ajalt nad peatusid, jätkates keskkehaga oma tavaliste liigutuste sooritamist; mõned kaapisid ja hõõrusid gamborit kätega, nagu kallistaksid seda, kusjuures nad itkesid mitmel häälel. Need grupid alatasa vaheldusid, kuni viimaks viidi gambor onni tagasi ja riputati nurka põikpuule. Sel ajal Buram-Mana inimesed, koormanud naised oma võõrustamis- ja pärandusosadega, ruttasid kojuminekuga ja lahkusid märksa vähema käraga, kui olid tulnud.

Juuni

2. juunil.

Leidsin hommikul kõik pärismaalased, nii väikesed kui ka suured, mustaks võõbatud nägudega. Mõnedel oli peale näo ka rind musta värviga võõbatud, teistel peale rinna ka käed ja selg, aga Motel, surnu abikaasal, oli kogu keha musta värviga — «kumuga» — kirjuks tehtud.

Mulle öeldi, et see oli tehtud juba eile õhtul ja et täna jäid kõik Bongu ja Gumbu pärismaalased oma küladesse ning mitte keegi ei läinud tööle. Mehed olid keu joomisega ja tabiritest söömisega tegevuses, naised askeldasid onnide ümber. Kõik olid «kumuga» määritud, igasuguste ilustusteta ja sarnanesid korstnapühkijatega.

Märganud, et kõik on ilma erandita musta värviga määritud, palusin ma Motele lähenedes kumut, mis mulle ka otsekohe ulatati. Minu ümber asunud pärismaalaste suurimaks meeleheaks tegin ma väikese sõrmega pisut kumut võttes laubale pisikese musta täpi. Mote hakkas mul kätt suruma, korrates: «e aba», «e aba», ja kõikjalt kuuldus heakskiitvaid hüüdeid.

[1] Rotang — ronipalmi painduv tüvi; paapuad tarvitavad seda nööri asemel.

Ma astusin Mote onni ja nägin kookospuulehtedest suurt, umbes kahe meetri kõrgust silindrit just seal nurgas, kuhu oli gambor riputatud. Lükanud lehed veidi laiali, veendusin ma, et gambor rippus nagu eilegi põikpuul, aga silinder oli talle ümber tehtud.

Onnis põles kaks lõket, mis oli väga otstarbekohane, sest roiskuva laiba lõhn oli väga tugev.

Ekskursioon Gorimasse

Istudes ja õhtustades barlal Kodõ-Boro onni juures Bogatis kuulatasin ma juttu, mida ajas minu peremees, kes istus onni lävel, oma äsja teisest külast tulnud poja Uriga. Nad rääkisid tasa ja närisid seejuures beetlit, nii et ma ei saanud nende jutust peaaegu midagi aru, kuigi kuulsin, et nad mitu korda nimetasid minu nime.

Kui ma olin õhtusöögi lõpetanud, barlalt alla roninud ja kavatsesin teha külas jalutuskäigu, peatas mind Kodõ-Boro, haarates käisest.

«Maklai, sa ära mine Gorimasse.»

«Ma ei lähe Gorimasse, homme pöördun ma Maklai talisse tagasi.»

«See on hea,» ütles Kodõ.

«Aga miks ei peaks ma siis Gorimasse minema?» küsisin ma.

«Aga Gorima inimesed pole head,» seletas Kodõ.

Seekord rahuldusin selle vastusega, sest kuni pimeduse tulekuni tahtsin võtta mõned peilingud, et määrata mõningate Mana-boro-boro mäeaheliku tippude asetuse, kuna mäeahelik oli sel õhtul hästi nähtav.

Kui pimenes, liikusin ma ümber lõkete, vestlesin mitmesuguste tuttavatega ja pöördusin tagasi buambramrasse, kus pidin veetma öö. Kodõ-Boro askeldas lõkke ääres. Ma laotasin teki barlale ja, leidnud bambuse, millele asetasin kõik, mis võisin seljast võtta, valmistusin ööks, s. o. võtsin ära kingad, säärised jne. Seejärel kutsusin Kodõ-Boro ja küsisin temalt:

«Miks on Gorima inimesed «borle» (pahad)?»

Kodõ sattus segadusse. Ma pistsin talle pihku mõned tubakatükid.

«Sa ütle, Kodõ, sest muidu ma lähen koju, võtan paadi ja sõidan otse Gorimasse.»

«Oo, Maklai, ära sõida Gorimasse. Gorima inimesed on pahad.»

«Sa ütle, miks? Mis sulle Ur täna ütles?»

Nähes, et ma ei jäta teda rahule, otsustas Kodõ kuuldust jutustada.

Ur, naasnud külast, kus olevat käinud naisevanemate juures, jutustanud talle, et kohanud seal kaht pärismaalast Gorimast; need rääkinud minust, rääkinud, et mul on palju asju majas, et kui Bongu inimesed mind tapaksid, siis võiksid nad võtta kõik, et kaks Gorima elanikest tahavad sihilikult sõita Maklai talisse ja mind tappa ning võtta niipalju asju, kuipalju suudavad ära viia. Nimelt sellepärast nimetabki Kodõ Gorima inimesi «borle» ja palub Maklaid mitte sõita nende külasse.

«Aga kuidas nimetatakse neid kaht inimest Gorimast, kes tahavad Maklaid tappa?» küsisin ma.

«Üht hüütakse Abui, teist Malu,» vastas Kodõ.

Ma andsin talle veel tüki tubakat ja ütlesin, et tahan magada. Sedamööda, kuidas Kodõ rääkis, valmis mul tegevuskava. Ma olin imestunud, et pärast nii pikka tutvust minuga (tõsi küll, minu esmakordsel siinviibimisel käisid Gorima inimesed ainult üks kord minu pool, nii et nad, mõistagi, tundsid mind väga vähe) leidus veel inimesi, kes ähvardasid mind tappa. Selleks oli neil olnud küllalt aega ja juhust. Mina, tõtt öelda, ei uskunud, et nad räägivad tõsiselt, ja olin veendunud, et kõige sobivamateski olukordades ei oleks need inimesed mulle avalikult kallale tungida julgenud, heita aga oda nurga tagant, varitsedes mind onni lähedal, või lasta nool — selleks pidasin ma neid täiesti võimelisteks. Halvema asjaoluna näis mulle see, et nad sellest räägivad: see võib anda samasuguse mõtte ka kellelegi minu lähematest naabritest. Kellelegi tuleb mõttesse: «Milleks oodata, et Gorima inimesed tapavad Maklai ja võtavad tema asjad? Ma katsun seda teha ise, ja asjad saavad minu omaks.»

Magama jäädes otsustasin ise Gorimasse minna — isegi võib-olla homme, kui tunnen ennast küllalt värskena.

Maganud kogu öö hästi, äratas mind enne koitu kukkede kiremine külas. Pudel külma teed, mis oli eile jäänud lõpuni joomata, ja mõned tükid eilsest õhtusöögist ülejäänud külma tarot olid mulle hommikueineks. Suurema osa oma asjadest jätsin ma buambramrasse ja sidusin igaks juhuks ristakuti valge niidiga väikese seljapauna, milles olid mitmesugused vähemad esemed. Võtnud kaasa ainult teki ja mõned tükid tarot, asusin teele.

Ma ei hakka teekonda üksikasjaliselt kirjeldama. Kella üheteistkümneks hakkas päike väga tugevasti kõrvetama. Tuli kahlata läbi Kiori jõe, kus vesi ulatus mulle vööni, ja veel läbi teise madalama jõe. Ma kartsin kingi ära võtta, kaheldes, kas neid saab uuesti jalga panna, sest nad on arvatavasti läbimärjad. Kiviprügi, mis kohati asendas rannal liiva, tegi palja jalu käimise lausa võimatuks. Ühes kohas läksin mööda teerada, mille arvasin olevat rajatud paralleelselt rannaga, kuid teerada tungis niivõrd metsa sügavusse, et mul tuli pöörduda teisele ja seejärel ka kolmandale teerajale. Ma juba mõtlesin, et olen eksinud, kui järgmisel pöörakul nägin äkki uuesti merd. Kell oli juba kolme peal ja ma otsustasin sellel kohal puhata ning süüa kaasavõetud tarot. Gorima polnud kaugel, kuid ma ei tahtnud sinna jõuda enne kella viit.

Ma meenutasin üht mulle väga ebamugavat asjaolu, mille olin jätnud täiesti kahe silma vahele: Gorima dialekt oli mulle absoluutselt tundmatu ja vaevalt leidub seal inimesi, kes tunnevad Bongu dialekti. Tagasi pöörduda oli siiski hilja, jäi üle vaid riskeerida.

Puhanult läksin edasi. Vaevalt oleksin ma sel päeval külasse sattunud, sest kaldal kasvas üsna laialt mangroove [1]. Minu õnneks lebas rannal kaldale tõmmatud piroog ja metsast kostis hääli.

Ma otsustasin oodata pärismaalaste tagasitulekut. Pole kerge kirjeldada nende imestust, kui nad pöördusid

[1] Mangroovid e. mangroovisood — puud ja põõsastikud, mis kasvavad tihedalt madalatel mudastel troopikarannikutel, lahtedes ja soistes jõesuudmetes. Suur hulk maapealseid juuri ja rippuvaid liaane, mis mässivad tüvesid ning oksi, teevad mangroovimetsa peaaegu läbipääsmatuks.

tagasi oma piroogi juurde ja nägid mind. Mulle näis, et nad on valmis pagema, ja seepärast ruttasin otsekohe kõige vanema juurde neist kolmest.

«Olete te Gorima inimesed?» küsisin ma Bongu murrakus.

Pärismaalane tõstis pead — žest, mida ma pidasin jaatavaks vastuseks. Ma nimetasin ennast ja lisasin, et lähen Gorimat vaatama ning et me sõidame koos.

Pärismaalased olid väga hämmeldunud nägudega, kuid toibusid peagi ja kuna neil endal arvatavasti samuti oli vaja koju minna, siis olid nad nähtavasti isegi rõõmsad minust nii kergesti lahti saades.

Ma andsin igaühele tüki tubakat ja me asusime teele. Vahemaa osutus palju kaugemaks, kui ma olin oodanud. Päike oli juba päris madalal, kui me sõitsime küla juurde. Minu valget kaabut ja valget pihtkuube märkasid külaelanikud juba kaugelt, paljud valmistasid mind vastu võtma, kuna teised jooksid kord mereni, siis jälle külasse tagasi.

Andnud oma saatjatele veel tubakat ja igaühele ühe naela, suundusin külasse, saadetuna mind rannal vastuvõtnud pärismaalastest. Ükski aga ei rääkinud Bongu dialekti, ja ma kahtlen, kas keegi oleks seda ka küllaldaselt mõistnud. Seepärast tuli mul kasutada ürgset keelt — žeste. Ma panin käe tühjale kõhule, seejärel osutasin sõrmega suule. Pärismaalased said aru, et ma tahan süüa, — vähemalt üks vanameestest ütles midagi, ja peagi nägin ma kõiki ettevalmistusi õhtusöögiks. Siis, pannud käe põsele ja painutanud pea, ütlesin ma: «Gorima», mis pidi tähendama, et ma tahan siin magada. Minust saadi seekordki aru, sest otsekohe osutati buambramrale.

Ma ei saanud nendega kõnelda, muidu oleks mul esimeseks asjaks olnud elanikke rahustada, keda minu ootamatu ilmumine oli viinud nähtavasti üsna suurde segadusse. Enda pärast olin ma väga rõõmus, sest olin kindel, et ma ei heida magama näljasena ega veeda ööd lahtise taeva all (millega ma palaviku kartusel riskeerisin ainult äärmistel juhtudel).

Ma olin nii näljane ja ootasin kannatamatusega tabiri ilmumist söögiga, et peaaegu ei märganudki ini-

mese tulekut, kes tundis hästi Bongu dialekti. Suure agarusega asusin ma taro kallale, mida pärismaalased mulle ette kandsid, ja arvan, et see oli kõige suurem portsjon, mille olen iialgi Uus-Guineal söönud.

Kustutanud nälja ja meenutanud peapõhjust, mis oli mind Gorimasse toonud, mõtlesin, et nüüd, evides käepärast inimest, kes on võimeline olema tõlgiks, on just sobiv aeg pärismaalastega rääkida. Ma leidsin ta peagi ja ütlesin talle, et soovin rääkida Gorima inimestega ja saada teada, mida nad võivad mulle öelda.

Ma tegin talle ettepaneku otsekohe kokku kutsuda Gorima tähtsamad inimesed. Buambramra sissekäigu juurde kogunes hulgana minu tõlgi poolt kokkukutsutud inimesi. Lõpuks teatas mulle tõlk, et kõik Gorima elanikud on koos.

Pöördudes tõlgi poole käskisin ma tal lisada lõkkele kuivi pilpaid, et buambramrat tugevamini valgustada. Kui see oli tehtud, istusin ma barumile lõkke äärde, mis valgustas juuresolijate nägusid. Minu esimesed sõnad, millega ma tõlgi poole pöördusin, olid:

«On Abui ja Malu siin või mitte?»

Enne seda, olles need nimed unustanud, pidin ma oma märkmiku läbi vaatama, sest ma olin need eile õhtul poolpimedas üles kirjutanud. Kui ma nimetasin need kaks nime, hakkasid pärismaalased üksteisega pilke vahetama ja alles mitme sekundi pärast sain ma vastuse, et Abui on siin.

«Kutsu Malu,» oli minu korraldus.

Keegi jooksis talle järele.

Kui Malu ilmus, tõusin ja juhatasin Abuile ning Malule kaks kohta otse lõkke äärde, just minu vastas. Nad lähenesid silmanähtavalt vastu tahtmist ja istusid minu poolt osutatud kohtadele. Siis pöördusin ma lühikese kõnega tõlgi poole, kes tõlkis vastavalt sellele, kuidas ma kõnelesin, s. o. peaaegu sõna sõna järel. Kõne sisu oli ligikaudu järgmine.

Kuulnud eile Bogati inimestelt, et kaks Gorima inimest, Abui ja Malu, tahavad mind tappa, tulin ma Gorimasse, et neid inimesi vaadata. (Kui ma hakkasin kordamööda mõlemale vaatama, pöördusid nad iga kord kõrvale, kui kohtasid minu pilku.) See on väga paha, sest

ma pole teinud midagi ei Abuile, ei Malule ega ühelegi Gorima elanikest, et nüüd, olles käinud jalgsi Bogatist Gorimani, olen ma väga väsinud ja tahan magada, et heidan praegu kohe magama ja et, kui Abui ja Malu tahavad mind tappa, siis tapku ajal, mil ma magan, sest homme lahkun ma Gorimast.

Lõpetanud viimased sõnad, suundusin ma barla poole ja, roninud sellele, mähkisin end tekisse. Minu sõnad tekitasid nähtavasti tugevat efekti. Vähemalt uinudes kuulsin ma hüüdeid ja kõnelusi, milles minu nime mainiti korduvalt. Kuigi ma magasin halvasti ja ärkasin mitu korda, ei tulnud see hirmust pärismaalaste ees, vaid tõenäoliselt raskekaalulisest õhtusöögist, mida ma tavaliselt väldin.

Mõistagi olin ma järgmisel hommikul terve ja vigastamata. Gorimast lahkumise eel tõi Abui mulle kingituseks aukartustäratava suurusega sea ja koos Maluga avaldas soovi tingimata saata mind mitte ainult Bogatini, vaid ka Maklai talisse.

See episood, jutustatuna ja ümber jutustatuna külast külasse avaldas pärismaalastele tugevat muljet.

Juuli

11. juulil.

Bongu pärismaalased teatasid mulle Vangumi surmast. See oli pärismaalane Gorendust, umbes kahekümne viie aastane inimene. Vangum oli tugev ja terve mees, kuid haigestus äkki ja suri ootamatult kahe-kolme päeva pärast.

Mebli ütles mulle, et see surm olevat tekitanud Bongu ja Gorendu külas suurt ärevust. Surnu isa, onu ja sugulased, keda oli üsna rohkesti mõlemas külas, veenavad kõvasti kogu Bongu ja Gorendu meeselanikkonda asuma viivitamatult sõjakäigule ühe mägiküla elanike vastu [1].

[1] «Sisetülid paapuate juures,» kirjutab Mikluhho-Maklai ühes oma teaduslikus artiklis, «on sageli ajendatud ebausust, et surm, isegi juhuslik, tekib nn. «onimi» kaudu, mille on valmistanud surnu vaenlased... Pärast pärismaalase surma tulevad surnu sugulased ja sõbrad kokku ning arutavad, missuguses külas ja kelle

Kuulnud juhtumist, otsustasin mitte lasta ekspeditsiooni mägedesse. Siiski hoidusin igasugustest kohestest avaldustest, soovides esialgu olukorda põhjalikult selgitada.

15. juulil.

Eile õhtul kuulsin ühest minu kavatsusi soodustavast asjaolust: Bongu ja Gorendu elanikud ei suuda kuidagi kokkuleppele jõuda, millises külas nimelt elab oletatav Vangumi vaenlane või selle vaenlase isa, kes valmistas «onimi», mis põhjustas noormehe surma. Selle lahkarvamuse lootsid nad aga kõrvaldada väga lihtsal viisil: tungida esiti ühe ja seejärel ka teise küla kallale.

Minu juurde ilmunud saatkonnale Bongust, kes palus mind olla sõja puhul nende liitlaseks, teatasin ma oma otsustavast keeldumisest. Kui mõned jätkasid veenmist, et ma neid abistaksin, ütlesin ma väga tõsise näoga ja veidi kõrgendatud häälel:

«Maklai ballal kere» (Maklai on küllalt rääkinud).

Pärast seda deputatsioon lahkus.

Seejärel läksin ma Gorendusse kuulama, mis mulle seal öeldakse. Inimesi kohtasin seal vähe; kõik rääkisid eelseisvast sõjast Mano-tamoga.

Ma astusin Vangumi onni. Nurgas barla juures kerkis gambor, selle lähedal põles lõke, mille ääres üleni tahmaga määrituna ja peaaegu ilma igasuguste riieteta istus surnu noor lesk. Et onnis kedagi peale minu ei olnud, siis naeratas ta mulle kaugeltki mitte kurvalt. Tal oli nähtavasti villand lohutamatu lese osast. Ma sain teada, et ta pidi üle minema surnu vennale.

Saavutamata külaskäiguga loodetud eesmärki, pöördusin ma koju ja kohtasin teel Vangumi isa, kes süütas mererannal tuld oma surnud poja täiesti uue piroogi alla, mille ehitamise oli Vangum lõpetanud alles mõni päev enne oma surma. Piroog oli mitmest kohast katki raiutud, nüüd tahtis vanamees talle täiesti lõpu teha, s. o. teda ära põletada.

---

poolt oli «onim» valmistatud... Arutavad kaua, kaaluvad hoolikalt kõiki surnu vaenlasi, unustamata seejuures ka oma isiklikke vaenlasi. Lõpuks on küla, kus elab vaenlane, avastatud, surma süüdlased leitud, koostatakse sõjakäigu plaan, leitakse liitlased jne.»

Teades, et ma püüan veenda inimesi loobuma sõjast, mis oli tekkimas kättemaksust tema poja surma eest, vaatas vanamees vaevu minu poole.

Möödusid mõned päevad. Ekspeditsiooni mägedesse ei toimunud. Muide, ma ei kirjuta seda oma vahelesegamise arvele, vaid lihtsalt mõlemate külade arvamused ei läinud seekord kokku.

Täna kella kolme paiku istusin ma verandal mingisuguse kirjatöö kallal. Järsku ilmub Sale, lausa lõõtsutades, ja ütleb mulle, et ta oli Bongu inimestelt kuulnud Vangumi noorema venna ootamatust surmast. Kartes tagajärgede pärast, mis võisid tekkida seoses mõlema venna surmaga nii lühikese aja jooksul, saatsin ma Mebli otsekohe külasse järele kuulama, kas see on tõsi.

Tulnud tagasi, jutustas ta mulle järgmist. Hommikul läinud Vangumi vend Tui, üheksa- või kümneaastane poisike, koos isa ja teiste Gorendu elanikega Gabeneu jõele kalu püüdma. Seal salvas teda väike madu sõrmest; mürk mõjus nii tugevasti, et hirmunud isa, haarates lapse kätele ja kiirustades peaaegu joostes tagasiteele, tõi ta külasse juba surevana.

Haaranud ühe minutiga kõik tarviliku, s. o. lantseti, nuuskpiirituse, kaaliumpermanganaadi ja mitu sidet, tõttasin ma Gorendusse. Jalg valutas mul tugevasti ja seepärast olin ma väga rõõmus võimaluse üle kasutada Konstantini sadamasse suunduvat piroogi: see võis mind Gorendusse viia.

Urur-I lähedal kuulsime tugevasti ärritatud Ionilt ja Namuilt, kes jooksid Gorendust, et vaene Tui on just äsja surnud ja et on tarvis minna põletama Mana-tamo (mägiküla elanike) onne.

Kostsid mõned barumi löögid, teatades poisikese surmast. Kui ma jõudsin rannale, sööstsid minust mööda mõned jooksvad ja juba ulguvad naised. Külas oli ärevus suur: hirmsasti erutatud mehed, millegipärast kõigil relvad käes ja ulguvad ning karjuvad naised muutsid tugevasti tavaliselt rahuliku ja vaikse küla ilmet. Kõikjal oli kuulda ainult «onim» ja «Mana-tamo barata» (läheme mägilasi põletama).

See teine surm, mis juhtus samas külas ja isegi samas perekonnas, kus esimenegi, vaheajaga vaevalt paar nädalat, tekitas mõlema küla elanikes tõelist muret, kättemaksujanu ja hirmuparoksüsmi. Isegi kõige rahulikumad, kes varem vaikisid, hakkasid nüüd tuliselt kinnitama, et mõne mägiküla elanikud olid valmistanud onimi, mistõttu Vangum ja Tui surid teineteise järel, ja et kui sellele ei tehta lõppu kohese sõjakäiguga mägedesse, siis surevad maha kõik Gorendu elanikud jms.

Sõda näis juba paratamatuna. Temast arutasid nii vanamehed kui ka lapsed, kõige rohkem kisasid eided: noorsugu valmistas ja korrastas relvi.

Minule vaadati külas viltu, kuna teati, et ma olen sõja vastu; mõned vaatasid lausa vaenulikult, nagu oleksin mina juhtunud õnnetuses süüdi olnud. Ainult

vanamees Tui oli, nagu alati, minu vastu sõbralik ja vangutas vaid tõsiselt pead. Mul polnud Gorendus enam midagi teha: inimesed olid selleks liiga erutatud, et mind rahulikult ära kuulata.

Kasutades kuuvalgust läksin ma kõige lühemat teed kaudu Bongusse. Kuigi segadus oli siin väiksem, oli see siiski küllaltki märgatav.

Saul püüdis mind veenda temaga selles nõustuma, et sõjakäik Mana-tamo vastu on vajalik. Ta väited olid järgmised: viimased sündmused on onimi poolt esile kutsutud; kui nemad (tamo Bongu) ei tapa Mana-tamosid, siis Mana-tamod tapavad neid.

Pöördunud koju, ei saanud ma vabaneda juttudest onimi kohta, Sale ütles mulle, et Jaava saarel nimetatakse onimit «doaks»; ta uskus selle jõusse. Mebli teatas mulle, et Palau saartel on «olai» seesama, mis onim; ta ei kahtlevat ka, et onimi mõjul võivad inimesed surra.

24. juulil.

Hommikul läksin ma Gorendusse. Pärismaalaste ilme oli rahulikum kui eelmisel päeval, kuid endiselt sünge; isegi Tui oli täna tusases meeleolus.

«Gorendu bassa (Gorendul lõpp),» ütles Tui, ulatades mulle kätt.

Ma avaldasin soovi, et Tui seletaks mulle, milles nimelt onim seisneb. Tui ütles, et Mana-tamo olevat kuidagi saanud tarot või liha, mis Gorendu elanikud olid jätnud lõpuni söömata, ja lõiganud selle tükkideks, nõidunud ja põletanud ära.

Me suundusime onni juurde, kus lamas surnu ning kus tunglesid mehed ja naised. Ootamatult kostis läbilõikav vile. Naised ja lapsed sattusid segadusse ning tormasid ilma tagasi vaatamata metsa. Ma ei mõistnud, mis toimub ja ootasin tervet rongkäiku, kuid selle asemel ilmus üksainus inimene, kes vahetpidamatult puhus «munki-aid» (kookospähklikoor, auguga ülal ja küljel). Vilistades möödus ta onni sissekäigust, kus lebas Tui laip, vaatas sisse ja lahkus jälle. Mida see tähendas, sellest ei saanud ma aru.

Kui vile vaikis, tulid naised tagasi ja kandsid surnu onnist välja. Vanamees Bugai võõpas tema lauba valge värviga (lubjaga) ja tõmbas tal sellesama värviga piki nina; tema keha ülejäänud osad olid juba kumuga (musta värviga) üle võõbatud. Kõrvadesse olid talle torgatud kõrvarõngad, kuna kaelas rippus gubo-gubo. Säärasele pidurüüle lisas Bugai veel uue kammi valge kukesulega, mille ta torkas surnule juustesse. Seejärel hakati laipa mähkima gubosse, kuid seda tehti ainult ajutiseks, sest päris «gambor rosar» (siduma korvi) pidi toimuma mitte siin, vaid Bongus. Sagam, surnu onu, võttis laiba õlale, pani gubo keha alla ja läks kiirete sammudega mööda teed, mis viis Bongusse. Temale järgnes kogu rahvahulk.

Ma läksin mõnede pärismaalastega teist teed, mitte seda, mille kaudu läks matuserong, ja jõudsin ühele Bongu väljakule viimasega peaaegu samaaegselt. Siin valmistati kaasatoodud gubodest gambor, millesse lasti laip, kusjuures ei võetud ära ühtki talle asetatud ehet; surnu pea kaeti kotiga.

Kuni mehed, surnu lähimad sugulased, sidusid gamborit, ulgusid mitu musta värviga võõbatud naist, ise sealjuures tantsides, kusjuures nad tugevasti hööritasid istmikku ja silitasid gamborit kätega. Teistest enam paistis välja Kallol, surnu ema; kord ta kraapis küüntega maad, kord, hoides gamborist kinni, ulus pööraselt.

Viimaks viidi gambor Sagami onni. Mulle, samuti nagu teistelegi, pakuti onimit, et ka meiega ei juhtuks mõnd õnnetust. Ma nõustusin, soovides näha, milles onim seisneb. Ion, üks juuresolijaist, sülitas oma onimi mulle ja teistele peopesale, mille järel läksime trobikonnas mere äärde käsi pesema. Vanamees Tui käis mulle peale, et ma valmistaksin «Maklai onimi», et tugev maavärin purustaks kõik külad mägedes, kuid ei teeks midagi rannaäärsetele elanikkudele.

Sama päeva õhtul kuulsin Gorendust barumi helisid. Sealt tagasitulnud Mebli äratas mind ja teatas saladuslikult, et sõda Mana-tamoga (arvatavasti Tengum-Managa) on otsustatud, kuid on võetud otsuseks Maklaile sellest mitte rääkida.

Sõjad on siin kuigi mitte väga verised (tapetuid on vähe), aga see-eest väga kestvad, sageli muutuvad nad üksikuiks vendetadeks [1], mis hoiavad alal alatist käärimist ja pikendavad rahu sõlmimist. Sõjaajal katkestavad paljud külad üksteisega suhtlemise täiesti [2]. Igaühe valdavaks mõtteks on: soov tappa või hirm saada tapetud.

Mulle oli selge, et seekord ma ei saa vaadata olukorrale Bongu külas käsi rüpes hoides. Asus ju Bongu minu majast kõigest viie minuti tee kaugusel.

Vaikimine minu alatise opositsiooni tõttu sõdadega, kus ma alles mõni päev tagasi olin üles astunud sõjakäigu vastu pärast Tui vanema venna surma, oleks minu poolt olnud imelik ja ebaloogiline käitumine. Mul polnud kohane seekord järele anda, et mitte olla sunnitud järele andma ka edaspidi. Mul oli vaja kõrvale jätta oma antipaatia võõrastesse asjadesse segamise vastu.

Ma otsustasin sõja ära keelata. Tugevale efektile tuleb mõjuda veel tugevama efektiga ja kõigepealt tuleb lõhkuda üksmeelne kättemaksujanu. Oli tarvis pärismaalaste vahele külvata vastuolusid ja sellega kaasa aidata esimese tuhina jahenemisele.

25. juulil.

Ma ei jäänud kaua magama, aga hiljem ärkasin sageli, et järele mõelda oma tulevase tegevuskava üle. Uinusin alles hommikuks. Ärganud ja mõelnud läbi eilsed kaalutlused, otsustasin valida tegevuskava, mis minu arvates pidi andma soovitavaid tulemusi ja mis, nagu osutus, mõjus isegi tugevamini, kui ma seda ootasin. Peaasi — ei tulnud rutata. Seepärast, vaatamata minu kannatamatusele, ootasin ma tavalise ajani (päikeseloojakuni), et minna Bongusse.

Nagu ma ootasin, arutleti külas kõikjal juhtunu üle.

---

[1] Vendeta — komme kätte tasuda sugulase tapmise eest tapmisega, mis kaua säilis Korsika saarel. Sugukonda, kes ei tapnud kättemaksuks kedagi vastase sugukonnast, peeti au kaotanuks.

[2] Mõlemal poolel on oma liitlased; inimesed kardavad astuda võõrasse külasse, kui nad ei tea kindlasti, on ta sõbralik või mitte; juhtub, et külasid, mis tegelikult on erapooletud, peetakse kaua aega vastaspoole liitlasteks. — Mikluhho-Maklai märkus.

Märganud, et pärismaalased tahavad väga teada, mida mina mõtlen, ütlesin: «Vangum ja Tui olid noored ja terved, vanake-isa jääb nüüd üksinda, kuid siiski ütleb Maklai sedasama, mida ta rääkis ka pärast Vangumi surma: sõda ei tule.»

Teade Maklai sõnadest levis silmapilkselt üle kogu küla. Kogunes suur rahvahulk, kuid buambramrasse, kus ma istusin, astusid ainult vanamehed. Igaüks neist katsus mind veenda, et sõda on vajalik.

Polnud mõtet vanameestele tõendada, et onimi teooria on põhjendamatu: ma tundsin liialt vähe pärismaalaste keelt — see esiteks; teiseks, ma oleksin ainult asjatult aega kulutanud, sest mul poleks niikuinii õnnestunud kedagi veenda; kolmandaks, see oleks olnud suur eksisamm, sest igaüks oleks hakanud mu sõnu tõlgitsema omal viisil. Sellegi poolest kuulasin ma ära väga paljusid. Kui viimane lõpetas rääkimise, tõusin ma äraminekuks ja kordasin oma tavalisel häälel, mis oli suureks kontrastiks pärismaalaste erutatud kõnele:

«Maklai ütleb — sõda ei tule, aga kui te lähete sõjakäigule mägedesse, siis teie kõikidega Gorendu ja Bongu inimestega, juhtub õnnetus.»

Saabus pidulik vaikus, siis sadasid küsimused: «Mis juhtub?», «Mis tuleb?», «Mida Maklai teeb?» jms.

Põhjustades oma kaasvestlejais arusaamatust ja jättes nende endi hooleks mõistatada, mida tähendab minu ähvardus, vastasin ma lühidalt:

«Ise näete, kui lähete.»

Pöördudes koju ja minnes pikkamisi läbi pärismaalaste rühmade võisin ma veenduda, et nende kujutlus juba töötab: igaüks püüdis mõistatada, millist õnnetust nimelt võis Maklai ette kuulutada.

Ma ei olnud veel saabunud oma talundi väravani, kui üks vanameestest jõudis mulle järele ja käigust lõõtsutades suutis vaevu öelda:

«Maklai, kui tamo Bongu lähevad mägedesse, kas ei juhtu siis «tangrin» (maavärin)?»

See imelik küsimus ja vanamehe erutatud ilme näitasid mulle, et minu poolt Bongus öeldud sõnad on tekitanud suurt efekti.

«Maklai ei rääkinud, et tuleb maavärin,» väitsin ma.

«Ei, kuid Maklai ütles, et kui me läheme mägedesse, juhtub õnnetus. Tangrin on kohutav õnnetus. Bongu, Gumbu, Gorendu, Bogati inimesed, kõik, kõik kardavad tangrinit. Ütle, kas juhtub tangrin!» kordas ta paluva häälega.

«Võib-olla,» oli minu vastus.

Minu sõber ruttas kiiresti tagasiteele, kuid peatati otsekohe kahe pärismaalase poolt, nii et ma võisin kuulda vanamehe kiiresti öeldud sõnu:

«Ma ju ütlesin: tangrin tuleb kui läheme. Mina ütlesin.»

Kõik kolm suundusid külasse peaaegu joostes.

Sellele järgnevail päevil ma ei käinud Bongus, jättes mõistatuse lahendamise pärismaalaste kujutluse hooleks ja lootes vanasõnale: «Hirmul on suured silmad». Nüüd ma olin veendunud, et nad hakkavad tublisti järele mõtlema ja et nende sõjatuhin hakkab sel viisil vähehaaval jahtuma, ning peaasi, et nüüd on külades lahkarvamused. Ma ei pärinud meelega oma naabrite otsust; nemad vaikisid samuti, kuid ettevalmistused sõjakäiguks lakkasid.

Umbes kahe nädala pärast tuli minu vana sõber Tui ja kinnitas minuni juba korduvalt ulatunud kuuldust, et tema ja kõik Gorendu elanikud tahavad mujale elama asuda.

«Miks nii?» küsisin ma imestusega.

«Aga me kõik kardame seal elada. Jääme Gorendusse — sureme kõik üks teise järel. Mana-tamo onimist kaks juba surid, siis surevad ka teised. Mitte üksnes inimesed ei sure, vaid ka kookospalmid on haiged. Lehed on neil läinud punaseks ja nad surevad kõik. Mana-tamo kaevasid Gorendus onimi maasse — sellest siis surevadki kookospalmid. Tahtsime siis maha lüüa neid Mana-tamosid, aga ei tohi. Maklai ei taha, ütleb: tuleb õnnetus. Bongu inimesed on arad, kardavad tangrinit. Juhtub tangrin — kõik inimesed ümbruskonna külades ütlevad: «Bongu inimesed on süüdi; Maklai ütles: tuleb õnnetus, kui Bongu läheb mägedesse . . .» Kõik külad asuvad siis sõjakäigule Bongu vastu. Seepärast Bongu inimesed kardavadki. Aga Gorendus on liiga vähe inimesi selleks, et minna Mana-tamoga üksinda sõdima.

Nii me tahamegi minna igasse külge laiali,» lõpetas Tui juba päris kaebliku häälega ja hakkas loetlema külasid, kuhu Gorendu elanikud kavatsesid laiali asuda [1].

Kes tahtis suunduda Gorimasse, kes Jambombusse, kes Mitebogisse, ainult üks või kaks mõtlesid jääda Gorendusse [2].

August

Mul on kombeks minna umbes kella kuue paiku õhtul oma naabrite juurde Bongu külla. Nii läksin ma tänagi Bongusse, teades, et näen seal ka teiste külade elanikke, kes pidid sinna tulema.

Jõudnud külasse, suundusin buambramrasse, kust kuuldus valju, elavat kõnelust. Minu ilmumisel jutt katkes. Pärismaalased olid nähtavasti rääkinud minust või midagi niisugust, mida nad oleksid tahtnud minu eest varjata.

Loojuv päike valgustas punakate kiirtega buambramra sisemust ja Bongu, Gorendu, Bili-Bili ning Bogati inimeste nägusid. Oli terve koosolek. Ma istusin. Kõik vaikisid. Oli ilmne, et ma segasin nende nõupidamist. Lõpuks lähenes mulle mu vana sõber Saul. (Ma usaldasin teda alati rohkem kui teisi, lubades tal mõnikord istuda minu verandal ja asudes temaga tihtilugu vestlema

[1] Väärib tähelepanu, et komme asuda mujale maakohast, kus oli esinenud üks või mitu surmajuhtumit, komme, mille avastasin Luzoni saare, Malai poolsaare ja Uus-Guinea lääneranniku melaneesia rändsuguharude hulgas, esineb samuti ka siin — Maklai ranniku paiksete, oma omandit kalliks pidavate elanikkude seas. Mikluhho-Maklai märkus.

[2] Lahkudes Maklai rannikult 1877. aasta novembris, ma ei mõelnud, et Gorendu elanikud oma kavatsuse täide viivad. Naasnud sinna 1883. aasta maikuus korvetil «Skobelev» ja külastanud Bongut, läksin ma vana teerada kaudu Gorendusse. Teerada oli tugevasti kinni kasvanud, nähtavasti käidi sellel vähe. Jõudnud sinna kohta, kus varem asus Gorendu küla, ei suutnud ma üldse taibata, kus viibin. Suure hulga onnide asemel, mis asetsesid ümber kolme väljaku, nägin ma metsas ainult kahte või kolme onni: sel määral oli kõik umbe kasvanud. Kuhu olid Gorendu tamod ümber asunud, ei jõudnud ma välja selgitada. — Mikluhho-Maklai märkus.

mitmesugustel transtsendentaalsetel [1] teemadel.) Asetanud käe mulle õlale (mis polnud familiaarsus, mida ma ei luba enda ja pärismaalaste vahel, vaid pigem sõpruse ja palve avaldus), küsis ta minult meelitleva häälega ja mulle silma vaadates:

«Ütle, Maklai, kas sa võid surra? Olla surnud nagu Bongu, Bogati, Bili-Bili inimesed?»

Küsimus hämmastas mind oma ootamatusega ja selle piduliku, kuigi ka paluva häälega, millega see oli esitatud. Ümberolijate näoilmed näitasid mulle, et ei küsi mitte ainult Saul, vaid et kõik ootavad minu vastust. Arvatavasti, mõtlesin ma, sellest pärismaalased just minu tuleku eel rääkisidki, ja ma mõistsin, miks minu ilmumine oli nende jutu katkestanud.

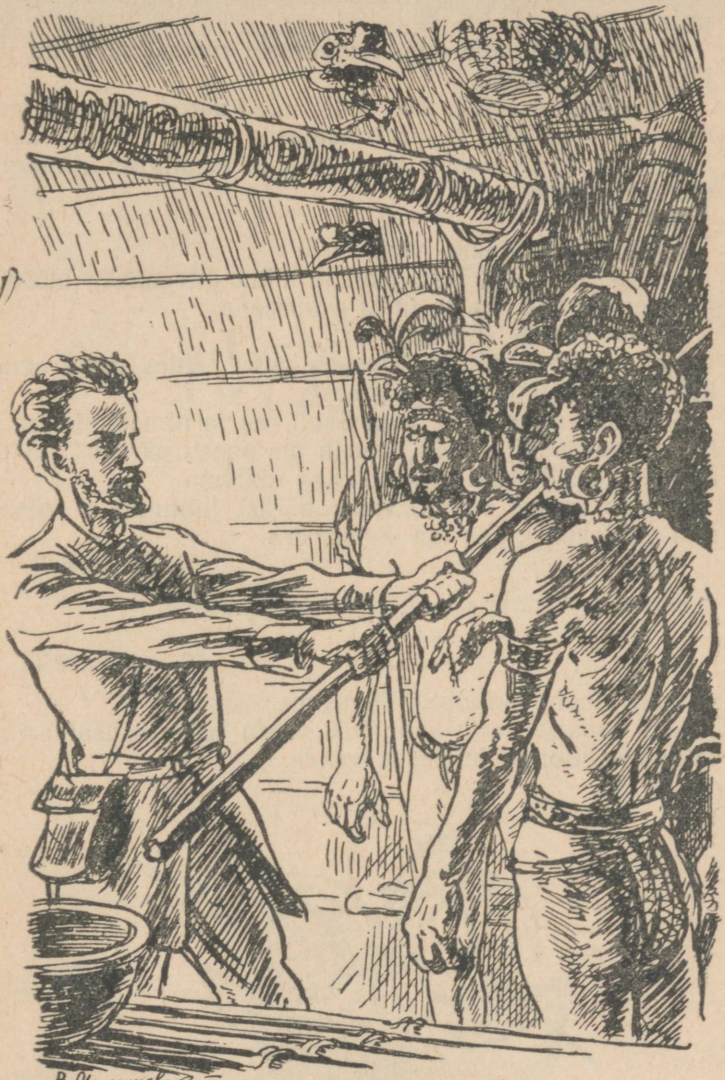
Lihtsale küsimusele tuli anda lihtne vastus, kuid see oli tarvis enne läbi mõelda. Pärismaalased teavad, on veendunud, et Maklai ütleb tõtt; nende kõnekäänd «ballal Maklai hudi» (Maklai sõna on üks) pidi saama kinnitust ka seekord. Seepärast «ei» öelda ei tohi, seda enam, et võib-olla homme või mõne päeva pärast võib mingi juhus pärismaalastele näidata, et Maklai ütles ebatõtt. Kui ütlen «jaa», kõigutan ma oma reputatsiooni, mis on mulle eriti tähtis nimelt nüüd, mõni päev pärast seda, kui ma keelasin sõja.

Need kaalutlused libisesid läbi pea palju kiiremini, kui ma kirjutan neid ridu. Et omada aega vastuse üle järelemõtlemiseks, tõusin ma üles ja jalutasin piki buambramrat, vaadates üles, nagu otsides midagi (tõeliselt otsisin ma vastust). Viltused päikesekiired valgustasid kõiki esemeid, mis rippusid katuse all. Kala pealuudelt ja sea lõualuudelt siirdus mu pilk mitmesuguste relvade kollektsioonile, mis olid kinnitatud madalamale barla kohale; seal olid vibud, nooled ja mõningad erikujulised odad. Mu pilk peatus ühel neist, jämedal ja hästi teritatul.

Ma leidsin vastuse.

Võtnud seinalt oda, nii raske ja terava, et kui teda tabavalt heita, toob ta paratamatu surma, lähenesin

[1] Transtsendentaalne — üks Kanti idealistliku filosoofia termineid. Kuid Mikluhho-Maklai kasutab seda siin mitte filosoofilises mõttes, vaid lihtsalt sõna «abstraktne» tähenduses.

Saulile, kes seisis keset buambramrat ja jälgis minu liigutusi.

Ma ulatasin talle oda, eemaldusin mõned sammud ja jäin ta ette seisma.

Ma võtsin maha kaabu, mille laiad ääred varjasid mu nägu; ma tahtsin, et pärismaalased võiksid minu näoilmest näha, et Maklai ei naljata ja ei pilguta silmagi, mis ka juhtuks.

Ma ütlesin:

«Vaata, kas Maklai võib surra.»

Nõutu Saul, kuigi ta mõistis minu ettepaneku mõtet, isegi ei tõstnud oda ja ütles esimesena:

«Aren! aren!» (Ei! ei!)

Paljud sööstsid minu juurde, nagu tahtes mind oma kehadega varjata Sauli oda eest.

Seisnud veel mõnda aega Sauli ees ja nimetanud teda naljatleval toonil eideks, istusin ma uuesti pärismaalaste hulka, kes hakkasid kõik korraga rääkima.

Vastus osutus rahuldavaks; pärast juhtumit ei küsinud mult keegi, kas ma võin surra.

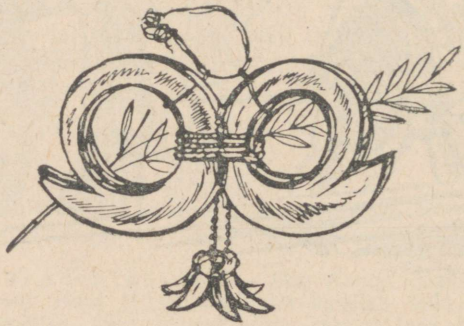
6. novembril.

Kuunar «Flower of Iarrow» saabumine.

10. novembril.

Kella kuue paiku õhtul hiivasime ankru.

Jätsin majja palju asju, lukustasin selle ja usaldasin valvamise Bongu inimeste hoolde.

1877-1883

ra sõites otsustas Mikluhho-Maklai hoiatada paapuaid neid ähvardava ohu eest.

«Veel siiani esineb Vaikse ookeani saartel inimeste orjadeks röövimist,» kandis ta järgnevalt ette Geograafia Seltsile, «ja seda tehakse Inglise, Saksa, Ameerika ning Prantsuse lipu all. Ma ootasin, et ka Uus-Guineal võib juhtuda sedasama, mis Melaneesia saartel, kus elanikkond hakkas orjade väljaveo tagajärjel tugevasti kahanema. Seepärast eeldades, et aja jooksul kujuneb ka Maklai rannik orjakauplejate laevade sihtpunktiks, pidasin ma oma kohuseks paapuaid hoiatada.»

Ta kutsus igast külast enda juurde kaks meest — kõige vanema ja kõige noorema.

«Ma selgitasin neile, et arvatavasti teised inimesed, niisama valged nagu mina, niisamasuguste juustega, niisamasuguses riietuses, tulevad nende juurde niisamasugustel laevadel, nagu saabusin mina, kuid on tõenäoline, et need on teistsugused inimesed kui Maklai... Need inimesed võivad neid orjusse viia... Ma soovitasin neile mitte iialgi valgetele vastu minna relvastatuna ja mitte iialgi isegi mitte püüda neid tappa, selgitades neile tulirelvade kogu jõudu nende noolte ja odadega võrreldes. Õnnetuste vältimiseks soovitasin neile laeva ilmumisel otsekohe saata oma naised ja lapsed mägedesse.»

Umbes kaks aastat oma elust kulutas reisija selleks, et võita pärismaalaste hirmu seninägematu, mõistatusliku «valge inimese» ees ja saavutada nende usalduse. Raske vaevaga, hiiglasliku kannatusega saavutas ta selle eesmärgi, kuid õppinud hästi tundma nende «valgete inimeste» kombeid, kelle nägemine paapuatel paratamatult ees seisis, oli ta ise sunnitud saavutatut purustama:

uuesti sisendama pärismaalastesse hirmu ja umbusaldust «valgete» vastu. Kibe oli see Maklaile, kuid ta ei saanud lubada, et tema omakasupüüdmatu töö vilja kasutaksid kaubitsejad ja tööndajad pärismaalaste kahjuks.

Nagu Mikluhho-Maklai hiljem veendus, pidasid pärismaalased tema juhendit sõna-sõnalt meeles ja täitsid kõike täpselt.

1878. aasta jaanuaris saabus Maklai Singapurisse. Siin jäi ta raskesti haigeks. Arstid nõudsid, et ta sõidaks puhkama ja ennast ravima, «sest muidu», ähvardasid nad, «on reisija sunnitud sooritama reisi teise maailma». Südame valutades asus Mikluhho-Maklai Sidneysse. Sidneys jätkas ta juba oma nooruses alustatud tööd kõhrkalaliste aju uurimise alal ja sooritas antropoloogilisi vaatlusi pärismaalaste kohta, kes vahetevahel sattusid Okeaania saartelt haiglasse.

Tema tööd katkestasid ärevad teated. Levis kuuldus, et Austraalia Liit kavatseb anastada Uus-Guinea idaranniku. Näis, et see, mille ees Mikluhho-Maklai iga päev hirmu tundis, võis iga silmapilk juhtuda. Selle sündmuse suhtes ei võinud ta jääda osavõtmatuks. Astrolaabi lahe paapuad polnud talle mingi üldine, abstraktne mõiste, need olid inimesed — Tui ja Bonem, Kodõ-Boro, Mote...

Viivitamatult suunas ta protesti «Tema Briti Majesteedi Kõrgele Komissarile» sir Arthur Gordonile.

«...ma otsustasin tõsta häält inimõiguste nimel... ja juhtida Teie tähelepanu hädaohule, mis ähvardab igaveseks hävitada paljude tuhandete inimeste heaolu, kes pole sooritanud mingit kuritegu peale kuuluvuse meist erinevasse rassi ja oma nõrkuse.»

Ta kutsus «Kõrget Komissari» üles: «...ennetada rida õiglusetuid tapmisi, vabastada tsivilisatsiooni tulevaseks ajaks naiste ja laste peksmise häbist «teenitud karistuse» ettekäändel».

Kas Mikluhho-Maklai uskus, et «Kõrge Komissar» kaitseb pärismaalasi? Nähtavasti mitte väga. Mälust ei olnud võimalik kustutada «...Tasmaania pärismaalaste lõpliku hävitamise ja austraallaste järkjärgulise, seniajani kestva hävitamise» fakti.

Ta tundis sir Arthur Gordonit heasoovliku inimesena, «kes ei pea valget nahavärvust nõudmise õigluse ja ürituse õigsuse tagatiseks»... Arvatavasti rajaski Maklai oma lootuse üksnes sir Gordoni isiklikele omadustele.

Kuidas ka oli, kuid ta lootus polnud väga tugev, sest ta kirjutas:

«Minu väidete õiglus, võib-olla, osutub selleks tähtsaks põhjuseks, et minu kiri jääb soovitud tagajärgedeta.»

1879. aasta märtsis sooritas Mikluhho-Maklai uue reisi Vaikse ookeani saartele.

«Mulle näib väga tähtsana,» teatas ta merereisile asudes ühele oma õpetatud kolleegidest, «näha isiklikult võimalikult suuremat arvu melaneesia suguharu teisendeid; evida võimalust isiklikult vaadelda pärismaalasi mõne päeva või isegi mõne tunni jooksul nende igapäevases olustikus nende kodumaal tähendab palju enam kui kõige selle korduv lugemine, mis on nende kohta kirjutatud.»

Kuid mitte üksnes soov uurida Melaneesia saarte pärismaalasi ei juhtinud reisijat tema poolt ettevõetud reisil. Ta lootis uuesti viibida Maklai rannikul. Ta kirjutas emale, et tal tuleb «pidada sõpradele antud sõna, eriti kui neid ähvardab peatselt oht kokku põrgata nende tulevaste lepitamatute vaenlastega». Sõlmides kokkulepet trepangi püügiks ja pärlite ning pärlmutri kokkuostuks Uus-Hebriidide, Agomese, Admiraliteedi ja Saalomoni saartele suunduva kolmemastilise ameerika kuunari «Saddie F. Caller» kipriga, ta «kohustas kiprit kommertsi lõpetamise järel sõitma Astrolaabi lahte». See leping on muide huvitav ka selle poolest, et suundudes Admiraliteedi saartele, kus pärismaalased olid kaupmeeste kelmuse ja julmuste tõttu valgete vastu tugevasti meelestatud, pidas Mikluhho-Maklai vajalikuks võtta lepingusse kuunari kapteniga järgmise punkti:

«Juhul, kui mister Maklai tapetakse mõne saare pärismaalaste poolt, kohustub kapten Webber nende suhtes karistamise ettekäändel vägivalda mitte tarvitama.»

Seega, mõeldes isegi oma surmale, jätkas ta hoolitsemist nende eest, kes, viidud meeleheitele kaupmeeste õiglusetusest ja ahnusest, võiksid teda tappa.

«Valgete süü Vaikse ookeani saareelanike ees on minu arvates nii tohutu,» seletas ta, «et iga nn. «karistus» ainult suurendab kuritegude arvu.»

Ta ei soovinud, et tema surm oleks olnud ettekäändeks koloniaalanastajatele uute vägivallategude sooritamisel pärismaalaste kallal.

21. augustil heitis kuunar ankru väikese Andra saare juures. Meelitanud kiprit rikkaliku trepangisaagiga, veenas Maklai teda sellel saarel peatuma. 1876. aastal oli «Merelind» selle saare juures mõned päevad peatunud ning reisija oli jõudnud pärismaalastega sõprust sõlmida; nüüd ta tahtis oma endisi tähelepanekuid kontrollida ning laiendada. Peale selle oli talle huvitav teada saada, mis oli saanud malailasest Ahmatist ja kaupmees Paldist.

Pärismaalased saarel märkasid kuunarit. Kaks piroogi eemaldus kaldast ja sõitis talle vastu.

«Jutust ja žestidest võis märgata,» kirjutab Maklai, «et keegi piroogidel ei tunne kuunarit (mis ka iialgi siin pole olnud) ja et pärismaalased ei näe sellel ühtegi tuttavat nägu (mina olin ainuke, keda nad oleksid võinud ära tunda). Lähenejate hulgas ei leidnud ka mina ühtegi tuttavat nägu. Ootamatult kõlav hüüd «Makrai» näitas, et mind on ära tuntud. Inimeste vahel piroogidel algas elav jutlemine, milles sageli kuuldus minu nime. Pärismaalased ronisid üksteise järel laevatrepile ja seejärel tekile. Seal ümbritsesid nad mind, ulatades käsi, silitades õlgu ja selga, korrates minu nime lisandiga «ujan, ujan» (hea, hea) ja «kavas, kavas» (sõber, sõber). Eriti sagis pärismaalane, kes mind esimesena oli ära tundnud... Teda nimetati Kohem, mida ta mulle ise teatas, lüües endale vastu rinda...»

«Ma sõitsin Kohemiga ja teiste pärismaalastega kal-

dale, kus mind võttis vastu hulk poisse ja tütarlapsi, kes kõik karjusid, — kes hüüdis «Makrai», kes «ujan», kes ulatas juba kätt ja kisendas: «buajab, buajab» (klaashelmed).

Istunud ühe «um-kamali» (onn meeste jaoks) juurde... võtsin oma märkmiku 1876. aastast ja hakkasin valjusti lugema sellesse kirjutatud külaelanike nimesid. Efekt oli imestusväärne. Kõik hüppasid püsti ja hakkasid kisendama: «Makrai ujan! ujan! ujan!» Kui nad rahunesid, hakkasin ma uuesti nimesid loetlema; mõned vastasid ise, teiste eest vastasid teised, öeldes «rimat» — surnud, mõnikord lisades «salajau» — vaenlane, mis arvatavasti tähendas seda, et inimese oli tapnud vaenlane... Ühe sõnaga, pärismaalased tundsid peagi, et on leidnud minus vana tuttava, et ma mõistan neid, olen neist huvitatud ja ei mõtle neile kahju tekitada ega petta kaubitsemisel, millega, nagu nad varsti veendusid, ma üldse ei tegelnud. Ma jagasin kaasavõetud klaashelmed naistele ja lastele; igaüks neist naistest ja lastest lähenes mulle lähimalt pöösalt rebitud lehega, millele ma raputasin väikesest klaasnõust veidi helmeid... Neile lastele, kes meeldisid mulle enam, sidusin ma ülespoole küünarnukki punasest riidest lindikese, millega lapsed jäid väga rahule...»

Kui Mikluhho-Maklai, olles ööbinud kuunaril, sõitis hommikul jälle maale, ei eemaldunud punaste lintidega ehitud lapsed temast sammugi ja püüdsid talle kõigiti teeneid osutada. Nad sidusid tema koiku noore viigipuu külge ja tõid talle joogiks kookospähkleid.

«Pärast kära ja askeldamist kuunaril,» kirjutab Maklai, «nautisin ma tohutu suurte puude vilus, imetledes saarte, mere ja mägede kaunist panoraami, täielikult puhkust, kuid,» lisab ta sealsamas, «puhkusele anduda polnud kerge: kõik ümbritsev oli niivõrd huvitav.»

Ja andmata endale võrkkiiges puhkust, asus Maklai jällegi oma hariliku töö juurde. Märkmikes kasvavad ülestähendused ja joonised, kasvab paapuate tarberiistade ja relvade — kirveste, bambusest ja noortest teokarpidest nugade — kollektsioon. Kuid nagu alati ja kõikjal, huvitavad õpetlast peale materiaalse kultuuri-

taseme ka pärismaalaste tavad ja kombed ning kui nii võib väljenduda, nende vaimse kultuuri tase.

«Vanemad ja üldse täiskasvanud käituvad lastega tähelepanuvääriva pehmuse ja leebusega,» märgib ta, «ning ei karista neid peaaegu mitte kunagi.»

Mõne päeva pärast oli reisijal juhus viibida matusetalituse täitmise juures. Niisamuti nagu Maklai rannikulgi seisis see talitus peamiselt läbilõikavas ulgumises ja musta värviga võõbatud naiste meeletus tantsus.

«Ukse lähedal mattidega kaetud maapinnal lamas surnu, olles ümbritsetud naistest, kes venitasid kaeblikku laulu, kuna kaks või kolm ulgusid valjult, kõigest jõust. Äkki üks naistest sööstis kohutavalt ulgudes surnut embama, liibus ta rinnale ja hakkas käega silitama ta nägu, teine viskus kallistama ta jalgu. Ukse tagant kostsid kolmanda karjed... Sellel oli näha liiva ja veri voolas haavadest ta näol, rinnal ja kätel. Roninud üle kõrge onniäve, töinavalt midagi lauldes, tuikudes ja nagu tantsides, lähenes ta kellelegi vaatamata pikkamisi surnule, kelle juurest siis teised naised taandusid.

Kriiskava kisaga, kiskudes endalt viimase riidehilbu, sööstis tulnuk surnule ning hakkas teda siia ja sinna sakutama, tõstis ta pead, raputas õlgadest, hüüdis teda tungivalt, nagu soovides äratada magajat. Hüpanud jälle püsti, üleni higine, verine ja porine, hakkas ta uhtma mingit kummalist tantsu, lauldes selle juurde kõige kaeblikuma häälega minule arusaamatuid sõnu. Ma tõmbusin onni nurka ja jälgisin sealt toimuvat. Vaatepilt oli nii kummaline, et mulle näis, nagu näeksin mingit imelikku und...»

«Siiski,» kirjutab Maklai, «kõigis neis ulgumistes ja žestides võis märgata palju kunstlikku, äraõpitut. Komme nõudis seda, tundmus taandus tagaplaanile... Niipea kui peanaine oli laiba juurest lahkunud ja teise poolt asendatud, siirdus ta kohe hullumeelsetelt karjetelt ning žestidelt lihtsale kõnelusele... Temast jäi lavalt lahkunud näitlejanna mulje.»

Kuid keset seda kunstlikku rituaali, mida nõudis komme, jõudis Mikluho-Maklai täheldada ka sügavat, tõelist muret.

«Väljunud onnist, möödusin naisest, kes istus ranna ääres. See oli arvatavasti surnu õde või üks tema noortest naistest. Suletud silmadest voolasid ojana pisarad, huuled pomisesid midagi, ebateadlikult vedas ta kätega mööda liiva; mõnikord kogus ta nagu laps liiva hunnikutesse, pärast aga tasandas jälle kõik käega. Ma möödusin ja jäin siis seisma, seisin küllaltki kaua temale vaadates, kuid ta ei näinud ega kuulnud mind . . .»

6. novembril läks Mikluhho-Maklai Suou külasse, kus, nagu talle räägiti, peeti pärismaalaste juures vangis kuunar «Merelinnu» endist madrust malailast Ahmatit. Reisija tahtis vaest malailast vabastada, ühtlasi lootis ta ka paljugi temalt teada saada: oli ju Ahmat viibinud saarel ligikaudu kolm aastat ja tahes-tahtmatult õppinud hästi tundma pärismaalaste tavasid ja kombeid.

Ettevõte oli ohtlik, Suou küla elanikud olid naabritega vaenujalal, nad olid kuulsad oma halastamatuse ja inimesesöömise poolest. Mitte soovides, et teda tagasi hoitakse või talle kaitsesalka peale sunnitakse, läks Maklai Suousse kellelegi ütlemata, saadetuna pärismaalastest Kohemast ja Padakost. Kaptenile jättis ta aga sedeli, milles meenutas veel kord kokkulepet: mitte kedagi karistada, kui ta tapetakse.

«Me randusime ilma vahejuhtumiteta Suou küla sadamas. Ma eelistasin jääda piroogi, kuna külasse, mis asus künkal, saatsin ma Padako, et ta tooks Ahmati otsekohe siia. Ei möödunud viit minutitki, kui Ahmat, ümbritsetud Suou elanikest, astus piroogi juurde . . . Algul ei saanud ta midagi öelda— et tea, kas argusest või erutusest. Mõned minu poolt öeldud malai sõnad julgustasid teda. Ta vastas mulle, et teda peetakse siin kui vangi ja et ta soovib, kui see on võimalik, minna koos minuga; see siiski olenevat minust, sest Suou pärismaalased ei lase teda ilma lunata minema, aga temal midagi ei ole. Ma lohutasin Ahmatit, öeldes, et luna maksan mina ja kavatsen seda teha veel täna . . .

Ma ruttasin kuunarile. Lahkumisel oli Ahmat väga heldinud, peaaegu nuttis ja tahtis mul käsi suudelda. Ta palus mind talle kuunarilt kaasa tuua paari vanu pükse ja mingisuguse särgi, sest — rääkis ta — tal oleks piinlik ilmuda kuunarile metsinimese riietuses.

Ma pidasin sõna ja läksin väsimusele vaatamata, nagu olin lubanud, kella kolmeks endise vangi järele. Luna tema eest koosnes järgmistest esemetest: suur ameerika kirves, 6 sülda punast puuvillast riiet, 3 suurt nuga, 12 suurt rauatükki, pool kookoskooretäit klaashelmeid, 2 kasti tikke...»

Pöördunud kuunarile tagasi, hakkas Maklai Ahmatit nähtu ja läbielatu kohta küsitlema. Ahmat jutustas, et pärismaalased ostavad endale kaks, aga vahel ka viis naist, et ülemad on neil olemas, kuid nende võim oleneb pigem nende isiklikust karakterist kui tiitlist ja seisukohast, et inimesesöömist esineb siin sageli, et ta ise ei või pärismaalaste peale eriti kaevata: pärismaalased olevat temaga hästi käitunud. Ainult et oma tütarlapsi ei andnud nad talle naiseks...

«Aga kus on Paldi?» katkestas jutustajat Maklai.

«Tapetud,» vastas malailane.

«Saddie F. Caller» peatus Andra saare juures umbes kümme päeva; kipper, lastinud kuunari paremat sorti trepangiga, valmistus teekonnaks. Ta oli valmis täitma endale võetud kohustuse ja viima reisija Astrolaabi lahte.

Kuid tema kaubanduslik tegevus polnud Maklaile meeltmööda. Küllalt vaadanud, kuidas kapten Webber ja tema käealused sokutavad pärismaalastele vahetusena trepangi ja pärlmutri eest igasugust rämpsu, otsustas Maklai, et ta parem jätab Astrolaabi lahte sõitmata, kui toob sinna kaasa säärased külalised. Südant kõvaks tehes vabastas õpetlane kipri tema kohustusest.

Sõitnud läbi Uus-Hebriidide, Admiraliteedi, Banksi, Agomese ja Saalomoni saared, heitis kuunar 1880. aasta jaanuaris ankru Basilaki saare juures. Siin sai reisijale teatavaks, et naabersaarele — Testele — pidi lähemal ajal saabuma misjonäriaurik, mis sooritas inspektsioonireisi piki Uus-Guinea lõunarannikut. Maklai otsustas jätta kuunari maha ja asuda aurikule. Uus-Guinea lõunarannikul polnud ta veel iialgi olnud, pealegi tahtis ta lahendada küsimust: kas tõepoolest, nagu kinnitavad misjonärid, elutseb seal mingi eriline kollane suguharu, kes on erinev teistest tõmmunahalistest suguharudest?

Aurik suundus Anuapatasse — Port Moresbysse, tehes peatusi rannaäärsetes külades. Peatused olid Maklaile teretulnud: kõikjal jätkas ta oma vaatlusi. Bar-Bara külas märkas ta naistel kummalist pea deformatsiooni: paljudel kulges põiki üle kolju kitsas sissemuljutud joon. Maklai sai peagi aru, millest tuleb säärane sissumuljutus: selle tekitab nöör, millega tütarlapsed juba varasest noorusest peale seovad oma pead; nööri otsas ripub kott, kotis aga kannavad nad raskeid esemeid.

Kõigis külades Mikluhho-Maklai vaatles ja joonistas üles tätoveeringute mustreid, millega pärismaalastest naised olid kaunistatud. Ta avastas, et teatav ornament on iseloomulik teatava maakoha pärismaalastele; muster pärandatakse põlvest põlve edasi ja võib etnograafile sel viisil mõnikord ette öelda, kust üks või teine suguharu on ümber asunud.

Tätoveering huvitas teda tublisti. «Kuna mõned naised, aastat kakskümmend viis vanad, on tätoveeritud peast kuni põlvedeni,» kannab ta oma päevikusse Karapuni külas, «hakkasin ma kahtlema, et kas see operatsioon pole mitte seotud tunduva valuga.»

Reisija otsustas oma oletust kontrollida. Ta andis naiste käsutusse oma vasaku õla. Nad asetasid reisija matile; üks kastis pulgakese söevette ja joonistas Maklai nahale tema poolt valitud mustri, teine, varustatud terava okkaga ja haamrikesega, hakkas kiiresti okast nahasse torkima, lüües okka pihta haamrikesega. Okas tungis «umbes kahe millimeetri sügavusse», teatab täpsust armastav Maklai.

«Varsti muutus must joonis igast torkest immitseva vere tõttu punaseks...» «Tasunud opereerijatele ja nende abistajatele,... pöördusin ma koju, olles jõudnud veendumusele, et operatsioon on seotud võrdlemisi tühise valuga.»

Kahe ja poole kuu pärast saabus aurik Anuapatasse.

Mikluhho-Maklai asus «kollaste inimeste» otsingule. Kuid kuuldused erilise kollase suguharu olemasolust ei leidnud kinnitust. Maklai tegi ainult kindlaks, et Uus-Guinea lõunaranniku paljude külade elanikes on väike lisand polüneesia verd.

Reisija lahkus Anuapatast 1880. aasta aprillis. Aga mitte kauaks: 1881. aasta augustis tuli tal täiesti erilisel põhjusel teistkordselt külastada Uus-Guinea lõunarannikut.

Ta käis Austraalias, sooritas ekskursiooni sisemaale, otsides «juusteta inimeste» suguharusid, kellest talle oli teatatud (tõepoolest avastas ta Balloni jõel juusteta pärismaalasi, kuid mitte suguharu, vaid ainult ühe perekonna) ja, täites oma ammuse unistuse, organiseeris Sidneys zooloogilise jaama merefauna uurimiseks... Kuid mure inimeste saatuse pärast taas kiskus ta ära loomade uurimiselt.

Teistkordsest sõidust Uus-Guinea lõunarannikule jutustab ta järgmist:

«Kalo külas tapeti paapuate poolt neli misjonäri... Inglise merejaama kommodoor Wilson, saanud sellest teada, pidas tarvilikuks Kalo küla elanikke rangelt karistada ja läks selleks isiklikult kuriteo kohale. Kuna ma olin kohalike tingimustega tuttav, siis püüdsin kommodoor Wilsonit veenda, et tapmine oli arvatavasti üksikute tegu ja et oleks õiglusetu üksikute, tõeliste süüdlaste pärast karistada kõiki külaelanikke, keda loendati kahe tuhande inimese ümber. Kommodoor, nõustudes põhimõtteliselt minu väidetega, leidis siiski, et tõeliste süüdlaste avastamine on väga raske ja arvas, et pärismaalastele hoiatuseks ning Inglise laevastiku autoriteedi hoidmiseks ei jää muud üle kui küla maha põletada. Et ma aga jätkasin oma väidete pealesurumist ja kinnitasin, et süüdlasi on täiesti võimalik leida, siis tegi Wilson mulle ettepaneku minna koos temaga.

Minu plaan õnnestus täiesti: küla mahapõletamise ja kogu elanikkonna hävitamise asemel piirdus kõik kokkupõrkega, milles mõnede teiste kõrval langes ka mõrva peasüüdlane... külaülem Kvaipo...»

Sõit oli lühiajaline. Teostanud oma ülla eestkoste, pöördus Mikluhho-Maklai Sidneysse tagasi ja asus jälle

oma tööle zooloogilises merejaamas. Peagi toimus tema elus suur sündmus. 1882. aasta veebruaris saabus Melbourne'isse Vene eskaader. Ammugi juba unistas reisija külastada kodumaad, kust ta oli lahkunud kaksteist aastat tagasi. Nüüd kasutas ta juhust, ja poole aasta pärast tõi soomuslaev «Pjotr Veliki» ta Kronstadti.

Venemaalt oli Mikluhho-Maklai lahkunud kellelegi tundmata üliõpilasena; tagasi tuli ta kuulsa uurijana, kelle iga sammu jälgis euroopa ajakirjandus. 1892. aastal kirjutas prantsuse ajaloolane Monod Mikluhho-Maklai kohta suure vaimustatud artikli. Kummardades vene reisija õilsuse ja mehisuse ees, tema teaduslike tööde humaanse mõtte ees, nimetas ta teda «üheks kõige paremaks inimeseks, kes on iial ilmunud meie planeedile...». Venemaal sai Mikluhho-Maklai kirja Lev Tolstoilt.

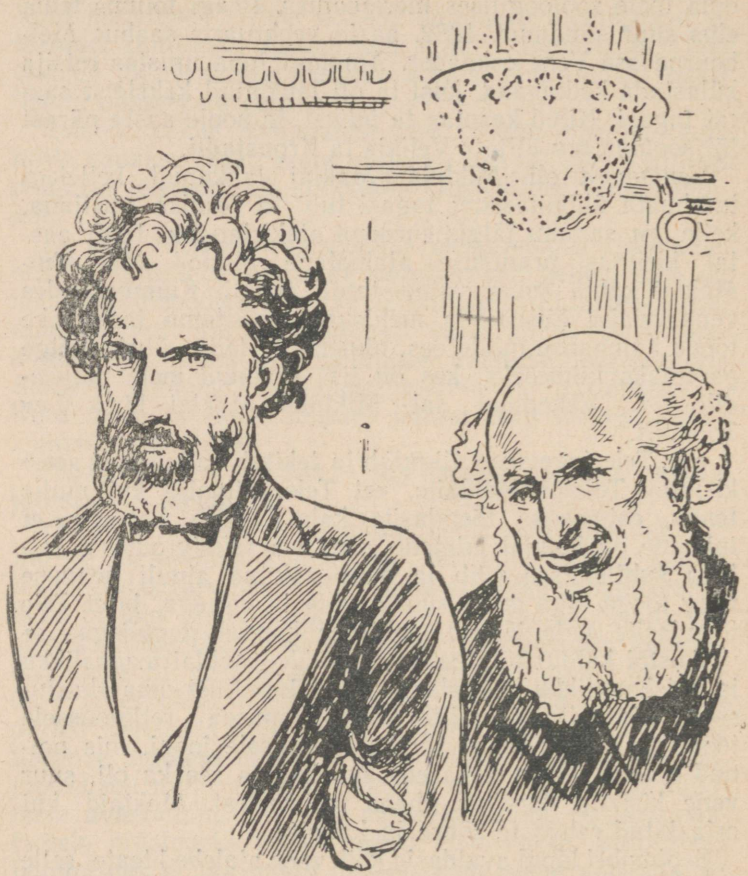
«... Teie tegevuses liigutab ja tekitab vaimustust see,» kirjutas Tolstoi Maklaile, «et Teie, niipalju kui mulle teada, esimesena tõendasite kaheldamatu katsega, et inimene on kõikjal inimene, s. o. hea seltsiv olevus, kellega suhtlemisse võib ja peab astuma ainult headuse ning tõega, aga mitte suurtükkide ja viinaga, ja et Teie tõendasite seda tõelise mehisuse kangelastegudega...»

Tolstoi kaldus tõlgitsema Mikluhho-Maklai teaduslikku ja ühiskondlikku kangelastegu kui kinnitust oma «kurjusele vägivallaga mittevastuhakkamise» religioossele teooriale, andes seega uurija tegevusele jooni, mis polnud sellele sugugi omased; aga kuidas see ka oli, suur vene kirjanik tervitas ühena esimestest Maklaid kui orjastatud rahvaste sõpra ja kaitsjat.

Septembri lõpul avaldasid kõik vene ajalehed teate selle kohta, et lähemail päevil esineb Peterburis Geograafia Seltsi ja seejärel Tehnika Seltsi saalis Mikluhho-Maklai ettekandega oma reisidest.

Jõudis kätte 1882. aasta 29. september — Mikluhho-Maklai esinemise esimene päev vene kuulajaskonna ees. Geograafia Seltsi saal oli tulvil. Inimesed seisid vahekäikudes, seisid kõrvaltoas.

«Täpselt kell kaheksa õhtul,» teatab «Peterburgski listok», «tuli seltsi aseesimees P. P. Semjonov meie reisijaga, hoides tal käe alt kinni, saali. Reisija ilmumisel

kajasid kõrvulukustavad ja kauakestvad tormilised kiiduavaldused. Presiidiumilaua taha astus kiiresti juba hallide juustega ehitud N. N. Mikluhho-Maklai, kelle iga näojoon kõneles tahtejõust...»

«Lugupeetud prouad ja lugupeetud härrad! Kaheksa päeva pärast täitub 12 aastat, kui ma sessamas saalis teatasin härradele Geograafia Seltsi liikmetele Vaikse ookeani saartel kavatsetavate uurimiste programmi,» — nii alustas Mikluhho-Maklai oma ettekannet, aruande-

kõnet, teadlase ettekannet-raportit Venemaa kõrgemale geograafia-asutisele. «Nüüd, naasnult, võin öelda, et täitsin minu poolt Geograafia Seltsile antud lubaduse: teha kõik, mis on minu võimuses, et üritus ei jääks teadusele kasutuks.»

Kõik ajalehed avaldasid üksikasjalisi ülevaateid Mikluhho-Maklai loengutest. Korrespondendid märkisid üksmeelselt kuulajaskonna sügavat tähelepanu selle kahvatu, väsinud inimese vaikse, igasugustest välistest efektidest vaba, sisuka ja tagasihoidliku kõne vastu.

«Igaüks, kes teda kuulas, sai aru,» kirjutas üks ajakirjanik, «et ta kõneleb ainult tõtt, et ta jutustab ainult seda, mida on ise näinud, mitte midagi edasi andes teiste sõnade järgi ja alatasa kontrollides kohapeal talle teada olevat võõrast tähelepanekut.»

Mikluhho-Maklai sai mitu tervitusaadressi üliõpilaskonnalt ja Venemaa teaduslikelt seltsidelt. Kui ta saabus Moskvasse ja esines jällegi oma ettekannetega, määras Loodusuurijate Selts talle kuldmedali tema tööde eest etnograafia ja antropoloogia alal. Teades, et paljusid reise oli õpetlane olnud sunnitud teostama oma isiklike kasinate summadega, aga mõnikord ka võlgu, kuna talle Geograafia Seltsi poolt saadetud summad oli tühised, muretses selts talle riigisummadest 12 tuhat rubla võlgade tasumiseks ja 8 tuhat Sidneysse jäänud materjalide läbitöötamiseks.

Tsaar Aleksander III lubas Mikluhho-Maklai käsikirjad kirjastada omal kulul.

Ent mitte kõik ei rõõmustunud julge õpetlase edusammudest. Mitte kõigile polnud meeltmööda tõmmunahaliste kaitsmine tema poolt. Skeptikud ja vaenlased kuluaarides kehitasid õlgu:

«Halastust, mida ta siis on teinud? Tõi mingisuguseid väikesi joonistusi ja savipotte... Mis on siin erilist? Pooliku haridusega üliõpilane, kes mängib inimsoo heategija osa... Ja pole ta ka metslaste juures peaaegu elanudki — rohkem istus Sidneys. Ja mis ongi neis metslastes huvitavat?»

Tsaar ei täitnud oma lubadust. Mikluhho-Maklai tööd avaldati esmakordselt alles pärast Suurt Oktoobrirevolutsiooni.

«Vaatamata sellele, et õpetlase-reisija tähelepanekud puudutavad Uus-Guinea, Malai saarestiku ja Austraalia pärismaalasi, võivad nad üldises rassiküsimuses omada õpetlikku tähtsust ka meile,» kirjutas üks kaugenägelik ajakirjanik.

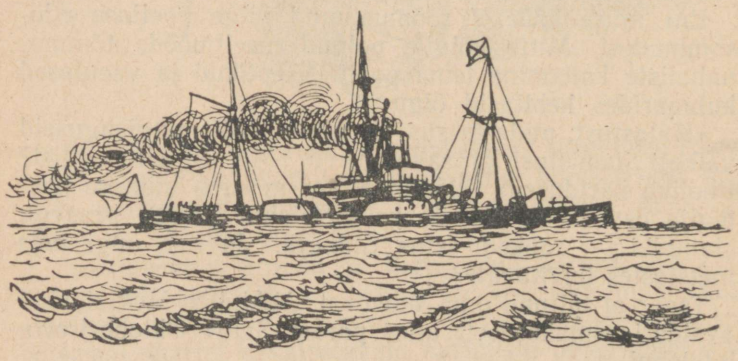
Sellepärast just haistsidki siin ohtu tšinovniklikud reaktsioonilised ringkonnad tsaari-Venemaal. Paapuad olid kaugel — aga rõhutud tšuvašid, mordvalased, vogulid — lähedal, külje all...

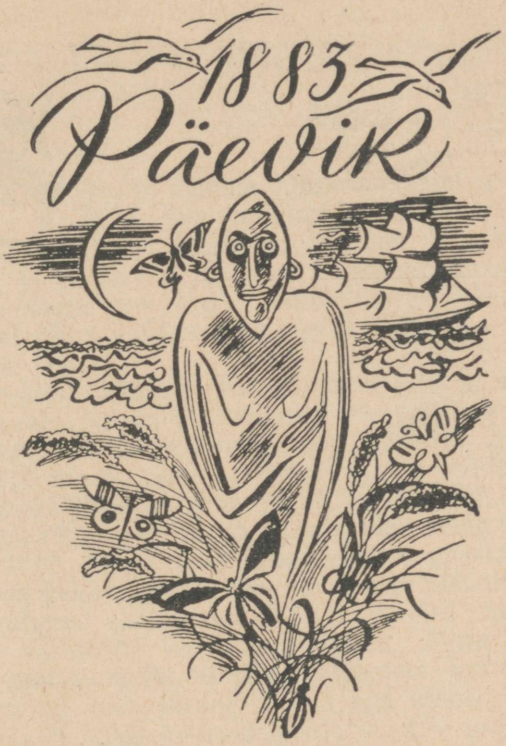
Algul oli see vaid valvsus, see oli ainult sosin teaduslike teenete kaheldavuse kohta, hiljem sosin tugevnes ja muutus valjuhääleliseks laimuks.

... 1882. aasta lõpul lahkus teadlane Venemaalt, et jätkata oma uurimisi. Juhus tuli talle appi ja võimaldas veel kord viibida Maklai rannikul. Kui aurik tõi ta Bataviasse, selgus, et reidil seisab ja lastib sütt Vene korvett «Skobelev». Korveti komandör kontradmiral Kopõtov nõustus reisijat viima Uus-Guineale, kuigi see ei asunud just päriselt tema teel.

Mikluhho-Maklai asus laevale. Mäletades, kuidas pärismaalased kunagi rõõmustasid, nähes klipperi «Izumrud» tekil härga, omandas ta teel, ühel Moluki saarel — Amboinal — kingituseks oma sõpradele kaks kitse ja kaks seebut: pullikese ja õhvakese.

1883. aasta 17. märtsil randus Mikluhho-Maklai oma rannikul viimast korda.

1883
Päevik

Märts

Sõitsin kaldale Observatsiooni neemele ja nähes seal mõningaid tuttavaid Gumbust, ütlesin neile, et homme hommikul olen Bongus ja et korveti jaoks on tarvis toidumoona: sigu, tarot, banaane jms. Kartes palavikku ei riskeerinud ma selsamal õhtul teistesse küladesse minna ja pöördusin korvetile tagasi.

18. märtsil admiral, mõned ohvitserid ja mina sõitsime maale Bongu küla juures. Me käisime küla läbi, saadetuna pärismaalastest, kes üksteist katkestades küsitlesid mind, kuhu ma asun elama, millal hakata minu jaoks onni ehitama jm. Küla näis mulle seekord kuidagi väiksemana ja hooletusse jäetumana kui aastail 1876—1877. Meenutades küla asetust, avastasin peagi, et tervelt kaks väljakut koos neid ümbritsevate onnidega on muutunud jäätmaaks. Väljakud olid rohtunud ja onnide varemetel kasvas põõsastik. Minu küsimuste peale seletati mulle, et pärismaalastest, kes elasid neis onnides, on ühed surnud, teised aga ümber asunud.

Vastavalt minu instruktsioonidele, mis andsin ärasõidul 1877. aastal, olid kõik tütarlapsed ja noored naised ära saadetud: jäänud olid vaid mõned inetud vanaeided. Mäletades samuti minu nõuandeid, ilmusid pärismaalased mitte üksnes ilma relvadeta, vaid isegi ilma vähimategi eheteta. Seepärast oli täna nende väljanägemine üsna vilets (metslased ilma eheteta, sagrised, meenutavad räbalatesse riietatud eurooplasi), seda enam, et kogu noorsugu peaaegu puudus. Ühed olid Bogatis seal toimuva suure «ai» ja «muni» puhul, teised arvatavasti metsas, kaitstes naisi.

Minu vana sõber Saul jutustas mulle pika loo «tamo inglisi»[1] kohta, seejärel «abadam Maklai» (Maklai venna), nagu nad arvatavasti nimetasid härra Romillyt[2], tulekust Garagassisse.

Meenutanud, et ma ei ole veel Tuid näinud, katkestasin jutu küsimusega tema kohta.

«Tui muen sen (Tui on surnud),» vastas mulle Saul.

Mul oli oma vanast sõbrast väga kahju.

Ma kutsusin Bongu pärismaalaste seas esile suure ärevuse, teatades, et tõin neile pulli, lehma, soku ja kitsed. Kõik kordasid minu järgi nende loomade nimetusi, kõik tahtsid neid otsekohe näha. Ma seletasin, et toodud karja jaoks on tarvis ehitada teivastara, et loomad laiali ei jookseks. Pärismaalased rääkisid palju, kuid ükski ei asunud tööle.

Juba varem ma veendusin, et kui anda pärismaalastele mõni ese ühiseks kasutamiseks, anda korraga kõigile, aga mitte ainult kellelegi ühele, osutub see alati veaks:

[1] «Pärast minu ärasõitu,» teatas reisija Geograafia Seltsile, «saabus Melbourne'ist Maklai rannikule inglise kuunar kullaotsijatega, kes arvasid, et ma varjasin seal kulla olemasolu... Nad leidsid minu onni samasugusena, nagu ma ta jätsin; uks ja lukk olid terved, istandiku eest maja juures hoolitseti nii hästi, et sel oli aia välimus. Kui mister P., ekspeditsioonist osavõtja, puudutas lukku, haarasid teda pooltosinat käsi; paapuad seletasid talle märkide abil, et kõik siin kuulub Maklaile ja tal pole siit midagi otsida. See demonstratsioon oli nii mõjus, et valged ruttu kadusid.»

[2] Romilly — inglise ametnik, kes külastas Inglise sõjalaeval Astrolaabi lahte.

«Hr. Romillyl,» teatas Mikluhho-Maklai sellessamas ettekandes, «oli juhus kohtuda minuga Sidneys ja ma andsin talle edasi need tunnusmärgid ning sõnad, mille järgi teda võidi ära tunda kui Maklai sõpra. Tagasisaabunud hr. Romilly jutu põhjal ma veendusin, et kõik, isegi minu nõuannete pisimad üksikasjad olid paapuate poolt täidetud. Nii ei julgenud mitme tunni jooksul, kuni ta ei teinud teatavaid märke, ükski inimene oma piroogil kuunarile läheneda, kuid niipea, kui ta tegi märgid ja ütles märgusõnad, mis olin talle õpetanud, muutus kõik momentaanselt. Kümned piroogid ujusid kuunari juurde ja kõik hakkasid karjuma, hüüdes järjest minu nime «Maklai». Siis hr. Romilly tutvustas ennast kui «Maklai venda». Pärast seda juhiti ta minu maja juurde ja üldse võeti pärismaalaste poolt vastu ülimal määral sõbralikult.»

On põhjust arvata, et Romilly oli sihilikult Mikluhho-Maklai juurde saadetud salajane agent.

keegi ei hakka ühise omandi eest hoolitsema. Kinkida aga toodud kari kellelegi ühele või anda üks loom mitme isiku peale näis mulle samuti ebaõige.

Ütelnud, et toon pulli, lehma ja kitsed päikeseloojakuks kohale, suundusin paika, kus aastail 1876—1877 asus minu maja.

Tulnud sinna, ma peaaegu ei tundnud maakohta ära. Suurte puude all, mis kunagi ümbritsesid minu maja, kasvas nüüd kõikjal kõrge põõsastik; ainult kohati, harva, paistsid roheluse vahel minu poolt istutatud kookospalmid, banaanid ja hulk melonipuid [1], mis kerkisid pikkade üsna jämedate tüvedena. Laiade, alati suures puhtuses hoitud teeradade asemel oli minu onni ümbruses vaid kaks-kolm jalgrada, mida mööda võis ainult vaevaliselt edasi pääseda.

Ma läksin otse sinna, kus varem olid asunud mõlemad majad. Põõsaste vahel leidsin ma pool tosinat veel püsivaid vaiu. Ja see oli kõik. Kui ma meenutasin, millise vaevaga olin endale maja ehitanud, millise kannatusega olin asutanud istandiku, oli mul raske uskuda, et mõnest viiest-kuuest aastast piisas, et muuta kõik padrikusse kasvanud metsanurgaks. See oli näide suurepärasest mullaviljakusest.

Mul polnud aga siiski aega mõtisklusteks. Ma käskisin mind saatvaid pärismaalasi puhastada see koht, kus 1877. aastal kasvas mul mais ja kus, nagu mulle näis, polnud põõsastik nii tihe. Ma käskisin väikesed puud juurtega välja kiskuda, mis suure hulga töökäte tõttu polnud sugugi raske. Mõne ruutmeetri suuruse puhastatud koha kaevasid üles madrused, kes olid raudlabidad kaasa võtnud.

Ma saatsin pärismaalased vee järele, ise aga hakkasin oma amboiinlasest teenri Jani ja madruste abiga istutama noortaimi ning maha panema seemneid, mis olin kaasa toonud Amboinast. Bambustes toodud vesi läks äsja istutatud taimede kastmiseks. Ma jätsin istutamata ainult kohviseemned, andes need Saulile ja mõningatele teistele pärismaalastele selleks, et nad annaksid need

[1] Üldse ma märkasin, et melonipuu aklimatiseerus Maklai rannikul väga kiiresti. Nüüd pole külа, kus teda ei kasvaks. — Mikluhho-Maklai märkus.

üle mägikülade elanikele: kohvipuule sobib mäestikukliima rohkem kui Maklai ranniku kliima.

Pärismaalased olid nähtavasti kogu sellest protseduurist huvitatud. Sellegi poolest polnud ma kindel, et minu eksperiment õnnestub ja isegi kartsin, et sel või järgmisel päeval ilmuvad sead uuesti üleskaevatud maale ja tuhnivad uue istandiku üles; teha aga küllalt kindlat tara polnud võimalik. Mul puudus aeg, et ise ehituse järele valvata, pärismaalased aga olid liiga erutatud korveti saabumisest ja tara ehitamisest karja jaoks otse küla juurde.

Ma suundusin läbi metsa mööda hästituntud jalgrada Gorendusse. Jalgrada oli tugevasti hooletusse jäetud; kunagi madal põõsastik oli kasvanud nüüd suurteks puudeks, nii et tuntud jalgrada näis mulle täiesti uuena. Jõudnud viimaks selle kohani, kus kuus aastat tagasi oli asunud Gorendu küla, olin ma hämmastatud selle muutunud ilmest. Suure küla asemel oli säilinud ainult kaks-kolm onni, kõik oli tundmatuseni umbe kasvanud. Mul hakkas millegipärast nii kurb, et ma ruttasin mere äärde jõudmisega ja korvetile naasmisega.

Pärast lõunaoodet ja lühikest siestat pöördusin ma kaldale tagasi ja läksin uuesti Bongusse. Ma tundsin ennast nagu kodus, ja mulle tõesti näib, et ühessegi maakera nurka, kus mul on tulnud oma reiside ajal elada, pole ma nii kiindunud kui sellesse Uus-Guinea rannikusse: iga puu näis mulle vana tuttavana.

Kui ma tulin külasse, kogunes minu ümber suur rahvahulk. Palju tuttavaid leidsin ma puudu olevat, paljud näisid mulle täiesti tundmatutena: minu viimase siiasõidu ajal olid nad veel noormehed, nüüd aga olid juba neil endil lapsed. Ainult mõned vanamehed osutusid mu vanadeks sõpradeks.

Kaks asjaolu paistis mulle eriti silma. Esiteks, mulle ja kõigile, kes mind ümbritsesid, näis, et ma olen alles eile, aga mitte kuus aastat tagasi viimati Bongus olnud; teiseks näis mulle imelikuna minu suhtes igasuguse sõbraliku demonstratsiooni puudumine paapuate poolt pärast minu kauast äraolekut. Muide, mõelnud veidi, leidsin ma teise asjaolu täiesti mõistetavana: ma ju ise ei väljendanud millegagi oma siiatuleku rõõmu, miks peak-

sin siis imestuma, kui mind nähes ka paapuad ei kargle rõõmust? Nende hulgas oli siiski ka niisuguseid, kes toetudes minu õlale nutsid ja nuuksudes hakkasid loetlema neid, kes olid surnud minu eemalviibimise ajal: «ja see suri», rääkisid nad, «ja too, ja too». Kõik tahtsid, et ma endiselt asuksin nende hulka elama, kuid seekord juba päris külasse, tahtsid samuti teada, millal ma jälle tagasi tulen ja mida neil tuleb teha, kui jälle ilmuvad «tamo inglis».

Mõned poisikesed jooksid üksteise võidu lõõtsutades teatega, et «tamo russid» lähenevad «bul boro russiga» (suure seaga) «kabum ani boros» (väga suures paadis). Kõik pistsid jooksma; ka mina järgnesin rahvahulgale.

Tõepoolest liikus ranniku lähedal suur sõudepaat. Et suurel sõudepaadil polnud ranna madaluse tõttu võimalik randuda, käskis ohvitser mõnel madrusel püksid üles käärida ja vette hüpata.

Bongu, Gorendu ja Gumbu elanikud seisid vaikides suure hulgana piki randa, jälgides inimeste iga liigutust. Kaks madrust hoidsid ümber pullikese sarvede seotud nööriotsi. Pullike hüppas ühele küljele kaldunud sõudepaadist välja ja suundus esmalt ujudes, seejärel aga joostes kaldale, nii et madrustel polnud kerge teda kinni hoida. Pullike jooksis piki randa ja tiris jooksvaid madruseid endaga kaasa. Oli äärmiselt naljakas jälgida, kuidas umbes sada pärismaalast, nähes neile uut looma, kes tundus neile hiiglasuurena — metsseast suuremana! — paiskusid igasse külge laiali; ühed ronisid puude otsa, teised sööstsid merre.

Pullikesele järgnes lehm, kes oli temast palju vaguram. Lehma järel ilmus kitsede saatel sokk. Madrused vedasid neid sarvede külge seotud nööridest. Kogu see rongkäik suundus külasse, kuhu minagi ruttasin, et teha korraldusi ja käsutada pärismaalasi madruseid abistama.

Külas oli pullikese ja lehma jaoks ehitatud umbes viieteistkümne ruutmeetri suurust pindala piirav teivastara. Mõninga raskusega sundisid madrused loomi üle teivastara kõrge läve hüppama. Jalgvärav löödi otsekohe kinni, sest ma arvasin, et võtab enne aega, kuni loomad oma uue olukorraga harjuvad.

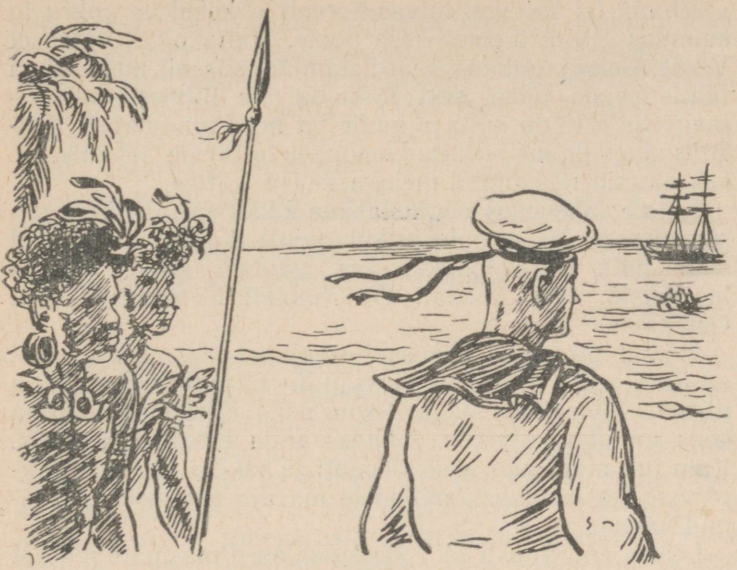
Madrused paadist, kes olid tulnud küla vaatama, murdsid metsast noori oksi ja viskasid need üle tara. Nähtavasti oli kost lehmale meele järgi: ta hakkas oksi närima. Pullike aga oli rahutu: ta käis piki tara, nuusutas õhku, nagu otsides väljapääsu. Ainult madruste juuresolek, kes olid loomade eest hoolitsenud üleveo ajal Ambolnast, rahustas neid. Lõpuks vabastati sarved nööridest ja näis, et loomad muutusid rahulikumaks.

Soku ja kitsed soovitasin ma pärismaalastel teise ruumi puudumisel paigutada ühte onni ja ütlesin, et naised tooksid neile homme noort unanit. Üks madrus tähendas, et pärismaalastele oleks tarvis näidata, kuidas kitsi lüpstakse. Kui toodi minu poolt küsitud tabir ja madrus hakkas kitse lüpsma, jooksid kõik pärismaalased kokku seda imet vaatama. Hüüdeil ja küsitlustel polnud lõppu, kuid keegi ei julgenud piima maitsta, mille siis madrused ise ära jõid.

Päike oli juba loojumas ja ma ütlesin madrustele, et neil on aeg hakata korvetile minema. Mõlemad madrused, kes asusid tara taga, olid sunnitud sellest üle hüppama, sest jalgväravat polnud. Ma jätkasin pärismaalastele mõningate instruktsioonide andmist nende käitumise suhtes valgete tuleku puhul, kui pärismaalaste ootamatud hüüded sundisid mind pöörama tähelepanu pullikesele. Osutus, et pärast madruste lahkumist oli ta rahutuks muutunud, jooksis aina piki tara ja, nagu mulle teatasid pärismaalased, tahtis seda purustada.

Ma ruttasin aia juurde ja nägin, et pullikesel oli õnnestunud ühes kohas tara ülemine osa sarvedega purustada. Kokkujooksnud pärismaalased viisid vaesekese marru. Allakallutatud peaga sööstis ta uuesti tarale, ja veel mõned teibad lendasid tarast välja. Ma ei jõudnud veel hüüda ühele pärismaalasele, et ta jookseks tamo russide järele, kui pullike, võtnud veidi hoogu, tormas jälle tarale, kuid seekord ilmse kavatsusega sellest üle hüpata. See tal õnnestuski ja pääsenud vabadusse, tuiskles ta pöörasena mööda küla.

Pärismaalased peitsid end kiiresti kes kuhu sai. Ma jäin üksinda ja võisin näha, kuidas õhval õnnestus samuti hüpata üle tõkke ja joosta pullikesele järele. Kaheldes püüdmise õnnestumises, läksin ma siiski kiirel sammul

mööda jalgrada mere äärde, kus kohtasingi tagasipöörduvaid madruseid. Paari sõnaga jutustasin ma neile, milles asi on. Nad vastasid, et arvatavasti õnnestub pullikest tagasi ajada, sest ta on väga taltsas.

Kui me külasse tagasi jõudsime, selgus, et pullike ja õhv olid leidnud metsa viiva jalgraja. Ma saatsin pärismaalased ümber haarama, et takistada pullikest liiga kaugele minemast; madrused pidid, püüdes loomi võimalikkuse korral mitte hirmutada, katsuma neid külasse tagasi ajada.

Ma ei hakka pikemalt seletama. Kogu see lugu lõppes sellega, et meie katse sugugi ei õnnestunud; inimesi nähes tormas pullike hoogsalt edasi, aga pärismaalased, mõistagi, jooksid igasse külge laiali. Pullikesele järgnes õhv, ja huvitav paarike sööstis lähematele küngastele.

Oli juba pime, kui me pärast äpardumist pöördusime korvetile tagasi. Päevasündmused olid mind niivõrd väsitanud, et suurele soovile vaatamata ei saanud ma lubadust täita, s. o. minna Bongusse ööbima.

19. märtsi koidikul hiivas korvett «Skobelev» ankru ja suundus Bili-Bili saarekese poole. Kuna oli kavatsusel Vürst Aleksei sadama kaardistamine, siis oli meile väga tähtis saada tõlke, sest Rahulolevate inimeste arhipelaagi dialekte on mitu ja mulle on need tundmatud. Bili-Bilis aga võin ma arvestada mõnede tuttavate leidmisega, kes oleksid nõustunud meiega kaasa sõitma.

Külale lähenedes aeglustasime käiku ja lasksime alla sõudepaadi. Ma suundusin küla poole. Kaldal ootas meid suur hulk pärismaalasi, kes tundsid mind ära ja möirgasid: «Oo Maklai! Oo Maklai! E mem! E aba! Gena!»

Mõned piroogid lähenesid sõudepaadile. Ühes neist oli Kain, teises Maramai, Gassan jt. Et mitte raisata aega liigsete läbirääkimistega, tegin neile ettepaneku minna koos minuga korvetile, lubades anda tubakat ja naelu. Kain tuli minu juurde sõudepaati ja hakkas esitama kõikvõimalikke küsimusi, milledele ma aja puudusel ei saanud vastata.

Leides endid tekil olid pärismaalased masinate mürast ja hulga madruste juuresolekust väga kohmetud ning kohutatud. Nad hakkasid mind otsekohe paluma, et ma laseksin nad koju. Öelnud Kainile ja Gassanile, et mul on neid vaja selleks, et rääkida inimestega Segu saarelt, kuhu korvett läheb, jagasin ma teistele ohtralt seda, mis oli neile lubatud, — tubakat ja naelu — ning lasksin nad minna, pidades kinni Kaini, Gassani ja Maramai (Maramai ise soovis meiega ühes tulla). Kui korvett hakkas liikuma, pidin ma Kaini peaaegu jõuga kinni pidama. Gassan aga, tabanud momendi, mil ma tema poole ei vaadanud, ronis kajuti tekile ja sööstis sealt merre.

Kui korvett möödus Uremu saarekesest, kus ma 1877. aastal olin istutanud mõned kookospalmid, nägin meeleheaga, et kõik nad olid juured alla võtnud ja kasvasid hästi. Kain ja Maramai, osutades nendele, kordasid minu nime, öeldes järjest: «nuii Maklai, munki Maklai» (saar Maklai, kookosed Maklai), «navalobe Maklai Uremja i na tal atar» (kunagi Maklai sõidab Uremusse ja ehitab seal endale maja).

Läbinud väina Segu saare ja mandri vahel, heitis kor-

vett ankru Segu saare lääneranniku!. Et polnud veel hilja, siis sooritati selsamal päeval mitu mõõtmist.

Ma sõitsin väikesel aurupargasel koos mõnede ohvitseridega vaatama laialdase Vürst Aleksei sadama lahte. Kui ma olin korvetile tagasi pöördunud, teatati mulle, et Kain ja Maramai on järginud Gassani eeskuju, s. o. kasutades liginevat piroogi, hüppasid nad vette ja ei tulnud enam tagasi.

Kuigi ma osalt vabandasin pärismaalaste hirmu, pahandas nende tegu mind siiski tublisti.

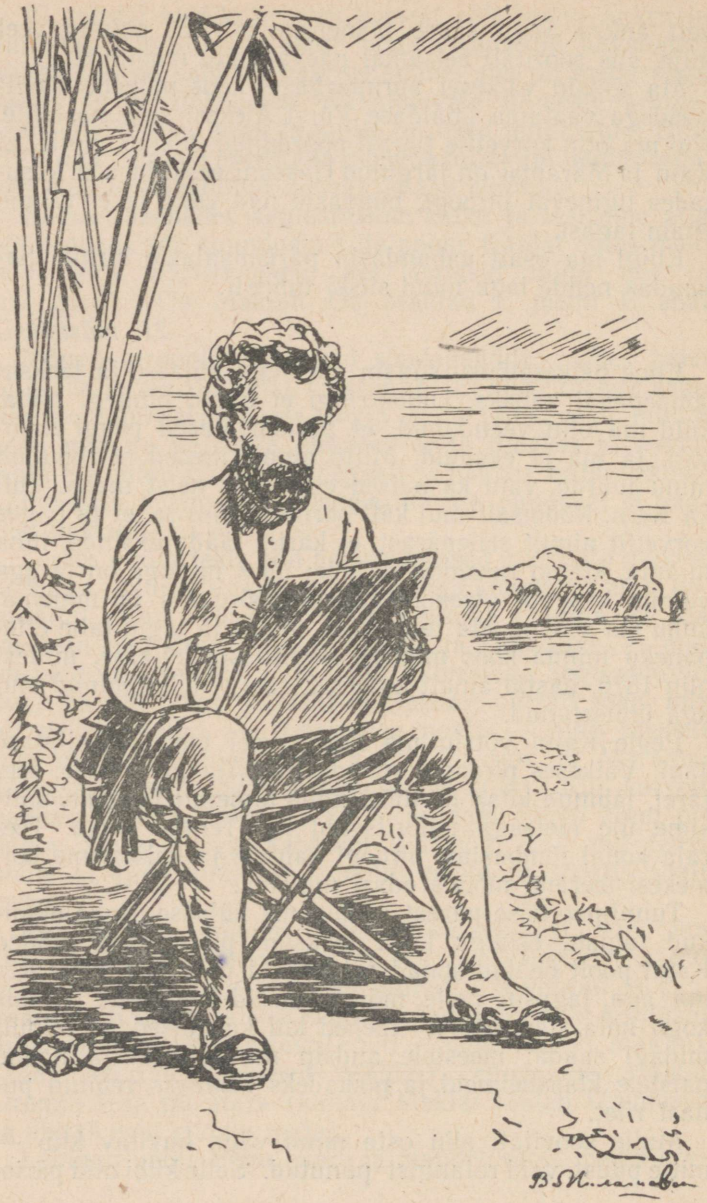
21. märtsil.

Enne päikesetõusu sõitsin ma Segu külasse ja lasksin sõudepaadi vabaks. Ümberringi ei olnud hingegi näha, kuid ma olin veendunud, et pärismaalased peagi ilmuvad, ja ma ei eksinud. Mitte ainult mehed ei ilmunud minu juurde, vaid ka naised ei jäänud neist maha. Tuli ka Kain. Rõõmsalt mul kätt surudes ütles ta, et ta pages korvetilt ainult sellepärast, et kartis jääda üksinda, ilma minuta, «tamo russide» keskele; ühes minuga on ta aga valmis kas või otsekohe tagasi pöörduma ja minema, kuhu ma soovin. Ma tabasin ta sõnalt ja tegin talle ettepaneku minna koos minuga Bombassia külasse, millest olin 1876. aastal ainult kuulnud, seal viibida polnud mul aga õnnestunud.

Peale Kaini võtsin ma kaasa veel oma amboiinlase Jani. Väikeses piroogis suundusime Aju jõe juurde, seejärel, läbinud kitsa harujõe, mida nimetati Madeks, sõitsime üle metsaga ümbritsetud Aju-Tengai järve. Teeraja kohal tõmbasime piroogi kaldale ja hakkasime kolmekesi teerada mööda edasi minema.

Tunni-poolteise pärast saabusime külasse. Selle elanikud tahtsid esialgu kohe jooksma pista, kuid mõned Kaini poolt öeldud sõnad rahustasid neid täielikult. Kui ma aga jagasin neile mõnesuguseid kingitusi, jooksis kogu küla kokku — nii mehed kui ka naised, et minult midagi saada; meestele andsin ma tubakat ja naelu, naistele klaashelmeid ja pikkadeks ribadeks rebitud punast riiet.

Mulle soovitati siin osta mind väga huvitav kilp — mitte puust, vaid rotangist punutud. Selle kilbi olid päris-

maalased omandanud Kar-Kari elanikelt. Kilbi omanik tahtis selle eest saada kirvest, mida mul ei olnud kaasas, kuid ta ei tahtnud mulle kilpi usaldada ja oodata, kuni ma kirve talle Kainiga saadan; samuti ei tahtnud ta tulla korvetile, kus ma oleksin saanud talle kirve anda, ja seepärast tuli mul kilbist loobuda. Siiski õnnestus mul omandada väga hoolika töötlemisega oda, vibu ja nooli ning seega täiendada paapua relvade väikest kollektsiooni. Noolte otsad olid eriti osavasti nikerdatud, mitmesuguste kidade ja sälkudega.

Kui meid võõrustati keedetud taroga, tahtsin ma teada, kas siinsed inimesed tarvitavad eri tabireid, milles antakse ainult inimeseliha. Ma sain eitava vastuse. Mulle öeldi, et inimeseliha keedetakse harilikes pottides ja kantakse ette tavalistes tabirites. Kuna täna lihaga ei võõrustatud, siis võisin ma seekord kindel olla, et mulle ei pakuta inimeseliha.

Me jõudsime korvetile just otse vihmavalingu eel. Ma kuulsin admiralilt, et ta kavatseb järgmisel päeval ankru hiivata. See imestas ja kurvastas mind äärmiselt, sest kaardistatud polnud veel pooltki laialdasest Vürst Aleksei sadamast. Ühtki abajat ja ankrukohta Roi, Tiara ning Grageri saare juures, s. t. selle sadama kogu lõunapoolset osa, ei olnud veel kaardile kantud, mille olid teinud korveti «Skobelev» ohvitserid.

Mitu korda asusin ma admiralile tõestama, kui hea oleks olnud mõõtmisi laiendada ka sadama ülejäänud osale. Ent admiral ei andnud järele, öeldes, et niigi on kõik vajalik tehtud ja ülimalt on vajalik säästa aega. Mul oli väga kahju, et mitte Vene sõjalaevale ei saa osaks valmistada sellest suurepärasest sadamast täielikku kaarti.[1]

22. märtsil.

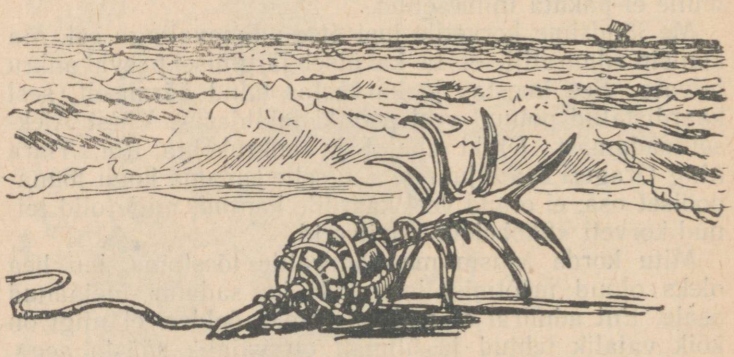
Tõusnud enne koidikut, läksin sillale ja tegin visandi Mana-boro-boro mägedest ning Rahulolevate inimeste arhipelaagist. Tugev vastutuul takistas meid ankrut hiivamast ja ma suundusin väikesele saarekesele, nimega

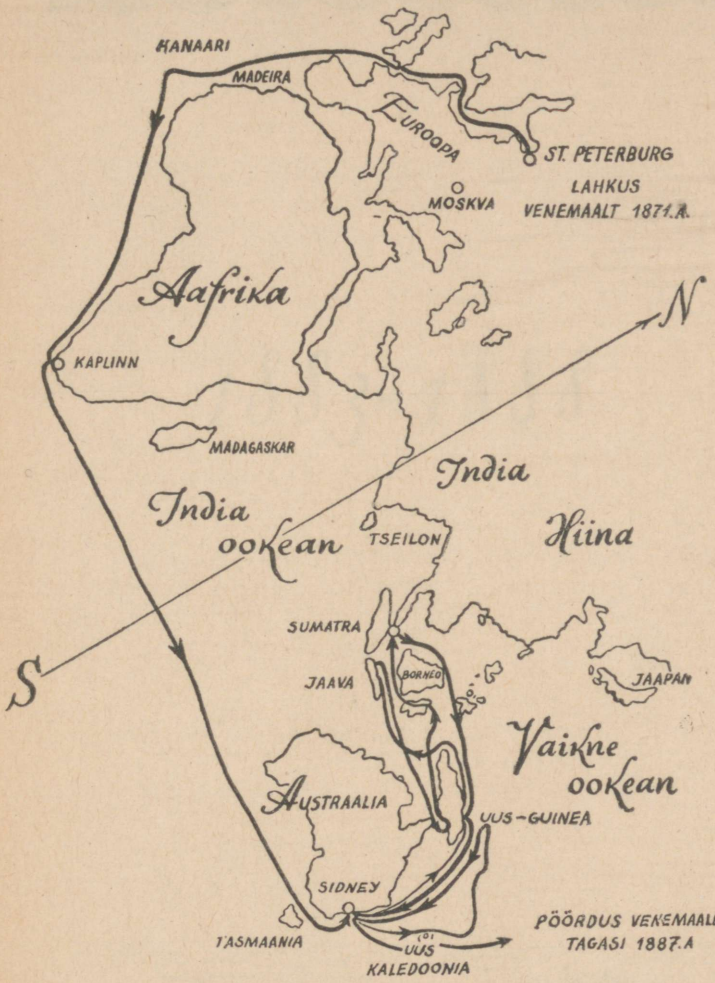
[1] Ma ei eksinud: viis-kuus kuud hiljem kaardistati Vürst Aleksei sadama lõunapoolne osa Saksa korveti poolt; isegi abajatele andsid sakslased nime. — Mikluhho-Maklai märkus.

Megaspena, mis oli taimestikuga kaetud ja mitmes kohas sõudepaatidele sobiv randumiseks. Sealt sõitsin ma Segu saarele, otsisin üles Kaini ja tema kaudu küsisin pärismaalastelt, kes peavad Megaspena saart endile kuuluvaks, kas nad nõustuvad andma mulle saart selleks, et ehitada sinna minu tagasituleku korral maja. Kõik mitte ainult et nõustusid, vaid olid väga rahul, kuuldes, et ma asun nende lähedusse.

23. märtsil.

Hiivasime ankru kell kuus; kaheksa paiku läbisime Izumrudi väina Uus-Guinea ja Kar-Kari saare vahel.

Mustade joontega on näidatud N. N. Mikluhho-Maklai poolt kuueteistkümne (1871—1887) aasta jooksul sooritatud merereiside marsruudid.

1883-1888

li kätte jõudnud viimane ajajärk kuulsa reisija elus. Reumatism ja malaaria — tema poolt troopikamaades tehtud ennastsalgava töö rasked tagajärjed — piinasid teda üha tugevamini.

Ta ei sõitnud enam ei Admiraliteedi saartele, ei Malakale ega Uus-Guineale. Kas tal polnud enam jõudu palju ja pingsalt liikuda või tundis ta, et tal jäi vähe elada, ning ruttas sooritatut kindlustama? Kuidas sellega ka oli, kuid oma viimastel eluaastatel püüdis ta kogutud materjali läbi töötada, aga mitte enam uut koguda.

Mikluhho-Maklai ei reisi enam.

Ta abiellub, elab nüüd Sidneys ja korraldab agaralt kollektsioone, päevikuid, märkmeid ja jooniseid.

1884. aastal okupeeris Saksamaa Uus-Guinea kirdeosa. Maklai rannik, millel iga tükike maad oli pärismaalaste poolt haritud ja väsimatu vene reisija poolt risti ja põiki läbi käidud ning uuritud, langes saagiks saksa imperialismile. Sakslased nimetasid anastatud maa «Keiser Wilhelmi maaks».

«Maklai ranniku pärismaalased protesteerivad Saksamaaga ühendamise vastu,» telegrafeerib Mikluhho-Maklai Bismarckile oma kaitsealuste nimel.

1886. aastal sõitis õpetlane uuesti Venemaale. Ta tahtis oma teaduslike tööde avaldamise viia edasi surnud punktist ja teha viimase katse paapuate saatuse kergendamiseks.

Saabunud Peterburisse, hakkas ta propageerima vene koloonia asutamise ideed ühel Vaikse ookeani saarel. See ei pidanud olema koloonia sõna tavalises mõttes — kullaauk kaubitsejatele ja tööndajatele, kes suurtükkide

ja püsside kaitse all haaravad pärismaalastelt maa ja rikastuvad nende sunniviisilisest tööst; ei, Maklai järgi pidid kolonistid asuma ainult vabadele, pärismaalaste poolt asustamata maadele ja elama oma kätetöö viljast. Selle projektiga pöördus Mikluhho-Maklai tsaari ja ministrite poole ning otseselt, ajalehtede kaudu, «kõigi soovijate» poole.

Soovijad vastasid üleskutsele sadade kirjadega, kuid tsaar keelas koloonia. Mikluhho-Maklai järjekordne pöördumine «võimukandjate» — seekord tsaari-Venemaa valitsuse poole lõppes sellesamaga, millega olid lõppenud tema eelnevad pöördumised Inglismaa valduste «Kõrge Komissari» või Hollandi India kuberneri poole, — mitte millegagi. Inglise ja Hollandi koloniaalvõimud ning tsaari-Venemaa valitsus ei võinud mõistagi esineda selles osas, mida neile pakkus Maklai, — orjastatud rahvaste kaitsjate osas.

Reaktsiooniline ajakirjandus, kuulnud tsaari keeldumisest, ruttas õpetlase ideed moonutama, aga ühtlasi laimama ka teda ennast ja neid julgeid töötajaid, kelles tema üleskutse oli vastukaja leidnud; mustasajaline «Novoje vremja» nimetas teda šarlataniks, teised lehed ja ajakirjad — «Vaikse ookeani mõisnikuks», «paapua kuningaks»...

Nii purunes reisija salajane unistus. Mikluhho-Maklai vananes ruttu. Ta mitte üksnes ei vananenud, — ta, ühe kaasaeglase väljenduse järgi, «raugastus». Raske oli uskuda, et ta pole kuuekümne, vaid ainult neljakümne aastane.

«Ta on tugevasti kõhnunud, ta iseloomulik nägu on kattunud kortsudega,» kirjutab ühe Maklaisse heatahtlikult suhtuva ajalehe korrespondent. «Ainult siis, kui ta hakkab kõnelema oma rannikust ja selle asukaist, tugevneb ta hääl ja silmad, mis nukralt libisevad ühelt esemelt teisele, elustuvad äkki.»

1886. aastal annetas õpetlane oma kollektsioonid Teaduste Akadeemiale. 1887. aastal sõitis ta Sidneysse. Ta ruttas kodumaale tooma naist, lapsi ja kõiki pabereid. Asunud elama Peterburisse Galernaja tänavale, hakkas ta oma märkmeid läbi töötama. Kopsuturse lämmatas teda, reumatism ja neuralgia tekitasid teravat valu, kuid

pingutades tahtejõudu püüdis ta valust jagu saada, nagu kunagi oli jagu saanud palavikust, reisides Uus-Guineal ja Malakal. Ta dikteeris, dikteeris seitse ja kaheksa tundi päevas. Võimatu oli mustandeid jätta korraldamata. Järele mõelda ja kõik lõpuni dikteerida kuni viimase lehekeseni — see oli nüüd mäetipp, mis tuli iga hinna eest vallutada. Oli ta ju haigena roninud mägedele, kahlanud rinnuni vees läbi soode ja jõgede.

Kuid seekord sai haigus temast võitu.

15. aprillil 1888. aastal ilmus ajalehtedes teadaanne: «Eile õhtul kell 8.30 suri Wylie kliinikus Sankt Peterburis oma 42-sel eluaastal pärast kauaaegset ja rasket haigust Nikolai Nikolajevitš Mikluhho-Maklai. Surm tabas Nikolai Nikolajevitši ajal, mil ta töötas läbi oma reisimärkmete teist köidet.»

«Nikolai Nikolajevitši näol,» ütles haual üks tema õpetatud kolleegidest, «matame inimese, kes tegi meie isamaa kuulsaks maailma kõige kaugemates nurgakestes.»

Tõepoolest on Uus-Guinea Venemaast tuhandeid ja tuhandeid kilomeetreid eemal. Seda Vaikse ookeani saart võib tõesti nimetada «maailma kaugemaks nurgakeseks». Kuid sealsed inimesed leinasid vene reisija ärasõitu kui lähedase inimese ärasõitu ja ootasid palju aastaid tema tagasitulekut. Mälestus temast püsis elavana Astrolaabi lahe rannikul koos tema poolt istutatud puudega, koos käharpäise tõmmunahalise tütarlapsega, kellele ta andis vene nime «Maria», ja kaua veel nimetati teraskirvest «Maklai kirveks» ning arbuusi «Maklai arbuusiks». Juba käesoleva sajandi algul kirjutasid etnograafid üles Bili-Bili saarel paapuate poolt loodud legendi Maklai kohta:

«Tuli Maklai ja ütles meie esivanemaile: kivikirved pole teravad, nad on nürid. Visake nad metsa, nad ei kõlba, on nürid. Maklai andis neile rauast noad ja rauast kirved . . .»

1884. aastal anastas Saksamaa Maklai ranniku ja kogu saare kirdeosa. Kaardile ilmus uus nimi — «Keiser Wilhelmi maa». Nii täitus Bongu, Gorendu ja Gumbu elanikele Mikluhho-Maklai poolt ettekuulutatud saatus.

On teada, et karistuseks orjastajate vastu tõstetud ülestõusu eest kihutasid sakslased kogu Bili-Bili saare elanikkonna kodukülladest välja ...

Pärast Esimest imperialistlikku maailmasõda, milles Saksamaa sai kaotuse osaliseks, läks «Keiser Wilhelmi maa» koos muude Saksamaa asumaadega võitjate kätte. Mandaadi tema valitsemiseks sai Austraalia Liit, s. t. faktiliselt Inglismaa, üks vanimaid maailma koloniaalriike. Uus-Guineale tulid teised peremehed ja tõid endaga kaasa omad valitsemismeetodid — väliselt võibolla eelmistest, Saksa omadest pehmemad; kuid millised ka oleksid imperialistliku poliitika vormid, tema olemus on alati üks ja seesama — teenindada metropoli kasuahnuse ja rikastumise eesmärke orjastatud maa ekspluateerimise arvel, selle elanike töö ja loodusvarade arvel.

Uus-Guinea rikkused pole aga mitte väikesed. Tema metsad on rikkad sandlipuude, maapõu — kulla ja teemantide poolest. Mitte asjatult ei saatnud küll sakslased, küll inglased, hollandlased, itaallased ja prantslased Uus-Guineasse nii palju ekspeditsioone. Pärast Maklai ärasõitu käisid tema poolt uuritud rannikutel Finsch, Romilly, Zeller, Hagen, Hanke, Neuhaus ... Finsch õppis hoolikalt tundma kõike Maklai poolt trükis avaldatud paapuate meelelaadi ja kommete kohta, külastas neidsamu külasid, mis Maklaigi, püüdes kõiges teda matkida, — sõbrustas pärismaalastega, joonistas üles neid endid ja nende onne ... Ekspeditsioonid Uus-Guineale — sisemaale ja tema rannikutele — botaanilised, geograafilised, etnograafilised, rikkalikult varustatud teaduslike seadeldistega, instrumentidega, relvadega, telkidega, hiiniiniga, konservidega, järgnesid üksteisele nii XIX kui ka XX sajandil.

Lõpuks 1923. aastal ühel ähmasel, vihmasel päeval laskus Baroi jõe mudastele lainetele ürgsete inimeste sõidukünade kõrvale võimas kaasaegne vesilennuk. See oli Frank Hurley ekspeditsioon, kes saabus «tundmatule paapuate maale» Austraaliast.

«Ülelend oli erakordselt kardetav,» kirjutab Hurley. «Me lendasime riffidega ülekülvatud rannavöötme kohal. Lennata oli tarvis umbes 400 kilomeetrit. Kogu tee-

konna kestel segasid meid tugevasti vihm, madalad rasked pilved ja läbitungimatu udu... Vaadates binokliga alla oli võimatu täpselt kindlaks määrata, kus lõpeb maa ja algab vesi. Vihma valas vahetpidamatult, vaheldudes kohati tiheda uduga. Mulle näis, nagu koosneks jõgigi vedelast mudast. Jõe delta oli hiiglaslik soo. Seal, kus mõõn paljastas mudaga kaetud saared, pesitsesid kõrgetel vaiadel pärismaalaste ebakindlad elamud...

Vihm oli nii tugev, et tema piisad piitsutasid nägu nagu suured raheterad. Aparaat, tuulest haaratud, viskles abitult igasse külge, mootori põletusaine aga oli iga silmapilk lõppemas. Kuid meie õnneks haihtusid pilved peagi ja me nägime all viit laia jõesuuet...

Pikkamisi libisesime veel. Kaldalt sõudis meile vastu nelikümmend sõjameestest tulvil piroogi. Varsti ümbritsesid nad meid. Aerulöökidega vastu paatide külgi tekitasid nad kõrvulukustavat kära. See oli metsik, barbaarne tervitus. Me kartsime õnnetust: kui piroogid tulevad liiga lähedale, kisub propeller nad paratamatult tükkideks...

Päikeseloojakul toodi meie vesilennukile kingituseks siga, kelle pärismaalased asetasid pidulikult lennuki ühele kandepinnale.»

Ekspeditsioonid Uus-Guineasse rikastasid Euroopa muuseume paapua tarberiistade, relvade ja riiete kollektsioonidega ning raamatukogusid mitmeköiteliste teostega Uus-Guinea floora ja fauna, tema tõmmunahaliste asukate, kliima, jõgede, mägede ja soode kohta... Ja ometigi ei tea me kõigi nende suguharude nimesid, kes asustavad Uus-Guinead. Neliteist aastat tagasi avastati mägedes suguharud — umbes kakssada tuhat paapuat, kes polnud iialgi näinud ühtegi eurooplast. Paapua suguharud mägedes püsivad senini valge laiguna etnograafilisel kaardil. Mitte asjatult ei nimeta Hurley Uus-Guinead alati «saladuslikuks», «mõistatuslikuks» ja «ohtlikuks».

Tulnukad peremehetsevad vabalt ainult rannikuil, vedades välja vaske ja kautšukit, kulda ja väärispuitu... Kui kauged on nende tulnukate huvid neist huvidest, mis juhtisid Maklaid tema kuulsale teele! Asjatud — ja ka naljakad — olid Finschi katsed «matkida» suurt reisijat:

Finschil puudusid Maklai kõige põhilisemad jooned — tema õilsus ja tema õiglus. Aga ka eesmärgid olid neil erinevad. Mikluhho-Maklai ilmus Uus-Guineale kui paapua suguharude uurija ja kui nende kaitsja. Tema huvi oli omakasupüüdmatu, tema sõprus kindel. Teised õpetlased ja nende tööd teenisid aga — mõnikord tahtlikult, mõnikord mittetahtlikult — teist, imperialistlikku, anastuslikku eesmärki — uurida võõra maa varasid selleks, et haarata neid oma kätesse, tundma õppida maad asustavaid suguharusid selleks, et neid orjastada... Finsch, kes liikus samades külades, kus Maklaigi, oli saksa kommersandi Adolf von Hannemanni teenistuses ja tema reisi eesmärk oli lühidalt, kuid täiesti selgepiiriliselt esitatud talle Hannemanni poolt antud instruktsioonis:

«Uurida Uus-Guinea tundmatuid rannikuid... ja soetada sõbralikke suhteid pärismaalastega, et omandada neilt võimalikult rohkem maid.»

Laevale, millel sõitis õpetatud etnograaf, järgnes teine — sõjalaev — ja heiskas paapua mail Saksa lipu.

...Mikluhho-Maklai esimesest reisist Uus-Guinea kirderannikule on möödunud kolmveerand sajandit. Ja ometi võib tohutut saart, pindalaga 790 000 km², lugeda veel läbiuurimatuks. Läbiuuritud ja alistatud on tõeliselt vaid tema rannikud. Maa süda on võõramaalaste vallutusretkede vastu kaitstud mägede, metsade, soode ja pärismaiste suguharude püsiva umbusaldusega. Mitte asjatult ei aima kiviaja inimesed ohtu, mitte asjatult ei lähe nad kaugemale mägedesse. Paapua odasid, ornamente, tabireid pakitakse tähelepanelikult ja saadetakse hoolikalt muuseumidesse, see-eest paapuaid endid ei kavatse tulnukad säästa; pärismaalased ise, nende eluviis, usundid ja kombed on ainult pahandavaks takistuseks vallutajate kiskjalikele plaanidele.

Teise imperialistliku sõja alguses hõivasid jaapanlased tohutuid territooriume Vaikses ookeanis. Tuhandete Jaapani poolt okupeeritud saarte hulgas oli ka Uus-Guinea saar. Neid roimi, mis sakslased sooritasid läänes, teostasid idas nende liitlased jaapanlased. Nii esimesed kui teised teostasid rahulike rahvaste hävitamist loosungite all, mis olid loodud inimestvihkavate rassiteooriate poolt.

Vaevalt oleks Mikluhho-Maklai kogu oma ettenägelikkusele vaatamata võinud endale kujutleda neid kohutavaid viletsusi, mida toob inimkonnale — aga sealhulgas ka Vaikse ookeani saarte elanikele — tema silmade all tärkav imperialism. Kuid suur õpetlane nägi juba siis polügenistide ebateaduslikes teooriais rassismi algeid, nägi ette veriseid järeldusi, mida võib neist teooriaist soovi korral teha.

Vabadustarmastavate rahvaste ühiste pingutuste tulemusena vabastati Uus-Guinea jaapani anastajaist. Fašism sai kaotuse osaliseks. Ent maailmas kõlab ikka veel rahvusliku ebavõrdsuse jutlustamine, kord summutatult, kord valjemini, toites imperialismi röövellikke plaane — neidsamu plaane, milliseid nii väsimatult ja vapralt paljastas maailma kõikide antiimperialistide ja antifašistide eelkäija — vene õpetlane Nikolai Nikolajevitš Mikluhho-Maklai.

Toimetuselt

Nikolai Nikolajevitš Mikluhho-Maklai asus oma päevikute läbitöötamisele alles oma elu viimastel kuudel, juba raskest haigusest voodisse aheldatuna. Surm katkestas tema töö. Reisipäevikud, teaduslikud artiklid ja märkmed, üksikud katkendlikud ülestähendused ja ülirikkalikud kollektsioonid jäid läbi töötamata. Peaaegu kõik Mikluhho-Maklai poolt paljuaastaste pingutuste hinnaga kogutud materjalid on meieni jõudnud toorel, läbitöötamata kujul.

1923. aastal avaldati kirjastuse «Novaja Moskva» poolt Mikluhho-Maklai päevikute esimene osa.

1936. aastal ilmusid nad mõningate kärbetega «Detizdati» väljaandel.

1940.—1941. aastal ilmus Mikluhho-Maklai teoste esimene akadeemiline väljaanne.

NSV Liidu Teaduste Akadeemia otsusega avaldati kahes köites kõik suure vene reisija päevikud, kõik teaduslikud artiklid, samuti ka tema kirjad Vaikse ookeani tõmmunahaliste saareelanike kaitseks. [1]

Sel viisil on nõukogude lugejal nüüd täielik võimalus tutvuda Mikluhho-Maklai võitlusega ürgsuguharude sõltumatuse eest ja hinnata seda suurt panust, mille andis vene õpetlane maailma teadusele.

Meie väljaanne, olles määratud noorsoole ja laiemale lugejaskonnale, erineb loomulikult kõigist eelnevaist. Ülesanded, mis endale püstitas «Biblioteka putešestvi» seda raamatut kavastades, on teistsugused kui need, mis seisid teiste väljaannete ees: ühelt poolt on need eesmärgid piiratumad, teiselt poolt laiemad.

Meie raamat on adresseeritud lugejale-mittespetsialistile. Seepärast pidas toimetus mitte ainult võimalikuks, vaid ka vajalikuks ära jätta mõningad liiga üksikasjalised pärismaalaste tavade, floora, fauna ja kliima erinevuste kirjeldused, mis võivad huvi pakkuda ainult etnograafia, zooloogia, botaanika, meteoroloogia jt. alade spetsialistidele.

Meie püüdsime mitte niivõrd esitada võimalikult suurt hulka teatmeid, kuivõrd abistada lugejat suure inimese kuju taasloomises, teha selgeks ja tajutavaks tema ainulaadset kangelastegu.

[1] A. 1950—1954 andis NSV Liidu Teaduste Akadeemia välja täieliku Mikluhho-Maklai tööde kogumiku 5 köites *(Toim.)*.

Seda ülesannet teenivadki Lidia Tšukovskaja biograafilised ülevaated, mille aluseks on Mikluhho-Maklai enda artiklid, päevikud ja kirjad.

Me avaldame päevikud mitte kõikide reiside, vaid ainult Mikluhho-Maklai kolme ekspeditsiooni kohta — üksnes päevikud, mida ta pidas oma viibimise ajal Astrolaabi lahe kaldail.

Reisija märkmed ekspeditsioonide kohta Malaka poolsaarele, Papua-Koviai rannikule ja Vaikse ookeani saartele on meie poolt antud ainult biograafilistesse ülevaadetesse lülitatud katkendeis. Need reisimärkmed omavad vaieldamatult samuti suurt teaduslikku väärtust, kuid mitte neis päevikuis ei ole kirjeldatud reisija peamist ühiskondlikku ja teaduslikku kangelastegu, vaid just neis, mida Mikluhho-Maklai pidas rannikul, mis kannab tema nime; nimelt need päevikud avavad meile tema sisemise palge, näitavad seda visa võitlust ürgsuguharu usalduse ja sõpruse eest, mis on tulvil sügav-inimlikku mõtet ja mida kroonis selline ainulaadne edu...

Soovides rõhutada, teha teravamaks ja selgemaks üksikute olukordade pinevust, pidas toimetus end õigustatuks lihtsustada keerukat lauseehitust, mis kohati varjutab lihtsat ja ülimal määral dramaatilist sündmuste mõtet.

See õigus toetub mitte ainult Mikluhho-Maklai tööde akadeemilise väljaande kallal töötanud spetsialistide poolt avaldatud autoriteetsetele arvamustele, vaid ka päevikute autori enda tunnistusele, kes kahetses, et ta pole jõudnud oma päevikuid trükiks korraldada.

Kunstnik V. A. Milaševski illustratsioonid on Mikluhho-Maklai poolt tema ekspeditsioonide ajal tehtud originaaljooniste töötlemise tulemus. Kunstnik, taotledes täpsust ja dokumentaalsust, ei uurinud mitte ainult reisija jooniseid, vaid ka NSV Liidu Teaduste Akadeemia poolt Mikluhho-Maklai tööde väljaandes avaldatud fotomaterjale, samuti ka eksponaate, mis säilitatakse Moskva ja Leningradi muuseumides.

«Biblioteka putešestvi» toimetus peab oma kohuseks avaldada siirast tänu ajalooteaduste kandidaadile, NSV Liidu Teaduste Akadeemia Etnograafia Instituudi kaastöölisele N. A. Butinovile, professor A. A. Guberile, ajalooteaduste doktorile professor S. A. Tokarevile, Etnograafiamuuseumi direktsioonile Moskvas, Moskva Ülikooli Zooloogiamuuseumi töötajaile nende väärtuslike näpunäidete, nõuannete ja abi eest toimetuse töös selle raamatu väljaandmisel.

Sisukord:

Tamo russ — inimene Venemaalt 5

Päevik 1871—1872 25

1872—1876 253

Päevik 1876—1877 273

1877—1883 317

Päevik 1883 333

1883—1888 349

Toimetuselt 358

Н. Н. Миклухо-Маклай
ПУТЕШЕСТВИЯ
На эстонском языке
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярну маантеэ 10

•

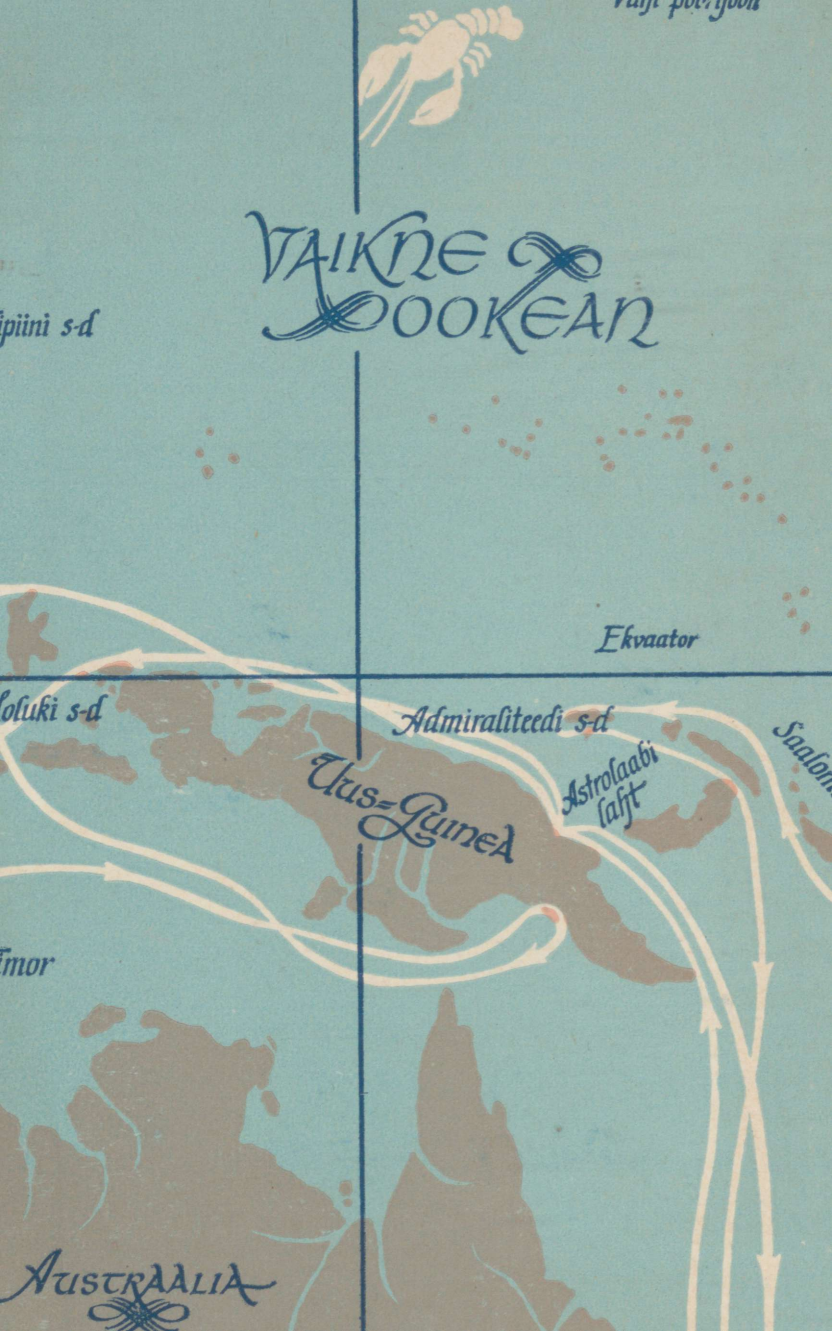
Toimetaja A. Marksoo. Kunstiline toimetaja H. Vitsur.
Tehniline toimetaja O. Kasemets.
Korrektorid M. Sepp ja P. Hiie.

Ladumisele antud 29. VI 1955. Trükkimisele antud 10. IX 1955.
Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 22,5. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 18,45. Arvutuspoognaid 18,07. Trükiarv 15 000.
MB-15558. Tellimise nr. 2342.
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tän. 40/42.

Hind rbl. 7.70

2—7

MALAKA
Singapur
SUMATRA
BORNEO
Mer
CELEB
Makassar
Batavia
JAAVA
INDIA
OOKEAN
Kaljukits
pöörijoon

Vaikne ookean
Ekvaator
Admiraliteedi s-d
Astrolaabi laht
Uus-Guinea
Austraalia

L. 7.70

A-20660
III

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00700098 9